

PORADNIK METODYCZNY DLA WYCHOWAWCÓW

Jelenia Góra 2003

PORADNIK METODYCZNY DLA WYCHOWAWCÓW

Z RECENZJI

Wiedza o wychowaniu tworzy się na kilku płaszczyznach Najważniejsze z nich to: doświadczenia w bezpośredniej rzeczywistości wraz z pogłębioną refleksją, badania wieloaspektowe zjawisk z tej rzeczywistości oraz uogólniona refleksja nad mechanizmami zachowań wychowanków i wychowawców a także analiza ich w odniesieniach aksjologicznych. Owe trzy główne drogi budowania wiedzy nie mogą być od siebie niezależne, przeciwnie dopełniają się, weryfikują budując nową jakość, którą można przełożyć na właściwe reguły postępowania.

W pedagogice ten poziom wiedzy to metodyka. Nie jest to tylko technologia działań, bowiem tu procedury nie mogą mieć charakteru algorytmów lecz pożądaną są heurystyki. Te zaś wymagają szerszych podstaw teoretycznych by możliwe były modyfikacje potrzebne w nie powtarzających się sytuacjach. Metodyka nie może istnieć bez teorii. Jest wtedy tylko wiązką nakazów, zakazów i poleceń, których wykonywanie może przynieść więcej szkody niż pożytku, wychowawca zaś – jak lekarz – po pierwsze nie może szkodzić.

Przedstawiona do recenzji praca zbiorowa lokuje się na poziomie prac metodycznych. Jest klasycznym jej przykładem. Autorzy przestrzegając konwencji tego gatunku pisarstwa naukowego od początku do końca książki nie wychodzą poza jego ramy.

Wbrew potocznym mniemaniom prace metodyczną nie jest stworzyć łatwo. Musi ona spełniać kryteria spójności pomiędzy wiedzą naukową w danym okresie i możliwością wprowadzenia jej w rzeczywistość. Uwzględnienia więc wymagają realne warunki materialne, przepisy prawne, możliwości osobowe wychowawców, a co chyba najważniejsze zachowania pola swobody działań dwóch podmiotów: wychowanka i wychowawcy. Z tego Autorzy zbioru doskonale się wywiązują (...)

Autorzy choć nie artykułują tego wprost są zwolennikami wychowania holistycznego tworzącego szanse rozwoju różnych sfer osobowości. W dziecku dostrzegają nie tylko jednostkę społeczną, lecz i dojrzewającą osobę. Zatem przygotowują je do świadomej kreacji siebie. Szczególnie widoczne jest to w propozycjach zając z różnymi grupami wiekowymi i w różnych warunkach środowiskowych...

dr hab. Krystyna Ferenz
Profesor Uniwersytetu Zielonogórskiego

KOLEGIUM KARKONOSKIE
(Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa)
w Jeleniej Górze
KARKONOSKIE TOWARZYSTWO NAUKOWE

PORADNIK METODYCZNY
DLA WYCHOWAWCÓW

53539

*Praca zbiorowa
pod redakcją*

ZENONA ZIEI

Jelenia Góra 2003

KOLEGIUM KARKONOSKIE

(Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa)

INSTYTUT PEDAGOGIKI

w Jeleniej Górze

KARKONOSKIE TOWARZYSTWO NAUKOWE

RECENZENT

dr hab. Krystyna Ferencz

Profesor. Uniwersytetu Zielonogórskiego

AUTORZY

Zenon Zieja

oraz

Jolanta Albańska, Leszek Albański, Andrzej Błachno

Stanisław Gola, Wanda Mach, Marian Michalski, Bożena Piotrowska,

Krystyna Wdowińska-Swięcik, Elżbieta Zieja

SKŁAD

Joanna Rzeszutek

REDAKCJA TECHNICZNA I PROJEKT OKŁADKI

Stanisław Gola

Rysunek na okładce Ania lat 13

© Copyright by

KOLEGIUM KARKONOSKIE

Jelenia Góra 2003

*Niniejsze wydawnictwo można nabyć w Bibliotece Uczelnianej Kolegium Karkonoskiego
w Jeleniej Górze, ul. Lwówecka 1, tel. (75) 642 05 16*

ISDN 83-912031-5-8

Łamanie: ARW PROPAGANDA, 58-500 Jelenia Góra, ul. 1 Maja 62, tel. (75) 764 72 11

Druk: Drukarnia PRINT, 58-500 Jelenia Góra, ul. 1 Maja 43, tel. (75) 764 72 12

SPIS TREŚCI

WSTĘP	7
SYSTEM PROFILAKTYKI NAD DZIEĆMI I MŁODZIEŻĄ (<i>Zenon Zieja</i>)	8
– Ośrodek adopcyjno-opiekuńczy	12
– Rodziny zastępcze	13
– Placówki wsparcia dziennego	15
– Placówka interwencyjna (Pogotowie Opiekuńcze)	15
– Placówki socjalizacyjne	16
– Placówki resocjalizacyjne	17
– Ognisko wychowawcze (<i>Stanisław Gola</i>)	19
– Rodzinne domy dziecka (<i>Leszek Albański</i>)	28
– Wioski dziecięce SOS (<i>Leszek Albański</i>)	31
ZADANIA PLACÓWEK OPIEKUŃCZO-WYCHOWAWCZYCH (<i>Zenon Zieja</i>)	35
POZNAWANIE WYCHOWANKÓW (<i>Zenon Zieja</i>)	48
METODY, ZASADY I FORMY PRACY STOSOWANE W PRACY OPIEKUŃCZO-WYCHOWAWCZEJ (<i>Zenon Zieja</i>)	98
SYTUACJA PRAWNA I ZDROWIE WYCHOWANKÓW (<i>Zenon Zieja</i>)	115
CHARAKTERYSTYKA WYCHOWANKÓW PLACÓWEK OPIEKUŃCZO-WYCHOWAWCZYCH POD KĄTEM DIAGNOZY ODDZIAŁYWAŃ TERAPEUTYCZNYCH (<i>Elżbieta Zieja</i>)	125

WARSZTAT PRACY WYCHOWAWCY (<i>Elżbieta Zieja</i>)	153
FUNKCJE I ZADANIA ŚWIETLICY (<i>Zenon Zieja</i>)	177
– Rodzaje świetlic	178
– Kadra pedagogiczna	179
– Baza i wyposażenie świetlicy	180
– Tradycje świetlicy	182
– Planowanie pracy	190
– Jak stworzyć teatrzyk lalkowy (<i>Krystyna Wdowińska-Święcik</i>)	241
– Organizacja świetlicy terapeutycznej	249
KULTUROTERAPIA W PRACY OPIEKUŃCZO-WYCHOWAWCZEJ	270
– Przykłady zabaw integracyjnych (<i>Wanda Mach</i>)	271
– Dysleksja – przyczyny jej powstawania i sposoby niwelowania (<i>Wanda Mach</i>)	273
– Muzykoterapia (<i>Bożena Piotrowska</i>)	290
– Taniec w wychowaniu i terapii (<i>Bożena Piotrowska</i>)	308
– Zastosowanie biblioterapii w pracy opiekuńczo-wychowawczej (<i>Jolanta Albańska</i>)	314
– Propedeutyczne aspekty form aktywności ruchowej (<i>Marian Michalski</i>)	322
– Wybrane metody i formy stosowane w zajęciach wychowania fizycznego (<i>Andrzej Błachno</i>)	331
– Krajoznawstwo i turystyka w placówkach opiekuńczo-wychowawczych (<i>Stanisław Gola</i>)	339
FUNKCJE I ZADANIA BURSY SZKOLNEJ (<i>Zenon Zieja</i>)	373

Wstęp

Wychowawcy placówek opiekuńczo-wychowawczych nie dysponują obecnie wystarczającą ilością materiałów naukowo-metodycznych, które byłyby pomocne w promowaniu specyfiki zadań opiekuńczo-wychowawczych, wymagań stawianych tym placówkom, organizacji pracy oraz rozwiązań organizacyjnych i metodycznych.

Niniejsze materiały zostały przygotowane przede wszystkim dla tych wychowawców, którzy podejmują pracę w placówkach a nie posiadają specjalistycznego przygotowania do tej pracy. Pisząc te materiały w niewielkim stopniu korzystaliśmy z opracowań teoretycznych i wyników badań naukowych. Sięgaliśmy głównie do własnych przemyśleń wynikających z bezpośredniego kontaktu z kadrą pedagogiczną placówek oraz wychowankami tam przebywającymi. Służyć mają wychowawcom nie jako „gotowce” ale pobudzać do refleksji i przemyśleń, a także inspirować do nowych rozwiązań merytorycznych w procesie opiekuńczo-wychowawczym.

Jest to poszerzona wersja wcześniej wydanych materiałów pt. „ABC wychowawcy świetlicy” i „Poradnika metodycznego dla wychowawców”.

Zdajemy sobie sprawę, że w wychowaniu nie ma gotowych recept i powielanych sytuacji. Sami wychowawcy zdecydują o tym, w jaki sposób, w dostosowaniu do potrzeb konkretnego środowiska zostaną wykorzystane materiały zawarte w tej publikacji.

Największymi wrogami wychowawców są: rutyna, bierność i powtarzanie utartych szablonów. Zachęcamy więc do stałego wzbogacania własnej osobowości i warsztatu pracy po to, by w należyty sposób kształtować osobowość dziecka, by budzić i rozwijać w dzieciach specjalnej troski to, co w nich wartościowe i ludzkie.

Wszystkim Koleżankom i Kolegom, którzy pomogli w gromadzeniu materiałów i przyczynili się do powstania niniejszej pracy, składam serdeczne podziękowania.

Zenon Zieja

SYSTEM PROFILAKTYKI I OPIEKI NAD DZIEĆMI I MŁODZIEŻĄ

Polski system opieki nad dzieckiem osieroconym i zaniedbanym od lat wymagał gruntownej przebudowy. Podwaliny do tych zmian opracowało Ministerstwo Edukacji Narodowej.

Przebudowie tej przyświecały następujące cele:

- zmiana strategii zastępowania rodziny przez instytucje oświatowe na rzecz jej wspierania przez system profilaktyki i opieki o cechach ponadresortowych;
- odtworzenie naturalnej odpowiedzialności za los dziecka, którą ponosić powinny mu osoby najbliższe, bliższa i dalsza rodzina, a w razie konieczności przedstawiciele administracji publicznej najniższego szczebla;
- poszerzenia oddziaływania najtańszych form profilaktyki, w tym dożywianie, uczestnictwo w zajęciach pozalekcyjnych, tworzenia programów profilaktycznych wspierających dziecko i jego rodzinę;
- podniesienie jakości usług profilaktycznych, tworzenie nowych rodzinnych form opieki;
- ograniczenie dysproporcji w rozwoju sieci form profilaktycznych i opiekuńczych.

Organizując opiekę zastępczą nad dziećmi i młodzieżą należy pamiętać o następujących zasadach:

- aby opieka nad dzieckiem i jego rodziną, która z różnych względów jest niewydolna wychowawczo, była dość wczesna, zanim narosną problemy z dzieckiem i jego rodzicami;
- proponowane formy opieki powinny być organizowane bliżej środowiska naturalnego dziecka,
- opieka powinna być krótka i tańsza by rodziców i dziecko nie uzależnić od pomocy i opieki tak jak to ma miejsce zwłaszcza w zakładowych formach opieki;
- w czasach przemian ustrojowych i towarzyszącej pauperyzacji społeczeństwa wiele rodzin oczekuje ze strony Państwa wspomaganie i uzupełniania ich w zakresie wychowania dzieci a nie zastępowania.

PROFILAKTYKA SPOŁECZNA
CENTRUM POMOCY RODZINIE, PORADNIE
PSYCHOLOGICZNO-PEDAGOGICZNE, SZKOŁY, MEDIA

W 1999 roku nastąpiło przekazanie przez Ministerstwo Edukacji Narodowej wszystkich problemów organizowania powyższych form opieki nad dzieckiem osieroconym Ministerstwu Pracy i Polityki Społecznej na podstawie Rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 1 września 2000 r. w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych.

Rozporządzenie to reguluje:

- typy, zasady działania i organizacji placówek opiekuńczo-wychowawczych zwanych dalej „placówkami”;
- kwalifikacje zatrudnianych w placówkach osób;
- warunki korzystania w placówkach z pracy wolontariuszy;
- zasady i tryb kwalifikowania i kierowania dzieci do placówek;
- obowiązujący w placówkach standard wychowania i opieki;
- standardy usług opiekuńczo-wychowawczych świadczonych w placówkach.

Dotychczasowe placówki ze względu na specyfikę działań dzielą się na:

1. Placówki wsparcia dziennego (świetlice i kluby środowiskowe, ogniska wychowawcze);
2. Placówki interwencyjne (pogotowia opiekuńczo-wychowawcze);
3. Placówki rodzinne (rodzinne domy dziecka, wioski dziecięce);
4. Placówki socjalizacyjne (domy dziecka);
5. Placówki resocjalizacyjne (młodzieżowe ośrodki wychowawcze, specjalne ośrodki wychowawcze dla dzieci z zaburzonym zachowaniem).

Podległość i struktura organizacyjna tych placówek wygląda następująco:

Z powyższego wykazu wynika, że za lokalną organizację opieki nad dziećmi i młodzieżą oraz ich rodziną odpowiadają powiaty. Stąd to w każdym powiecie starosta powołał nową instytucję jaką jest Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie. Instytucja ta powinna zatrudniać wyspecjalizowanych pracowników, którym powierza się specyficzne zadania związane z profilaktyką, jak też socjalizacją i resocjalizacją dzieci i młodzieży oraz ich rodzin.

OŚRODEK ADOPCYJNO-OPIEKUŃCZY

Minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwości określa w drodze rozporządzenia podmioty upoważnione do zakładania i prowadzenia ośrodków adopcyjno-opiekuńczych.

Minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw Oświaty i Wychowania oraz Ministrem Sprawiedliwości określa szczegółowe zasady działania ośrodków adopcyjno-opiekuńczych, ich kompetencje i zasady pracy z rodziną naturalną, zastępczą i adopcyjną.

Ośrodki adopcyjno-opiekuńcze dzielą się na:

- publiczne – prowadzone przez powiaty lub gminy;
- niepubliczne – prowadzone przez diecezje, stowarzyszenia, a nawet osoby prywatne, które spełniają odpowiednie wymagania.

Ośrodki publiczne dotowane są przez państwo i usługi są bezpłatne. Ośrodki adopcyjno-opiekuńcze zatrudniają pedagogów, psychologów, prawników i terapeutów. Ośrodkiem kieruje dyrektor i odpowiada za jakość działania pracowników.

Do zadań ośrodka należy:

- prowadzenie działalności diagnostyczno-konsultacyjnej, której celem jest pozyskiwanie, szkolenie i kwalifikowanie osób zgłaszających gotowość prowadzenia rodzinnej opieki zastępczej (rodzin adopcyjnych, zastępczych, placówek rodzinnych, wiosek dziecięcych);
- szkolenie i wspieranie psychologiczno-pedagogiczne osób prowadzących rodzinną opiekę zastępczą oraz rodziców naturalnych dzieci umieszczonych w rodzinnych formach opieki zastępczej i placówkach opiekuńczo-wychowawczych;
- ośrodki wydają zaświadczenia kwalifikacyjne, stwierdzające ukończenie szkolenia przez osobę zgłaszającą gotowość do pełnienia funkcji rodziny zastępczej oraz wydaje opinie osobom zgłaszającym gotowość prowadzenia rodzinnej opieki zastępczej w zakresie odpowiedniego przygotowania;
- ośrodek wyznaczony przez wojewodę prowadzi bank o rodzinach zakwalifikowanych do pełnienia funkcji rodziców zastępczych oraz dzieci nadających się do adopcji i innych form rodzinopodobnych;
- w powiatach, w których brak ośrodków adopcyjno-opiekuńczych zadania te przejmuje Powiatowe Centrum Pomocy i Rodzinie;
- ośrodek może objąć zakresem swego działania powiaty położone w granicach województwa.

RODZINY ZASTĘPCZE

Opiekę i wychowanie w rodzinie zastępczej zapewnia się dziecku pozbawionemu całkowicie lub częściowo opieki rodzicielskiej.

Umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej następuje na podstawie orzeczenia sądu opiekuńczego.

W razie pilnej konieczności zapewnienia dziecku opieki zastępczej, możliwe jest jego powierzenie rodzinie zastępczej, na wniosek lub za zgodą rodziców dziecka, na podstawie umowy cywilno-prawnej, zawartej między rodziną zastępczą a starostą właściwym ze względu na miejsce zamieszkania tej rodziny.

Rodzina zastępcza podejmuje obowiązek opieki nad dzieckiem i jego wychowania z dniem umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej.

Rodziny zastępcze dzielą się na:

- rodziny, które na podstawie przepisów Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego, mogą być zobowiązane do dostarczania środków utrzymania,
- rodziny, które na podstawie przepisów Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego, nie są zobowiązane do dostarczania środków utrzymania,
- rodziny, o których mowa w pkt. 2, pełniące zadania pogotowia rodzinnego.

Rodziny zastępcze powinny uczestniczyć w szkoleniu organizowanym przez Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie lub na jej zlecenie przez ośrodek adopcyjno-opiekuńczy lub inny podmiot.

Zakres i forma tego szkolenia oparte są o indywidualny plan szkolenia w zależności od potrzeb danej rodziny.

Pełnienie funkcji rodziny zastępczej może być powierzone małżonkom lub osobie nie pozostającej w związku małżeńskim, jeżeli spełniają następujące warunki:

- dają rękojmię należytego wykonywania zadań rodziny zastępczej,
- mają stałe miejsce zamieszkania na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i korzystają z pełni praw cywilnych i obywatelskich,
- nie są lub nie były pozbawione władzy rodzicielskiej, nie są ograniczone we władzy rodzicielskiej ani też władza rodzicielska nie została zawieszona,
- nie są chore na chorobę uniemożliwiającą właściwą opiekę nad dzieckiem, co zostało stwierdzone zaświadczeniem lekarskim,
- mają odpowiednie warunki mieszkaniowe oraz stałe źródło utrzymania,
- uzyskały pozytywną opinię ośrodka pomocy społecznej właściwego ze względu na miejsce zamieszkania.

W przypadku rodziny pełniącej zadania pogotowia rodzinnego pełnienie funkcji rodziny zastępczej wymaga:

- uzyskania pozytywnej opinii ośrodka pomocy społecznej, właściwego ze względu na miejsce zamieszkania kandydata, wydanej na podstawie przeprowadzonego wywiadu środowiskowego,
- odbycia szkolenia oraz uzyskania zaświadczenia kwalifikacyjnego wydanego przez podmiot prowadzący szkolenie.

W przypadku rodziny, pełniącej zadania pogotowia rodzinnego starosta zawiera umowę o pełnienie funkcji rodziny zastępczej. Funkcji takiej nie mogą pełnić osoby całkowicie niezdolne do pracy. Do umowy tej mają zastosowanie odpowiednio przepisy kodeksu cywilnego dotyczące zlecenia oraz przepisy o systemie ubezpieczeń społecznych. Wyżej wymieniona rodzina zastępcza otrzymuje wynagrodzenie z tytułu pozostawania w gotowości przyjęcia dziecka albo świadczonej opieki i wychowania. Jeżeli umowę zawierają małżonkowie, wynagrodzenie przysługuje tylko jednemu z nich.

Osobie otrzymującej wynagrodzenie, jeżeli nie jest objęta obowiązkowym ubezpieczeniem, starosta opłaca składkę na ubezpieczenie zdrowotne według określonych zasad.

Do rodziny zastępczej, pełniącej zadania pogotowia rodzinnego, kieruje się dzieci na pobyt okresowy do czasu unormowania sytuacji życiowej dziecka, nie dłużej niż na 12 miesięcy, chyba że szczególne okoliczności wskazują na potrzebę wydłużenia tego okresu, jednak nie dłużej niż o dalsze 3 miesiące.

Rodzina zastępcza, o której wyżej mowa, nie może odmówić przyjęcia dziecka do lat 10, jeżeli zostało doprowadzone przez policję. Przyjęcie dziecka doprowadzonego przez policję może nastąpić bez zgody rodziców, w sytuacji zagrożenia dobra dziecka, a w szczególności:

- zagrożenia zdrowia lub życia dziecka,
- porzucenia dziecka,
- gdy jest możliwe ustalenie tożsamości rodziców lub miejsca ich pobytu.

Rodzina zastępcza, która przyjęła takie dziecko, powiadamia niezwłocznie, nie później niż w ciągu 24 godzin Sąd Opiekuńczy oraz Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie. Dziecko przebywa w rodzinie zastępczej do czasu wydania orzeczenia przez Sąd Opiekuńczy, zaś PCPR podejmuje niezwłocznie działania mające na celu wyjaśnienie sytuacji dziecka.

Starosta właściwy ze względu na miejsc zamieszkania rodziny zastępczej, udziela pomocy pieniężnej na częściowe pokrycie kosztów utrzymania każdego umieszczonego dziecka. Rodzina zastępcza może zrezygnować z przysługującej pomocy pieniężnej.

Pomoc pieniężna przysługująca rodzinie zastępczej na częściowe pokrycie kosztów utrzymania dziecka może być przyznana w części lub w całości w formie niepieniężnej, w przypadku wykorzystania jej w sposób niezgodny z przeznaczeniem lub marnotwieniem.

Rodzice, których dzieci przebywają w rodzinach zastępczych, są obowiązani do ponoszenia odpłatności z tego tytułu. Starosta wydaje decyzję o wysokości tej odpłatności. Starosta może odstąpić od ustalenia odpłatności, na wniosek rodziców dziecka ze względu na ich trudną sytuację materialną lub z urzędu.

PLACÓWKI WSPARCIA DZIENNEGO

Placówka wsparcia dziennego – do której możemy zaliczyć różnego rodzaju świetlice środowiskowe, terapeutyczne oraz ogniska wychowawcze prowadzi w szczególności następujące formy pracy środowiskowej;

1. Pomoc w kryzysach szkolnych, rodzinnych, rówieśniczych, osobistych;
2. Zajęcia socjoterapeutyczne;
3. Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne i logopedyczne;
4. Indywidualne programy korekcyjne;
5. Pomoc w nauce;
6. Pomoc socjalną, dożywianie;
7. Organizacja czasu wolnego, rozwijanie zaciekań, zainteresowań i upodobań;
8. Stałą pracę z rodziną dziecka;
9. Stałą współpracę z ośrodkami pomocy społecznej, szkołami, poradniami psychologiczno-pedagogicznymi i sądem.

Placówka powinna pracować przez cały rok, a czas pracy placówki powinien być dostosowany do potrzeb dzieci i rodziców.

PLACÓWKA INTERWENCYJNA (POGOTOWIE OPIEKUŃCZE)

1. Zespół Interwencji Kryzysowej:
  - telefon zaufania,
  - zespół interwencji kryzysowej,
  - hotelik kryzysowy.
2. Ośrodek Rodzinnej Opieki Zastępczej:
  - Pogotowie rodzinne,
  - Rodziny wspierające (zaprzyjaźnione),
  - Rodziny zastępcze (niespokrewnione),
  - Rodziny w pogotowiu (terapeutyczne, rehabilitacyjne, resocjalizacyjne)
  - Placówki rodzinne (rodzinne domy dziecka).
3. Ogniska Wychowawcze:
  - Grupy dzienne,
  - Grupy nocne,
  - Grupy całotygodniowe,
4. Poradnia rodzinna:
  - Interwencje kryzysowe,
  - Grupy wsparcia,
  - Konsultacje wychowawcze,
  - Terapie rodzinne, małżeńskie,
  - Zajęcia psychoedukacyjne, treningowe.
5. Oddział diagnostyczno-kwalifikacyjny.
6. Szkoła (zindywidualizowane nauczanie).

Powyższy model pogotowia opiekuńczego zakłada pełne wykorzystanie wyspecjalizowanej kadry do działań profilaktycznych na rzecz rodzin niewygodnych wychowawczo i dysfunkcyjnych, pomoc rodzinom zastępczym w przyjęciu na wychowanie dzieci z różnymi deficytami, dzieci upośledzonych i zaburzonych w zachowaniu oraz wsparcie rodziców prowadzących rodzinne domy dziecka.

Racjonalne wykorzystanie bazy i kadry w tworzeniu grup ognisk wychowawczych dla dzieci dochodzących lub przyjmowanych na pobyt okresowy do chwili uporządkowania problemów w rodzinie.

Prowadzenie porad i grup dla młodzieży i ich rodziców. Objęcie powyższymi działaniami wyrównawczo-kompensacyjnymi rodzin problemowych spowoduje zmniejszenie napływu dzieci i młodzieży do placówek. W stosunku do nich większość działań pozostanie w sferze korekcyjno-kompensacyjnej (opieka, wychowanie i nauczanie).

PLACÓWKI SOCJALIZACYJNE

Placówki socjalizacyjne (dawne domy dziecka) zapewniają dziecku:

1. Całodobową opiekę i wychowanie oraz zaspokajają jego niezbędne potrzeby;
2. Prowadzą zajęcia socjalizujące, korekcyjne, kompensacyjne, logopedyczne, resocjalizujące, terapeutyczne, rekompensujące brak wychowania w środowisku rodzinnym i przygotowujące do życia społecznego, a dla dzieci niepełnosprawnych odpowiednią rehabilitację, zajęcia specjalistyczne;
3. Zapewniają kształcenie, wyrównanie opóźnień rozwojowych i szkolnych;
4. Podejmują działanie w celu powrotu dziecka do rodziny biologicznej, zwolnienia rodziny przysposabiającej lub umieszczenia w rodzinnej opiece zastępczej.

W placówce socjalizacyjnej przebywają dzieci nie tylko w normie intelektualnej, ale i upośledzone w stopniu lekkim, kalekie, a nawet wychowanki ciężarne. Placówki powinny być kameralne, skupiać najwyżej 30 wychowanków, od dwóch lat do usamodzielnienia. Dzieci powinny się wychowywać w grupach koedukacyjno-rozwojowych, ze względu na możliwość przebywania w grupie rodzeństw oraz wyrobienie u dzieci starszych postaw altruistycznych. Kadra pedagogiczna powinna mieć wykształcenie specjalistyczne tj.: pedagogika opiekuńcza, psychologia, resocjalizacja. Dla zapewnienia prawidłowej opieki wychowawczej dla 30 wychowanków, przysługuje:

- 1 etat wychowawcy na sześcioro dzieci;
- 1 etat pedagoga;
- 1 etat psychologa;
- 1 etat terapeuty
- 2 etaty pracowników socjalnych.

Zmiany powyższe i zdążanie do standardów usług świadczonych w placówkach opiekuńczo-wychowawczych wymuszają zmianę modelu domu dziecka, idącego w kierunku umieszczania wychowanków na okres czasowy, a w razie niemożliwości uporządkowania problemów w rodzinie – umieszczenie na stałe. Stąd placówki tracą dotychczasową funkcję jako placówki opieki całkowitej.

Struktura domu dziecka powinna być elastyczna i dostosowana do potrzeb środowiska lokalnego.

PLACÓWKI RESOCJALIZACYJNE

Placówka resocjalizacyjna przyjmuje dzieci i młodzież w wieku od 3 do 18 lat (w wyjątkowych przypadkach mogą być przyjmowane dzieci młodsze).

1. Zapewnia możliwość indywidualnego oddziaływania na dzieci niedostosowane społecznie odpowiednio do ich osobowości i potrzeb wychowawczych;
2. zapewnia kształcenie na poziomie ogólnokształcącym i zawodowym, udział w szczególności w życiu kulturalnym, sportowym, społecznym i wdrażanie do pracy;
3. Placówka resocjalizacyjna może prowadzić działalność w formie dziennej, całonocnej, turnusowej lub okresowej.

Każdy powiat powinien posiadać wszystkie rodzaje placówek. Główną przeszkodą w ich organizacji stanowią środki finansowe.

W przypadku posiadania jednej placówki można ją zmodyfikować i przystosować do pełnienia różnych koniecznych funkcji.

Poniżej prezentujemy model takiej wielofunkcyjnej placówki.

Ośrodek Pomocy Dziecku i Rodzinie

Jednostka organizacyjna	Liczba miejsc	Zadania
ZESPÓŁ INTERWENCJI KRYZYSOWEJ: – telefon zaufania – zespół w składzie: <ul style="list-style-type: none"> • psycholog • pedagog • pracownik socjalny – motelik kryzysowy	5 osób	<ul style="list-style-type: none"> – przyjmowanie spraw do załatwienia – interwencja w miejscu zamieszkania dziecka – współdziałanie ze środowiskiem lokalnym w celu uporządkowania problemów – przyjęcie na czas określony matek z dziećmi dotkniętymi przemocą lub młodocianych matek ciężarnych – organizowanie grup wsparcia
ODDZIAŁ DIAGNOSTYCZNO-KONSULTACYJNY Szkoła – (nauczanie zindywidualizowane)	10 osób	<ul style="list-style-type: none"> – uzupełnienie dokumentacji, pogłębiona diagnoza – praca korekcyjno-kompensacyjna i wyrównawcza we wszystkich obszarach zdrowotno-rozwojowych i edukacyjnych – zakwalifikowanie dziecka do: <ul style="list-style-type: none"> • powrotu do domu, • adopcji, • rodziny zastępczej, • placówki rodzinnej, • placówki socjalizacyjnej, • placówki resocjalizacyjnej.
GRUPA OGNISKA WYCHOWAWCZEGO: – grupa dziennego pobytu – grupa całodobowa	15* osób 10 osób	<ul style="list-style-type: none"> – zapewnienie warunków socjalno-bytowych – działania korekcyjno-wyrównawcze w zakresie rozwoju dziecka – pomoc w wyrównywaniu braków szkolnych – współdziałanie z rodziną wychowanka, pod kątem powrotu do domu rodzinnego
GRUPY SOCJALIZACYJNE – wiek od 2-18 lat – koedukacja – grupa wychowanków usamodzielniających się – grupa wychowanków usamodzielnionych	20 osób 5 osób 5 osób	<ul style="list-style-type: none"> – diagnoza potrzeb dziecka – realizacja standardów wychowania i opieki – współdziałanie z rodziną wychowanka pod kątem powrotu do rodziny lub zabezpieczenie środowiska rodzinnopodobnego – utworzenie na terenie placówki lub poza nią mieszkań dla wychowanków usamodzielniających się – wspomaganie ich w zakresie przygotowania do udziału w życiu rodzinnym i społecznym – kontakty z wychowankami usamodzielnionymi i wspomaganie ich w rozwiązywaniu różnych życiowych problemów
GRUPA RESOCJALIZACYJNA – grupa dziewcząt – grupa chłopców	20 osób	<ul style="list-style-type: none"> – pogłębiona diagnoza zaburzeń występujących u młodzieży – opracowanie programów indywidualnych w zakresie terapii i resocjalizacji – czynienie starań o powrót do: <ul style="list-style-type: none"> • domu rodzinnego • wyspecjalizowanych rodzin resocjalizacyjnych • pomoc w usamodzielnianiu • roztaczanie opieki nad wychowankami usamodzielnionymi

Opracowano na podstawie:

1. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 1 września 2000 r. w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych. Dz. Ustaw Nr 80 z 26 września 2002 r. poz. 900.
2. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 września 2001 r. w sprawie rodzin zastępczych. Dz. Ustaw 120, poz. 1284
3. Dzierzgowska I.: *Reforma Systemu Profilaktyki i Opieki*. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze.”
4. Polkowski T.: *Opieka nad dziećmi w Polsce – stan obecny i perspektywy zmian*. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1998, nr 7.

OGNISKO WYCHOWAWCZE

Ognisko wychowawcze jest placówką wsparcia dziennego¹ o charakterze profilaktycznym. Jest placówką mającą na celu zapobieganie niedostosowaniu społecznemu dzieci i młodzieży oraz zapewnianie pomocy rodzicom mającym poważne trudności wychowawcze. Ognisko jest równocześnie formą opieki całkowitej jak i częściowej. Opieką częściową objęci są tylko ci wychowankowie, którzy nie mogą z różnych względów przebywać w domu rodzinnym i są zmuszeni korzystać z hoteliku.

Twórcą ognisk był Kazimierz Lisiecki ps. „Dziadek”. On to w 1919 r. wraz z przyjaciółmi z burs Rady Głównej i Opiekuńczej był inicjatorem i organizatorem powstania w Warszawie Akademickiego Koła Przyjaciół Dzieci Ulicy. Tu podjął się prowadzenia Klubu Gazeciarzy, gdzie rozpoczął w ten sposób pierwszą samodzielną pracę wychowawczą. W tym samym roku podjął studia na Wydziale Pedagogicznym Wolnej Wszechnicy Polskiej. Pracując z gazeciarzami współpracował z PCK i Towarzystwem Gniazd Sierocych Kazimierza Jeżewskiego.

Ukończenie w 1925 r. kursu dla wychowawców przy Ministerstwie Opieki Społecznej pozwoliło mu podjąć pracę jako wychowawca w Gnieździe Sierocym, ale praca ta nie przerwała jego kontaktów z członkami Akademickiego Koła Przyjaciół Dzieci Ulicy.

W 1927 r. wraz z przyjaciółmi opracował statut i zarejestrował oficjalnie Towarzystwo. Dwa lata później rozwiązał umowę o pracę z Kazimierzem Jeżewskim i działania swoje skoncentrował na działalności TPDzU.

Pierwsze ognisko powstało w 1928 r. na warszawskiej Pradze. Zapewniało ono wychowankom opiekę całkowitą i częściową. Wychowankowie, którzy przychodzili do ogniska mieli zapewnione miejsce do nauki i zabawy, sprzęt sportowy i muzyczny. W latach następnych powstają kolejne placówki w Warszawie oraz powstają ogniska w Toruniu, Łodzi i Grudziądzu. Szybki rozwój ognisk został przerwany przez wybuch II wojny światowej.²

Po wojnie Lisiecki ponownie pozyskuje dla ognisk nowe budynki. W 1948 r. TPDzU otrzymało znowelizowany statut, w którym zaznaczono opiekę i mecenat państwa dla ognisk. Towarzystwo to jednak zostało zlikwidowane w 1953 r. a ogniska zostały przekształcone w Państwowe Domy Dziecka.

K. Lisiecki nie poddaje się jednak i wraz z przyjaciółmi walczy o reaktywowanie ognisk. Zabiegi te przyniosły efekt, bo doprowadziły do powstania tych placówek pod nazwą Państwowy Zespół Ognisk Wychowawczych a Minister Oświaty na podstawie Uchwały Prezydium Rządu nr 360 z dn. 21 lipca 1956 r. wydał statut ognisk powierzając ich kierowanie Kazimierzowi Lisieckiemu.³

W następnych latach powstaje wiele ognisk na terenie całego kraju. W ogniskach tych kultywowano tradycje, zwyczaje i atmosferę rodzinną wypracowane przez ich twórcę. Funkcjonują na zasadzie „drugiego domu”. K. Lisiecki w 1971 r. odchodzi na emeryturę a pięć lat później umiera – 7 grudnia 1976 r.

Lisiecki był świadomy, że nie można stworzyć placówki, która zastępowała by dom, rodzinę naturalną. Stąd też nowatorska koncepcja ogniska jako formy pośredniej między rodziną a zakładem opiekuńczym. Wg niego miał to być „... dom normalny, dobru dom, gdzie każdy jest dobry i ważny, i w którym dla każdego, któremu na tym domu zależy, jest miejsce... Ale widziałem, rozumiałem, czułem, że nie może to być zamknięta bursa ani dobroczynny przytułek.”⁴

Zagospodarowanie ognisk, wyposażenie we wszystko to, co ma służyć dziecku w życiu, nauce i w zabawie było wzorowane na prawdziwym domu. Lisiecki chciał wychowankom rekompensować dotychczasowe warunki życia i stworzyć takie, jakie są w normalnej rodzinie.

Teżą wyjściową dla całego systemu wychowawczego Kazimierz Lisieckiego było założenie, że każde dziecko ma prawo do opieki i wychowania traktowane jako obowiązek społeczny a nie działalność charytatywna i filantropijna. Uważał, że każde dziecko pozbawione opieki ma szczególne, indywidualne potrzeby, które nie mogą być zaspokojone przez rodzinę, muszą być zaspokojone przez państwo. „*Nie wolno dzieci zamykać – nie ma złych dzieci. Dzieci muszą być wolne i muszą móc wybierać (...) to nie może być zamknięta bursa ani dobroczynny przytułek.*”⁵ – mówił „Dziadek”.

Ogniska nie miały typowej obsady pedagogicznej. Wychowawców było mało a ich rola sprowadzała się do inspiracji, doradztwa i partnerskiej pomocy przy założeniu, że starsi koledzy pomagali młodszym a życie w ognisku oparte było na samorządności. Wychowawcami stawali się też z czasem byli wychowankowie. „*Wychowawca to wielkie słowo. Wychowawcy nie rodzą się na kamieniu... wychowawca rodzi się tak, jak artysta malarz. Czy może ktoś zostać artystą-malarzem tylko na skutek studiów – Nie da rady. Niech przyjdą do roboty wychowawczej ludzie nawet niewykwalifikowani, ale ludzie z sercem – kryształowi – dziecko ich pozna*”⁶

Program opieki i wychowania zakładał wychowanie dziecka aż do pełnoletności oraz kontakt i pracę wychowanków usamodzielnionych na rzecz placówki.

Metody oddziaływań pedagogicznych oparte były na bezpośrednim, indywidualnym oddziaływaniu na poszczególnych wychowanków nie tracąc z pola widzenia całego zespołu i jego dobra. Wyjątkowe znaczenie miały też kary i nagrody. Nagrodami były wyróżnienia na apel, ucałowanie publiczne przez „Dziadka”, wyjazdy na obóz i kolonie. Za przewinienia w zasadzie kar, które były stosowane w innych zakładach opiekuńczych nie było – praktykowano tylko tzw. „urlop z ogniska” (odesłanie z placówki na czas osobistej rehabilitacji).

System wychowawczy ognisk opierał się na samorządności i wychowaniu przez pracę i do pracy. Praca w ognisku dotyczyła przede wszystkim prac porządkowych, remontów, prac rolnych i w kuchni. Wszyscy pracowali dla wszystkich. Pracę wychowankowie ujmowali w kategoriach potrzeby i samorealizacji życiowej. Dzięki samorządności wychowankowie mogli dokonywać wyborów. Sytuacje te gdzie wychowanek musiał podejmować samodzielne decyzje uczyły świadomego kierowania własnym postępowaniem oraz kształciły autodyscyplinę.⁷

Swobodną metodą wychowawczą były tzw. „kazania Dziadka” – pogadanki o charakterze ogólnospołecznym, filozoficzno-moralnym czy też organizacyjno-porządkowym. *„Panowie... gromada musi mieć swój honor, rzecz jasna, ale nie polega on na tym, aby kryć kanty i nawalanki. Honorowy chłopak nie robi nigdy z gęby cholewy... Proszę panów, wszystko tu stanowi naszą wspólną własność tak, jak w każdym normalnym domu, więc troska o ład i czystość też należy do nas... U nas nie ma żebractwa. Który nie ma grosików, niech własną pracą zarabia na kartki...”*⁸

Kandydat do ogniska przez ok. 3 miesiące przechodził okres próbny. W tym czasie zapoznawał się z organizacją życia obowiązkami ogniska i obowiązkami. Wychowankowie pozbawieni rodziny, bądź wychowankowie znajdujący się w trudnej sytuacji mogli znaleźć całodobową opiekę w tzw. hoteliku.

Działalność Państwowego Zespołu Ognisk Wychowawczych w Warszawie kontynuowała Maria Łopatkowa. Koncepcja ognisk uległa znacznej modyfikacji. Oprócz dotychczasowych form działania zainicjowano szereg nowych przedsięwzięć, które obliczone są na przeciwdziałanie sieroctwu społecznemu i innym postaciom osamotnienia dziecka tj. pozyskiwanie rodzin zastępczych i adopcyjnych dla wychowanków, wczasy dla tych rodzin i dzieci, szkoła ogniskowa dla dzieci przejawiających zaburzenia w zachowaniu i inne.⁹

Podstawy organizacyjno-prawne funkcjonowania ognisk wychowawczych są zawarte w ramowym statucie ogniska wychowawczego. Statut ten na wstępie określa typ placówki i główny cel – zapobieganie niedostosowaniu i sieroctwu społecznemu dzieci i młodzieży oraz pomocy rodzicom mającym poważne trudności w wychowaniu dzieci. Określa również zadania ogniska jako placówki.

Do zadań ogniska wyznaczonych przez statut należy w szczególności:

1. Pomoc wychowankom w rozwiązywaniu trudności życiowych i rodzinnych,

2. Wdrażanie wychowanków do przestrzegania zasad współżycia społecznego, kształtowanie właściwego stosunku do nauki i pracy, podnoszenie poziomu kultury osobistej wychowanków, eliminowanie zaburzeń zachowania,
3. Współpraca z rodziną wychowanka, pomoc w rozwiązywaniu problemów wychowawczych, poradnictwo życiowe, podtrzymywanie emocjonalnych więzi dziecka z rodziną.¹⁰

W celu realizacji zadań statutowych ognisko organizuje zajęcia świetlicowe, klubowe i specjalistyczne, żywienie i dożywianie wychowanków oraz prowadzi hotelik. (W uzasadnionych przypadkach może być utworzone ognisko, które nie prowadzi hoteliku).

W miarę potrzeby, za zgodą kuratora oświaty, ognisko może organizować naukę szkolną, poradnictwo (dla młodzieży i rodziców), wakacyjne formy pracy wychowawczo-terapeutycznej dla dzieci i rodziców (obozy, wczasy z pedagogiem, wycieczki, biwaki itp.).

Plan zajęć ustalany przez dyrektora ogniska uwzględnia wymogi zdrowia, higieny i wszechstronnego rozwoju wychowanków oraz uczestnictwo wychowanków w pracach i zajęciach organizowanych poza ogniskiem.

Ognisko jest czynne codziennie w ciągu całego roku kalendarzowego. Zapewnia możliwość korzystania ze swych świadczeń w każdej sytuacji wymagającej udzielenia pomocy wychowankowi a ognisko, które nie prowadzi hoteliku, pracuje we wszystkie dni tygodnia, nie krócej jednak niż 6 godzin dziennie.

Placówka zapewnia wychowankom odpowiednie warunki lokalowe, urządzenia i wyposażenie odpowiednie do zakresu działania ogniska, a w szczególności:

- pomieszczenia do zajęć świetlicowych i klubowych oraz do odrabiania lekcji,
- pomieszczenia mieszkalne,
- kuchnię i jadalnię,
- urządzenia techniczne,
- urządzenia rekreacyjne i sportowe.

Istotną cechą wyznaczającą charakter placówki jest zasada dobrowolności uczestniczenia w placówce. Do ogniska najczęściej przyjmowane są dzieci i młodzież w wieku od 7 do 18 lat, ale w wyjątkowych przypadkach, na podstawie opinii, do ogniska mogą być przyjmowane dzieci młodsze. Dzieci znajdujące się w szczególnie trudnej sytuacji rodzinnej i wychowawczej mogą być przyjęte na pobyt stały lub okresowy do hoteliku ogniska. Do hoteliku można w wyjątkowych wypadkach przyjąć niebędące wychowankami ogniska rodzeństwo wychowanka, jeśli wymaga tego ich dobro i bezpieczeństwo.

Do ogniska przyjmowane są dzieci i młodzież po przeprowadzeniu określonego postępowania kwalifikacyjnego przez komisję kwalifikacyjną w skład, której wchodzi dyrektor jako przewodniczący, kierownik hoteliku, psycholog, pedagog i wyznaczony przez radę pedagogiczną wychowawca. W pracach komisji kwalifikacyjnej może brać udział, z głosem doradczym, przedstawiciel samorzą-

du wychowanków. Wychowanek może być przyjęty do ogniska na okres próbny nie przekraczający 6 tygodni.

Do zadań komisji należy:

- przyjmowanie wniosków i kompletowanie dokumentacji kandydatów,
- analiza dokumentacji (opinia psychologiczno-pedagogiczna, wywiad środowiskowy, wywiad szkolny i inne),
- występowanie z wnioskami w sprawie przyjęcia kandydata do ogniska oraz zakresu pomocy,
- określanie długości próbnego pobytu wychowanka w ognisku.

W organizacji ogniska istnieje bardzo ważna forma tzw. „lista koleżeńska” Mogą być na nią wpisani wychowankowie małoletni, którzy opuszczają ognisko. Nie są oni wliczani do stanu liczbowego ogniska. Mają jednak prawo do udziału w wybranych zajęciach, uroczystościach i obrzędowości ogniskowej oraz do korzystania z pomocy pedagogicznej i psychologicznej a w wyjątkowych wypadkach wychowankowie mogą na zasadach odpłatności korzystać z żywienia w ognisku.

Ognisko, w zależności od potrzeb, zapewnia swoim wychowankom opiekę po zajęciach szkolnych (wychowankom hoteliku opiekę całodobową), pomoc w odrabianiu lekcji, udział w zajęciach specjalistycznych, pomoc w rozwiązywaniu trudnych sytuacji szkolnych i rodzinnych oraz zapewnia co najmniej dwa posiłki dziennie,

Wychowankowie uczestnicząc w procesie wychowania i indywidualnym programie terapeutycznym są też współgospodarzami ogniska. Statut określa rodzaje nagród i kar stosowanych wobec wychowanków (nie mogą być stosowane kary naruszające nietykalność i godność osobistą wychowanka) oraz szczegółowe prawa i obowiązki wychowanka, przy zachowaniu zasady, że:

Wychowanek ma prawo do:

- właściwie zorganizowanego procesu wychowania, terapii i opieki,
- życzliwego, podmiotowego traktowania,
- swobody wyrażania myśli i przekonań,
- opieki wychowawczej i zapewnionych warunków bezpieczeństwa podczas zajęć organizowanych w ognisku i poza ogniskiem,
- poszanowania jego godności osobistej, ochrony przed przemocą psychiczną i fizyczną,

Wychowanek ma obowiązek:

- współpracy w procesie wychowania i terapii,
- przestrzegania zasad kultury współżycia w ognisku,
- pomagania słabszym wychowankom, dbałości o wspólne dobro, ład i porządek w ośrodku, uczestniczenia w pracach porządkowych i zajęciach samoobsługowych,
- ponoszenia odpowiedzialności za własne postępowanie.¹¹

Wychowankowie ogniska podzieleni są na grupy wychowawcze ale mogą też uczestniczyć w zajęciach zespołów specjalistycznych i zainteresowań. Liczbę wychowanków w grupach i zespołach określa statut ogniska z tym, że liczba wychowanków w zespole jak i w grupie wychowawczej nie może być mniejsza niż 12.

Do realizacji zadań ogniska i realizacji programu oddziaływań profilaktyczno-opiekuńczych zatrudnia się odpowiednio przygotowaną kadrę pedagogiczną wychowawców, nauczycieli, psychologów, pedagogów, specjalistów np.: logopedii, socjoterapii, reedukacji i nauczycieli-instruktorów według potrzeb. W ognisku zatrudnia się również pracowników socjalnych, ekonomicznych, administracyjnych i obsługi.

Pedagog i psycholog nie prowadzą grupy wychowawczej. Mogą być oni zatrudnieni w ognisku liczącym powyżej 50 wychowanków. Do zakresu obowiązków pedagoga i psychologa należy prowadzenie bezpośrednich zajęć z dziećmi (specjalistycznych, wychowawczych i innych) w wymiarze nie przekraczającym 1/2 wymiaru czasu pracy.

Do obowiązków pedagoga (psychologa), zgodnie z przygotowaniem zawodowym i podziałem obowiązków, należy:

- prowadzenie dokumentacji osobistej wychowanków,
- kompletowanie dokumentacji dzieci starających się o przyjęcie do ogniska, wykonywanie badań uzupełniających, sporządzanie opinii psychologiczno-pedagogicznych, wykonywanie wywiadów szkolnych i środowiskowych,
- prowadzenie dokumentacji komisji kwalifikacyjnej,
- sporządzanie, we współpracy z innymi pracownikami ogniska, indywidualnych planów pracy wychowawczej i terapeutycznej dla wychowanków i czuwanie nad ich realizacją,
- prowadzenie indywidualnych i zespołowych zajęć specjalistycznych,
- sprawowanie indywidualnej opieki nad wychowankami sprawiającymi szczególne trudności,
- współpraca z sądem i specjalistycznymi placówkami służby zdrowia,
- organizowanie i prowadzenie terapii (psychoterapii) dla rodziców,
- prowadzenie mediacji z rodzicami i nauczycielami wychowanków, wyjaśnianie im przyczyn trudności i niepowodzeń, uzgadnianie wspólnych działań zaradczych,
- sprawowanie opieki nad wychowankami z „listy koleżeńskej”,
- wspieranie klubu dorosłych wychowanków.¹²

Wychowawca prowadzi grupę wychowawczą oraz sprawuje opiekę nad procesem wychowania i terapii powierzonych jego opiece wychowanków. Zadania te realizuje w następujący sposób:

- poznaje warunki życia, stan zdrowia, możliwości, zainteresowania i zdolności wychowanków oraz przyczyny występujących trudności,

- czuwa nad realizacją obowiązku szkolnego i systematycznym uczęszczaniem do szkoły,
- współuczestniczy w opracowywaniu i realizacji programów wychowawczo-terapeutycznych,
- współpracuje ze szkołami, do których uczęszczają wychowankowie,
- współpracuje z rodzicami wychowanków, informuje ich o postępach i trudnościach, zachęca do udziału w życiu ogniska oraz do współpracy w rozwiązywaniu trudności,
- inspiruje i organizuje działania zespołowe powierzonej grupy wychowanków,
- sprawuje, na zasadach określonych w statucie ogniska, opiekę nad wychowankami uczęszczającymi w zajęciach poza ogniskiem.

Ogniska wychowawcze są jednym z elementów funkcjonowania systemu opieki i pomocy społecznej w środowisku. Działania placówki wspierają rodziny przez objęcie dziecka działaniami wychowawczymi, opiekuńczymi, edukacyjnymi i terapeutycznymi realizowanymi wraz z rodziną wychowanka przygotowując go do samodzielnego życia. Działania te są ściśle zintegrowane i wspólnym ich celem jest (po zdiagnozowaniu potrzeb, opracowaniu i wdrażaniu indywidualnego programu pracy z dzieckiem) przygotowanie wychowanka do dorosłego życia, pełnienia odpowiednich ról w rodzinie i społeczeństwie. Jest to proces długofalowy i nie zawsze uwieńczony sukcesem. Rodziny wychowanków żyją na granicy ubóstwa, wielu rodziców nadużywa alkoholu, są nieporadni wychowawczo i życiowo. Dzieci są często krzywdzone fizycznie i psychicznie przez dorosłych. Wychowawcy w ogniskach starają się więc stworzyć dzieciom poczucie akceptacji, bezpieczeństwa i możliwość przeżywania pozytywnych emocji, eliminują z ich życia agresję i przemoc poprzez takie działania jak:¹³

- 1. Działania diagnostyczne** – opracowanie i realizacja indywidualnych programów pracy z dzieckiem i objęcie opieką specjalistyczną wychowanków.
  - diagnoza dysfunkcji i deficytów rozwojowych z uwzględnieniem problemów emocjonalnych, dydaktycznych, sytuacji rodzinnej i zdrowotnej,
  - stała obserwacja stanu emocjonalnego dziecka, jego samopoczucia, rozwoju, relacji społecznych, więzi rodzinnych,
  - analiza efektywności oddziaływań wychowawczych, korekcja programów indywidualnej pracy z dzieckiem,
  - dbanie o to , by dziecko, jego rodzina, organizacje wspomagające proces wychowania i opieki współuczestniczyły w opracowaniu i realizacji indywidualnych planów pracy z wychowankami.
- 2. Działania opiekuńcze i współpraca z rodziną**
  - zapewnienie opieki w godzinach popołudniowych, po zajęciach szkolnych oraz w dni wolne od nauki,

- czuwanie nad realizacją obowiązku szkolnego,
- współpraca z placówkami wspomagającymi rodzinę wychowanka (np. sąd rodzinny, kuratorzy sądowi, pracownicy socjalni MOPS),
- systematyczne dożywianie dzieci,
- indywidualna opieka nad wychowankami znajdującymi się w trudnej sytuacji życiowej (psycholog, pedagog),
- zapewnienie bezpieczeństwa wychowankom podczas zajęć w Ognisku i poza nim (wycieczki, imprezy itp.),
- czuwanie nad życzliwym i podmiotowym traktowaniem wychowanków, ochrona przed przemocą fizyczną i psychiczną, przestrzeganie praw dziecka,
- współpraca z rodziną wychowanka w celu podtrzymywania emocjonalnych więzi dziecka z rodziną (opracowanie ogniskowych programów pracy z rodziną, współudział rodziców w imprezach i zajęciach w Ognisku; realizacja programu profilaktyki i promocji zdrowia, rozmowy, spotkania, wizyty w domu itp.),
- organizacja hoteliku, który daje możliwość wychowankom przenocowania w nagłych sytuacjach (awantura domowa, nagła niedyspozycja rodziców).

3. Działania edukacyjne

- pomoc w odrabianiu lekcji,
- przygotowanie do samodzielnej pracy umysłowej
- organizowanie zajęć rozwijających zainteresowania i uzdolnienia,
- zajęcia kulturoznawcze,
- współpraca z pedagogami i nauczycielami szkół celem ujednoczenia oddziaływań dydaktycznych i wychowawczych.

4. Działania wychowawcze

- praca na rzecz placówki (dbanie o czystość, estetykę pomieszczeń, wykonywanie dekoracji okolicznościowych, przygotowanie wychowanków do współgospodarzenia Ogniskiem),
- prace społeczne i zarobkowe (np. wspólne zbieranie makulatury, wykonywanie i sprzedaż kartek okolicznościowych i świątecznych, akcje proekologiczne itp.);
- kształtowanie nawyków higienicznych i uczenie form grzecznościowych i zasad zachowania się w różnych okolicznościach życiowych,
- redagowanie ogniskowej gazetki,
- inicjowanie quizów, konkursów z różnych dziedzin wiedzy,
- współpraca z rodzicami i przedstawicielami społeczności lokalnej,
- uświadamianie wychowankom ich rodzinnych korzeni,
- udział wychowanków w konkursach, quizach na temat historii ich miasta, kraju, ważnych miejsc, symboli w kulturze narodowej i religijnej; nauka szanowania cudzej własności,
- nabywanie umiejętności rozwiązywania konfliktów w grupie rówieśniczej przez dialog i dążenie do kompromisu,

- nauka pełnienia określonych ról w rodzinie i społeczności (na podstawie historii, psychodramy, przykładów z życia, filmu, literatury, własnego działania itp.),
- świętowanie urodzin dzieci,
- zajęcia samorządowe (wybór samorządu ogniska, Rady Wychowanków),
- tworzenie grup zainteresowań (koła muzyczne, plastyczne, turystyczne itp.),
- udział wychowanków w imprezach środowiskowych organizowanych przez szkoły, domy kultury, rady osiedlowe i parafialne.

5. Działania profilaktyczno-terapeutyczne

- prowadzenie zajęć o charakterze terapeutycznym (zajęcia integracyjne, gry i zabawy psychologiczne, ćwiczenia relaksacyjne),
- organizowanie wakacyjnych form pracy wychowawczo-terapeutycznej (np. kolonie terapeutyczne),
- opracowanie programów profilaktyki i promocji zdrowia dla dzieci oraz spotkań konsultacyjnych dotyczących trudnych problemów wychowawczych z udziałem psychologa, pedagoga, wychowawców,
- nauka zachowań asertywnych.¹⁴

Ognisko wychowawcze stanowi zaledwie pierwszy krok w przeciwdziałaniu sieroctwu społecznemu. Do zmian w trudnych sytuacjach dzieci doprowadzić może tylko profilaktyka prowadzona w środowisku lokalnym. Powoływanie jak największej liczby tych placówek przez samorządy lokalne zdaje się być dobrą alternatywą dla placówek takich, jakimi są np. domy dziecka. Placówki te, stają się istotnym ogniwem nowego systemu opieki nad dzieckiem, który opiera się na założeniu, iż najlepszym środowiskiem wychowawczym dla wychowanka jest jego rodzina. Wychowankowie ogniska wychowawczego nie tylko nie tracą kontaktów ze swoją rodziną naturalną, ale także są wyposażeni w takie umiejętności życiowe, które pozwolą im w przyszłości założyć własną rodzinę, lepszą niż ta, w której się wychowywali.

Przypisy

- ¹ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 1 września 2000 r. w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych. W: Dziennik Ustaw Nr 80 z dn. 26 września 2000 r. Poz. 900.
- ² Kuziński Z.: *Kazimierz Lisiecki – „Dziadek” i Jego dzieło*. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1982 nr 8, s. 375-376.
- ³ Kościańska-Wójcicka A.: *Ognisko wychowawcze*. W: *Formy pracy opiekuńczo-wychowawczej* pod red. J. Brągiel i S. Badury. Wydawnictwo WSP Częstochowa 1997 r., s. 126.
- ⁴ Balcerek M.: *Wkład Kazimierza Lisieckiego do pedagogiki opiekuńczej*. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1982, nr 8, s.380.
- ⁵ Tamże, s. 379.

- ⁶ Tamże, s. 381.
- ⁷ Kościańska-Wójcicka A.: *Ognisko wychowawcze...* op. cit s. 128.
- ⁸ Balcerek M.: *Wkład Kazimierza Lisieckiego...* op. cit. s. 379-380.
- ⁹ Kelm. A.: *Formy opieki nad dzieckiem w Polsce Ludowej*. Warszawa 1983, s. 194.
- ¹⁰ Ramowy statut ogniska wychowawczego. Zał. nr 7 do Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dn. 21 lutego 1994 r. W: Dziennik Ustaw nr 41 z dn. 28 marca 1994 r., poz.156.
- ¹¹ Tamże.
- ¹² Tamże.
- ¹³ Dźbik G.: *Zespół Ognisk Wychowawczych*. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze 2002 nr 9, s.41.
- ¹⁴ Dźbik G.: *Zespół Ognisk Wychowawczych*. W: Usytuowanie i zmiany w placówkach opiekuńczo-wychowawczych. Wrocław 2002 s. 3.

Stanisław Gola

RODZINNE DOMY DZIECKA

Rodzinne domy dziecka powstały jako kontynuacja gniazd sierocych realizowanych przez Kazimierza Jeżewskiego w latach 1908-1948. Pierwsze placówki rozpoczęły działalność w 1958 roku.¹

Rodzinny dom dziecka (typ placówki rodzinnej) zapewnia dzieciom całkowicie lub częściowo pozbawionych rodziców, całodobową opiekę i wychowanie w warunkach zbliżonych do domu rodzinnego oraz opiekę, do czasu powrotu dziecka do rodziny własnej, umieszczenia go w rodzinie adopcyjnej lub jego usamodzielnienia.

Placówką kieruje dyrektor, który jednocześnie jest wychowawcą. W razie jego nieobecności, zastępuje go osoba wyznaczona przez organ prowadzący w uzgodnieniu z dyrektorem.

Dyrektor-wychowawca powinien posiadać wykształcenie średnie lub wyższe (pożądane pedagogiczne) i odbył szkolenie w zakresie pracy opiekuńczo-wychowawczej w ośrodku adopcyjno-opiekuńczym. W placówce rodzinnej można zatrudnić dodatkowo osobę wskazaną przez dyrektora. Może to być osoba z nim spokrewniona lub spowinowacona. Wiele domów prowadzonych jest przez małżeństwo. Pracę wychowawcy mogą wspomagać wolontariusze.²

Skierowanie dziecka do rodzinnego domu dziecka wydaje powiat przy pomocy Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie w porozumieniu z dyrektorem domu. Przy kierowaniu podopiecznych do placówki przestrzega się zasadę, aby usamodzielnienie dzieci nastąpiło przed osiągnięciem wieku emerytalnego opiekuna.

Do skierowania organ zobowiązany jest dołączyć:

- 1) Odpis aktu urodzenia, a w przypadku sierot naturalnych lub półsierot odpis aktu zgonu rodzica,
- 2) Orzeczenie o stanie zdrowia lub książeczkę zdrowia,
- 3) Dokumenty szkolne,
- 4) Aktualny wywiad środowiskowy wraz ze szczegółowym opisem sytuacji dziecka oraz dokumentacją dotychczasowych działań podjętych wobec dziecka i rodziny.

Rodzinny dom dziecka lokalizowany jest w budynku jednorodzinny lub dużym mieszkaniu. Standarty usług określają przepisy Ministra Pracy i Polityki Społecznej.³

W placówce przebywać może od 4 do 8 dzieci. W szczególnie uzasadnionych przypadkach liczba dzieci może ulec zmniejszeniu lub zwiększeniu. Rodzeństwo nie jest rozdzielane. Wychowankowie objęci opieką są w różnym wieku, w tym dzieci dorastające i usamodzielniające się.

Rodzinny dom dziecka kompensuje brak rodziny naturalnej, tworząc sprzyjający klimat życia. W miarę zżywania się rodziny wychowankowie dokonują wyboru zwracania się do opiekunów. Mówią do nich „ciocia”, „wujek” lub „mama”, „tata”.

Podstawowymi metodami wychowawczymi są : *metoda wpływu osobistego, metoda sytuacyjna, perswazja, techniki terapeutyczne.*

W pracy opiekuńczo-wychowawczej realizowane są potrzeby wychowanków co sprzyja rozwojowi emocjonalnemu, fizycznemu i intelektualnemu wychowanków. Zapewnione są warunki do nauki, rozwijania zainteresowań, właściwego spędzania czasu wolnego, wyrównywania deficytów rozwojowych.

Wiele uwagi przywiązuje się do poszanowania podmiotowości każdego dziecka, dbałość o poszanowanie i podtrzymywanie związków emocjonalnych dziecka z rodzicami, rodzeństwem jak i osobami przebywającymi i zatrudnionymi w placówce.

Organizacja i metodyka pracy opiekuńczo-wychowawczej jest odformalizowana, podporządkowana indywidualnym sytuacjom i potrzebom każdego dziecka. Występuje bardzo wyraźna tendencja aby realizacja potrzeb determinowała rytm dnia codziennego i świątecznego oraz przebieg procesu opieki i wychowania.

Z badań przeprowadzonych przez Albina Kelma wynika, że głównym czynnikiem zarówno osiągnięć jak też niepowodzeń rodzinnych domów dziecka są więzi wzajemne, między przybranymi rodzicami i dziećmi. Siła i dynamika tych więzi podlegają nieustannie licznym wpływom wewnętrznym i zewnętrznym, dlatego ważne jest ułożenie prawidłowych relacji ze środowiskiem poszczególnych wychowanków, jak też całej wspólnoty rodzinnej. Nieporozumienia i negatywny stosunek szkoły, sąsiedztwa potęgowały trudności w pracy z wychowankami doprowadzając w skrajnych przypadkach do likwidacji rodzinnego domu dziecka.⁴

Istotnym problemem jest zapewnienie podopiecznym sukcesów edukacyjnych, wychowankowie wykazują często niechęć do nauki, mają wiele trudności w opanowaniu wiedzy szkolnej. Powody są różne począwszy od małej sprawności intelektualnej, do zaniedbań i zaległości z zakresem poprzedzającego przyjęcie do rodzinnego domu dziecka. Trudności nasilają się zwłaszcza po przekroczeniu kolejnych szczebli edukacyjnych. Niepowodzenia szkolne obniżają motywację do nauki, co szczególnie dotyka dzieci z pogranicza ociążałości umysłowej. Część z nich kierowana jest do szkół specjalnych.⁵

Ważkim problemem jest usamodzielnienie podopiecznych. Oczekiwania i aspiracje życiowe konfrontowane z trudną sytuacją na rynku pracy i mieszkań wypadają niekorzystnie. Wiele domów sygnalizuje o trudnościach związanych z usamodzielnieniem wychowanków.

W korzystniejszym położeniu są placówki prowadzone Stowarzyszenie „Nasz Dom”, które zapewniają usamodzielniającym się wychowankom mieszkanie i ułatwiają pracę.

Perspektywy rozwoju tej formy opieki wiąże opiekę nad młodzieżą zwłaszcza zagrożoną niedostosowaniem społecznym:

- zmniejszanie się liczby dzieci z całkowicie zerwanymi więzami rodzinnymi,
- tworzenie właściwego nadzoru nad placówką aby uszanować jej specyficzne walory rodzinne,
- zapewnienie mechanizmów (ekonomicznych, prawnych, społecznych) do powstawania nowych rodzinnych domów dziecka.

Przypisy

¹ Por. Albański L.: *Społeczno pedagogiczna działalność Towarzystwa Gniazd Sierocych i Wiosek Kościuszkowskich*. Jelenia Góra 1999.

² Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 01.09.2000 r. w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych (Dz. U nr 80 z 2000 r.)

³ Tamże.

⁴ Kelm A.: „*Węzłowe problemy pedagogiki opiekuńczej*” Warszawa 2000. s. 161-162.

⁵ Tamże, s. 158-159.

Leszek Albański

WIOSKI DZIECIĘCE SOS

Inicjator i organizator Wiosek Dziecięcych SOS H. Gmeiner (1919-1986) opierał się na wzorcach prorodzinnej opieki nad dzieckiem osieroconym realizowanych przez Augusta Hermana Franca, Jana Henryka Pestalozziego, Jana Henryka Wicherna i Ewy von Tile-Winckler. Należy wspomnieć, iż wioskę dziecięcą, Wieś Kościuszkowską w Polsce organizował Kazimierz Jeżewski (1877-1948).¹

Pierwszą Wioskę Dziecięcą SOS Gmeiner założył w 1949 roku w Imst w Austrii. Według danych z 2001 roku na świecie było 423 Wiosek obejmujących opieką około 40 tysięcy dzieci, 320 domów młodzieży. W wielu krajach Stowarzyszenie prowadzi przedszkola (245) oraz szkoły im. H. Gmeinera (166). Łącznie w wymienionych placówkach oraz w centrach socjalnych i medycznych (1 539 placówek) znajduje opiekę 537 tysięcy dzieci i młodzieży.²

W Polsce w latach 1984-1989 uruchomiono trzy Wioski, które znajdują się w Biłgoraju, Kraśniku i Siedlcach.

Reguły gmeinerowskiej koncepcji pedagogicznej wyrażone są w czterech punktach:

1. **Matka** – (opiekunka) – prezentuje postawę opiekuńczą. Posiada średnie lub wyższe wykształcenie (pożądane przygotowanie pedagogiczne). Ukończyła kurs w zakresie pracy opiekuńczo-wychowawczej. Opiekuje się gromadką dzieci osieroconych.
2. **Rodzeństwo** – rodzeństwa naturalne wychowywane w jednej rodzinie. Rodzeństwa (których nie wolno rozłączać) tworzą wraz z matką (opiekunką grupy) nową rodzinę.
3. **Dom** – domek rodzinny zamieszkuje jedna rodzina. Stanowi miejsca, w których dzieciom kompensowany jest brak rodziny naturalnej.
4. **Wioska** – zlokalizowana na obrzeżach miasta. Stanowi zorganizowaną społeczność, na którą składa się około 14 domów rodzinnych, dom dyrektora oraz budynek administracyjno-socjalny z gabinetami dla pedagoga, psychologa, logopedy oraz świetlicą. Wokół tereny do zajęć rekreacyjno sportowych, z których mogą także korzystać okoliczni mieszkańcy.

Pracownicy Wioski Dziecięcej SOS posiadają odpowiednie przygotowanie fachowe, walory intelektualne i moralne. Pomagają matkom (opiekunkom) m.in. w rozwiązywaniu problemów wychowawczych i adaptacyjnych. Świadczą oni pomoc specjalistyczną w zależności od potrzeb, najczęściej jest to praca korekcyjno-kompensacyjna, pomoc w nauce, porady, terapia psychologiczna oraz czuwanie nad rozwojem, zainteresowaniami i uzdolnieniami wychowanków.³ W rodzinie pod opieką jednej matki może przebywać od 6 do 9 dzieci, w wieku od 3 do 16 lat.

Niewątpliwie do zalet opieki i wychowania realizowanego w Wioskach należy zaliczyć charakterystyczną atmosferę wychowawczą, stworzoną przez rodzinę. Dzieci znajdują miłość rodzinną, poczucie bezpieczeństwa w codziennym kontakcie z matką oraz rodzeństwem. Realizowane jest podmiotowe podejście do wychowanków. Zabieganie o przyswajanie wartości oraz stosowanie właściwych metod wychowawczych (wpływu osobistego, wzmocnień pozytywnych, perswazji).⁴

Obowiązek szkolny wychowankowie placówki realizują w szkołach na terenie miasta, co umożliwia lepszą integrację ze środowiskiem lokalnym.

Metodyka pracy w grupach wychowawczych (rodzinach) jest odformalizowana. Pomocny matkom w realizowaniu działań pedagogicznych jest zwłaszcza dyrektor Wioski. W czynnościach usługowych i opiekuńczych pomagają matkom pomocnice zwane „ciociami”.

Ważnym zadaniem jest pomoc w usamodzielnianiu wychowanków Wiosek Dziecięcych SOS. Stanowi oryginalny system obejmujący cztery fazy:

1. Wioska Dziecięca SOS – tu następuje właściwe planowanie rozwoju dziecka. Wychowanek uczy się prawidłowo funkcjonować w rodzinie. Zapewnia mu się dobre warunki, prowadzi orientację zawodową.
2. Dom Młodzieży SOS w Lublinie i Wspólnoty mieszkaniowe stanowią kolejny etap przygotowania chłopców i dziewcząt (ukończone 16 lat) do życia w dorosłym społeczeństwie.

Baza lokalna Domu Młodzieży SOS pozwala na zamieszkanie 40 wychowanków. Kadre pedagogiczną stanowi dyrektor, 8 wychowawców (4 panie i 4 panów).

Przechodzenie wychowanków do Domu Młodzieży SOS odbywa się z zachowaniem następujących kryteriów:

- wyrażenie akceptacji przez wychowanka, który ukończył gimnazjum,
- uczęszczanie do szkoły średniej, studiowanie,
- pozytywna opinia Komisji Pedagogicznej Wioski Dziecięcej SOS

Pobyt wychowanka w Domu Młodzieży trwa 4 lata.

Dom Młodzieży tworzy warunki dla wychowanków, aby miał możliwość m.in.:

- planowania swojej przyszłości i konsekwentnej realizacji założonych planów,
- planowania i organizowania zabezpieczenia materialnego do swego późniejszego życia,
- ukończenia szkoły lub przysposobienia do nauki zawodu,
- uczenia się współżycia w grupie i nawiązywanie kontaktu z młodzieżą ze środowiska,
- rozwijanie swojej podmiotowości w różnych formach samorządności,
- przyjmowania odpowiedzialności i dotrzymywania słowa,
- rozwijanie swoich uzdolnień i zamiłowań.⁵

3. Nadzorowania zamieszkania na zewnątrz.

Warunkiem otrzymania nadzorowanego zamieszkania na zewnątrz jest ukończenie szkoły, zdobycie zawodu oraz podjęcie pracy przez podopiecznego.

Zawierana jest umowa dotycząca mieszkania między Stowarzyszeniem SOS a wychowankiem na okres 3 lat. Część czynszu zobowiązany jest wpłacić na specjalne konto Stowarzyszenia SOS podopieczny. Bezpośrednim opiekunem jest w tym okresie wychowawca Domu Młodzieży SOS lub pedagog wioskowy. Na tym etapie usamodzielnienia wychowanek przejmuje stopniowo pełną odpowiedzialność za swoje życie.

4. Kontakt i wsparcie po usamodzielnieniu tzw. ograniczona opieka – stanowi końcową fazę usamodzielnienia wychowanków. Podstawowe cele tej fazy opieki:

- obserwowanie dalszej drogi życiowej
- utrzymywanie kontaktów osobistych i korespondencyjnych,
- prowadzenie badań nad losami usamodzielniających wychowanków,
- organizowanie spotkań, zjazdów,
- udzielanie pomocy w zależności od sytuacji życiowych wychowanków.

Forma jest uzgodniona między usamodzielniającym wychowankiem a bezpośrednim opiekunem.

Należy podkreślić, iż w poszczególnych etapach usamodzielniania wychowanków wszystkie ważne decyzje podejmowane są w gronie osób kompetentnych, życzliwych podopiecznemu. Są to przede wszystkim: matka wioskowa, dyrektor Wioski, wychowawca Domu Młodzieży SOS.

Zarówno rodzinne domy dziecka jak i Wioski Dziecięce SOS są jedną z alternatywnych form życia rodzinnego dla dzieci osieroconych i opuszczonych. Obecnie realizowany system opieki nad dzieckiem i rodziną preferuje tworzenie rodzinnych form opieki, dla dzieci pozbawionych rodziny własnej. Wioski Dziecięce SOS i rodzinne domy dziecka w obecnym systemie opiekuńczo-wychowawczym, są zatem akceptowanym środowiskiem wychowawczym i dlatego należy zadbać o ich dalszy rozwój.

Przypisy

- ¹ Albański L.: *Spoleczno-pedagogiczna działalność Towarzystwa Gniazd Sierocych i Wiosek Kościuszkowskich*. Jelenia Góra 1999.
- ² Strona internetowa Stowarzyszenia SOS Wioski Dziecięcej w Polsce: www.sos.most.org.pl/dlaczego.html.
- ³ Kowalski W.: *Wioski Dziecięce SOS w świecie i w Polsce 1949-1999*. Kraśnik 1999.
- ⁴ Wywiad z Wiesławem Kowalskim Dyrektorem Wioski Dziecięcej SOS (26 X 2000 r.)
- ⁵ Kowalski W.: *Wioski...*, op. cit. s. 188-189.

Zalecana literatura

1. Albański L. *Spoleczno – pedagogiczna działalność Towarzystwa Gniazd Sierocych i Wiosek Kościuszkowskich*. Jelenia Góra 1999.
2. Kelm A.: *Węzłowe problemy pedagogiki opiekuńczej*. Warszawa 2000.
3. Kowalski W.: *Wioski Dziecięce SOS w świecie i w Polsce 1949-1999*. Kraśnik 1999.
4. *Odzyskane domy rodzinne. Z doświadczeń rodzinnych domów dziecka w Polsce Ludowej* (red. A. Kelm). Warszawa 1976.
5. Telka L.: *Rodzinne domy dziecka. Zarys monograficzny*. Łódź 2000.

Leszek Albański

ZADANIA PLACÓWEK OPIEKUŃCZO-WYCHOWAWCZYCH

Zadania placówek podporządkowane są funkcjom, jakie one pełnią. Zadania powinny być odpowiednio zróżnicowane, w zależności od potrzeb danego zespołu dzieci, ich wieku, stopnia zaawansowania w nauce szkolnej, rodzaju zaniedbań wychowawczych oraz aktualnej sytuacji rodzinnej.

I tak, przykładowo, do zadań domu dziecka należą:

- poznawanie wychowanka,
- przywracanie równowagi psychicznej,
- normalizacja sytuacji prawnej,
- zaspokajanie potrzeb bytowych,
- zapewnienie pomyślnej realizacji kształcenia ogólnego i zawodowego,
- kształtowanie umiejętności wartościowego spędzania czasu wolnego,
- rozwijanie postaw społecznych i nawyków pracy,
- przyswajanie praktycznych umiejętności i wiadomości,
- kształtowanie perspektyw życiowych,
- pomoc w usamodzielnianiu się i wspieranie wychowanków usamodzielnionych.

Poznawanie wychowanków

Konieczne jest poznanie przez wychowawców dotychczasowych kolei życiowych, środowiska rodzinnego i indywidualnych właściwości każdego z wychowanków powierzonych ich opiece.

Źródłem takich wiadomości jest przede wszystkim osobista dokumentacja dziecka: wyniki wywiadu środowiskowego, karta zdrowia, wyniki badań psychologiczno-pedagogicznych oraz informacje dostarczane przez sąd, który orzekł o umieszczeniu wychowanka w placówce. Dalsze poznawanie wychowanka odbywa się w toku pracy wychowawczej. Służy temu przede wszystkim bezpośrednio obserwacja dziecka w różnorodnych, codziennych i niecodziennych sytuacjach, indywidualne okolicznościowe rozmowy, a także analiza wykonanych przez niego wytworów. Ważnym źródłem są informacje bezpośrednie i korespondencyjne, kontakty z rodziną dziecka, porozumienie z lekarzem, pielęgniarką, wychowawczynią przedszkola lub wychowawcą klasy w szkole.

Ciągłość tych zabiegów pomaga wychowawcy nie tylko rozpoznać aktualny stan rozwoju dziecka ale wyjaśnić przyczyny jego postępowania, ujawnić źródła ewentualnych trudności z jakimi się spotyka w pracy wychowawczej, odpowiednio ukierunkować i zindywidualizować oddziaływania pedagogiczne i zabiegi resocjalizacyjne.

Przywracanie równowagi psychicznej

Otoczenie wychowanka troskliwą opieką, stworzenie pogodnej domowej atmosfery, sprawnej organizacji codziennych czynności oraz kształtowanie opartych na życzliwości i zaufaniu wzajemnych stosunków pomiędzy dorosłymi a dziećmi, placówka może przywrócić równowagę psychiczną, dać poczucie bezpieczeństwa i stabilność życiową.

Szczególnej uwagi wymaga stworzenie możliwości rozwijania i zaspokajania potrzeb emocjonalnych wychowanków poprzez kontakt z rodziną, opiekunami oraz zainteresowanie ze strony starszych kolegów i osób zaprzyjaźnionych.

Normalizacja sytuacji rodzinnej

Zadaniem placówki jest doprowadzenie, w miarę możliwości, do pełnej lub przynajmniej częściowej normalizacji sytuacji prawnej wychowanka pod względem formalnym jak i wychowawczym. Dokładne zorientowanie się w stosunkach rodzinnych dziecka, utrzymywanie stałego kontaktu z jego rodzicami, jeśli żyją, lub z innymi członkami rodziny. Pomoc w uzyskiwaniu z sądu przepustek jednorazowych i stałych, wpływ wychowawcy na zmianę postanowień sądu dotyczących szczególnie „ograniczeń w prawach rodzicielskich rodziców”. Współdziałanie z rodziną i środowiskiem lokalnym – pedagogiem, lokalną poradnią psychologiczno-pedagogiczną – pod kątem powrotu dziecka do domu. Jeżeli sytuacja w domu nie zmieniła się na lepsze i rodzina nie daje rękąmi wychowania dziecka pomimo niesienia jej różnorodnej pomocy, dążyć do pozbawienia rodziców praw rodzicielskich i przekazania dziecka do form rodzinnopodobnych. Takie decyzje szczególnie powinny dotyczyć dzieci małych.

Zaspokajanie potrzeb bytowych

Placówka opiekuńcza, a szczególnie placówka socjalizacyjna (dom dziecka), powinna zadbać o wszechstronne zaspokojenie potrzeb wychowanków. Pamiętać należy, aby wszelkie decyzje dotyczące spraw bytowych podporządkować celom wychowawczym. Ważny jest przy tym współdziałanie wychowanków w poprawie swojej sytuacji bytowej. W przeciwnym razie prowadzi to do kształtowania się postaw konsumpcyjno-roszczeniowych wychowanków.

Do prawidłowego rozwoju wychowanków niezbędne jest stworzenie przez placówkę właściwych warunków sanitarno-higienicznych i rekreacyjno-wypoczynkowych. Baza ma wpływ na tworzenie środowiska wychowawczego bogatego w różnorodne pozytywne bodźce – społeczne i estetyczne – pobudzające do samodzielności.

Zapewnienie pomyślnej realizacji kształcenia ogólnego i zawodowego

Jednym z zadań placówki socjalizacyjnej jest przygotowanie dzieci w wieku od 3 do 6 lat do podjęcia obowiązku szkolnego, tj. doprowadzenie do dojrzałości szkolnej. Dojrzałość ta wyraża się uzyskaniem przez dziecko odpowiedniego poziomu rozwoju fizycznego, intelektualnego jak również moralno-społecznego.

W toku codziennej pracy z dzieckiem zwracamy uwagę na prawidłową postawę i ogólną sprawność fizyczną.

Bardzo ważne jest uzyskanie przez dziecko równowagi uczuciowej oraz umiejętności zgodnego współżycia i współdziałania z grupą.

Dziecko, nim pójdzie do szkoły, musi więc posiadać nawyki przestrzegania ustalonych zasad porządkowych, wykonywania zadań w określonym czasie, umiejętność planowania własnych czynności.

Wiele dzieci, szczególnie w domach dziecka, wykazuje często opóźnienie w rozwoju i ma specyficzne właściwości wyniesione z poprzedniego środowiska. Ich ogólny rozwój, a zwłaszcza rozwój umysłowy, pozostaje w szerokiej normie rozwojowej, tzn. poniżej przeciętnej. Przejawia się to w słabym opanowaniu mowy i bardzo ograniczonej orientacji w świecie otaczających przedmiotów i zjawisk oraz małej samodzielności. Dzieci te cechuje trudność skupienia uwagi, nadpobudliwość nerwowa, nietrwałość i nieselektywność uczuć, a zarazem „lepkość” uczuciowa.

W związku z tym należy dokładnie zdiagnozować dzieci i stworzyć dla nich możliwość kompensacji braków, tworząc programy korekcyjno-kompensacyjne.

Wychowankom, którzy weszli w okres szkolny, placówka powinna stworzyć jak najlepsze warunki organizacyjne i psychiczne do osiągnięcia powodzenia szkolnego.

Każdy wychowanek powinien być zaopatrzony w komplet podręczników, niezbędne przybory szkolne i mieć stworzone odpowiednie warunki do przygotowania zadań domowych.

Bardzo ważnym zadaniem jest przygotowanie wychowanków do samodzielnego odrabiania zadań pod kierunkiem wychowawcy i wyposażenie w umiejętność korzystania z materiałów źródłowych (encyklopedie, słowniki, albumy przedmiotowe, mapy itp.). Niezbędnym czynnikiem jest ustalenie stałej pory rozpoczęcia nauki, które sprzyja wytworzeniu nawyku uczenia się.

Oprócz stworzenia warunków materialnych, ważnych w procesie uczenia się, bardzo istotna jest wiedza wychowawcy na temat możliwości intelektualnych i psychofizycznych wychowanków.

Na podstawie badań, przeprowadzonych w placówkach opieki całkowitej w czerwcu 1996 r. w woj. jeleniogórskim, stwierdzono, że możliwości wychowanków są następujące:

- Liczba wychowanków w wieku szkolnym ogółem – 300, w tym:
- szkoła podstawowa – 259,
- szkoła zawodowa – 28,
- szkoła średnia – 8,
- szkoła wyższa – 5.

Rozwój umysłowy wychowanków:

- wysoka norma – 11,
- norma – 168,
- szeroka norma rozwojowa – 101,
- upośledzenie w stopniu lekkim – 20.

Powtarzający klasę:

- 1 rok – 149 wychowanków,
- 2 lata – 119 wychowanków,
- 3 lata i więcej – 32 wychowanków.

Z badań wynika, że tylko 60% populacji uczniowskiej jest w stanie realizować wymagania polskiej szkoły. Pozostali wychowankowie nie tylko posiadają możliwości intelektualne poniżej normy, ale również nagromadzone przez kilka lat zaniedbania środowiskowe. W związku z tym w szkołach narażeni są na niepowodzenia szkolne.

Kształtowanie umiejętności wartościowego spędzania czasu wolnego

Przez czas wolny wychowanków będziemy rozumieć ten okres czasu w ciągu doby, który pozostaje im po wypełnieniu:

- czynności związanych z zachowaniem zdrowia i higieny,
- wszystkich obowiązków szkolnych,
- obowiązków związanych z życiem placówki.

Czas wolny to czas, który pozostaje do własnej dyspozycji wychowanka i przeznaczony bywa na wypoczynek, rozrywkę i rozwój własnej osobowości.

Istotę aktywności młodzieży w czasie wolnym stanowią następujące jej cechy:

- dobrowolność potencjalnych czynności,
- dobrowolność wykonywania tych czynności,
- dążenie do osiągnięcia satysfakcji,
- swoboda realizowanych zadań.

Im pełniej te cechy występują, tym bardziej różni się aktywność w czasie wolnym od aktywności czasu zajętego.

Czas wolny dzięki specyficznym cechom (dobrowolność, swoboda, itp.) stwarza potencjalne możliwości wychowawczego oddziaływania.

Zasady organizowania czasu wolnego [zob. Zdzisław Dąbrowski, *Wprowadzenie do metodyki opieki i wychowania w domu dziecka*, Warszawa 1985].

1. Nadanie zajęciom w wolnym czasie charakteru prywatności związanej ze swobodnym, indywidualnym wyborem miejsca i rodzaju zajęć oraz ewentualnym doborem współuczestników.
2. Prymat kierowania i opieki pośredniej poprzez tworzenie warunków i sytuacji stymulujących zainteresowania i motywacje.
3. Rozwijanie samorządności, inspirowanie i korygowanie zachowań wychowanków z pozycji współuczestnika lub zainteresowanego doradcy.
4. Ujmowanie wychowania do czasu wolnego jako procesu dynamicznego rozwijającego się stopniowo, ku pełnej swobodzie i samodzielności dzieci.
5. Dostosowanie organizacji czasu wolnego do potrzeb i zainteresowań młodzieży.

Proces rozwijania podmiotowości wychowanków w wolnym czasie

I etap. Zajęcia „obowiązkowe” pod kierunkiem.

Wychowawca

Inicjuje i organizuje zajęcia grupowe opierając się na znajomości typowych dla tego wieku zainteresowań, obserwuje reakcje w czasie zajęć różnego typu, wykorzystuje rozmowy i formy „plebiscytu” do dostosowywania zajęć do potrzeb i pragnień dzieci, stopniowo włącza wychowanków do wyboru propozycji i projektowania zajęć.

Wychowankowie

Uczestniczą w zajęciach na zasadzie „obowiązku”, wyrażają opinie o odbytych zajęciach, oceniają je według własnych kryteriów, ujawniają własne pragnienia, zgłaszając propozycje, stopniowo wdrażają się do wyboru zajęć, planowania ich przebiegu, projektowania na przyszłość.

II etap. Krystalizacja zainteresowań, ograniczona swoboda wyboru.

Wychowawca

Ustala na podstawie poznanych zainteresowań dzieci kilka typów zajęć, organizując je równolegle w tym samym czasie, np.: gry i zabawy ruchowe, zajęcia plastyczne (malowanie, lepienie z gliny, robienie albumów obrazkowych), głośne czytanie lub opowiadanie.

Ustala i omawia zasady wyboru zajęć: np.: zgłoszenia jednorazowe lub zobowiązania do udziału w ciągu miesiąca. Po upływie pewnego czasu pobudza dzieci do zgłaszania propozycji wprowadzania dodatkowych możliwości. Włącza starszych wychowanków do współorganizowania ulubionych przez nich zajęć, np.: jako opiekuna „sali gier stolikowych”, „operatora” rzutnika itp.

Wychowankowie

Wybierają zajęcia według własnych zainteresowań. Obserwują inne zajęcia. Niektórzy ujawniają trwalsze zamiłowania w wybranej dziedzinie i angażują się przy ich organizowaniu.

III etap. Samodzielność kontrolowana.

Wychowawca

Organizuje warunki (miejsce i przybory) dla różnego typu zajęć indywidualnych, np. kąciki zainteresowań (majsterkowanie, szycie, roboty ręczne, hodowle, grządki własne w ogrodzie, gotowanie, zajęcia sportowe). Pozwala dzieciom na swobodny wybór, sprawuje kontrolę na zasadzie obserwacji uczestniczącej: podsuwa propozycje, pomaga młodszym i biernym. Od czasu do czasu organizuje dla zainteresowanych minikonkursy (np. gry w szachy, tańca towarzyskiego, sygnalizacji alfabetem Morse'a itp.).

Wychowankowie

Wybierają zajęcia na podstawie podanych wcześniej do wiadomości propozycji, wiążą się w koleżeńskie zespoły miłośnicze: załazek pracujących „kółek”, zgłaszają własne propozycje zajęć, deklarują udział w minikonkursach i rozwijają samodzielną aktywność w zakresie nabytych umiejętności.

IV etap. Trening inicjatywy i samodzielności.

Wychowawca

Pobudza do ujawniania zainteresowań i formułowania projektów, np. przez „skrzynkę życzeń” – na temat: „Co w niedzielę?”. Wypracowanie: „Czym chciałbyś się zajmować w wolne popołudnie?” lub „Najmilsze zajęcia w naszym domu”, „Moje hobby”.

Podpatruje powstające wśród dzieci „mody” na zabawy własnego pomysłu np. gra w gumy, latawce, domki, pomaga je rozwijać. Popiera i podnosi rangę indywidualnych hobbystów, np. filatelistów, wędkarzy, miłośniczek piosenek, kolekcjonerów, inicjuje powstawanie kilkuosobowych kółek zainteresowań dla hobbystów. Organizuje ogólnodostępne zajęcia zbiorowe (np. gry towarzyskie), pozwalając jednocześnie ochotnikom na dowolne spędzanie czasu.

Wychowankowie

Ujawniają swoje zamiłowania zabawowo-rozrywkowe, zgłaszają propozycje spędzania wolnego czasu, zawiązują krótkotrwałe grupy zabawowe (np. Indian) i trwalsze kluby, kontaktują się z wychowawcami w sprawach indywidualnych hobby. Podczas zajęć zbiorowych organizują sobie sami zajęcia, po zgłoszeniu wychowawcy czym się chcą zająć.

V etap. Samodzielna odpowiedzialność i inicjatywa.

Etap ten jest jakby wynikiem poprzedniego treningu: podział zadań wychowawca-wychowanek ustępuje miejsca bardziej partnerskim układom. Wychowawca zostawia dzieciom swobodę inicjowania i organizowania sobie zajęć w wolnym czasie – indywidualnie i w dowolnie dobieranych zespołach, radzi i pomaga zainteresowanym; organizuje zajęcia grupowe „na zapotrzebowanie” i według propozycji wychowanek, podsuwa nowe możliwości do ich akceptacji; powołuje dzieci do projektowania i organizowania ulubionych imprez, jak wycieczki, zabawy, wyprawy do kina, zawody sportowe itp. Powierza jednostkom i zespołom samodzielne zadania w ich przygotowaniu i prowadzeniu. Wspólnie z dziećmi rozważa i ustala perspektywiczne plany w zakresie wolnego czasu: sposoby spędzania niedziel, ferii, wakacji, urządzania okolicznościowych obchodów itp.

* * *

Przedstawiony tu tok wyrabiania umiejętności samodzielnego organizowania wolnego czasu i rozwijania samorządności dzieci w tej dziedzinie, choć oparty na doświadczeniach praktyki, stanowi oczywiście model przykładowy, który może powinien być zmieniany i wzbogacany odpowiednio do wieku i stopnia wyrobienia wychowanek, warunków pracy placówki, a także specjalnych zamiłowań wychowawców. Modelem tym można się równocześnie posłużyć przy samokontroli i sprawdzaniu czy i na ile rozwija się swoboda i samodzielność dzieci w wolnym czasie; czy i w jakim zakresie ujawnia się ich własna inicjatywa poczucie odpowiedzialności, czy z kolei sam wychowawca odpowiednio do tego modyfikuje swoją rolę.

Warto przy tym pamiętać, że stopień rozwoju własnych zainteresowań, dojrzałość do samodzielnej odpowiedzialności za siebie bywają różne u poszczególnych dzieci w grupie. Wychowawca powinien mieć to na uwadze pomagając mniej zaawansowanym i dbając równocześnie, aby zwiększony indywidualnie zakres swobody bardziej wyrobionych nie był odbierany jako niesprawiedliwy przywilej.

Rozwijanie postaw społecznych i nawyków pracy

Tryb życia i wzajemne stosunki między mieszkańcami domu powinny sprzyjać ugruntowaniu moralno-społecznych zasad postępowania, z którymi wychowanek zapoznają się w toku zajęć szkolnych, i umacniać przekonanie o ich wartości.

Niezbędne jest praktyczne wdrożenie wychowanek do rzetelnego wykonywania różnego rodzaju pożytecznych prac, zarówno zleczanych przez dorosłych, jak i podejmowanych dobrowolnie, rozbudzanie w nich zamiłowania do „dobrej roboty” i wyrabianie trwałych nawyków w tym zakresie. W organizacji codziennego życia w domu dziecka należy więc uwzględnić w szerokim zakresie udział

wychowanków w czynnościach samoobsługowych, pracach porządkowo-gospodarczych służących zaspokajaniu wspólnych potrzeb zespołu i pracach o szerszym społecznie użytecznym charakterze.

Przygotowanie do życia w społeczeństwie wymaga wyrobienia gotowości i umiejętności współżycia i współdziałania w zespole kolegów i w kontaktach z innymi ludźmi, kultury obcowania z rówieśnikami i dorosłymi, stosowania przyjętych w tym zakresie norm, szanowania cudzej i społecznej własności. W toku codziennych czynności – zabawy, nauki, pracy – dom dziecka stara się przezwyciężyć wynoszone często przez wychowanków z dawnego środowiska społeczne postawy oraz nawyki i przyzwyczajenia sprzeczne z ogólnie przyjętymi zasadami społecznego współżycia. Korzystne ku temu warunki stwarza prawidłowa organizacja życia w zespole wychowanków oraz dorosłych pracujących w domu dziecka, pielęgnowanie uczuć koleżeństwa i przyjaźni, rozwijanie czynnej życzliwości we wzajemnych stosunkach i postaw opiekuńczych wobec młodszych i słabszych. Konieczne jest w tym celu angażowanie wychowanków w zespołowe wykonywanie zadań wykraczających poza ich osobiste potrzeby, odpowiadających jednocześnie w miarę możliwości ich zainteresowaniom i dających im poczucie przydatności i społecznego uznania. Służą temu różnorodne formy samorządnego działania wychowanków na rzecz grupy, domu dziecka jako całości oraz miejscowego środowiska.

Przyswajanie praktycznych umiejętności i wiadomości

Placówka socjalizacyjna – dom dziecka spełniać musi wobec wychowanka m.in. specyficzną funkcję rodziny, polegającą na przygotowaniu go praktycznie do samodzielnego organizowania sobie życia osobistego. Jest to zadanie, które w niewielkim tylko stopniu może wykonać szkoła. W toku codziennych zajęć na terenie domu trzeba przyswoić dzieciom szereg praktycznych wiadomości i umiejętności z zakresu samoobsługi i nowoczesnej organizacji gospodarstwa domowego. Chodzi o nauczenie wychowanków zaradności życiowej, umiejętności racjonalnego i oszczędnego gospodarowania własnymi rzeczami i pieniędzmi, z wartości których nie zawsze zdają sobie sprawę. Przyzwyczajeni do zaspokajania przez placówkę wszystkich swych bytowych potrzeb wychowankowie ztracają niekiedy poczucie związku między pracą a wartościami materialnymi służącymi zaspokajaniu potrzeb codziennego życia. Trzeba zatem stworzyć taką sytuację, by mogli oni nabyć przeświadczenia, że to, z czego korzystają w domu dziecka, uzyskiwane jest przy ich własnym udziale i wysiłku. W tym celu należy umożliwić im uzyskanie doświadczenia w dokonywaniu zakupów, w planowaniu własnych wydatków, w załatwianiu różnych spraw poza domem dziecka w urzędach i instytucjach oraz – starszej młodzieży – podejmowanie pracy zarobkowej i gromadzenie środków na przyszłość.

PRZYKŁADOWY PROGRAM PRACY OPIEKUŃCZO-WYCHOWAWCZEJ

I – w zakresie dbałości o higienę osobistą i estetyczny wygląd:

1. Dbać o czystość ciała (mycie zębów i ciała, pielęgnacja włosów, obcinanie paznokci itp.).
2. Dostosowywać ubranie do warunków pogodowych i różnych sytuacji życiowych (bielizna nocna, odzież robocza, szkolna, świąteczna).
3. Prać ręcznie i za pomocą pralki odzież i bieliznę, również krochmalić, wrować i suszyć.
4. Prasować odzież i bieliznę, przyszywać guziki, łątać i cerować.
5. Wymieniać odzież i bieliznę pościelową.
6. Czyścić i konserwować obuwie.
7. Stosować środki do utrzymywania czystości osobistej, ubrania i obuwia.
8. Robótki na drutach, szydełkowanie, haftowanie, szycie ręczne i maszynowe.

II – w zakresie prowadzenia gospodarstwa domowego i gospodarowania budżetem:

1. Urządzić estetycznie swoje mieszkanie (pokój, kuchnia, łazienka).
2. Sprzątać mieszkanie (odkurzać, trzepać dywany, myć podłogi, lamperię, okna, posadzki, muszle klozetowe, umywalki, lodówkę, kuchenkę, pastować podłogi, froterować, myć i konserwować meble) – znać i stosować odpowiednie środki czyszcząco-konserwujące.
3. Myć naczynia kuchenne i sztucze (stosować odpowiednie płyny do mycia naczyń).
4. Posługiwać się podstawowym sprzętem porządkowym i dbać o jego konserwację.
5. Rąbać drewno i palić w piecu.
6. Dokonywać drobnych napraw w domu (klejenie mebli, wbijanie gwoździ, mocowanie wieszaków, wymiana żarówek itp.).
7. Obsługiwać sprzęt elektryczny zmechanizowany i urządzenia gazowe (kucharki, grzałki, miksery, żelazko, młynek do kawy, suszarka itp.).
8. Obsługiwać sprzęt radiowo-telewizyjny (telewizor, radio, magnetofon, gramofon, wideo).
9. Oszczędnie gospodarować własnym budżetem (prowadzić książkę wydatków).
10. Dokonywać zakupów w sklepach.

III – w zakresie załatwiania spraw osobistych w urzędach i instytucjach:

1. Pisać podania do urzędów, meldować się, wyrabiać dowód osobisty, pisać prośbę o zapomogę itp.
2. Wysyłać listy, paczki, pieniądze i telegramy.
3. Korzystać z rozkładu jazdy autobusów i pociągów.
4. Prowadzić krótką rozmowę telefoniczną.

IV – w zakresie żywienia (planowanie, zakup żywności, przygotowywanie i podawanie posiłków):

1. Ułożyć jadłospis domowy.
2. Kupować artykuły żywnościowe (ilościowo i jakościowo) – znajomość cen.
3. Przechowywać żywność w domu – znać sposoby konserwacji i przechowywania żywności.
4. Przyrządzić posiłek i nakryć do stołu (śniadanie, obiad, podwieczorek, kolacja).
5. Gotować podstawowe potrawy (zupy, jajka, ziemniaki, makaron, kompot, ryż, kisiel, budyń, warzywa).
6. Smażyć podstawowe potrawy (jajecznica, placki ziemniaczane, frytki, naleśniki, kotlety).
7. Sporządzać surówki z warzyw i owoców.
8. Upiec proste ciasto wg przepisu z książki kucharskiej.
9. Przygotować małe przyjęcie okolicznościowe (dobrać zestaw potraw, przyrządzić, podać do stołu).
10. Korzystać z przepisów kulinarnych.
11. Właściwie stosować podstawowe przyprawy i dodatki do ciast.
12. Gromadzić biblioteczkę z zakresu żywienia.

V – w zakresie pracy na podwórku i w ogrodzie:

1. Sprzątać teren wokół domu.
2. Sadzić kwiaty na klombach.
3. Przygotować działkę pod uprawę warzyw i kwiatów (kopać, nawozić, spulchnić glebę).
4. Siać i sadzić podstawowe warzywa i kwiaty.
5. Pielęgnować, plewić i zbierać plony z działki.
6. Uporządkować działkę przed zimą.
7. Posługiwać się narzędziami ogrodniczymi.

VI – w zakresie opieki nad małym dzieckiem:

1. Urządzić estetycznie pokój lub kącik dla dziecka.
2. Prać pieluszki oraz odzież i bieliznę małego dziecka.
3. Zaopatrzyć się w podstawowe środki do pielęgnacji i żywienia dziecka.
4. Przyrządzić posiłek dla małego dziecka wg przepisu.
5. Kupować właściwe zabawki dla dziecka.
6. Gromadzić literaturę w tym zakresie.

Wychowanek powinien wiedzieć:

1. W jaki sposób należy zaopatrzyć się w opał.
2. Jak i gdzie należy dokonać opłat za czynsz, gaz, wodę, energię elektryczną i ogrzewanie.

3. Jakie są następstwa nieuiszczenia opłat.
4. Jak i gdzie należy dokonywać opłat za radio i telewizor.
5. Jakie powinien posiadać dokumenty osobiste.
6. W jaki sposób można uzyskać mieszkanie.
7. Jak należy szukać pracy.
8. Gdzie należy szukać pomocy w przypadkach awarii urządzeń domowych.
9. Jak należy robić zakupy w sklepach.
10. Jakie środki służą do utrzymywania czystości i higieny osobistej.
11. Jak należy przygotować się do dalszej podróży, wycieczki itp.
12. Jak należy dbać o swoje bezpieczeństwo i zdrowie.
13. Kiedy należy korzystać z pomocy lekarskiej, pogotowia ratunkowego, straży pożarnej, policji.
14. Jak należy udzielać pierwszej pomocy w przypadkach omdleń, oparzeń, krwawień i zatruc.
15. Jak zachować się w miejscach publicznych.
16. Jak wypożycza się książki.
17. Jak i gdzie należy załatwiać sprawy związane z zawarciem związku małżeńskiego, metryką urodzenia dziecka, pogrzebem.
18. Jak robić przetwory z owoców i warzyw.
19. Jak należy pielęgnować małe dziecko.

Wychowanek powinien znać:

1. Przysługujące mu uprawnienia po usamodzielnieniu się.
2. Podstawowe przepisy bhp i p.poż.
3. Tok załatwiania spraw w urzędach i instytucjach (urząd miasta lub gminy, poczta, urząd stanu cywilnego, banki, kasy oszczędnościowe, biuro paszportowe, sądy, kościół).
4. Elementy Kodeksu Rodzinnego (rolę męża i żony, obowiązki rodziców).
5. Ogólne przepisy ruchu drogowego.
6. Ogólnie przyjęte normy współżycia społecznego.
7. Przebieg ceremonii rodzinnych (chrzest, komunia, wesele, pogrzeb).
8. Sposoby zapobiegania niepożądaney ciąży.
9. Szkodliwe następstwa palenia tytoniu, picia alkoholu, nadużywania leków i narkotyzowania się.
10. Sposoby zapobiegania chorobie AIDS.
11. Podstawowe wyposażenie apteczki domowej.
12. Tradycje obchodzenia świąt i sposoby podtrzymywania jej.
13. Zasady układania jadłospisów domowych.
14. Aktualne ceny podstawowych artykułów spożywczych, środków do utrzymania czystości, obuwia i odzieży.
15. Podstawowe przyprawy kuchenne.
16. Formy kulturalnego spędzania wolnego czasu.

Kształtowanie perspektyw życiowych wychowanków

Przygotowanie wychowanków do przyszłego życia rodzinnego wymaga prawidłowego rozwijania ich życia uczuciowego, wyrabiania kultury obcowania między chłopcami a dziewczętami, zamiłowań opiekuńczych, umacniania więzi z własną rodziną. Trzeba również budzić i pielegnować u starszej młodzieży pragnienie stworzenia w przyszłości zdrowej rodziny i zapewnienia własnym dzieciom tego, czego brakowało im samym.

Brak oparcia o własną rodzinę i przyzwyczajenie do wszechstronnej opieki zakładu utrwała często u starszych wychowanków lęk przed zmianą sytuacji życiowej i pokonywaniem związanych z tym trudności. Ważnym zadaniem domu dziecka jest więc rozbudzanie u wychowanków wartościowych aspiracji życiowych i wskazywanie perspektyw na przyszłość. Dom dziecka powinien m. in. od najmłodszych lat wpajać dzieciom przekonanie o zadowoleniu, jakie daje człowiekowi dobrze wykonywana praca zawodowa, budzić osobiste aspiracje w tym zakresie, pomagając znaleźć odpowiedź na pytanie, kim chcą być i co pragną zdziałać w życiu. Również perspektywa stworzenia własnego domu rodzinnego pomagać może w przygotowaniu wychowanków do samodzielnego życia, przy ich własnym aktywnym uczestnictwie.

Pomoc w usamodzielnianiu się

Niejednokrotnie wobec braku pomocy w usamodzielnianiu się ze strony własnej rodziny, z jakiej korzysta z reguły młody człowiek wchodzący w samodzielne życie bezpośrednio ze środowiska rodzinnego, dom dziecka powinien zająć się zawczasu ułatwieniem mu tego, organizując – z pomocą właściwych instytucji i miejscowego środowiska – pomoc w uzyskaniu mieszkania, w znalezieniu odpowiedniej pracy i zagospodarowaniu się.

Niezbędne jest również, by dom dziecka podtrzymywał kontakt z usamodzielnionymi wychowankami, służył im w razie potrzeby życzliwą radą i pomocą oraz wykorzystywał więzi koleżeńskie dla włączania byłych wychowanków w miarę możliwości do opieki i pomocy na rzecz młodszych kolegów, prowadzenie prac remontowych w domu i na terenie posesji. Potrzebą staje się zapraszanie młodszych kolegów do swoich domów a nawet pełnienie funkcji rodzin zaprzyjaźnionych.

Zalecana literatura

1. Kulpiński F., Nowaczyk S.: *Wybrane problemy pracy wychowawczej domów dziecka. Materiały pomocnicze dla wychowawców*. Warszawa 1979 r.
2. Dąbrowski Z.: *Podstawowe wyznaczniki, założenia i elementy modelu domu dziecka*. Olsztyn 1994.
3. Dąbrowski Z.: *Teoretyczne podstawy opieki i wychowania przez opiekę*. Toruń 1987.
4. Dąbrowski Z.: *Węzłowe problemy opieki i wychowania w domu dziecka*. Olsztyn 1997.
5. Dąbrowski Z.: *Wprowadzenie do metodyki opieki i wychowania w domu dziecka*. Warszawa 1985.
6. Filipczuk H.: *Dziecko w placówce opiekuńczo-wychowawczej*. Warszawa 1988.
7. Kelm A.: *O opiece nad dzieckiem w rodzinie*. Warszawa 1997.
8. Kozak. S.: *Sieroctwo społeczne. Psychologiczna analiza zaburzeń w zachowaniu się wychowanków domów dziecka*. Warszawa 1986.
9. Paczkowska J.: *Wychowanie w domu dziecka*. Warszawa 1983.
10. Woźnicka Z., Kern-Guca M.: *Praca wychowawcza w domach dziecka*. Warszawa 1972.
11. Kusio U.: *Rodzina zastępcza jako środowisko wychowawcze*. Lublin 1998.

Zenon Zieja

POZNAWANIE WYCHOWANKÓW

Wychowawca, chcąc skutecznie organizować proces opiekuńczo-wychowawczy, musi znać swoich wychowanków.

Wczesne zdobycie wstępnych informacji o nowoprzybyłym do placówki wychowanku, pozwala zastosować wobec niego właściwe metody postępowania. Pozwala to na uniknięcie błędów, które czasami są nie do naprawienia.

Poznanie wychowanków przez wychowawcę powinno obejmować wiele obszarów [zob.: T. Bach-Olasik, *Poznanie wychowanków* „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1993 Nr 7]:

- wiedza o wychowanku obejmująca orientację w poziomie jego rozwoju intelektualnego i społeczno-emocjonalnego, która jest podstawą do zrozumienia jego trudności w nauce, zachowaniu oraz zaspokojeniu potrzeb,
- postrzeganie wychowanka na tle zespołu, grupy, która jest zbiorowością rządzącą się prawami społecznymi, daje możliwość zrozumienia mechanizmów akceptacji, dominacji wśród kolegów, bądź odrzucenia, izolacji a czasem osamotnienia,
- wiedza o poglądach wychowanków, ich aspiracjach i upodobaniach oraz niepokojach,
- o stosunku podopiecznych do placówki, szkoły, do której uczęszcza, co powinno pobudzić wychowawcę, dyrektora placówki do sugerowanych zmian,
- wiedza wychowawcy dotycząca pozaszkolnej aktywności wychowanka oraz całokształtu wpływów, którym podlega on wskutek kontaktowania się ze środowiskiem społecznym, jest to obszar szczególnie ważny w odniesieniu do młodzieży „uciekającej” z placówki i rozwijającej „drugi nurt” swojego życia.

Ważna jest również wiedza wychowawcy o własnej działalności opiekuńczo-wychowawczej. Powinien on dążyć do wyrobienia sobie obiektywnego sądu o własnej pracy na podstawie opinii wychowanków, wyrażanych w sposób otwarty i szczerzy oraz w oparciu o obiektywne dane, czyli efekty wychowawcze.

Jakie cechy pomagają wychowawcy w zdobywaniu tej wiedzy:

- szczerść w kontaktach z podopiecznymi – jeśli wychowankowie postrzegają wychowawcę jako osobę nieszczerą, nie ujawniają żadnych informacji o sobie;
- okazywanie zrozumienia – nie oznacza konieczności zgadzania się ze wszystkim,

- co wychowankowie mówią, entuzjastycznego akceptowania wszystkiego co czynią, lecz gotowość do wzięcia pod uwagę ich punktu widzenia;
- zdawanie sobie sprawy z „grupowego dystansu” – wielu wychowanków traktuje wychowawcę jako obcego, postawionego „nad grupą”; aby przeciwdziałać, pokonać barierę zależności, należy umieć okazywać sympatię i zainteresowanie sprawami, które są ważne dla wychowanka;
  - autorytet wychowawcy – wychowankowie cenią sobie wychowawców mądrych, znaczących, tj. godnych zaufania, twórczych i prawdziwie interesujących się sprawami podopiecznych;
  - zaufanie ze strony wychowanków – na zaufanie trzeba zasłużyć sobie przede wszystkim lojalnością wobec nich i dyskrecją w interweniowaniu w ich sprawy;
  - przeciwdziałanie wybiórczości kontaktów – zdarza się często tak, że wychowawca kontaktuje się z pewną wybraną grupą dzieci dobrze uczących się i zachowujących lub tymi, którzy sprawiają kłopoty wychowawczo-dydaktyczne; brak zainteresowania wychowankami przeciętnymi, są oni nie zauważani i pomijani;
  - umiejętność przyjmowania punktu widzenia wychowanków w kontaktach między podopiecznymi a wychowawcą, często zdarza się tak, że wychowawca inaczej postrzega sytuację niż wychowankowie. Różnica doświadczeń utrudnia patrzenie na świat oczami wychowanków. Wychowawca powinien starać się patrzeć na wiele spraw z perspektywy wychowanka;
  - rozumienie komunikatów niewerbalnych – wychowankowie często bez użycia mowy, drogą „porozumiewania niewerbalnego”, czyli za pomocą gestu, ruchu ciała, wyrazu twarzy, oczu, uśmiechów i grymasów przekazują wiele informacji o sobie i swoim samopoczuciu;
  - empatia – oznacza wgląd wychowawcy w sytuację dziecka, w jego doświadczenia, uczucia, potrzeby, aspiracje, niesienie pomocy, zrozumienie i wyjście z niekorzystnej sytuacji.

METODY I TECHNIKI ZDOBYWANIA INFORMACJI

Do najczęściej stosowanych metod zdobywania informacji o wychowanku lub grupie należą:

- obserwacja,
- ankieta,
- wywiad,
- socjometria,
- studium przypadku,
- metody autoekspresyjne,
- eksperyment [zob.: A. Janowski, *Poznawanie uczniów*, Warszawa 1985, WSiP].

OBSERWACJA jest podstawową metodą gromadzenia informacji, polegającą na systematycznym rejestrowaniu zachowań osoby obserwowanej oraz interpretacji uzyskanych danych.

Najczęściej posługujemy się obserwacją luźną, która polega na swobodnym, nie zamierzonym uprzednio zbieraniu danych, w trakcie wszelkiego rodzaju kontaktów między wychowawcami a wychowankami. Polega na ustawicznym rejestrowaniu bodźców, których dostarczycielami są wychowankowie. W tym celu zaprowadzamy arkusz obserwacji.

Arkusz obserwacyjny o dziecku prowadzi wychowawca, odnotowując uwagi swoje i zgłaszane przez personel placówki. Arkusze zakładamy dla każdego nowo przybyłego do grupy dziecka. Wstępną obserwację prowadzimy w ciągu jednego miesiąca, jeżeli stwierdzamy, że dziecko nie odbiega od przyjętych norm, wówczas obserwację przerywamy. Prowadzimy ją dalej dla dzieci sprawiających kłopoty wychowawcze w grupie.

Arkusz jest dwustronicowy – strona pierwsza zawiera dane personalne o dziecku, sytuacji domowej i szkolnej. Na stronie drugiej, w tabeli, znajdują się rubryki: data, godzina, spostrzeżenia, refleksje i oddziaływania wychowawcy.

Po dwu-, trzymiesięcznej obserwacji z zapisów w rubryce „sposrzeżenia” powinna powstać charakterystyka obserwowanego ucznia, zaś z rubryki „refleksje i oddziaływania wychowawcy” – program korekcyjno-kompensacyjny.

Arkusz wraz z charakterystyką wychowanka i innymi materiałami (zeszyty przedmiotowe, rysunki, wytwory dziecka) wykorzystane mogą być jako cenny materiał na radzie pedagogicznej, w sądzie lub poradni psychologiczno-pedagogicznej. Poniżej zamieszczamy fragment przykładowego arkusza obserwacyjnego:

ARKUSZ OBSERWACYJNY

I Dane personalne:

1. Imię i nazwisko: *Jan F.*
2. Data i miejsce urodzenia: *23 stycznia 1982 r. w Jeleniej Górze*
3. Rodzice – opiekunowie: *Janina i Franciszek (ojciec nie żyje)*
4. Klasa: *IV b*
5. Wychowawca klasy: *Barbara Świątkiewicz*

II Sytuacja domowa

Janek jest pól sierotą, pochodzi z wielodzietnej rodziny. Jest najstarszym z piątki rodzeństwa. Ojciec zmarł rok temu a powodem zgonu było zatrucie alkoholowe. Matka pracuje jako sprzątająca w Zakładach Mięsnych w Jeleniej Górze. Żyje w konkubinacie z młodszym od siebie mężczyzną. Konkubin nie akceptuje Janka i dlatego chłopiec ucieka z domu, śpi po klatkach schodowych. Matka wzywana do świetlicy skarży się, że nie daje sobie z nim rady.

III Sytuacja szkolna

Chłopiec powtarzał trzecią i obecnie klasę czwartą. Na lekcjach jest apatyczny, często samowolnie je opuszcza. Przychodzi do szkoły z nieodrobionymi zadaniami. Chłopiec ma złą wymowę, słabo pisze i liczy. Nie był badany w poradni psychologiczno-pedagogicznej.

ZAPIS OBSERWACJI

Lp.	Data, godzina	Spostrzeżenia	Refleksje i oddziaływania wychowawcy
1	26 IX, godz. 12.30	<i>Janek uskarża się na ból ręki.</i>	<i>Ustaliłam, że Janek spadł z drzewa. Poprosiłam pielęgniarkę, aby zajęła się chłopcem.</i>
2	28 IX, godz. 13.00	<i>Janek przyszedł do świetlicy z gipsem.</i>	<i>Moje podejrzenia były trafne – jest pęknięcie kości przedramienia.</i>
3	30 IX, godz. 15.00	<i>Przed wyjściem ze świetlicy Janek wpadł w furję. Obraził Panią Basię i zniszczył pudełko.</i>	<i>Pani Basia nie chciała zwolnić go wcześniej do domu. Jutro ma przeprosić Panią Basię.</i>
4	1 X, godz. 12.30	<i>Pomógł Pani intendence nieść siatkę z zakupami.</i>	<i>Udzieliłam Jankowi pochwały wobec grupy.</i>
5	2 X	<i>Podczas obiadu wylał kompot na koleżankę.</i>	<i>Z przeprowadzonej rozmowy wynika, że Zosia obraziła matkę Janka. Dzieci otrzymały polecenie dokonania wzajemnych przeprosin.</i>
6	4 X	<i>Na zajęciach plastycznych pięknie namalował akwarelę „Jesień” (mimo, że pracę utrudniał mu założony gips).</i>	<i>Janek chętnie rysuje i ma w tym kierunku uzdolnienia.</i>
7	5 X	<i>Podczas podlewania kwiatów nalał wody do butów Stasiowi (zgłosiła Pani sprzątająca).</i>	<i>Przeprosił Stasia i Panią sprzątającą.</i>
8	6 X	<i>Wybił szybę w toalecie dziewcząt.</i>	<i>Pan woźny wstawił szybę, za to Janek przez kolejne 3 dni pomoże mu w sprząkaniu podwórka.</i>
9	8 X	<i>Za parkanem szkoły palił papierosa (zgłosił pan woźny).</i>	<i>Przeprowadziłam rozmowę, wynikło z niej, że Janek już trzeci rok pali papierosy.</i>

Charakterystyka wychowanka

1. Ogólne dane o dziecku:
  - nazwisko i imię,
  - data i miejsce urodzenia,
  - stałe miejsce zamieszkania.
2. Środowisko lokalne:
  - warunki mieszkaniowe,
  - skład i struktura rodziny,
  - poziom wykształcenia rodziców,
  - atmosfera życia rodzinnego,
  - stosunek rodziców do dzieci i ich problemów,
  - cele i wartości cenione w rodzinie,
  - tryb życia i warunki materialne.
3. Rozwój fizyczny i stan zdrowia dziecka:
  - przebyte choroby,
  - aktualny stan zdrowia ze szczególnym uwzględnieniem deficytów i zaburzeń rozwojowych,
  - ocena rozwoju fizycznego (budowa ciała, sprawność ruchowa, samopoczucie dziecka itp.).
4. Rozwój umysłowy:
  - sprawność umysłowa (spostrzegawczość, myślenie, pamięć, koncentracja, uwaga, mowa),
  - zachowanie się dziecka w toku zajęć,
  - sposób i tempo uczenia się.
5. Rozwój społeczny:
  - charakter kontaktów z rówieśnikami,
  - charakter stosunków z dorosłymi, w tym z nauczycielami i rodzicami,
  - podatność na wpływy i siła własnego oddziaływania na innych.
6. Rozwój kulturalny:
  - kultura osobista,
  - kultura współżycia z innymi.
7. Cechy charakteru i osobowości:
  - cechy temperamentu dziecka – typ temperamentu,
  - sposób podejmowania decyzji,
  - usposobienie,
  - kierunek i siła przejawianych uczuć,
  - cele i wartości uznawane przez dziecko,
  - wyobrażenia o sobie samym,

- najczęstsze konflikty,
- poczucie odpowiedzialności w toku podejmowanych działań.

8. Zainteresowania:

- nauka i zainteresowania poznawcze,
- organizacja czasu wolnego,
- szczególne zamiłowania wyrażające indywidualne predyspozycje do określonych działań.

9. Prognoza rozwoju dziecka:

- pozytywne elementy zachowań dziecka, na których można bazować w dalszej pracy wychowawczej,
- przejawy trudności wychowawczych (niedostosowania społecznego),
- wskazania do dalszej pracy z wychowankiem.

Propozycje do charakterystyki grupy wychowanków

I. Liczebność grupy i sposób jej powstania:

- liczba wychowanków,
- wiek, płeć i sytuacja szkolna,
- sposób powstania grupy: naturalny, formalny, kryteria doboru,
- grupa nowa czy grupa kontynuowana (z tradycją działania).

II. Rodzaje więzi i charakter wzajemnych kontaktów w grupie:

- więź sytuacyjna (kontakty doraźne),
- więź instytucjonalna (kontakty narzucone),
- więź osobista (kontakty z wyboru),
- więzi mieszane.

III. Struktura, wartość i stabilność grupy:

- układ ról i pozycji w grupie, podziały wewnętrzne,
- przywódcy, sposób ich wyłaniania i charakter przywódctwa (służebność wobec grupy, dominacje w grupie, podporządkowanie typu hierarchicznego),
- czynniki integracji i dezintegracji grupy,
- charakter więzi wzajemnych i dezintegracji grupy,
- charakter więzi wzajemnych grupy z wychowawcą (wychowawcami).

IV. Dążenie i aspiracje grupy:

- sposób podejmowania wspólnych działań,
- prawa i obowiązki członków grupy,
- kształtowanie się norm obowiązujących w grupie oraz sposób wyrażania aprobaty i dezaprobaty wobec członków grupy,
- funkcjonowanie opinii zbiorowej.

V. Atrybuty zewnętrzne i zwyczajne w grupie

- zwyczaje i obyczaje w grupie,
- wspólne przeżycia (imprezy, święta) w grupie,
- kształtowanie się i pielęgnowanie tradycji grupy,
- dokumentacja życia w grupie (fotografie, kroniki, gazetki – inne).

Ankieta

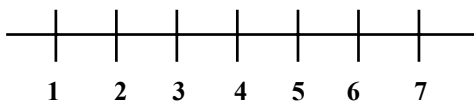
Badanie za pomocą ankiety ma miejsce wówczas, gdy osoby badane otrzymują pisemne zestawy pytań i mają na nie odpowiedzieć również na piśmie. Przed przystąpieniem do przeprowadzenia badań ankietowych wychowawca powinien poinformować w jakim celu stosuje ankietę, jak będą wykorzystane jej wyniki.

Zaletą ankiety jest to, że z pytaniem możemy zwracać się do wielu osób, samo pytanie może zadawać jedna osoba. Przez ankietę możemy szybko uzyskać wiele wypowiedzi. Ankieta jest anonimowa, co wpływa na szczerłość wypowiedzi.

Pytania ankiety powinny być zawsze konkretne, ściśle i jednopropozycyjne. Najczęściej występują pytania zamknięte i zaopatrzone w tak zwaną kafeterię, czyli zestaw wszelkich możliwych odpowiedzi. Liczba pytań i stopień ich skomplikowania powinien być dostosowany do możliwości wychowanków. Pytania nie mogą sugerować odpowiedzi, mogą one być ułożone w bloki tematyczne.

Rodzaje pytań:

- Pytania otwarte, np.: „*Kto, Twoim zdaniem, powinien wchodzić w skład samorządu szkolnego?*”.
  - Pytanie z ograniczoną możliwością odpowiedzi, spośród których można wyróżnić pytanie z odpowiedzią dwuczłonową: „*tak*”, „*nie*” lub trójczłonową, np.: „*zgadzam się*”, „*nie zgadzam się*”, „*nie mam zdania*”.
  - Pytania, w których przewidziano liczne możliwe odpowiedzi czasem z możliwością dopisania „*inne*”, np.: „*Jeśli masz jakieś zmartwienie, czy problem, to z kim możesz na ten temat rozmawiać?*”.
- Podkreśl odpowiedź: „*z matką*”, „*wychowawcą*”, „*kolegą*”, „*z inną osobą*”
- Pytania, na które odpowiedzi są budowane na zasadzie tzw.: różnicowania znaczeniowego, np.: „*Jakie uczucia ucznia budzi określona powieść?*”.

Skrajne określenie
pozytywne:

„*Niezwykle interesująca książka*”

Skrajne określenie
negatywne:

„*Niezwykle nudna książka*”

- lub przeciwstawne pary pojęć:
  - „dobry – zły”
  - „piękny – brzydki”
  - „pożyteczny – szkodliwy”
  - „przyjemny – nieprzyjemny”
- Pytania, które należy podkreślić lub w inny sposób wyrazić swoją dla nich akceptację.

Poniżej zamieszczamy przykłady ankiet, które mogą być wykorzystane w pracy opiekuńczo-wychowawczej przez wychowawcę.

ANKIETA I

Przeczytaj uważnie pytania i postaraj się na nie odpowiedzieć, podkreśl wybraną odpowiedź.

1. Podaj płeć: chłopiec, dziewczynka (właściwe podkreśl).
2. Czy świetlica jest miejscem, do którego przychodzisz:
  - chętnie,
  - niechętnie,
  - z przymusu,
  - inne (jakie?).
3. W jakich zajęciach świetlicowych lubisz brać udział?
  - zajęcia czytelnicze,
  - zajęcia plastyczne,
  - zajęcia artystyczno-techniczne,
  - zajęcia umuzykalniające,
  - zajęcia teatralne,
  - spacer i wycieczki,
  - gry i zabawy,
  - oglądanie programów telewizyjnych,
  - odrabianie lekcji.
4. W jaki sposób najlepiej wypoczywasz? (napisz)
5. W jaki sposób nie lubisz spędzać czasu wolnego w świetlicy?
6. Co nowego zakupiłbyś do świetlicy, aby spędzać w niej czas, w sposób jaki lubisz?
7. Czy w świetlicy możesz rozwijać swoje zainteresowania?
  - Tak – napisz dlaczego
  - Nie – napisz dlaczego

ANKIETA II

Proszę, podkreślić właściwą odpowiedź.

1. Jakie filmy oglądasz najchętniej?
  - przyrodnicze,
  - wojenne,
  - podróżnicze.
2. Którą z niżej wymienionych ról zagrałbyś(abyś) najchętniej?
  - przechodnia,
  - przywódcę bandy,
  - ofiarę napadu,
  - policjanta.
3. Czy bicie dzieci przez rodziców jest?
  - częste,
  - rzadkie,
  - rodzice nie biją dzieci.
4. Kto bije najczęściej?
  - matki,
  - ojcowie,
  - nikt nie bije.
5. Gdy dziecko dostaje „lanie” od dorosłych, to najczęściej:
  - ucieka,
  - zbuntowane czeka, aż skończą wymierzać karę,
  - prosi, by go nie bić,
  - broni się.
6. Czy uważasz, że sznyty to:
  - bohaterstwo,
  - głupota,
  - znak przynależności do grupy.
7. Czy uważasz, że:
  - zwierzęta można męczyć,
  - zwierzęta czują i cierpią,
  - wszyscy męczą zwierzęta,
  - zwierzęta czują, ale nie cierpią.
8. Czuję się w rodzinie:
  - kochany,
  - samotny,
  - potrzebny,
  - nie myślę o tym.

9. W grupie przeważnie jestem:
  - przywódcą,
  - członkiem,
  - nie lubię być w grupie, wolę samotność.
10. Gdy złość się, to:
  - biję kogo popadnie,
  - krzyczę, wyzywam,
  - zaciskam pięści, uderzam w przedmioty, rzucam rzeczami,
  - płaczę.
11. Czy według Ciebie ludzie są:
  - dobrzy,
  - czasami dobrzy,
  - źli,
  - nie lubię ludzi.
12. Zdarza się, że wywołuję bójki:
  - często,
  - rzadko,
  - nigdy.

ANKIETA III

POSTRZEGANIE PRZEZ MŁODZIEŻ ZJAWISKA NIKOTYNIZMU

Zanim udzielisz odpowiedzi na pytania, przeczytaj uważnie całą ankietę. Tam, gdzie musisz wybrać jedną z odpowiedzi, podkreśl właściwą.

CZĘŚĆ I

1. Klasa: .....
2. Płeć: .....
3. Wiek: .....
4. Miejsce stałego zamieszkania:
  - a) miasto   b) wieś

CZĘŚĆ II

1. Wiele się ostatnio mówi o niktynizmie. Czy wiesz co to jest niktynizm?
  - a) wiem
  - b) chyba wiem
  - c) raczej nie wiem
  - d) nie wiem
2. Według mnie, niktynizm to .....
- .....

3. Czy stykasz się w swoim otoczeniu na co dzień z nikotynizmem?

TAK – NIE

4. Kogo to dotyczy?

- a) Ciebie samego
- b) Twojej najbliższej rodziny
- c) Twojego przyjaciela, kolegi (przyjaciółki, koleżanki)

5. Czy Twoi rodzice palą?

- a) ojciec TAK – NIE
- b) matka TAK – NIE

6. Jeśli tak – czy robią to w domu? TAK – NIE

7. Czy posyłają Ciebie do sklepu po paierosy? TAK – NIE

8. Czy Twoi nauczyciele palą? TAK – NIE

9. Jeśli tak – to gdzie i kiedy? .....

.....

10. Czy posyłają Ciebie do sklepu po papierosy? TAK – NIE

11. W jakim wieku zapaliłeś swego pierwszego papierosa? .....

12. Czy wśród uczniów Twojej szkoły zjawisko nikotynizmu jest powszechne?

- a) tak
- b) nie
- c) nie wiem

13. Jeśli palisz papierosy, to napisz dlaczego i ile? .....

.....

14. Czy nikotynizm jest Twoim zdaniem zjawiskiem:

- a) bardzo szkodliwym   b) szkodliwym
- c) nieszkodliwym   d) niezbyt szkodliwym
- e) nie mam zdania

15. Czy w Twojej szkole prowadzone były lub są zajęcia poświęcone problematyce nikotynizmu?

- a) tak
- b) nie
- c) nie pamiętam

16. Jakie znasz skutki nikotynizmu? Wymień je .....

.....

17. Czy znasz objawy, po których można poznać, że ktoś pali papierosy?
- a) Tak (wymień je) .....
- .....
- b) Nie
18. Czy leczenie palaczy jest:
- a) celowe i warto je organizować (dlaczego?) .....
- .....
- b) niecelowe i nie warto go organizować (dlaczego?) .....
- .....
- c) nie mam zdania
19. Czy dotychczasowe działania związane z zapobieganiem nikotynizmowi i leczeniem go są:
- a) skuteczne i wystarczające (dlaczego?) .....
- .....
- b) mało skuteczne i niewystarczające (dlaczego?) .....
- .....
- c) nieskuteczne (dlaczego?) .....
- .....
- d) nie mam zdania
20. Które z wymienionych instytucji są najbardziej predysponowane do zapobiegania w naszym kraju zjawiska nikotynizmu? (wybrane 5 podkreśl).
- a) sądy
- b) prokuratura
- c) policja
- d) organizacje i stowarzyszenia społeczne
- e) zakłady pracy
- f) służba zdrowia
- g) poradnie psychologiczno-pedagogiczne
- h) szkoły
- i) kościoły i organizacje kościelne
- j) inne (wymień jakie).....
- .....

21. Na ulicach, w sklepach, czasopismach – wszędzie są reklamy papierosów.

Co o tym sądzisz? .....

.....

.....

.....

CZEŚĆ III

1. Poniżej masz 24 ponumerowane pola zawierające poglądy o paleniu papierosów. Przeczytaj je dokładnie i zastanów się, z którymi z nich się zgadzasz, z którymi nie, a co do których nie masz wyrobionego zdania.

1. Palenie szkodzi kondycji	2. Papierosy mi smakują	3. Moje zdrowie jest dla mnie ważniejsze niż palenie	4. Kto nie pali, jest tchórzem
5. Palenie mi nie smakuje	6. Moi koledzy palą przecież wszyscy, to i ja palę	7. Palenie kosztuje dużo pieniędzy	8. Jeden papieros nie zaszkodzi
9. Od palenia można dostać młodości	10. Lubię palić, palenie daje przyjemność	11. Palenie uzależnia	12. Palenie uspokaja
13. Nie palę, ponieważ zabronili tego rodzice	14. Palenie wygląda „cool”, „fajnie”	15. Gdy się pali, umrze się szybciej	16. Z papierosem jest się akceptowanym
17. Papierosy są toksyczne	18. Bez papierosa nie jest się dorosłym	19. Palenie szkodzi na płuca	20. Gdy mam troski, wtedy zapalę sobie jednego
21. Nie chcę być palaczem	22. Gdy palę, czuję się silnym	23. Palenie wygląda głupio	24. Bez papierosa nie należy się do elity

2. Teraz dokonaj ich segregacji, wpisując numery oznaczające poglądy do kwadracików w poniższej tabeli.

A. Z tymi się zgadzam	B. Z tymi się nie zgadzam	C. Co do tych nie jestem zdecydowany
☐	☐	☐
☐	☐	☐
☐	☐	☐
☐	☐	☐
☐	☐	☐
☐	☐	☐

ANKIETA IV

POSTRZEGANIE PRZEZ MŁODZIEŻ ZJAWISKA ALKOHOLOWIZMU

Zanim udzieliłś odpowiedzi na pytania, przeczytaj uważnie całą ankietę. Tam, gdzie musisz wybrać jedną z odpowiedzi, podkreśl właściwą.

CZĘŚĆ I

1. Klasa: .....
2. Płeć: .....
3. Wiek: .....
4. Miejsce stałego zamieszkania:
  - a) miasto
  - b) wieś

CZĘŚĆ II

1. Wiele się ostatnio mówi o alkoholizmie. Czy wiesz co to jest alkoholizm?
  - a) wiem
  - b) chyba wiem
  - c) raczej nie wiem
  - d) nie wiem
2. Według mnie, alkoholizm to .....
3. Czy stykasz się w swoim otoczeniu na co dzień z alkoholizmem?

TAK – NIE

4. Jak myślisz, kogo on dotyczy?

- a) nieznanym
- b) sąsiadów
- c) Twojego kolegi (koleżanki) lub znajomego
- d) Twojej najbliższej rodziny
- e) Cibie samego

5. Czy któryś z Twoich rodziców często (co najmniej raz w tygodniu) pije alkohol?

TAK – NIE

6. Czy kiedykolwiek odmówiono Ci sprzedaży napoju alkoholowego w sklepie?

TAK – NIE

7. Ile miałeś lat, kiedy po raz pierwszy napiłeś się jakiegokolwiek napoju alkoholowego? .....

8. Kiedy ostatni raz piłeś napój alkoholowy? .....

Jaki to był napój alkoholowy i ile wtedy wypiełeś?.....

.....

Gdzie to było? .....

9. Czy ktoś Cię kiedykolwiek namawiał do picia alkoholu? Kto? .....

.....

10. Czy zdarzyło Ci się upić napojem alkoholowym?.....

11. Jakie alkohole piłeś?

- a) piwo
- b) wino markowe, szampan
- c) tanie wino owocowe
- d) wódkę lub inne napoje spirytusowe

12. Czy wśród uczniów Twojej szkoły zjawisko picia alkoholu jest powszechne?

- a) tak
- b) nie
- c) nie wiem

12. Czy wśród uczniów Twojej szkoły zjawisko nikotynizmu jest powszechne?

- a) tak
- b) nie
- c) nie wiem

13. Czy alkoholizm jest Twoim zdaniem zjawiskiem:
- a) bardzo szkodliwym   b) szkodliwym
  - c) nieszkodliwym   d) niezbyt szkodliwym
  - e) nie mam zdania
14. Jakie są według ciebie 4 najważniejsze przyczyny alkoholizmu?
- a) konflikty w rodzinie (brak zrozumienia i kontaktu z rodzicami)
  - b) ciekawość
  - c) namowy kolegów
  - d) łatwy dostęp do alkoholu
  - e) bunt przeciwko dorosłym i ich normom
  - f) kłopoty w szkole
  - g) problemy finansowe
  - h) samotność
  - i) nieśmiałość
  - j) inne .....
15. Jakie znasz skutki picia alkoholi? Wymień je .....
- .....
16. Czy znasz objawy, po których można poznać, że ktoś pije alkohol?
- a) Tak (wymień je) .....
  - .....
  - b) Nie
17. Czy w Twojej szkole prowadzone były lub są zajęcia poświęcone problematyce alkoholizmu?
- a) tak
  - b) nie
  - c) nie pamiętam
18. Czy leczenie alkoholików jest:
- a) celowe i warto je organizować (dlaczego?) .....
  - .....
  - b) niecelowe i nie warto go organizować (dlaczego?) .....
  - .....
  - c) nie mam zdania
19. Czy dotychczasowe działania związane z zapobieganiem alkoholizmowi oraz leczeniem go są:

- a) skuteczne i wystarczające (dlaczego?) .....
- .....
- b) mało skuteczne i niewystarczające (dlaczego?) .....
- .....
- c) nieskuteczne (dlaczego?) .....
- .....
- d) nie mam zdania

20. Które z wymienionych instytucji są najbardziej predysponowane do zapobiegania i zwalczania w naszym kraju zjawiska alkoholizmu? (wybrane 5 podkreśl).

- a) sądy
 b) prokuratura
 c) policja
 d) organizacje i stowarzyszenia społeczne
 e) zakłady pracy
 f) służba zdrowia
 g) poradnie psychologiczno-pedagogiczne
 h) szkoły
 i) kościoły i organizacje kościelne
 j) inne

CZĘŚĆ III

Przeczytaj poniższe opinie i zastanów się, które są prawdziwe. W odpowiednim polu wstaw znak „X”.

- Ci którzy mają mocną głowę mogą pić spokojnie.
- Piwo i wino to nie jest prawdziwy alkohol.
- Kierowca może się trochę napić.
- Problemy mają tylko prymitywni ludzie ze złych środowisk.
- Siła woli jest najważniejsza.
- Alkohol może być dobrym lekarstwem na dolegliwości.

Prawda	Fałsz

ANKIETA V

POSTRZEGANIE PRZEZ MŁODZIEŻ ZJAWISKA NARKOMANII

Zanim udzielisz odpowiedzi na pytania, przeczytaj uważnie całą ankietę. Tam, gdzie musisz wybrać jedną z odpowiedzi, podkreśl właściwą.

CZĘŚĆ I

1. Klasa: .....
2. Płeć: .....
3. Wiek: .....
4. Miejsce stałego zamieszkania:
a) miasto   b) wieś

CZĘŚĆ II

1. Czy wiesz co to jest narkomania?
a) wiem
b) chyba wiem
c) raczej nie wiem
d) nie wiem
2. Według mnie, narkomania to .....
3. Czy zetknąłeś się ze zjawiskiem narkomanii?

TAK – NIE

4. Kogo to dotyczyło (bądź dotyczy)?
a) nieznajomych
b) sąsiadów
c) Twojego kolegi (koleżanki) lub znajomego
d) Twojej najbliższej rodziny
e) Ciebie samego
5. Gdzie i kiedy miało to miejsce? .....
6. Czy według Ciebie narkomania występuje w Twojej szkole?
a) tak
b) nie
c) nie wiem
7. Jakie są przyczyny narkomanii?
a) ciekawość

- b) namowy kolegów
- c) konflikty w rodzinie
- d) łatwy dostęp do narkotyków
- e) bunt przeciwko dorosłym i ich normom
- f) kłopoty w szkole
- g) inne .....

8. Czy według Ciebie można usprawiedliwić osoby narkotyzujące się?

TAK – NIE

Jeśli tak, to w jakim wypadku .....

.....

9. Czy kiedykolwiek zażywałeś jakiś narkotyk? TAK – NIE

Jeśli tak, to gdzie i kiedy? .....

10. Czy narkomania jest Twoim zdaniem zjawiskiem:

- a) bardzo szkodliwym   b) szkodliwym
- c) nieszkodliwym   d) niezbyt szkodliwym
- e) nie mam zdania

11. Jakie znasz skutki narkotyzowania się? Wymień je .....

.....

12. Czy znasz objawy, po których można poznać, że ktoś zażywa narkotyki?

a) Tak (wymień je) .....

.....

b) Nie

13. Czy w twojej szkole prowadzone były lub są zajęcia poświęcone problematyce narkomanii?

- a) tak
- b) nie
- c) nie pamiętam

14. Czy leczenie narkomanów jest:

a) celowe i warto je organizować (dlaczego?) .....

.....

b) niecelowe i nie warto go organizować (dlaczego?) .....

.....

c) nie mam zdania

15. Czy dotychczasowe działania związane z zapobieganiem narkomanii oraz leczeniem jej są:
- a) skuteczne i wystarczające (dlaczego?) .....
  - .....
  - b) mało skuteczne i niewystarczające (dlaczego?) .....
  - .....
  - c) nieskuteczne (dlaczego?) .....
  - .....
  - d) nie mam zdania
16. Które z wymienionych instytucji są najbardziej predysponowane do zapobiegania w naszym kraju zjawiska narkomanii?
(wybrane 5 podkreśl).
- a) sądy
  - b) prokuratura
  - c) policja
  - d) organizacje i stowarzyszenia społeczne
  - e) zakłady pracy
  - f) służba zdrowia
  - g) poradnie psychologiczno-pedagogiczne
  - h) szkoły
  - i) kościoły i organizacje kościelne
  - j) inne

ARKUSZ DO OCENY POZIOMU ROZWOJU I ZACHOWANIA SIĘ DZIECKA WG M. PRZETACZNIKOWEJ

I. Samopoczucie

1. Wybitnie złe samopoczucie, smutne, w złym humorze.
2. Na ogół smutne.
3. Średnie, umiarkowane, zależne od sytuacji.
4. Przeważnie w dobrym nastroju, pogodne.
5. Bardzo dobre samopoczucie, wesołe.

II. Ruchliwość

1. Ociężałe.
2. Mało ruchliwe.
3. Umiarkowanie ruchliwe.
4. Bardzo żywe i ruchliwe.
5. Nadmiernie ruchliwe podniecone.

III. Pobudliwość uczuciowa

1. Nadwrażliwe.
2. Łatwo się podnieca i wzrusza.
3. Przeciętnie pobudliwe.
4. Mało pobudliwe, dość opanowane.
5. Opanowane i zrównoważone.

IV. Lękliwość i niepokój

1. Silne, długotrwałe oznaki lęku i niepokoju.
2. Lękliwe i niespokojne.
3. Umiarkowanie lękliwe, niepokój nie trwa długo.
4. Lęk tylko w uzasadnionych sytuacjach, łatwo go przezwycięża.
5. Odważne, śmiałe, potrafi opanować lęk (np. przed zabiegiem).

V. Krzykliwość

1. Wyżywa się w hałasie, często płacze i krzyczy.
2. Raczej krzykliwe.
3. Umiarkowanie hałaśliwe, krzyk i płacz krótkotrwały.
4. Przeważnie spokojne, rzadko krzyczy i płacz krótkotrwały.
5. Ciche, spokojne, nie lubi hałasu.

VI. Rozmowność

1. Stale milczące, odpowiada tylko na pytania monosylabami.
2. Małomówne.
3. Umiarkowanie rozmowne, zależne od sytuacji.

4. Rozmowne, często samo inicjuje rozmowę, włącza się do niej lub zwraca się z pytaniami.
5. Bardzo rozmowne, nawet gadatliwe, wciąż zabiera głos.

VII. Zainteresowanie

1. Apatyczne, trudno je czymś zainteresować.
2. Zainteresowanie słabe, krótkotrwałe.
3. Przejawia zainteresowanie, ale w sposób krótkotrwały.
4. Żywe zainteresowanie, ale nierozległe.
5. Interesuje się bardzo żywo wieloma rzeczami.

VIII. Orientacja w sytuacji

1. Bardzo słaba i powolna orientacja, odbiegająca wyraźnie od poziomu innych dzieci w grupie.
2. Raczej słaba orientacja jak na jego wiek, trzeba mu często tłumaczyć.
3. Orientacja przeciętna.
4. Przeważnie łatwo i szybko orientuje się w sytuacji.
5. Bystro szybko się orientuje w sytuacji, robi wrażenie dziecka na swój wiek inteligentnego i rozwiniętego umysłowo.

IX. Koncentracja uwagi

1. Bardzo trudno mu skupić uwagę na czymś, jego uwaga zaraz się rozprasza i urywa.
2. Raczej rozproszone i nieuważne, chyba że dzieje się coś ważnego szczególnie interesującego.
3. Przeciętnie uważne na swój wiek, uwaga mimowolna.
4. Bez trudu skupia uwagę, dość długo ją zatrzymuje.
5. Bardzo uważne, stara się uważać nawet wtedy gdy coś nie jest dla niego interesującego.

X. Pamięć

1. Bardzo słaba pamięć, zapomina nawet drobne polecenia, miesza sobie wszystko.
2. Pamięć bardzo słaba przekręca polecenia i wskazówki.
3. Pamięć przeciętna na jego wiek, niezamierzona.
4. Dobra pamięć, zapamiętuje szybko polecenia, ruchy, wiersze.
5. Bardzo dobra pamięć mimowolna, stara się świadomie coś zapamiętać.

XI. Wyobraźnia

1. Zupełny brak wyobraźni, nigdy nie wykracza poza konkretną sytuację.
2. Słaba wyobraźnia, zawsze rzeczowe, trzyma się faktów.
3. Przeciętna wyobraźnia.

4. Bogata wyobraźnia (w zabawach, wypowiedziach) ale oddziela dobrą rzeczywistość od fikcji.
5. Wybijała wyobraźnia, często zmyśla, fantazjuje, identyfikuje się w pełni z postaciami, których rolę przyjmuje na siebie w zabawach.

XII. Zasób słów i pojęć

1. Zasób słów i pojęć bardzo ubogi, nie rozumie wielu pojęć znanych na ogół przez dzieci w jego wieku.
2. Zasób słów i pojęć raczej szczupły, mniejszy od przeciętnego.
3. Przeciętny na jego wiek.
4. Duży zasób słów i pojęć, bogatszy od dzieci w jego wieku.
5. Bardzo bogaty zasób słów i pojęć, przekraczający znacznie ten jakim dysponują dzieci w jego wieku.

XIII. Płynność mowy

1. Bardzo trudno wyrazić mu słowami swoje życzenia, uczucia i myśli, mówi niegrammatycznie, wymowa niewyraźna.
2. Ma pewne trudności z wypowiedzianiem się, robi błędy językowe.
3. Wypowiada się dość swobodnie, mogą zdarzyć się błędy i nieprawidłowości gramatyczne lub fonetyczne.
4. Mówi na ogół poprawnie i wypowiada się swobodnie.
5. Bardzo poprawnie i swobodnie wypowiada się na różne tematy.

XIV. Nawiązywanie kontaktów

1. Bardzo trudno nawiązuje kontakt zwłaszcza z obcymi.
2. Pewne trudności w kontakcie, czuje się dłuższą chwilę skrępowane.
3. Bywa rozmaite.
4. Dość łatwy kontakt, początkowe onieśmienie szybko mija.
5. Bardzo łatwo i często samorzutnie nawiązuje kontakt prawie z każdą osobą.

XV. Współpraca i współdziałanie z innymi

1. Odmawia współpracy w zajęciach, w zabawie lubi wszystko robić sam i na własne konto.
2. Współpracuje niechętnie z innymi, tylko z musu.
3. Bywa rozmaite, ale stać go na współpracę i nie unika jej.
4. Chętnie współpracuje z innymi.
5. Zawsze gotowe chętnie do współpracy i współdziałania z innymi.

XVI. Narzucanie swojej woli innym

1. Narzuca zwykle swoją wolę, domaga się uporczywie spełnienia swoich żądań nawet wbrew rozsądkowi.

2. Lubi narzucać innym swoją wolę.
3. Umiarkowanie w swych wymaganiach i narzucaniu woli.
4. Zwykle nie narzuca swojej woli innym i podporządkowuje się wymaganiom.
5. Prawie nigdy nie narzuca swojej woli i żądań.

XVII. Podporządkowanie się innym

1. Nie lubi się nikomu podporządkowywać, czynny sprzeciw.
2. Niechętnie i z uporem podporządkowuje się innym.
3. Podporządkowuje się innym w sposób umiarkowany, nietrudno go przekonać.
4. Na ogół łatwo się podporządkowuje innym, zwłaszcza gdy mu się wyjaśni dlaczego.
5. Podporządkowuje się chętnie i bez wahania.

XVIII. Stosunek do młodszych i słabszych dzieci

1. Szorstki, brutalny, traktuje je z góry.
2. Przejawia poczucie wyższości, strofuje, wydaje polecenia, lubi nimi rządzić.
3. Obojętny, względnie dostosowany do sytuacji.
4. Opiekuńczy, staje w obronie w razie potrzeby.
5. Bardzo troskliwy i opiekuńczy z własnej inicjatywy.

XIX. Agresywność w kontakatach

1. Bardzo agresywne i zaczepne lubi prowokować kłótnie i awantury.
2. Raczej agresywne, lubi zaczepiać innych.
3. Agresywność umiarkowana, samo rzadko zaczepia, zaczepiony reaguje ostro.
4. Raczej ustępliwe, reaguje ostrzej tylko na wyraźną zaczepkę.
5. Ustępliwe i łagodne nie zaczyna nigdy kłótni ani bójki, ustępuje gdy jest w coś wmieszane.

XX. Zwracanie na siebie uwagi

1. Bardzo lubi popisywać się czymkolwiek, zwraca na siebie uwagę, np. błaznowaniem.
2. Lubi na siebie zwracać uwagę ale nie za wszelką cenę.
3. Czyni tak tylko w określonych sytuacjach.
4. Raczej niechętnie na siebie zwraca uwagę.
5. Bardzo nie lubi gdy ktoś zwraca na nie uwagę.

XXI. Wyrażanie uczuć wobec innych

1. Nie lubi okazywać innym swoich uczuć.
2. Robi raczej wrażenie mało uczuciowego – rzeczowego.

3. Okazuje uczucia w sposób umiarkowany.
4. Lubi okazywać innym swe uczucia i dawać ich dowody.
5. Bardzo tkliwy i czuły wobec innych, lubi wciąż się pieścić, szuka kontaktu fizycznego lub słownego.

XXII. Czystość i dbałość o wygląd zewnętrzny

1. Zupełnie nie dba o swój wygląd zewnętrzny, gdyby go nie dopilnować byłoby stale brudne i niechlujne.
2. Na ogół nie troszczy się o czystość i staranny wygląd zewnętrzny.
3. Umiarkowanie schludne.
4. Czyste i schludne zwłaszcza, jeśli wymaga tego sytuacja.
5. Nadzwyczaj staranne, dba o to żeby wyglądać zawsze czysto i ładnie.

XXIII. Porządek

1. Bardzo nieporządne, nie składa po sobie zabawek, ubrania, rozrzuca rzeczy.
2. Raczej nieporządne, sprząta za sobą tylko wtedy gdy mu się każe i to ociągając się.
3. Przeciętnie porządne na swój wiek.
4. Porządnie przeważnie lubi po sobie składać i sprzątać.
5. Nadzwyczaj porządne jak na swój wiek, nawet pedantyczne (składa również sprząta nie tylko za sobą, itp.).

XXIV. Samodzielność

1. Zupełnie niesamodzielne, nie chce i nie umie koło siebie zrobić.
2. Mało samodzielne, ma trudności w samoobsłudze.
3. Przeciętnie samodzielne na swój wiek.
4. Bardzo zaradne i samodzielne w zakresie prostych czynności codziennych i samoobsługi.

XXV. Inicjatywa

1. Nie podejmuje żadnych czynności z własnej inicjatywy, robi tylko to co wszyscy lub na polecenie.
2. Przejawia niewielką inicjatywę raczej podpatruje i naśladuje.
3. Przeciętna inicjatywa.
4. Przejawia dużo inicjatywy, lubi zabawy dowolne.
5. We wszystkich sytuacjach bardzo pomysłowe i pełne inicjatywy.

XXVI. Pewność decyzji

1. Decyduje się z wielkim trudem, bardzo często się waha.
2. Dość często waha się i zmienia decyzję i postanowienia.

3. Bywa rozmaite względnie zdecydowane.
4. Przeważnie decyduje się śmiało i łatwo.
5. Bardzo pewne i wyraźne decyzje.

XXVII. Wytrwałość

1. Zupełnie brak wytrwałości, zaraz się zniechęca gdy mu coś nie idzie.
2. Mało wytrwałe przeważnie nie kończy tego co zaczęło.
3. Przeciętnie wytrwałe na swój wiek.
4. Dość wytrwałe lubi kończyć to co zaczęło.
5. Bardzo wytrwałe stara się zawsze dokończyć to co zaczęło mimo przeszkód.

XXVIII. Posłuszeństwo

1. Często nieposłuszne, stara się zawsze robić to na co ma ochotę.
2. Raczej nieposłuszne.
3. Umiarkowanie posłuszne.
4. Przeważnie posłuszne jeśli nie uzasadnia odmowę.
5. Bardzo posłuszne wykonuje bez wahania wszystkie polecenia.

XXIX. Opór

1. Bardzo często upiera się tylko dlatego, żeby postawić na swoim.
2. Raczej uparte.
3. Czasami upiera się podając rację, lub bez powodu.
4. Rzadko się przy czymś upiera, podaje wtedy swoje racje.
5. Prawie nigdy nie przejawia upor.

XXX. Prawdomówność

1. Bardzo często kłamie także dla osiągnięcia jakiejś korzyści.
2. Kłamie dość często lubi wykręty.
3. Umiarkowanie szczerze i prawdomówne, czasami kłamie w celu uzyskania dla siebie lub innych pobudek.
4. Przeważnie mówi prawdę, kłamie rzadko, raczej dla zabawy lub żartu, albo ze szlachetnych pobudek.
5. Przeważnie bardzo prawdomówne, zdarza się mu raczej zmyślać dla zabawy niż kłamać świadomie i celowo.

WYWIAD

Wywiad jest rozmową badającego z respondentem lub respondentami według opracowanych wcześniej dyspozycji lub w oparciu o specjalny kwestionariusz.

Wyróżniamy następujące typy wywiadów:

- wywiad swobodny – stosuje się wówczas, gdy wychowawca nie ma ścisłego planu prowadzenia rozmowy, spontanicznie zadaje pytania dotyczące różnych spraw,
- wywiad kierowany – wychowawca ma przygotowane projekty pytań, które następnie zadaje wychowankom,
- wywiad mieszany – połączenie wywiadu swobodnego z kierowanym.

Przeprowadzając wywiad należy pamiętać o następujących sprawach:

1. Wywiad jest techniką plastyczną, nie ma więc potrzeby bardzo precyzyjnego ustalenia, który rodzaj wywiadu może być zastosowany.
2. Sukces przy stosowaniu wywiadu zależy często od subiektywnych cech i umiejętności prowadzącego.
3. Wywiad pozwala prowadzącemu na obserwowanie zachowań wychowanka w trakcie prowadzenia wywiadu i na dodatkowe wyciągnięcie wniosków na tej podstawie.
4. Wywiad może służyć poprawieniu stosunków między wychowawcą a wychowankami, osiąganemu dzięki szczerzej i życzliwej rozmowie.
5. Może stać się okazją do uświadomienia sobie przez wychowanka własnych problemów.
6. Może być pretekstem do stworzenia wychowankowi sytuacji skłaniającej go do zastanowienia się nad własnymi problemami lub postępowaniem.
7. Może rozładować napięcia wychowanka.

KWESTIONARIUSZ WYWIADU

Część pierwsza

OSOBOWOŚĆ WYCHOWANKA

1. Nazwisko i imię dziecka .....
2. Data i miejsce urodzenia .....
3. Który rok przebywa: w placówce .....
- w grupie ..... w klasie .....
4. Ile razy zmieniał(a) placówki .....
- gdzie wcześniej przebywał(a) .....
5. Ogólny stan zdrowia dziecka: bardzo dobry, dobry, zły, grupa dyspanseryjna .....
6. Kiedy był(a) badany(a) w poradni psychologiczno-pedagogicznej .....
- .....
7. Wyniki badań
  - a) inteligencja: bardzo wysoka, wysoka, przeciętna, niższa niż przeciętna, upośledzenie w stopniu lekkim, umiarkowanym, znacznym, głębokim;
  - b) zalecenia poradni .....
  - .....
  - .....
  - .....
8. Jakie wychowanek(a) ma postępy w nauce: bdb., db., dst., ndst., przyczyny .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- a) ile razy powtarzał(a) klasy ..... które .....
- b) czy chętnie odrabia lekcje: tak – nie
9. Opinia zachowania badanego(ej) w szkole:
  - a) dobrze przystosowany(a)
  - b) nie sprawia większych trudności
  - c) źle przystosowany(a)
  - d) podklinicznie zaburzony(a)
10. Zachowanie się wychowanka w placówce:
  - a) dobrze przystosowany(a)
  - b) nie sprawia większych trudności
  - c) źle przystosowany(a)
  - d) podklinicznie zaburzony(a)

11. Rodzaje wykroczeń:
- kradzieże, chuligaństwo, papierosy, picie alkoholu;
  - inne .....
  - .....
  - a) ucieczki ..... jak często .....
  - przyczyny .....
  - b) samouszkodzenia ..... jak często .....
  - przyczyny .....
  - c) wykroczenia na tle seksualnym przyczyny .....
  - .....
  - d) formy agresji: słowna .....
  - czynna (bierna) .....
  - koledzy, wychowawcy, inne .....
12. Czy dziecko było karane sędownie .....
- .....
13. Czy wychowanek(a) utrzymuje kontakty uczuciowe:
- a) z rodzeństwem: w placówce ..... w domu .....
  - w innej placówce ..... w której .....
  - b) z kolegami z grupy ..... innej .....
  - c) lubi kontakty z młodszymi od siebie, starszymi, rówieśnikami .....
  - .....
  - d) z rodzicami
  - e) z opiekunami
  - f) rodziną zaprzyjaźnioną .....
14. Kto zabiera dziecko do domu .....
- .....
- a) częstotliwość wizyt dziecka w domu: 1 x w tygodniu, miesiącu, na święta, ferie, wakacje;
  - b) częstotliwość wizyt rodziny w placówce (kto, ile razy)
15. Stosunek wychowanka(i) do wychowawcy(ów) prowadzących grupę:
- pozytywny   – negatywny   – obojętny
  - a) czy wychowanek(a) ma swojego ulubionego wychowawcę – kogo?
  - .....
  - b) innego pracownika – kogo? .....
  - .....
16. Stosunek wychowanka(i) do nauczycieli w szkole
- pozytywny   – negatywny   – obojętny

- a) czy ma ulubionego nauczyciela – kogo? .....
- .....
- b) czego ten nauczyciel uczy? .....
- .....

17. Zainteresowania i czas wolny wychowanka

- a) lubi czas spędzać samotnie, w towarzystwie – jakim?
.....
- b) posiada następujące zainteresowania
.....
- c) należy do kół zainteresowań
– w placówce .....
- w szkole .....
- d) uczęszcza do klubu ..... domu kultury .....
- e) pełni następujące funkcje:
– w grupie .....
- w placówce .....
- w szkole .....

18. Jak wpływa na wychowanka pochwała, nagroda?

- pozytywnie
- negatywnie
- obojętnie
- a) jaka nagroda .....
- .....
- b) inne formy .....
- .....
- .....

19. Jaki rodzaj kary jest najbardziej skuteczny? .....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Część druga

ŚRODOWISKO RODZINNE

1. Struktura rodzinna, przyczyny skierowania do placówki:
  - a) sierota
  - b) półsierota – bez ojca – bez matki
  - c) zmieniona struktura: – ojczym, – macocha
  - d) alkoholizm w rodzinie: matka, ojciec, konkubina, konkubina, ojczym, macocha
  - e) rodzice nie mają stałej pracy
  - f) rodzina w konflikcie z prawem
  - g) inny powód skierowania do placówki .....
  - .....
2. Władza rodzicielska: rodzice posiadają:

„M” –	a) pozbawienie władzy	c) zawieszona
	b) ograniczenie	d) ingerencja
„O” –	a) pozbawienie władzy	c) zawieszona
	b) ograniczenie	d) ingerencja
3. Czy dziecko było bite w domu? Przez kogo? .....
- .....
4. Osoby, które niekorzystnie wpływały na dziecko .....
- .....
5. Osoby, które korzystnie wpływały na dziecko .....
- .....
6. Rodzeństwo: imię, rok urodzenia, szkoła, ewentualnie zawód .....
- .....
- .....
- .....
7. Warunki mieszkaniowe rodziny
  - a) mieszkanie składa się z ..... izb, słoneczne, suche, wilgotne, wyposażone w wodę, gaz, CO, łazienkę, parter, piętro, poddasze;
  - b) wyposażone w sprzęt na poziomie: bdb., db., dst., ndst.
8. Zawód rodziców, wykształcenie
„M” .....
- „O” .....

9. Czy rodzice pracują: „M” ..... „O” .....
- a) miejsce pracy: „M” .....
„O” .....
10. Dochód rodziców .....
na jednego członka rodziny przypada .....
11. Dziecko otrzymuje rentę sierocą w kwocie .....
alimenty w kwocie ..... , należy ubiegać się o przy-
znanie renty, alimentów.
12. Ustanowić opiekuna prawnego, dysponenta majątku dziecka; posiada – nie
posiada, nazwisko – imię, adres opiekuna prawnego .....
.....
.....
13. Opinia o rodzinie w środowisku
- a) sąsiedzi .....
.....
.....
.....
.....
.....
- b) policja .....
.....
.....
.....
.....
- c) szkoła, do której dziecko uczęszczało .....
.....
.....
.....
.....

SOCJOMETRIA

jest zespołem czynności werbalnych i manipulacyjnych mających na celu poznanie uwarunkowań, istoty i przemian nieformalnych związków międzyosobowych w grupach rówieśniczych [zob. T. Pilch. *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 1995].

Badanie socjometryczne polega więc na zapytywaniu każdego członka zespołu o to, kogo w zespole obdarza szczególnymi uczuciami sympatii, szacunku, zaufania czy wrogości.

Jedną z technik jest test socjometryczny zwany także klasyczną **techniką Moreno**.

Zadajemy grupie dzieci pytania typu:

- z kim chciałbyś zamieszkać w pokoju,
- z kim chciałbyś porozmawiać o swoich zmartwieniach;

następnie uzyskane odpowiedzi zestawiamy w tabeli socjometrycznej, przy czym istotne jest zwrócenie uwagi na następujące zasady:

1. Podstawowe dane zaznacza się na górze tabeli.
2. Tabela podzielona jest na kratki dające możliwość zobaczenia wszystkich kontaktów w układzie „każdy z każdym”.
3. Dziewczeta i chłopcy zapisani są oddzielnie.
4. Wybory są uwidocznione w kratkach powstających wówczas, gdy kolumna pod imieniem ucznia wybierającego przetnie się poziomym rzędem właściwym dla dziecka wybieranego.
5. Punkty za wybory, które dziecko otrzymuje, można obliczyć podsumowując liczby zawarte w poszczególnych kolumnach. Jeżeli jest to potrzebne, można dokładniej przedstawić liczbę wyborów pierwszych, drugich i trzecich.
6. O wyborach dokonywanych przez dziecko dowiadujemy się z podsumowania zamieszczonego z drugiej strony tabeli.

Następnie wyniki z tabeli można przenieść na socjogram kołowy, który bardziej czytelnie uwidoczni obraz grupy i miejsce w niej dziecka. Na socjogramie bez trudu odczytamy kto jest:

- gwiazdą socjometryczną,
- dzieckiem odrzuconym,
- izolowanym,
- pary – osoby wybierające się nawzajem,
- paczki – grupki osób wzajemnie się wybierających,
- łańcuchy – układy wyborów przechodnich, wzajemnych.

Test socjometryczny Moreno należy stosować szczególnie w bursach, internatach i domach dziecka. Daje on możliwość traktowania swoich podopiecznych podmiotowo, zaspokajając ich potrzeby, a także udział w zarządzaniu i współgospodarowaniu w placówce.

Jeżeli chcielibyśmy poznać role pełnione w grupie przez poszczególnych jej członków lub poznać cechy, jakimi odznaczają się poszczególne osoby, cechy, za które są cenione lub nie lubiane – możemy zastosować technikę „Zgadnij kto”.

W tym celu sporządzamy kwestionariusz pytań na początku pozytywnych a po zapoznaniu z wychowankiem i dłuższym okresem pracy pytania o cechach negatywnych.

Zgadnij kto?

A. *To jest ktoś, kto jest wesoły, umie się bawić, chętnie pomaga innym?*
lub

B. *To jest ktoś, kto dokucza słabym, psuje zabawę, jest złośliwy?* itd.

Kwestionariusz taki powinien być poprzedzony instrukcją o możliwości wpisania kilku nazwisk, w określonym porządku, stosownie do potrzeb i zamiarów badającego.

Popularną techniką socjometryczną jest tzw. „**Plebiscyt życzliwości i niechęci**”. Polega na ustaleniu skali, którą badany ocenia swój stosunek do pozostałych członków grupy. Skala może posiadać dowolną liczbę stopni.

Propozycje M. Pilkiewicza

bardzo lubię	++
lubię	+
obojętny	0
nie lubię	-
bardzo nie lubię	--

Każdy badany przy nazwisku wstawia umówione symbole. Technikę tę przeprowadzamy także według ustalonego kwestionariusza.

Studium przypadku – to celowe, zaplanowane i wielostronne zbieranie informacji o psychicznym, fizycznym, emocjonalnym i społecznym życiu ucznia. Metoda ta stosowana jest głównie w sprawach, których wychowawca sam nie potrafi rozwiązać. W gromadzeniu danych, ich ocenie i interpretacji powinno brać udział kilka uzupełniających się osób, np.: wychowawca, nauczyciel, lekarz, pedagog lub psycholog. Studium przypadku umożliwi wychowawcy:

- wgląd w większość czynników, które mogą mieć wpływ na dane zagadnienie,
- dokładne zrozumienie, na czym polega wielorakość przyczyn danego zachowania się ucznia,
- wczesną analizę już pierwszych sygnałów poważnych trudności, które nie badane wykazywałyby tendencję do rozwijania się.

Kolejność poczynań przystąpienia do studium przypadku:

1. Określenie powodów przystąpienia do studium przypadku.
2. Zbieranie danych o:
  - dziecku,
  - rodzinie, domu, środowisku,

- osobowości, rozwoju psychicznym badanego,
  - stanie zdrowia, poprzednio przebytych chorobach,
  - przebiegu całej kariery szkolnej, wieku umysłowym, poziomie osiągnięć, zainteresowaniach, zdolnościach, przystosowaniu społeczno-emocjonalnym.
3. Interpretacja i wysunięcie hipotez na temat przyczyn zachowania sprawiającego trudności wychowawcze.
  4. Ustalenie sposobów postępowania zaradczego.
  5. Konsekwentna ocena skuteczności tego postępowania.

Jeżeli nie ma zmian, trzeba studium przypadku powtórzyć i ponownie przeanalizować informacje.

Metody autoekspresyjne

Polegają na wytworzeniu sytuacji skłaniających ucznia do pewnego spontanicznego i szczerego zachowania się werbalnego lub niewerbalnego, które może przynieść pośrednio informacje o nim. Do najczęściej stosowanych technik autoekspresyjnych należą:

Tematyczna i swobodna wypowiedź pisemna – do najbardziej interesujących wypowiedzi należą autobiografie oraz wypracowania. Autobiografie mogą być:

- nie kierowane – uczniowie opisują swoje życie w sposób dla nich najwygodniejszy,
- kierowane elementami treści – pisanie autobiografii według pewnych punktów nadających jej strukturę wewnętrzną,
- autobiografia cząstkowa – napisanie przez uczniów jednego fragmentu życiorysu, po pewnym czasie innego itd.

Swobodna wypowiedź ustna – stosowana wśród dzieci młodszych. Aby uzyskać wartościowe informacje o cechach psychicznych dziecka, należy stworzyć taką atmosferę, by wypowiedź była szczerą.

Pożądana jest rozmowa ucznia z nauczycielem w cztery oczy.

Dziennik – to autobiografia pisana na bieżąco. Jest ona przydatna przy zbieraniu informacji na temat: zainteresowań, kłopotów i stosunków społecznych uczniów.

Metoda inscenizacji – oparta jest na założeniu, że dzieci w swoich zabawach podejmują w sposób udratyzowany odegranie pewnych ról, np.: rodziców, nauczycieli itp. Tego rodzaju spontaniczne zachowanie dzieci może informować o tym, co dzieje się w środowiskach domowych.

Dyskusja – jest to wymiana myśli, podejmowana w celu rozwiązania jakiegoś problemu bądź określenia, na czym polegają różnice między poszczególnymi stanowiskami. Dyskusje zespołowe są istotnym źródłem informacji o poszczególnych wychowankach, o ich wzajemnych stosunkach i normach panujących w grupie wychowawczej, placówce.

Metoda sytuacyjna – jest formą pośrednią między dyskusją a metodą inscenizacji. W praktyce wygląda to w ten sposób, że uczestnikom przedstawia się opis pewnego wydarzenia czy sytuacji doprowadzony do takiego punktu, w którym proponowanie dalszych rozwiązań musi zahaczyć o sprawy będące tematem dalszej zaplanowanej przez nas dyskusji.

Analiza wytworów uczniowskich – jeżeli wytwory danego dziecka często wyraźnie będą się różnić od innych uczniów danej klasy, może to być informacja o występowaniu pewnych istotnych cech, które powinny być zbadane za pomocą innych metod.

Technika niedokończonych historyjek – opiera się na założeniu, że dziecku, któremu opowie się pewną historyjkę i poleci ją dokończyć, w dokończeniu tym wyjawia wydarzenia szczególnie ważne dla niego samego. Zakończenia są zróżnicowane ze względu na inteligencję i poziom wyobraźni dziecka.

Próba zdań niedokończonych Bonneta

Nazwisko i imię .....

Wiek ..... data badania .....

Proszę uzupełnić te 54 zdań wg własnego uznania, możliwie jak najszybciej.

1. Paweł nie może spać, ponieważ
2. Jego największą ambicją jest
3. Kiedy Paweł spostrzegł wroga
4. On nie zapomni nigdy
5. To co mu przeszkadza mieć powodzenie, to
6. Kiedy Paweł zrozumie, że jest już dorosły
7. Kiedy się go podejrzewa, że jest winny
8. Doświadczenie mu wykazało, że
9. Nic bardziej nie może go rozzłościć, niż
10. Gdy Paweł będzie miał odwagę
11. Gdy spotka go niepowodzenie
12. Paweł mógł lepiej czynić, jeżeli by
13. Jego największym błędem było to, że
14. To, co najbardziej dodaje mu odwagi
15. Kiedy mówi się, że jest do niczego
16. Paweł myśli, że jego przyszłość
17. Nudzi go
18. Jego tajemnicami, celami są
19. Kiedy Paweł spostrzegł, że nie mógłby dojść
20. Jego rodzina nie domyśla się, że
21. Paweł jest oburzony na skutek
22. Jeśli Paweł miałby wybierać

23. Kiedy mówi mu się, że on wygrał
24. Paweł był w złym humorze, ponieważ
25. Największy dzień w jego życiu
26. Gdy zobaczył, że zrobił postępy
27. Paweł zrobiłby wszystko, żeby zapomnieć
28. On będzie szczęśliwy, gdy
29. On zrozumiał, że w życiu
30. To jest denerwujące
31. Najbardziej pożyteczna dla mnie będzie
32. Gdy zaczęły się trudności
33. Często odczuwam potrzebę
34. Najbardziej mi było brak
35. Gdybym to mógł
36. Gdybym był wyrzucony za drzwi
37. Przyszły razem
38. Nie lubię
39. Najpiękniejszym z zawodów jest
40. Gdy wszyscy na mnie patrzą
41. Bardzo często myślę
42. Najtrudniejszą rzeczą jest
43. Najcenniejszą rzeczą jest
44. Gdy zostaję zupełnie sam
45. Moje dzieciństwo było
46. Trzeba strzec się
47. Gdy będę dorosły
48. Gdy osiągnę swoje cele
49. Nie wiercie, że
50. Najwięcej cierpienia sprawia mi
51. Gdybym był wolny
52. Gdy mnie nie rozumieją
53. Myśli się o mnie, że
54. Nikt jeszcze nie wie, że

Niedokończone zdania

Dzisiaj czuję się...

W grupie przeważnie znajduję się w roli...

Gdybym mógł pojechać gdzie chcę, wybrałbym...

Dwie rzeczy, które podobają mi się w samym sobie, to...

Mój ulubiony pisarz (książka, kompozytor, piosenka) to...

Jedna z najszcześniejszych chwil mojego życia...

Osiągnięcie, z którego jestem naprawdę dumny, to...

Chciałbym, żeby...
Najbardziej jestem szczęśliwy, kiedy...
Uczę się...
Jest mi smutno, kiedy...
Uczestniczę w tych zajęciach, żeby...
Będę rozczarowany tymi zajęciami, jeśli...
Od prowadzącego oczekuję...
Moją ulubioną gwiazdą filmową jest...
Moje hobby to...
Kiedy jestem sam, lubię...
Dwa słowa opisujące mnie to...
Najważniejsza cecha przyjaciela (ucznia, nauczyciela) to moim zdaniem...
Jedną z moich najlepszych cech jest...
Jedną z moich ulubionych książek jest...
Prezent urodzinowy, który pamiętam, to...
Moją rodzinę można opisać słowami...
W mojej rodzinie jestem...
Mój ulubiony deser to...
Moje najlepsze wakacje...
W przyszłości chciałbym zostać...
Najbardziej w mojej szkole (placówce) podoba mi się...
Chce mi się śmiać, kiedy...
Mój ulubiony film animowany to...
Kiedy jestem zły...
Złoszcze się, kiedy...
To, co chciałbym wynieść z tych zajęć, to...
Mam nadzieję, że te zajęcia...
Chcę (nie chcę), żeby prowadzący...
Polak, którego naprawdę podziwiam, to...
Mój ulubiony napój to...

MOJA RODZINA

W mojej rodzinie największą radość przeżyłem .....

.....

.....

Najważniejszą osobą kierującą moją rodziną jest .....

.....

Pewnego razu wróciłem późno do domu i wtedy .....

.....

Szanuję moich rodziców za .....

.....

Najbardziej brakuje mi w mojej rodzinie .....

.....

Moje stałe obowiązki w domu to .....

.....

Tradycją w moim domu stało się .....

.....

Nie lubię jak w moim domu .....

.....

Gdybym się zakochał, to moja mama .....

.....

.....

RYSUNEK RODZINY

Jedną z technik metod autoekspresyjnych stanowi analiza rysunku.

Wychowawca w celu zgromadzenia pełniejszej wiedzy o dziecku i jego rodzinie poleca na jednej kartce narysować „Dom – drzewo – osobę”

Uważa się, że dom jest reprezentacją miejsca, w którym jednostka poszukuje miłości i bezpieczeństwa. Dziecko zawsze rysuje tylko budynek z zewnątrz, aby otrzymać pełny obraz domu, łącznie z wnętrzem prawdopodobnie konieczne będzie bezpośrednie polecenie ze strony prowadzącego.

Poniżej zamieszczam materiały do analizy rysunku.

1. Szczegóły:
  - a) Podstawowe (dla normalnego rysunku) → Co najmniej jedne drzwi, jedno okno, jedna ściana, dach, komin,
  - b) Dodatkowe (np krzaki, kwiaty, ścieżka) → Potrzeba dokładniejszego uporządkowania środowiska, która czasami jest związana z brakiem poczucia bezpieczeństwa lub pragnieniem sprawowania kontroli w kontaktach interpersonalnych.
2. Komin – Symbol ciepłych, intymnych związków; czasami związany z symboliką falliczną:
  - a) Brak komina → Brak ciepła w sferze psychicznej lub konflikty z ważną osobą płci męskiej,
  - b) Przesadnie duży → Nadmierne zaabsorbowanie sferą seksualną czy też możliwe tendencje ekshibicjonistyczne,
  - c) Dużo dymu → Wewnętrzne napięcie.
3. Drzwi:
  - a) Ponad podstawą domu, bez schodów → Niedostępność w kontaktach interpersonalnych,
  - b) Brak drzwi → Skrajne trudności w kontaktach z innym ludźmi,
  - c) Otwarte → Silna potrzeba doświadczenia ciepła od świata zewnętrznego,
  - d) Bardzo duże → Nadmierna zależność od innych,
  - e) Z zamkiem lub zawiasami → Defensywność.
4. Płot wokół domu – Potrzeba ochrony emocjonalnej.
5. Rynny → Podejrzliwość.
6. Rysunek przylegający do dolnej krawędzi kartki → Brak podstawowego poczucia bezpieczeństwa w życiu rodzinnym lub intymnym.
7. Dom przedstawiony w perspektywie, widok z dołu → Odrzucenie domu lub poczucie, że osiągnięcie pożądanej sytuacji domowej jest niemożliwe.
8. Dom przedstawiony w perspektywie, widok z góry → Odrzucenie sytuacji domowej.
9. Dach:
  - a) Płaski (pojedyncza linia łącząca dwie ściany) → Brak wyobraźni lub zahamowania emocjonalne,
  - b) przesadnie duży → Poszukiwanie satysfakcji w fantazjach.
10. Okiennice:
  - a) zamknięte → Skrajna defensywność i wycofanie,
  - b) Otwarte → Zdolność do przystosowania w kontaktach interpersonalnych.

11. Ścieżka:
  - a) Bardzo długa → Ograniczona dostępność,
  - b) Wąska w pobliżu domu, szeroka na drugim końcu → Osoba powierzchownie przyjazna.
12. Ściany (ich solidność) → Bezpośrednio związana siłą ego.
13. Okno (okna):
  - a) Brak okien → Wrogość lub wycofanie,
  - b) Tylko na parterze, na piętrze brak → Rozziew między rzeczywistością a fantazją,
  - c) Z firankami → Rezerwa, kontrolowanie siebie,
  - d) Bez zasłon → Zachowanie otwarte, bezpośrednie.

DRZEWO

1. Wyjątkowo duże drzewo → Skłonność do agresji.
2. Małe drzewko → Poczucie niższości i braku znaczenia.
3. Cienka kreska → Poczucie nieprzystosowania, niezdecydowanie.
4. Drzewo składające się tylko z dwóch linii oznaczających pień i z kółka wyobrażającego koronę → impulsywność, zmienność.
5. Przesadne podkreślenie pnia → Niedojrzałość emocjonalna.
6. Przesadne podkreślenie korony → Zahamowania emocjonalne, myślenie analityczne.
7. Przesadne podkreślenie korzeni → Płytkie reakcje emocjonalne, ograniczona zdolność do rozumowania.
8. Szrama, dziupla, złamana gałąź → Związek z urazem, tzn. wypadkiem, chorobą, gwałtem (czas wydarzenia odpowiada położeniu znaku).
9. Brak linii przedstawiającej ziemię → Podatność na stres.
10. Zaznaczona linia ziemi, brak korzeni → Tłumione emocje.
11. Zaczerwienione płaszczyzny, bardzo ciemne lub mocno zaznaczone → Defensywa wrogość lub zachowanie agresywne.
12. Cienka, przerywana kreska → Wyraźny niepokój.
13. Dziupła → Symbolika seksualna:
  - a) Mała lub w kształcie rombu → Skojarzenia z pochwą,
  - b) Mała i okrągła → Przechylenie napastowania seksualnego lub wczesne doświadczenie seksualne,
  - c) Mocno zaznaczony kontur → Świadczy o większym wpływie urazu,

- d) Koncentryczne kręgi wewnątrz → Zepchnięcie doświadczenia w przeszłości i „zaleczenie”,
- e) Zaczerniona → Wstyd związany z doświadczeniem,
- f) Duża → Zaabsorbowanie kwestią prokreacji,
- g) Z małym zwierzątkiem w środku → Ambiwalencja dotycząca ojcostwa lub macierzyństwa.

„NARYSUJ CZŁOWIEKA”

1. Ręce → Służą do zmiany lub kontrolowania środowiska:
  - a) Założone na piersiach → Wrogość lub podejrzliwość,
  - b) Trzymane za plecami → Pragnienie kontrolowania złości, niechęć do kontaktów interpersonalnych,
  - c) Brak → Nieprzystosowanie, bezradność.
2. Stopy → Poziom aktywności interpersonalnej:
  - a) Duże → Dążenie do bezpieczeństwa lub męskości,
  - b) Małe → Zależność, stłumione odczuwanie,
  - c) Brak → Brak niezależności.
3. Palce:
  - a) Długie i spiczaste → Agresywność, wrogość,
  - b) Zaznaczone pętelkami lub pojedynczą kreską → Pragnienie stłumienia agresywnych impulsów.
4. Głowa:
  - a) Duża → Zaabsorbowanie światem wyobraźni, koncentracja na aktywności umysłowej,
  - b) Mała → Osobowość obsesyjno-kompulsywna, poczucie niższości intelektualnej,
  - c) Odwrócona tyłem → Tendencje paranoidalne lub schizoidalne.
5. Nogi:
  - a) Brak → Stłumienie, prawdopodobny lęk przed kastracją,
  - b) Różnice w wielkości → Sprzeczne uczucia dotyczące niezależności,
  - c) Długie → Dążenie do autonomii,
  - d) Krótkie → Upośledzenie życia emocjonalnego.
6. Usta:
  - a) Przesadnie podkreślone → Niedojrzałość, agresywność oralna,
  - b) Bardzo duże → Erotyzm oralny.
7. Ramiona:
  - a) Nierówne → Niestabilność emocjonalna,
  - b) Szerokie → Zaabsorbowanie odczuwaną potrzebą siły,
  - c) Kwadratowe → Nadmierna defensywność, wrogość w stosunku do innych ludzi.

Inne wskaźniki

- Dzieci nieśmiałe, lękliwe izolujące się od grupy rysują postacie małe, zdekompletowane (bez ust, ramion, włosów)
- Dzieci agresywne rysują postacie asymetryczne, duże, wyolbrzymione, nieproporcjonalne (przesadnie długie kończyny, zęby)
- Uczniowie z wysoką samoocena rysują postacie wyraźne i wyższe.

TEST RYSUNKU RODZINY

Instrukcja: *Wyobraź sobie jakąś rodzinę i narysuj ją.*

Imię i nazwisko badanego: .....

Miejsce zamieszkania: wieś, miasto małe, miasto duże

Data badania .....

I. Dane z wywiadu

1. Skład rodziny mieszkającej razem z autorem:

Osoba	Imię	Wiek	Wykształcenie lub klasa	Zawód
Autor				
Ojciec				
Matka				
Rodzeństwo				

2. Inne osoby znaczące

Osoba	Imię	Wiek	Wykształcenie lub klasa	Zawód
.....				
.....				
.....				
.....				

3. Czy są w domu przedstawione na rysunku
  - a) zwierzęta .....
  - b) przedmioty .....
4. Inne znaczące dane (np. trudności w nauce, szkolne, rozwód itp.)
.....

II. Obserwacja

1. Reakcja na instrukcję .....
2. Kolejność rysowanych osób, zwierząt, przedmiotów .....
3. Postać lub przedmiot rysowany najdłużej .....
4. Postać lub przedmiot rysowany najstaranniej .....
5. Przerwy w rysowaniu (namysły) .....
6. Spontaniczne komentarze słowne (jeżeli są dłuższe opowiadania – dołączyć na oddzielnej kartce) .....
7. Zachowanie niewerbalne .....

III. Schemat rozmowy o rysunku

1. Co przedstawia rysunek? .....
2. Osoby przedstawione na rysunku (kim są, wiek, płeć, ew. imiona) .....

3. Gdzie są osoby z rodziny, których nie ma na rysunku? .....
- .....
4. Zwierzęta przedstawione na rysunku .....
5. Przedmioty przedstawione na rysunku (który jest najważniejszy?) .....
- .....
6. Osoby:
- a) gdzie są? .....
- b) co robią? .....
- c) o czym myślą? .....
7. Relacje między osobami:
- a) kto kogo lubi (dlaczego?) .....
- .....
- b) kto kogo nie lubi (dlaczego?) .....
- .....
- c) Kto komu dokucza? .....
8. Kto jest:
- a) najniezszczęśliwszy (dlaczego?) .....
- .....
- b) najszczęśliwszy (dlaczego?) .....
- .....
- c) najgrzeczniejszy .....
- d) najbardziej niegrzeczny .....
- e) najbardziej miły (dlaczego?) .....
- .....
- f) najbardziej niemiły (dlaczego?) .....
- .....
9. Czy autor jest na rysunku? Jeżeli tak to który? .....
- .....
- Jeżeli nie, to kim mógłby być?.....
- .....

10. Kim na rysunku autor najbardziej chciałby być (i dlaczego?) .....
- .....
11. Czy autor jest zadowolony z rysunku, czy chciałby coś zmienić, dodać?
- .....
- .....
- .....
12. Inne ewentualne informacje .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....

ANALIZA TREŚCI RYSUNKU

1. Kolejność rysowania postaci.

Osoba rysowana jako pierwsza jest osobą z którą jest najbardziej związana albo tą z którą pragnie się identyfikować – osoba najważniejsza (np. matka częściej niż ojciec). Dziewczynki częściej rysują matkę, chłopcy ojca (zjawisko identyfikacji). Rysowanie w pierwszej kolejności rodzeństwa może oznaczać uprzywilejowanie. W rodzinach konfliktowych na pierwszej pozycji bywa umieszczona babcia, matka występuje na dalszym planie. Dzieci rysujące siebie na pierwszym planie mają tendencje do dominacji, koncentracji na sobie.

2. Rysowanie postaci w ostatniej kolejności.

W ostatniej kolejności rysowania jest postać najmniej ważna. Rysowanie siebie w ostatniej kolejności może oznaczać że czuje się ono mało akceptowane. Może też oznaczać przedstawienie rodziny w tzw. „porządku”.

3. Wielkości postaci.

Powiększone wyraźnie są te osoby, które są uważane przez dziecko jako znaczące, dominujące. Wyraźne zmniejszenie postaci – dewaloryzacja chęć obniżenia wartości.

4. Ozdabianie postaci tzw. znaczenie postaci w strukturze rodziny.

Zaznaczone jest kolorami, ozdobnikami.

5. Usytuowanie postaci względem siebie.

- Umieszczanie postaci obok siebie rysujący umieszcza obok siebie tą postać która jest dla niego ważna z którą czuje się emocjonalnie związany.
- Połączenie postaci rękoma oznacza silną więź emocjonalną między połączonymi postaciami lub pragnienie więzi.
- Odsunięcie postaci wyraźnie jednej osoby, może oznaczać zakłócenie więzi pomiędzy rysującymi a odsuniętą postacią może być wyrazem dystansu z jednoczesnym pragnieniem zbliżenia.
- Odsunięcie może być zaznaczone naturalną przegrodą np. drzewo, dom.
- Odsunięcie własnej postaci może świadczyć o zakłóconej więzi z rodziną.

6. Pominięcie postaci

Występuje dość często i jest najistotniejszym wskaźnikiem stosunków emocjonalnych dziecko do członków rodziny.

Pomijane są często osoby będące źródłem lęku lub odrzucone przez dziecko. Pominięcie własnej postaci świadczy o zaburzeniu emocjonalnych więzi dziecka z rodziną o nieakceptowaniu przez nie istniejących sytuacji w rodzinie.

7. Duży dominujący na rysunku dom

część postaci znajduje się w domu, reszta umieszczona poza nim. Rodzina nie daje poczucia bezpieczeństwa, konflikty między rodzicami. Zagrożenie istnienia rodziny.

8. Niemowlę narysowane w wózku lub małe dziecko nie istniejące w rodzinie.

Regresja ucieczka we wczesne dzieciństwo, pragnienie posiadania uprzywilejowanego statusu dziecka najmłodszego. Chęć posiadania rodzeństwa.

9. Istotnymi elementami w interpretacji są kolory

jakich dziecko używa, elementy postaci lub ich brak np. ręce (kontakty).

10. Nacisk kredki przy rysowaniu postaci,

oznaki pozawerbalne świadczące często o stosunku emocjonalnym do rysowanej postaci. Należy być ostrożnym i uważnym w dokonywaniu interpretacji i wspierać się zawsze rozmową z dzieckiem.

Rozmowa z dzieckiem

Podane pytania należy traktować jako ramowy schemat, będący podstawą do rozmowy z dzieckiem.

Analiza rysunku i obserwacji dokonane w trakcie rysowania mogą stanowić podstawę do stawiania hipotez sprawdzanych w trakcie rozmowy z dzieckiem.

- Odpowiedz mi o rodzinie którą narysowałeś, co to za rodzina?
- Pokaż kogo narysowałeś na swoim rysunku, jak się nazywa, co robią?
- Kto w tej rodzinie jest najbardziej miły, dobry i dlaczego?
- Kto jest najbardziej nie miły, niedobry i dlaczego?
- Komu w tej rodzinie jest najlepiej, kto jest najbardziej szczęśliwy, dlaczego?
- Komu jest w tej rodzinie najgorzej, kto jest najmniej szczęśliwy, dlaczego?
- Czy chciałbyś coś zmienić w tej rodzinie?

KOLORY A CECHY OSOBOWOŚCI

Barwy w życiu człowieka odgrywają niebagatelną rolę. Bez nich życie byłoby szare i jakże zubożone. Potwierdzony został naukowo wpływ kolorów na psychikę ludzką, np. kolor czerwony potęguje napięcie nerwowe, a zieleń łagodzi. Każdy posiada swoje ulubione kolory, co ma niewątpliwą związek z jego życiem wewnętrznym. Z niżej podanych kolorów wybierz jeden, najbardziej odpowiadający twoim upodobaniom, a następnie przeczytaj swoją charakterystykę.

1. CZERWONY

2. ZIELONY

3. CZARNY

4. ŻÓŁTY

5. NIEBIESKI

6. FIOLETOWY

1. Kolor czerwony

Cechuje Cię dynamizm, aktywność i zdecydowanie, i to zarówno w postanowieniach, jak i działaniu. Nie lubisz niedomówień ani dwuznacznych sytuacji. Bardziej odpowiada Ci męskie niż damskie towarzystwo, jak również lepiej czujesz się w spodniach niż w spódnicy. Gustujesz w mężczyznach silnych i zdecydowanych, ale najczęściej podobaś się mężczyznom słabszym psychicznie i taki mężczyzna pozostaje zazwyczaj twoim stałym partnerem.

2. Kolor zielony

Dążysz do życia w przyjaźni z całym światem. Wykazujesz dużo cierpliwości i zrównowazenia. Lubisz i umiesz korzystać z życia. Umiesz dobrze gotować i gustownie się ubierać. Wytrwale zmierzasz do upatrzonego celu, a kiedy Ci się to uda, potrafisz utrzymać zdobycz. Odczuwasz też potrzebę utwierdzenia się w poczuciu własnej wartości. Imponują Ci również atrybuty władzy. Twoją zasadniczą troską jest jednak zbudowanie solidnego gniazdka domowego i stałe upiększanie go.

3. Kolor czarny

Twoją główną cechą jest ambicja i zdolność dostosowania się do każdej sytuacji. Krok po kroku, ale przez cały czas pniesz się w górę. Ogromną rolę odgrywa u Ciebie życie zewnętrzne, natomiast trudniej nawiązujesz kontakt duchowy z otoczeniem. Cechuje Cię skrytość myśli i odczuć. Życie traktujesz poważnie, a w uczuciach jesteś stała i wierna.

4. Kolor żółty

Wykazujesz wrodzoną dążność do dominacji i efekciarstwa. Twoje zachowanie na co dzień zależy w dużym stopniu od nastroju w danej chwili. Nieraz potrafisz być miła, uprzejma, a przynajmniej znośna, a kiedy indziej – bez specjalnego powodu – bywasz agresywna lub arogancka. Dążysz do pełnej niezależności i do wyłącznego decydowania o swoim losie. Kochasz muzykę, sztukę i rozrywkę. W towarzystwie zawsze potrafisz zaakcentować swoją obecność.

5. Kolor niebieski

Z jednej strony cechuje Cię duża zmienność, a z drugiej strony wielka wrażliwość zmysłowa, emocjonalna i moralna. Brak Ci jednak wiary w powodzenie realizowanych planów. Obawiasz się nieznanych bliżej przeszkód, kłopotów czy czyhających wszędzie zagrożeń i niebezpieczeństw. Twoją zaletą jest umiejętność dostosowania się do otoczenia. W kontaktach towarzyskich jesteś dobrą kandydatką na przyjaciela.

6. Kolor fioletowy

W kontaktach z ludźmi jesteś przyjacielska, komunikatywna i naturalna. Czujesz się dobrze w każdym gronie, ale najbardziej odpowiada Ci wesołe towarzystwo i pełna bez troska. Temperamentem i pogodą ducha zdobywasz sobie sympatię otoczenia. Na pewno nie zaliczasz się do hipokrytek. Co myślisz, to mówisz wprost. Trudno jest Ci też dochować czyjejs tajemnicy.

EKSPERYMENT

Eksperymentem nazwiemy działanie wychowawcy, na podstawie którego stwierdzamy, czy i w jakim stopniu dane zjawisko – postępowanie wychowawcy – wywołuje u wychowanków-uczniów pożądane wychowawczo lub dydaktycznie rezultaty.

- Przy prowadzeniu eksperymentu muszą być spełnione następujące warunki:
- dokładne opisanie, na czym polega „czynnik eksperymentalny”, który zastosowaliśmy dla osiągnięcia określonej zmiany,
  - obiektywne stwierdzenie, że to właśnie wprowadzony „czynnik eksperymentalny” wpłynął na tę zmianę,
  - przeprowadzenie eksperymentu w takiej grupie wychowanków-uczniów, która pozwala na to, aby uzyskane wyniki uogólnić, np.: pewne cechy przypisać całej grupie-klasie lub wszystkim wychowankom w interesującym nas wieku.

Metodę tę może stosować specjalista o właściwym przygotowaniu metodologicznym.

Eksperyment pozwala najczęściej uzyskać odpowiedzi na pytania o charakterze projektującym, a więc pytania typu: „Jaki sposób postępowania jest najbardziej skuteczny dla uzyskania określonego, pożądanego wychowawczo efektu?”

To postępowanie powinno przedstawiać się następująco:

1. Mierzymy badaną cechę czy właściwość dzieci i stwierdzamy, że celem oddziaływań pedagogicznych powinno być jej poprawienie.
2. Proponujemy sposób postępowania, który wydaje nam się właściwy do osiągnięcia celu; jest to formułowanie hipotezy i zarys sposobu prowadzenia eksperymentu.

3. Wprowadzamy czynnik eksperymentalny.
4. Dokonujemy pomiaru interesującej nas cechy, zwracając szczególną uwagę na analizę tych przypadków, które znacznie odbiegały od przeciętnych wyników grupy.

Np.: Wyobraźmy sobie, że wychowawca interesuje się postawami altruistycznymi swoich wychowanków. Przeprowadza badania za pomocą pytań. Uzyskane wyniki są do siebie podobne – nie wykazują zróżnicowania między dziećmi, charakterystycznego dla prawidłowego rozkładu cech. Wychowawca może wówczas wprowadzić sytuację: film, obraz, opis zjawiska przedstawiający różnorodność zachowań altruistycznych i niealtruistycznych; następnie jeszcze raz przeprowadzi pomiar uzyskanych wyników. Jeśli uzyska większe zróżnicowanie i wyraźniejsze różnice między osobami bardzo altruistycznymi a mniej altruistycznymi – to cel został osiągnięty. Jest to przykład na eksperyment diagnostyczny.

Opracowano na podstawie

1. Bach-Olasik T.: *Poznanie wychowanków*. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 1993 nr 7.
2. Braun-Gałkowska M.: *Metody systemu rodzinnego*. Lubin 1991.
3. Dąbrowski Z.: *Pojęcie i diagnostyka potrzeb opiekuńczych*. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 1981 nr 5.
4. Filipczuk H.: *Funkcje diagnostyczne pogotowia opiekuńczego*. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 1989 nr 3.
5. Gerald D. Oster, Patricia Gould.: *Rysunek w psychoterapii*. Gdańsk 2000.
6. Hartwich A.: *Obserwacja psychologiczno-pedagogiczna jako element diagnozy wychowawczej*. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 1988 nr 2.
7. Janowski A.: *Poznawanie uczniów*. Warszawa 1975.
8. Kelm A.: *Diagnoza wstępna potrzeb i sytuacji dziecka*. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 1992 nr 7.
9. Łobocki M.: *Wybrane metody poznawania wychowanków*. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 1987 nr 10.
10. Łobocki M.: *Techniki socjometryczne na usługach nauczycieli*. „Życie Szkoły”, 1983 nr 6.
11. Pilch T.: *Zasady badań pedagogicznych*. Warszawa 1995.
12. Pilch T.: *Zasady badań pedagogicznych*. Warszawa 1995.

Zenon Zieja

METODY, ZASADY I FORMY PRACY STOSOWANE W PRACY OPIEKUŃCZO-WYCHOWAWCZEJ

Metoda, to sposób pracy wychowawcy z wychowankami, umożliwiający uzyskanie założonych efektów. Jest to zespół czynności i środków, za pomocą których organizowany jest proces wychowania i nauczania. Istnieje kilka podziałów metod stosowanych w praktyce pracy z dziećmi i młodzieżą.

Kierując się założeniami opieki można wyróżnić cztery podstawowe, uniwersalne metody sprawowania opieki, przede wszystkim w odniesieniu do dzieci i młodzieży [Z. Dąbrowski (red.), *Wprowadzenie do metodyki opieki i wychowania w domu dziecka*, Warszawa 1985, s. 19].

1. Działania bezpośrednie opiekuna: manualne, werbalne, mimiczne i odruchowo-emocjonalne zmierzające „wprost” do zaspokojenia wielorakich, opiekuńczych potrzeb podopiecznych.
2. Działania pośrednie poprzez stwarzanie warunków materialno-organizacyjnych, psychologicznych, społecznych, kulturalnych, służących zaspokajaniu odpowiadających im potrzeb podopiecznych.
3. Działania pośrednie poprzez rozbudzanie kształtowania stosunków opiekuńczych między podopiecznymi w układach heterogenicznych. Istota tej metody polega na tym, aby wychowankowie starsi, bardziej rozwinięci, doświadczeni i sprawniejsi, podejmowali i spełniali częściowe role opiekunów wobec tych, którzy nie posiadają takich predyspozycji i wymagają pomocy z zewnątrz.
4. Stymulowanie i organizowanie różnorodnych form samoobsługi podopiecznych, zaspokajającej ich wielorakie potrzeby, w której rola opiekuna sprowadza się do stawiania odpowiednich wymagań, motywowania, instruowania, przykładowego pokazu, korygowania, kontrolowania i oceniania przy czym z czasem i te funkcje ulegają dużemu ograniczeniu na rzecz coraz pełniejszej samodzielności wychowanków, a pozostaje głównie stymulacja, animacja, stwarzanie warunków.

Uniwersalność tych metod polega na wzajemnym uzupełnianiu się możliwości stosowania ich w różnorodnych formach opieki.

W pracy opiekuńczo-wychowawczej stosujemy także metody klasyczne: wg Heleny Radlińskiej:

- metoda indywidualnych przypadków,
- metoda społecznej pracy grupowej,
- metoda środowiskowa.

Metoda indywidualnych przypadków w Polsce rozwinęła się od chwili powstania poradni psychologiczno-pedagogicznych. Obecnie metoda ta koncentruje się wokół szukania sposobów wyrównywania braków u osoby potrzebującej takiej pomocy.

W metodzie społecznej pracy grupowej Helena Radlińska widziała możliwości wykorzystania grup i zespołów do zagwarantowania jednostce pełnego rozwoju. Grupę, zwłaszcza dobrze zorganizowaną i właściwie funkcjonującą, traktowała jako czynnik terapeutyczny zdolny zresocjalizować jednostkę.

Metoda środowiskowa polegała na działaniu profilaktycznym na jednostkę bezpośrednio lub pośrednio, przelotnie lub trwale.

Na podstawie prawidłowości ustalonych przez psychologię i teorię wychowania, można sformułować szereg zasad obowiązujących w pracy opiekuńczo-wychowawczej. Zasady te przyczyniają się, podobnie jak metody, do właściwej realizacji zadań.

1. Zasada dostosowania organizacji placówki do potrzeb i możliwości psychofizycznych dzieci i młodzieży.
2. Zasada wzbudzania różnorodnej aktywności dzieci i aktywizacji każdego dziecka w życiu placówki.
3. Zasada uwzględniania i wywoływania motywacji wychowanków w odniesieniu do nauki i innych zajęć organizowanych w placówce.
4. Zasada różnorodności i przemienności zajęć (pobyt wychowanka w placówce ma być bogaty w różnorodne kontakty społeczne i odmienne sytuacje wychowawcze).
5. Zasada zespołowości i indywidualizacji zajęć (organizowanie dzieci w zespoły, ale i konieczność takich zajęć, w których dziecko może pracować pojedynczo lub w spontanicznie powstających grupach).
6. Zasada celowości organizowanych zajęć (wskazuje na potrzebę sformułowania zamierzeń wychowawczych i odpowiednio świadomie dobranych do nich zajęć).

Wychowawca w pracy opiekuńczo-wychowawczej powinien umieć skorzystać z mądrości zawartych w zasadach nauczania:

- zasada systematyczności,
- zasada wiązania teorii z praktyką,
- zasada pogłębłości,
- zasada świadomości i aktywizacji ucznia,
- zasada stopniowania trudności,
- zasada trwałości wiedzy.

Oprócz metod i zasad, praca opiekuńczo-wychowawcza oparta jest na formach. Forma to organizacyjna struktura zajęć prowadzonych z wychowankami. Pod względem zasięgu oddziaływania wyróżniamy trzy podstawowe formy pracy:

1. Forma pracy indywidualnej.
2. Forma pracy zespołowej.
3. Forma pracy masowej.

TYPY I RODZAJE ZAJĘĆ

Z punktu widzenia metodyki w pracy opiekuńczo-wychowawczej wyodrębniamy typy i rodzaje zajęć. Za kryteria podziału zajęć na typy przyjmujemy główne cele, np.: rozwój umysłowy wychowanka, kształtowanie jego wrażliwości estetycznej, rozwijania postaw społecznych, sprawności fizycznej i politechnicznej.

Wyodrębniając rodzaje zajęć bierzemy pod uwagę treści, metody i środki realizacji oraz cele bardziej szczegółowe.

TYPY ZAJĘĆ

RODZAJE ZAJĘĆ

Zajęcia umysłowe

Czytelnictwo pism i książek, zajęcia bibliotekarskie, konkursy o charakterze umysłowym, zgaduj-zgadule, opowiadanie bajek i baśni, audycje radiowe i telewizyjne, filmy o walorach naukowych, prowadzenie kronik, korespondencji, informacje i poradnictwo, nauka własna.

Zajęcia artystyczne

Rysunek, malarstwo, rzeźba, grafika, zajęcia z zakresu żywego słowa: recytacje, teatry lalek, cieni, żywego planu. Zajęcia muzyczne – zespoły wokalne, muzyczne, perkusyjne, występy solistów kabaretu, wieczornice, wystawy, pokazy.

Zajęcia rozrywkowe

Gry i zabawy ze śpiewem, przy muzyce, stolikowe, konkursy sprawnościowe, imprezy rozrywkowe, tańce towarzyskie, rozwiązywanie szarad, rebusów, zagadek, audycje i filmy o charakterze rozrywkowym.

Zajęcia praktyczno-techniczne

Szycie, dziewiarstwo, tkanie, haftowanie, prace z papieru, drewna, sznurka, rafii, słomy, mas plastycznych i tworzyw. Zajęcia gospodarskie, kulinarne, przyrodnicze, modelarskie, konstrukcyjne, fotograficzne, prace dekoratorskie.

Zajęcia sportowe	Gry i zabawy ruchowe, lekkoatletyka, pływanie, i turystyczne saneczkarsstwo, narciarstwo, łyżwiarstwo, rozgrywki, turnieje w różnych dyscyplinach, gimnastyka. Rajdy piesze i rowerowe, spacer, wycieczki, biwaki, obozy. Organizowanie kominków, ognisk, występów artystycznych.
Zajęcia opiekuńcze	Nauka samoobsługi (mycie, sprzątanie, pranie, prasowanie), indywidualne ćwiczenia usprawniające manualnie, poprawa wymowy, ćwiczenie korekcyjno-kompensacyjne – gimnastyka, zajęcia wyrównawcze z czytania, pisan, matematyki, psychoterapia.
Zajęcia organizacyjno-społeczne	Udział w konkursach czystości, estetyki, oszczędzania; zbiórki: makulatury, opakowań szklanych. Organizowanie imprez, wystaw. Kontakty z rodziną i środowiskiem.

PRZYSTOSOWANIE METOD AKTYWIZUJĄCYCH DO PRACY OPIEKUŃCZO-WYCHOWAWCZEJ

Aktywność to wrodzona tendencja człowieka do podejmowania czynności, zdolność do kierowania samym sobą i do kontrolowania własnych myśli, uczuć, zachowań.

Źródłem aktywności dziecka są jego potrzeby. Poprzez aktywność własną zaspokajają potrzeby (bezpieczeństwa, działania, uczucia, komunikowania się) i realizuje wynikające z nich cele. Aby zaspokoić swoje potrzeby, dziecko podejmuje różnego rodzaju aktywności: społeczną, emocjonalną, intelektualną, artystyczną, twórczą. Aktywność własną wychowanka mogą wzbudzić i ukierunkować jego potrzeby, ale również zadania, które uzna za swoje. Stanie się tak wówczas, gdy zadania pozwolą mu zaspokoić jakieś jego potrzeby.

W organizowanym przez wychowawcę procesie wychowania i nauczania chodzi o to, aby aktywność własna dzieci miała jak najczęściej charakter twórczy.

Podział metod wg Jadwigi Krzyżewskiej.

Jeżeli chcemy, by wychowankowie:

- czuli się bezpiecznie,
- bez lęku rozwijali swoje najlepsze strony,
- akceptowali siebie i swoich kolegów,
- dobrze czuli się w grupie i z grupą,

- dzielili się swoimi doświadczeniami,
  - byli aktywni i chętni do pracy,
  - potrafili negocjować, współpracować,
- użyjemy metod **integracyjnych**.

Jeżeli chcemy, by wychowankowie:

- potrafili dostrzegać dobre i złe strony zagadnienia,
  - potrafili wyciągać wnioski,
  - byli otwarci na zmiany,
- użyjemy metod **diagnostycznych**.

Jeżeli chcemy, by wychowankowie:

- potrafili dyskutować,
  - potrafili słuchać innych,
  - potrafili negocjować i przyjmować różne punkty widzenia,
- użyjemy metod **dyskusyjnych**.

Jeżeli chcemy, by wychowankowie:

- myśleli twórczo,
  - byli wrażliwi na piękno i własne doświadczenia,
  - odkrywali swoje zdolności i predyspozycje,
- użyjemy metod **twórczego myślenia**.

Jeżeli chcemy, by wychowankowie

- myśleli krytycznie, twórczo, refleksyjnie i logicznie,
  - analizowali problemy, uwzględniając różne ich aspekty,
  - poszukiwali i sprawdzali pomysły i rozwiązania,
- użyjemy metod **twórczego rozwiązania problemów**.

Jeżeli chcemy, by wychowankowie:

- wykazywali inicjatywę, zaangażowanie i wytrwałość,
  - podejmowali decyzje na podstawie poznanych faktów,
  - byli odpowiedzialni za swoje i grupowe decyzje,
  - efektywnie uczestniczyli w dyskusjach,
- użyjemy metod **grupowego podejmowania decyzji**.

Jeżeli chcemy, by wychowankowie:

- potrafili fantazjować i marzyć,
  - potrafili planować i urzeczywistniać marzenia,
- użyjemy metod **planowania**.

Jeżeli chcemy, by wychowankowie:

- przestrzegali z góry ustalonych reguł,
  - umieli cieszyć się wygraną,
  - potrafili pogodzić się z przegraną,
- użyjemy **gier dydaktycznych**.

Jeżeli chcemy, by wychowankowie:

- szybko i bez stresu zdobywali wiedzę,
  - nabywali wiedzę w sposób trwały i skuteczny,
  - długo pamiętali to, czego się nauczyli,
- użyjemy metod **przyśpieszonego uczenia się**.

Jeżeli chcemy, by wychowankowie:

- rozumieli podstawowe pojęcia,
  - wyodrębniali cechy istotne i nieistotne,
  - potrafili analizować i klasyfikować,
  - potrafili negocjować i przyjmować różne punkty widzenia,
  - potrafili definiować pojęcia, zasady itp.
- użyjemy metod **tworzenia i definiowania pojęć**.

Jeżeli chcemy, by wychowankowie:

- potrafili analizować i klasyfikować,
  - potrafili porządkować w relacji wyższości – niższości,
- użyjemy metod **hierarchizacji**.

Jeżeli chcemy, by wychowankowie:

- potrafili oceniać siebie i innych,
  - umieli wyszukiwać słabe i mocne strony postaci, sytuacji itp.,
  - potrafili przyjmować i wyrażać krytykę i pochwałę.
- użyjemy metod **ewaluacyjnych**.

Każda z wymienionych metod może być realizowana poprzez różne techniki. Oto niektóre z nich:

- **Krasnoludek** – jest to jedna z najprostszych technik integracyjnych, którą można stosować na różnych zajęciach jako element wprowadzający, ogólnorozwojowy i jako atrakcyjny element w uzyskiwaniu informacji zwrotnych. Krasnoludek to pomoc w rękę dziecka – może to być piłeczka, grzechotka, kolczatka, maskotka, jednym słowem – krasnoludkiem może być „coś”, czym można do siebie rzucać, coś co przyciąga wzrok dziecka i jest przyjemne w dotyku.
- **Pajęczynka lub kłębek** – nazwa techniki pochodzi od efektu końcowego, który powstaje w wyniku zabawy z kłębkami nici. Zabawy z kłębkami mogą być stosowane na różne sposoby. Dzieci przy pomocy kłębka mogą poznawać swoje imiona, mówić sobie coś dobrego, ale również mogą uczyć się dodawać, odejmować, tworzyć opowiadania itp.
- **Graffiti** – jest techniką, którą można stosować na wiele różnych sposobów. Dzięki niej można wytworzyć i wzmocnić dobry klimat w grupie oraz kształcić u dzieci myślenie twórcze – zabawy w niedokończone zdanie typu np. „*Gdybym miał gitarę, to bym...*”, jak też przy jej pomocy można rozwiązywać twórczo problemy. Jest to dobry sposób na dzielenie się z innymi własnymi pomysłami, na dostrzeganie różnych aspektów zawartych w jednym temacie, a także na przyjmowanie do wiadomości nowych niezwykłych koncepcji i pomysłów.

- **Wrzucić strach do kapelusza** – jest to doskonała technika przy rozpoczynaniu prac z nową grupą. Buduje wzajemne zaufanie, uczy akceptacji i prawidłowej komunikacji, służy odprężeniu, a nade wszystko integruje grupę. Może być stosowana na każdym etapie kształcenia, bez jakichkolwiek ograniczeń.
- **Kwiat grupowy** – to technika, a jednocześnie zabawa wprowadzająca, której celem jest wzajemne poznanie się dzieci. Propozycja pozwala na zebranie istotnych informacji o sobie, a więc stwarza szansę na wyszukiwanie cech charakterystycznych dla jednostki, a także dla grupy. Zabawa ułatwia komunikację oraz stwarza niezwykle sympatyczny klimat w grupie.
- **Wyspa** – to metoda, która znakomicie integruje grupę, doskonali kontakty interpersonalne, pozwala na pokonanie barier nieśmiałości i lęku, a także pobudza aktywność poznawczą, aktywność twórczą poprzez ekspresję plastyczną i generowanie pomysłów.
- **Ćwierćland** – jest to typowa zabawa integracyjna z pedagogiki zabawy, której kanwą jest bajka o czterech krajach, tzn. landach. Propozycja ta zmusza do refleksji, wywołuje wspólne pozytywne przeżycia i może być zastosowana wszędzie tam, gdzie zależy nam na integracji, zarówno w sensie społecznym, jak i integracji treści programowych.

Metody diagnostyczne

Diagnoza to zbieranie informacji o przebiegu i wynikach określonego stanu rzeczy. Postawić diagnozę to tyle, co wywnioskować, sprawdzić, ocenić oraz wyjaśnić przyczyny tego stanu.

Do metod diagnostycznych należą:

- **Obcy przybysz** – jest to technika, dzięki której można skutecznie rozpoznawać różne problemy i potrzeby, jak też zbierać informacje na temat mocnych i słabych stron określonego zjawiska. Charakterystyczną jej cechą jest połączenie z techniką wizualizacji.
- **Procedura U** – to metoda dyskusyjna, której celem jest dokonanie analizy, oceny i opisu istniejącego stanu rzeczywistego oraz opisu możliwości wprowadzenia zmian. Droga, jaką pokonują wychowankowie od startu do mety, przypomina kształtem literę U (stąd nazwa metody).
Wychowankowie przechodzą kolejno przez siedem etapów.
- W I, II i III ich praca sprowadza się do odpowiedzi na pytania typu: Jak jest? Kto i co robi? Jakie pełni role, zadania? Itp. – nie jest to nic innego, jak opis stanu aktualnego.
- IV etap – to analiza i oddzielenie tego, co jest dobre i może pozostać, od tego, co jest złe i należy odrzucić. Jest to odpowiedni moment na zwrot ku nowemu.
- V, VI i VII etap – to wizja czegoś nowego, formułowanie nowych zasad, norm, ról itp.

Metaplan – jest to plastyczny zapis dyskusji, która stanowi istotny element przed podjęciem decyzji. Dyskutując na dany temat dzieci tworzą plakat, który jest skróconym opisem obrad nad danym problemem. Przedstawione na plakacie pytania inspirują do poszukiwań, analizy i oceny faktów i sądów. Problem zawarty w „chmurce” nie pozwala na oddalenie się od tematu.

Metoda metaplanu może być stosowana przy omawianiu trudnych i drażliwych tematów, a jej najważniejszym celem jest spokojne rozwiązanie problemu i – jeśli jest to możliwe – znalezienie wspólnego rozwiązania.

Metoda dyskusyjna

Dyskusja to uporządkowana wymiana myśli na jakiś temat oraz sztuka wyrażania swojego zdania, argumentacji i trening szacunku dla przekonań innych.

Metody dyskusyjne to:

Akwarium – to szczególna metoda dyskusji, za pomocą której mała grupa chętnych uczniów prowadzi uporządkowaną wymianę zdań. Dzieci ćwiczą umiejętności dyskusowania, eksponowania własnego stanowiska oraz umiejętności uważnego słuchania innych.

Charakterystyczną cechą tej metody jest praca w dwóch kręgach- wewnętrznym i zewnętrznym

– Krąg mniejszy – wewnętrzny – przypomina „akwarium”, a siedzą w nim ochotnicy – „ryby”.

– Pozostali wychowankowie, siedząc w kręgu zewnętrznym, przysłuchują się dyskusji, analizują przebieg wydarzeń pod kątem skuteczności argumentacji oraz respektowania wcześniej ustalonych zasad regulaminowych. Uczniowie w kręgu zewnętrznym mają zapewniony wgląd w to, co dzieje się w kręgu wewnętrznym. Mając pełny obraz, przysłuchują się na początku w milczeniu, po czym wywierają wpływ poprzez „wyłapywanie” odpowiadających poglądów i ocen poszczególnych „ryb”, a więc mogą włączyć się w dyskusję. Nie chodzi tu o surowe wyłapywanie błędów, a jedynie o wzajemne uczenie się i doskonalenie swoich umiejętności.

Debata – „za i przeciw”, to metoda wskazana do zastosowania przede wszystkim przy analizie treści kontrowersyjnych. Debata ułatwia podjęcie decyzji, ale też za jej pomocą można rozpatrywać określoną sytuację bez dokonywania wyboru.

Metoda ta wymaga od dziecka zajęcia jednoznacznego stanowiska w określonej sprawie – „za” lub „przeciw” z podaniem odpowiednich argumentów. Metoda uczy analizowania różnych aspektów jednego zagadnienia, wyszukiwania argumentów dla własnego stanowiska oraz akceptacji dla różnych koncepcji i rozwiązań.

Metody i techniki rozwijające myślenie

Twórcze myślenie to próba nowego spojrzenia na sytuację. Twórczość jest potrzebą biologiczną, która dana nam jest w chwili narodzin; jej zaspokojenie jest absolutną koniecznością optymalnego rozwoju jednostki.

Do metod i technik rozwijających twórcze myślenie zaliczyć można:

– **Słowo przypadkowe** – to niezwykle prosta i owocna technika myślenia twórczego, polega na wyszukiwaniu zupełnie przypadkowych wyrazów (słów), czyli bodźców do pomysłów i łączenie ich z konkretną sprawą czy zagadnieniem. Technika wykorzystywana jest najczęściej przez ludzi, którzy zajmują się wymyślaniem innowacji.

– **Niezwykłe zdania** – to proste sposoby uruchomienia myślenia twórczego w oparciu o dostępny materiał i w połączeniu z różnymi treściami nauczania. Istota metody polega na stworzeniu sytuacji dydaktycznej, inspirowanej do działania twórczego poprzez ciekawe, różnorodne zadania do wykonania.

– **Fabula „z kubka”** – to propozycja na zainspirowanie dziecka do pracy twórczej, która następuje w wyniku podania pewnego tylko ogólnego planu (postaci, fabuła, miejsce akcji).

Do przeprowadzenia tej metody potrzebne są pojemniki – „kubki” i kartki z różnymi informacjami. Fabuła „z kubka” to wspaniały sposób na zrozumienie procesu tworzenia opowiadania.

Metody i techniki twórczego rozwiązywania problemów

Problemy – to zawisłe, zagmatwane i niejasne, trudne zdania do rozwiązania.

Rozwiązanie problemu polega na określeniu niepożądanego stanu aktualnego oraz oczekiwanego w przyszłości, a także ustaleniu czynności prowadzących od jednego do drugiego.

Metody twórczego rozwiązywania problemów to:

Burza mózgów – znana też pod nazwami „fabryka pomysłów”, „gielda pomysłów”, „jarmark pomysłów” oraz „sesja odroczonego wartościowania” lub „metoda Osborna” – od jego twórcy. Istota metody polega na podawaniu różnych skojarzeń, rozwiązań, które niesie wyobraźnia i chwilowy błysk natchnienia. Wyobraźnia jest „królową zdolności”, a „burza mózgów” pomaga ją twórczo spożytkować. Można ją stosować na kilka sposobów: jako rozgrzewkę twórczą przed określonym zadaniem, jako definiowania pojęć przez skojarzenia oraz jako metodę rozwiązywania problemów.

„Burza mózgów” zwykle przeprowadza się w trzech etapach:

- I. wytwarzanie pomysłów (ważna ilość, a nie jakość, ważne myślenie nawet najbardziej szalone i niedorzeczne),
- II. ocena, analiza zgłoszonych pomysłów (ustalone kryteria posłużą do oceny różnych propozycji),
- III. zastosowanie pomysłów i rozwiązań w praktyce.

6 3 5 – to technika, dzięki której można rozwiązywać różnorodne problemy. Jest ona modyfikacją „burzy mózgów”, a różni się tylko sposobem organizacji i przeprowadzenia sesji twórczej. Technika „6 3 5” bardzo skutecznie zmusza

do aktywności umysłowej poprzez konieczność szybkiego zgłaszania rozwiązań. Nowe, niekonwencjonalne, a nawet „szalone” pomysły czynią technikę bardzo atrakcyjną dla dzieci.

Magiczne liczby podane w nazwie mają swoje znaczenie:

liczba pierwsza	– 6 – oznacza liczbę osób lub grup
liczba środkowa	– 3 – oznacza liczbę rozwiązań (pomysłów)
liczba końcowa	– 5 – oznacza liczbę tzw. rundek.

Metoda trójkątna – służy przede wszystkim twórcemu rozwiązywaniu problemów. Charakterystyczny układ – trójkąt odwrócony wierzchołkiem do dołu symbolizuje PROBLEM, który z jednej strony ma swoje przyczyny – SIŁY PODTRZYMUJĄCE, z drugiej natomiast SIŁY HAMUJĄCE przyczyny. Istota metody ogranicza się do zdefiniowania problemu, określenia przyczyny podtrzymujących problem i wyszukiwania rozwiązań, które by usunęły przyczyny podtrzymujące sytuację problemową.

Sześć myślących kapeluszy – metoda szczególnie przydatna tam, gdzie wychowankowie muszą współpracować ze sobą i zgodnie ze swoimi predyspozycjami brać udział w rozwiązywaniu problemów. Myśli i poglądy przedstawione są w sposób bardzo uporządkowany, co zwiększa szansę wypracowania większej liczby korzystnych rozwiązań.

Autor metody – De Bono przypisał sześciu kapeluszom, sześć różnych sposobów myślenia.

- **Biały** – to tzw. mały komputer, który zajmuje się wyłącznie faktami, liczbami i ma do nich podejście obojętne – nie wydaje żadnych opinii.
- **Czarny** – to tzw. pesymista. Jeśli podają różne opinie – natychmiast je krytykuje. Widzi braki, zagrożenia i niebezpieczeństwa w proponowanym rozwiązaniu.
- **Czerwony** – to człowiek kierujący się emocjami, ktoś, kto przekazuje swoje odczucia „na gorąco”, kierując się intuicją.
- **Niebieski** – to tzw. dyrygent orkiestry, ktoś, kto przewodniczy całej dyskusji. To do niego należy kontrolowanie przebiegu spotkania, przyznawanie głosu poszczególnym mówcom, jak też podsumowanie dyskusji.
- **Zielony** – to tzw. innowator, osoba myśląca twórczo. Zadaniem twórcy jest wskazywanie zupełnie nowych oryginalnych pomysłów.
- **Żółty** – to tzw. optymista, który widzi sprawy w „różowych kolorach”. Jest bardzo pozytywnie nastawiony, wskazuje na zalety i korzyści danego rozwiązania.

Karta kołowa – to kolejna prosta technika, za pomocą której można twórczo rozwiązywać problemy. Jak sama nazwa wskazuje, karta zawiera koło, podzielone na ćwiartki. Każda ćwiartka to kolejny krok w drodze do rozwiązania problemu.

KROK I Przedstawienie problemu: Co jest źle?

KROK II Analiza- zbadanie przyczyn.

KROK III Podejście- pomysły na rozwiązanie.

KROK IV Pomysły działania: Co można zrobić?

Dywanik pomysłów – to metoda poszukująca, to nic innego, jak prowadzenie w grupach dyskusji, mającej na celu twórcze rozwiązanie problemu. Nazwa pochodzi od powstałego efektu końcowego, jakim jest dywanik. Dyskusja połączona jest z techniką wizualizacji, w wyniku której możliwe staje się wartościowanie różnych pozycji rozwiązań problemu. Metoda może dać dobre efekty w realizacji tematów wymagających wielu rozwiązań.

Dyskusja przebiega w pięciu fazach:

- Rozpoznawanie problemu;
- Propozycja rozwiązania problemu;
- Deklaracja intencji;
- Ewaluacja;
- Podsumowanie.

Asocjogram – to prosta technika, za pomocą której można definiować pojęcia tworząc różne skojarzenia, diagnozować aktualny stan, ale też można twórczo rozwiązywać problemy i rozwiązywać problemy poprzez tworzenie list pomysłów na ich rozwiązanie. Pracując jednocześnie w dwóch grupach, można postawić dwa bliskie sobie problemy i rozwiązać je w twórczy sposób, poprzez wymianę plakatów w grupach.

Kiermasz ofert – to metoda, za pomocą której można twórczo rozwiązywać problemy, można kształcić umiejętności prezentacji, jak i umiejętności przekonywania do własnych propozycji. Metoda łączy treści z wielu dziedzin, uczy też jasnego i precyzyjnego wrażenia myśli.

Warsztaty przyszłościowe – to metoda, która pozwala na skuteczne rozwiązanie i rozwiązanie różnorodnych problemów w sposób twórczy. Propozycja ta może być zastosowana wszędzie tam, gdzie chodzi o znalezienie konkretnych rozwiązań na przyszłość. Metoda warsztatów przyszłościowych składa się z kilku faz, z czego istotę stanowią fazy II, III i IV.

I FAZA PRZYGOTOWAWCZA – to wszystkie czynności, które towarzyszą przygotowaniu do rozpoczęcia zajęć:

- dokładny scenariusz zajęć, materiały niezbędne do prowadzenia zajęć, odpowiednio przygotowana sala,
- otwarcie zajęć warsztatowych (przedstawienie tematu, celów, planu zajęć, wypracowanie zasad pracy grupowej),
- ćwiczenia wprowadzające (kilka ćwiczeń i zabaw integracyjnych),
- „wejście” grupy w temat, który będzie przedmiotem rozwiązań (definiowanie problemu na podstawie własnych doświadczeń uczniów).

II FAZA KRYTYKI – jest dla dzieci stosunkowo łatwą częścią zajęć, a polega na poddaniu ostrej krytyce „stanu aktualnego”. Zadaniem prowadzącego jest zachęcenie do „wyrzucenia” z siebie wszystkiego, co boli i niepokoi. W dalszej kolejności następuje uporządkowanie wypowiedzi według zarysowujących się

zakresów tematycznych. Końcowym ćwiczeniem tej fazy jest dokonanie wyboru wspólnego tematu, do dalszej pracy przez każdego wychowanka.

III FAZA FANTAZJI – to czas na wyobrażenia twórcze, czas na przeobrażenie negatywnych obrazów w stwierdzenia pozytywne. Jest to „wyprawa” w świat wyobraźni, z którą wychowankowie mogą mieć pewne kłopoty, ze względu na lęk przed śmiesznością. W tej fazie wiele może się zdarzyć, wszystkie pomysły stanowią wielką wartość, a w konsekwencji mogą stanowić alternatywne rozwiązania. Faza fantazji przebiega w dwóch etapach: praca indywidualna, praca na małych zespołach.

IV FAZA URZECZYWIŚNIENIA – to nic innego jak powrót do rzeczywistości, w której punktem wyjścia będą wyniki fantazji. Efekty pracy twórczej poddawane są ocenie: czy – i w jakim stopniu mogą być wprowadzone w życie. Plan urzeczywistnienia pomysłu stanowi ostatnią część fazy.

V WARSZTATY CIĄGLE – mają miejsce wówczas, gdy czas przeznaczony na rozwiązanie problemu okazałby się niewystarczający, a grupa chce pracować dalej.

Metoda grupowego podejmowania decyzji

Decyzja to końcowy element procesu rozwiązywania problemu. Jest wynikiem pewnego namysłu, rozważań, krótszego lub dłuższego procesu myślowego, określonego jako proces podejmowania decyzji.

Metodami grupowego podejmowania decyzji są:

– **Pustynia** – to typowa gra decyzyjna, która uczy pracy w zespole podczas podejmowania niezwykle trudnych decyzji. Z pełną premedytacją stworzona jest sytuacja ekstremalna, która uświadamia, że grupa musi pozostawać razem. Podczas dochodzenia do wspólnej decyzji pojawia się wśród członków zespołu duża skłonność do rezygnowania z własnych preferencji i ambicji na korzyść wspólnej sprawy. Natychmiast pojawia się lider grupy, któremu członkowie szybko się podporządkowują. Decyzje końcowe zwykle zachodzą w drodze losowania, a w przypadku stawiania jasnych indywidualnych „kontra”- decyzja jednostki zostaje odrzucona. Za pomocą powyższej metody można też wskazać różnice między indywidualnymi, a grupowymi decyzjami, wskazując wyższość tych drugich.

– **Drzewo decyzyjne** – jest to graficzny zapis analizy procesu podejmowania decyzji autorstwa Roger’a LaRaus’a i Richarda Remy’ego. Za pomocą tzw. drzewa decyzyjnego przedstawiony jest problem, jego możliwe rozwiązanie wraz z pozytywnymi i negatywnymi konsekwencjami decyzji.

Metoda służy rozwijaniu umiejętności dokonywania wyboru i podejmowania decyzji z pełną świadomością jej skutków. Wybór najszuszniejszego rozwiązania następuje w pracy zespołowej. Za pomocą drzewa decyzyjnego można podejmować trudne i niejednoznaczne decyzje aktualne, jak też analizować decyzje, które zostały podjęte w przeszłości.

Sześć par butów – to kolejna propozycja Edwarda de Bono. Sześć par butów, czyli sześć sposobów działania, nie jest próbą klasyfikacji działań, lecz określeniem stylu działania z wyprzedzeniem po to, aby-znalazłszy się w określonej sytuacji – potrafić podjąć decyzję, co do działania w określonym stylu. Metoda jest bardzo prosta, a jednocześnie praktyczna i skuteczna. But sugeruje działanie, które prowadzi do obranego celu. Jeżeli nigdzie nie idziesz, nie potrzebujesz butów. Jeżeli gdzieś się wybierasz, buty są niezbędne, kwestia tylko – jakie? W metodzie de Bono każdej parze butów przypisany jest inny kolor i inny fason. Każda zatem para symbolizuje inny sposób postępowania. Możemy nosić tylko jeden kapelusz, ale koniecznie dwa buty. Rzadko bywa tak, że sytuacja jest klarownie jasna i wkładamy parę butów w jednym kolorze. Zazwyczaj zachodzi konieczność chodzenia w dwóch butach z różnych par, co symbolizuje złożoność sytuacji.

Punktem wyjścia jest ocena sytuacji, potem następuje podjęcie konkretnej decyzji co do stylu działań, zgodnie z własną inicjatywą, intuicją i zdrowym rozsądkiem. Wkładając właściwe do sytuacji „buty”, decydujemy się na przypisanie im zachowania, a więc”:

- działamy rutynowo – granatowe buty marynarskie,
- angażujemy emocje – różowe pantofle,
- zwalczamy przeszkody – brązowe półbuty,
- zdobywamy informacje – szare tenisówki,
- podejmujemy natychmiastową decyzję – pomarańczowe kalosze,
- podejmujemy kierownictwo – purpurowe oficerki.

Technika grupy nominalnej – może być rozumiana jako rozwinięcie „burza mózgów”, która pozwala na grupowe podejmowanie decyzji w czasie znacznie krótszym niż w przypadku nieuporządkowanej dyskusji. TGN gwarantuje aktywny udział w dyskusji bez zabierania głosu. Wyciąganie wspólnych wniosków następuje w wyniku łączenia wyników prac indywidualnych. Zespół podejmuje decyzje w dość szybkim czasie, a nad całością czuwa wybrany przez grupę prowadzący. Technika rozwinęła się pod koniec lat sześćdziesiątych XX wieku i coraz częściej spotyka się z zainteresowaniem w ochronie zdrowia, przemyśle oraz edukacji.

Metoda planowania

Planowanie – ogólnie rzecz biorąc- to szukanie odpowiedzi na pytania:

Co trzeba zrobić, zmienić? Kiedy i jak należy to zrobić, zmienić? Kto ma to zrobić, zmienić?

Do metod planowania należą:

Gwiazda pytań - to najprostsza technika planowania zmian, której istota polega na szukaniu odpowiedzi na pytania: Po co? Co? Kiedy? Jak? Gdzie? Kto?

Każde z pytań posiada inny ciężar gatunkowy. Podstawowym pytaniem jest:

– Po co? Jest to pytanie o uzasadnienie tego, co chcemy zmienić. Pozostałe pytania są tylko jego konsekwencją. Jeżeli potrafimy odpowiedzieć na pytanie podstawowe, przechodzimy do kolejnych:

- Co trzeba zrobić?
- Kiedy należy to zmienić?
- Jak należy to zrobić?
- Gdzie?
- Kto ma to zrobić?

Planowanie z przyszłości – jest to metoda dość popularna w ostatnim czasie, choć rzadko stosowaną w praktyce. Jest bardzo prosta i łatwa do zastosowania zarówno indywidualnie, jak i zespołowo. Istotą „planowania z przyszłości” stanowi inne od tradycyjnego podejścia do samego procesu planowania. Punktem startu jest stworzenie realistycznej wizji, a potem pozostaje już tylko „cofanie się” ku teraźniejszości. Za pomocą przedstawionej metody można planować niemalże wszystko: pracę placówki, wszystkie zachodzące w niej zmiany, jak też najprostsze działania grupy i wychowanka.

Procedura planowania z przyszłości jest bardzo prosta do zapamiętania, a przewiduje następujące etapy:

- Stworzenie wizji tego, co chcemy osiągnąć (wyobrażenie sobie celu już w formie dokonanej).
- Patrząc z przyszłości, określamy terminy działań, jakie należy wykonać, by uzyskać zamierzone rezultaty.
- Precyzujemy czynności szczegółowe, by urzeczywistnić działania.
- Określamy zasoby niezbędne do wykonania czynności szczegółowych (zasoby ludzkie i rzeczowe).

Gry dydaktyczne

Gry dydaktyczne stanowią najliczniejszą i najbardziej zróżnicowaną grupę metod, które- wśród różnych metod aktywizujących- uważane są za najbardziej przyjemne i skuteczne ze względu na stopień przyswajania treści.

Gry dydaktyczne to:

Karty „Dziwne powiedzonka” – to gra dydaktyczna, którą można stosować w różnych grupach wiekowych. Karty mogą uczyć, a jednocześnie bawić. Rozwijają spostrzegawczość i ćwiczą koncentrację uwagi. Karty są proste do wykonania przez wychowawcę, a nawet przez samych wychowanków i nie wymagają większego nakładu finansowego.

Dziwne powiedzonka – to gra w karty. Liczba kart zależy od liczby wychowanków w grupie. Ważne jest, aby gracze otrzymali co najmniej po trzy karty. Na jednej stronie każdej karty znajduje się zadanie – czyli dziwne powiedzonko, na drugiej natomiast stronie odpowiedź – czyli znaczenie powiedzonka, ale zamieszczone na innej karcie. Zadaniem wychowanków jest odczytywanie dziwnych powiedzonek oraz wyszukiwanie ich znaczeń.

Magiczny kalkulator – służy do odgadywania liczb, uczy dodawania, ale przede wszystkim bawi. Jak sama nazwa wskazuje, kalkulator jest „magiczny”, a magia polega na...

Po zapoznaniu z zasadami gry „sztuczki” z magicznym kalkulatorem wychowankowie mogą pokazywać swoim kolegom, wychowawcom i znajomym – ćwicząc w ten sposób umiejętność liczenia.

Metody przyspieszonego uczenia się

Przyspieszone uczenie się jest metodą nową, wychodzącą naprzeciw potrzebom sprostania i dotrzymania kroku dynamicznym przemianom na świecie. Radzi ono, jak się uczyć i jak myśleć, aby potrzebną wiedzę i umiejętności nabywać w sposób trwały i skuteczny.

Do metod przyspieszonego uczenia się należą:

Łańcuchowa metoda skojarzeń – to metoda pamięciowa, dzięki której można błyskawicznie zapamiętać pewne łańcuchy informacji składające się z 10-50 haseł. LMS gwarantuje odtworzenie całego materiału punkt po punkcie, we właściwej kolejności i bez pominięcia żadnego ważnego szczegółu.

Łańcuchowa metoda skojarzeń MS opiera się na fundamentalnej formule pamięci:

$$\text{PAMIĘĆ} = \text{OBRAZ} + \text{AKCJA}$$

Aby podana formuła zadziałała, powinny być spełnione dwa podstawowe warunki:

– obraz musi być niezwykle (kolorowy, śmieszny, przesadny, absurdalny, pozytywny),

– obraz musi być plastyczny, a więc odczuwany wszystkimi zmysłami: widzisz w wyobraźni, słyszysz towarzyszące dźwięki, czujesz zapachy, smaki, odbierasz wrażenia dotykowe.

Tajemnica skuteczności metod leży w obrazowym przedstawieniu informacji do zapamiętania (włączona jest prawa półkula).

Zakładkowa metoda zapamiętywania – to jedna z wielu technik pamięciowych, która – podobnie jak LMS – opiera się na podstawowej formule pamięci i posiada te same zalety. Cechą różniącą obie metody jest to, że ZMZ dodatkowo uniezależnia od siebie wszystkie ogniwa łańcucha, co pozwala na wyrwykowe odtwarzanie elementów zapamiętywanego łańcucha. Istota metody polega na stworzeniu tej stałej bazy zakładek pamięciowych, czyli „słów – haków” lub „słów-wieszaków” jak kto woli, na których „zawieszane” są informacje do zapamiętania.

Mapa mentalna zwana też „mapą pojęciową”, „mapą mózgu”, „mapą myśli”, „mapą pamięci”, „mapą umysłową” – to pierwszorzędne narzędzia nie tylko do rozwijania myślenia, definiowania pojęć, rozwiązywania problemów, ale także

świetna metoda szybkiego przyswajania dużej ilości nowych informacji, jak i efektywnego sporządzania notatek.

Mapa umożliwia natychmiastowy wgląd w całość i nawet bardzo obszernego zagadnienia. Tajemnica skuteczności metody tkwi w harmonijnym wykorzystaniu obydwu półkul mózgowych. Do zastosowania mapy mentalnej potrzeba tylko czystej kartki papieru, czegoś do pisania i chęci do przestrzegania pewnych zasad:

– Poruszać należy się od całości do szczegółu, czyli rozpoznać rysowanie od centralnie umieszczonego, głównego zagadnienia do najbardziej szczegółowych informacji.

– Mapa musi być jak najbardziej obrazowa, czyli rysunki powinny być proste, kolorowe, śmieszne i nietypowe, z użyciem strzałek, symboli i innych znaków graficznych.

Dozwolone jest również zróżnicowanie czcionki w zależności od wagi informacji, jak i stosowanie cyfr, zarówno arabskich, jak i rzymskich.

Metody tworzenia i definiowania pojęć

Pojęcia stanowią podstawową jednostkę organizującą logiczne myślenie i porozumienie się ludzi. Wyróżnienie cech istotnych – pozwala na zdefiniowanie i odróżnianie jednych pojęć od drugich.

Metodami tworzenia i definiowania pojęć są:

Kula śniegowa – inaczej zwana też dyskusją piramidową, polega na przechodzeniu do pracy w całej grupie. Technika ta daje szansę każdemu na sprecyzowanie swojego zdania i stanowiska na podany temat, umożliwia nabywanie doświadczeń, jak też pozwala dzieciom ćwiczyć i śledzić proces uzgadniania stanowisk.

Ogólny „szkielet” techniki jest następujący:

- dzieci pracują indywidualnie nad danym problemem,
- łączy się w pary – ustalają wspólne stanowisko,
- pary łączą się w czwórki – ustalają wspólne stanowisko
- czwórki łączą się w ósemki- ustalają wspólne stanowisko
- ósemki łączą się w szesnastki – ustalają wspólne stanowisko
- prezentacja wspólnie wypracowanego stanowiska.

Możliwości wykorzystywania tejsze techniki są przeróżne, a wszystko zależy od inwencji twórczej wychowawcy.

Zabawa na hasło – jest to jedna z wielu propozycji pedagogiki zabawy, którą można traktować jako metodę pracy we współpracy. Można ją stosować podczas zajęć, jest też szczególnie przydatna okazuje się na różnych uroczystościach. Szczególnie ważny jest efekt końcowy, który uzależniony jest od podziału zadań i współpracy. Elementem mobilizującym i dyscyplinującym jest ograniczenie czasowe. Impreza na hasło to połączenie dwóch metod – wykonanie zadania + metoda pracy we współpracy.

Metody ewaluacyjne

Ewaluacja – to sposób działania, za pomocą którego opisujemy rezultaty (wyniki końcowe) zaistniałych faktów zarówno z pozytywnej, jak i negatywnej strony. Współczesne rozumienie ewaluacji to nie tylko kontrola, ocena, zbieranie danych, to przede wszystkim – refleksja własna ukierunkowana na rozwój. Każdy dokonuje ewaluacji w celu podwyższenia jakości tego, co robi.

Do metod ewaluacji zaliczamy:

Tarcza strzelecka – jak sama nazwa wskazuje, służy sprawdzeniu wiedzy i umiejętności strzelca. Strzelcem może być zarówno wychowanek, jak i wychowawca. Za pomocą tarczy możemy ocenić zajęcia, fakty, wydarzenia itp. Strzał w „dziesiątkę” (centrum tarczy) oznacza pełną perfekcję, strzał poza tarczę to „pudło”. Analiza, ocena i refleksja to najlepszy nauczyciel w drodze do sukcesu.

Opracowano na podstawie

1. Brudnik E., Moszyńska A., Owczarska B.: *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Przewodnik po metodach aktywizujących*. Kielce 2000.
2. Krzyżewska J.: *Aktywizujące metody i techniki w edukacji wczesnoszkolnej*. Suwałki 1988.
3. Ran K.: Ziętkiewicz E.: *Jak aktywizować uczniów „Burza mózgów” i inne techniki w edukacji*. Poznań 2000.
4. Taraszkiewicz M.: *Jak uczyć się lepiej*. Warszawa 1999.

SYTUACJA PRAWNA I ZDROWIE WYCHOWANKÓW

Rodzina jest środowiskiem, które najlepiej zaspokaja potrzeby dziecka, które zapewnia mu najlepszą opiekę i najkorzystniejsze warunki rozwoju. Rodzina jest środowiskiem, w którym dziecko czuje się bezpiecznie, kochane, szczęśliwe¹. Twierdzenia te nie wymagają uzasadnienia. Któż, bowiem niż rodzice mogą zadbać o dziecko, pragnąć jego szczęścia? Kto może w końcu kochać je mocniej niż matka i ojciec?

Mogłoby się wydawać się, że poza rodziną wychowują się tylko te dzieci, które utraciły rodziców na skutek ich śmierci. Powszechnie wiadomo, że sieroty stanowią bardzo znikomy procent wychowanków placówek socjalizujących – domów dziecka. Dla przykładu po zakończeniu II wojny światowej w 1947 r. sieroty stanowiły 54,5% w 1984 roku 5,1%. W 1996 roku z badań w województwie jeleniogórskim na łączną liczbę 540 wychowanków wychowujących się w placówkach. Sieroty stanowiły zaledwie 3% i to wychowankowie, którzy pozostali w placówce z własnego wyboru. Pozostali wychowankowie posiadają jednego lub obojga rodziców, którzy to w większości mają ograniczoną władzę rodzicielską

Uwzględniając strukturę rodziny, obiektywnych warunków jej życia, ogólnego poziomu i właściwości rodziców oraz ich stosunku do dziecka pozwala wyodrębnić trzech grup sytuacji wymagających podjęcia działań opiekuńczych:

- sytuacje, w których rodzice nie mogą zapewnić opieki z przyczyn obiektywnych,
- sytuacji, w których środowisko rodzinne dziecka reprezentuje niski poziom społeczno – moralny,
- sytuacje, w których stosunek rodziców do dziecka jest niewłaściwy.

Wszystkie te sytuacje sprawiają, że dzieci wcześniej czy później stają się wychowankami placówek opiekuńczo-wychowawczych. W przeciwieństwie do sierot naturalnych określamy ich mianem sierot społecznych stanowiących ponad 95% wychowanków.

Przez sieroctwo w najogólniejszym tego słowa znaczeniu, będziemy rozumieli taką sytuację życiową dziecka, w której zostało ono osamotnione niezależnie od przyczyn tego stanu rzeczy.

Alicja Szymborska wyróżnia trzy stopnie sieroctwa społecznego² :

- Najwyższy stopień sieroctwa społecznego oznacza całkowity brak kontaktu z własnymi rodzicami. Dzieciom takim należy szukać środowiska rodzinno podobnego: adopcje, rodziny zastępcze, placówki rodzinne, wioski dziecięce.
- Stopień średni sieroctwa społecznego występuje wówczas, gdy kontakty między dzieckiem, a rodzicami nie zostały całkowicie zerwane. Zarówno ojciec jak i matka sporadycznie odwiedzają dziecko (niekorzystne jest to u małych dzieci, które z tych powodów nie mogą pójść do adopcji czy rodzin zastępczych).
- Najniższy stopień sieroctwa społecznego jest wtedy, gdy rodzice z dzieckiem utrzymują kontakty w sposób niesystematyczny.

Inny podział sieroctwa społecznego to sieroctwo powodowane orzeczeniem sądu.

- Ograniczenie praw.
- Zawieszenie władzy.
- Pozbawienie władzy.

Władza rodzicielska jest zjawiskiem normatywnym i powstaje z mocy prawa z chwilą urodzenia dziecka. Trwa przez cały czas jej posługiwanie aż do pełnoletności dziecka, co oznacza, że z chwilą uzyskania przez dziecko pełnoletności wygasa z mocy prawa. W trakcie jej trwania rodzice nie mogą się od niej (w normalnych warunkach) uwolnić, ani nie może zostać przedłużona ponad okres uzyskania przez dziecko pełnoletności.

Ograniczenie władzy rodzicielskiej: ma miejsce w następujących sytuacjach:

- małżeństwo rodziców zostaje rozwiązane przez rozwód lub unieważnione,
- rodzice dziecka nie pozostają ze sobą w stałym związku małżeńskim,
- rodzice dziecka żyją w rozłączeniu (tzw. separacja faktyczna).

Gdy dobro dziecka jest zagrożone sąd opiekuńczy w drodze odpowiednich zarządzeń może pozostawić rodzicom władzę rodzicielską, ale z pewnymi ograniczeniami:

- zobowiązanie rodziców albo małoletniego do określonego postępowania z jednoczesnym wskazaniem sposobu kontroli,
- określenie jakie czynności nie mogą być przez rodziców dokonywane bez zezwolenia sądu,
- polecać wykonywanie władzy rodzicielskiej stałemu nadzorowi społecznego organu pomocniczego sądu,
- skierować małoletniego do placówki sprawującej częściową opiekę nad dzieckiem,
- zarządzić umieszczenie małoletniego w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej.

Zarząd majątkiem małoletniego, sąd opiekuńczy może powierzyć ustanowionemu w tym celu kuratorowi.

Zawieszenie władzy ma miejsce w przypadku wystąpienia przeszkody w wykonywaniu władzy rodzicielskiej. O zawieszeniu władzy rodzicielskiej orzeka sąd opiekuńczy, a zawieszenie może być uchylone, gdy jego przyczyna odpadnie art. 110 Kr i op. Samo ustalenie przyczyny zawieszenia władzy rodzicielskiej nie powoduje jej „odżycia” z mocy prawa, skutek taki zawiera dopiero orzeczenie sądu o uchyleniu zawieszenia. Jeżeli przeszkoda zawieszenia władzy rodzicielskiej okaże się trwała, sąd opiekuńczy uchyla swoje postanowienie i może wydać orzeczenie o pozbawieniu rodziców tej władzy.

Pozbawienie praw rodzicielskich. Stosownie do artykułu 111 Kr i op. jeśli rodzice nadużywają władzy rodzicielskiej lub w sposób rażący zaniedbują swe obowiązki względem dziecka, sąd opiekuńczy pozbawia rodziców władzy rodzicielskiej (lub jednego z rodziców). W razie ustąpienia przyczyny, przez którą pozbawiono rodziców władzy sąd opiekuńczy może władzę rodzicielską przywrócić.

Każda placówka opiekuńczo-wychowawcza stara się w sposób jak najlepszy zaspokajać potrzeby swoich podopiecznych. Są to potrzeby biologiczne oraz psychiczno-społeczne takie jak: potrzeba bezpieczeństwa, posiadania, poznawcza, aktywności, samodzielności, kontaktów z rówieśnikami itp.³ Każdą z nich można w większym lub mniejszym stopniu zrealizować. Najtrudniej zaspokoić potrzebę przynależności, bliskiego kontaktu i więzi uczuciowej. Stąd to każde dziecko chce mieć oparcie w kimś bliskim przynależać do niego. Jest wychowawca, ale trudno żądać od niego aby każdemu z osobna zaspokajał te potrzeby. Dlatego, aby dziecko nie było „numerem” a miało na czas utraty więzi z rodziną biologiczną możliwość realizacji tych potrzeb ustanawia sąd na wniosek dyrekcji placówki opiekuna prawnego. Prawo polskie przyznaje priorytet opiece sprawowanej przez osoby fizyczne. Wyjątkowo i w ograniczonym zakresie może sprawować kurator lub zarządca. Opiekę ustanawia się w następujących przypadkach:

- Gdy rodzice dziecka małoletniego nie żyją,
- Gdy są nieznani,
- Gdy nie mają pełnej zdolności do czynności prawnych,
- Gdy zostali pozbawieni władzy rodzicielskiej,
- Gdy ich władza została zawieszona,
- Gdy w stosunku do rodziców sąd karny lub opiekuńczy orzekł pozbawienie praw rodzicielskich lub opiekuńczych.

Sąd opiekuńczy ustala kolejność wyboru osoby opiekuna spośród kandydatów:

- Wskazanych przez rodziców,
- Wywodzących się spośród osób bliskich lub małoletniego,
- Wskazanych przez odpowiedni urząd,
- Wskazanych przez organizację społeczną,
- Wskazanych przez placówkę.

W wielu przypadkach dziecka przebywającemu w placówce należy się po zmarłym rodzicu lub opiekunie renta rodzina. Renta rodzina przysługuje dziecku do ukończenia 16 roku życia:

- w przypadku kontynuowania nauki w szkole do jej ukończenia nie dłużej niż do ukończenia 25 roku życia,
- bez względu na wiek, jeśli przed ukończeniem 16 roku życia zaliczano go do I lub II grupy inwalidzkiej.

Przypisy

- ¹ Filipczuk H.: *Dziecko w placówce opiekuńczo-wychowawczej*. Warszawa 1988.
- ² Szymborska A.: *Sieroctwo społeczne*. Warszawa 1969.
- ³ Filipczuk H.: *Dziecko...*, op. cit. s. 105 i inne.

Literatura zalecana

1. Filipczuk H.: *Dziecko w placówce opiekuńczo-wychowawczej*, Warszawa 1988.
2. Kozak S.: *Sieroctwo społeczne*, Warszawa 1986.
3. Obuchowska I.: *Dynamika nerwic. Psychologiczne aspekty zaburzeń nerwicowych u dzieci i młodzieży*. Warszawa 1983.
4. Obuchowska I.: *Drogi dorastania*. Warszawa 2001.
5. Raczkowska I.: *Kiedy rodzina zawiedzie*. Warszawa 1983.
6. Raczkowska I. „Wychowanie w domu dziecka”. Warszawa 1983.
7. *Pedagogika opiekuńcza J. Cz. Babickiego* (red. A. Kamiński i inni). Warszawa 1980.
8. *Pedagogika opiekuńcza* (red. J. Wołczyk). Warszawa 1977.
9. *Wprowadzenie do metodyki opieki i wychowania w domu dziecka* (red. Z. Dąbrowski). Warszawa 1985.
10. Nowaczyk S., Kulpiński F.: *Praca opiekuńczo-wychowawcza w domach dziecka*. Warszawa 1979.
11. *Jak sobie radzić z niechcianymi uczuciami. Poradnik dla nauczycieli i wychowawców* (red. I. Obuchowska). Warszawa 2001.

ZDROWIE WYCHOWANKÓW

Zdrowie, według definicji Światowej Organizacji Zdrowia, jest to stan *pełnego fizycznego, psychicznego i społecznego dobrego samopoczucia, a nie tylko braku choroby lub ułomności*.¹ Definicji tej nie można odnieść do większości wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych. Badania sondażowe w byłym województwie jeleniogórskim dowiodły, że większość wychowanków domów dziecka i specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych w chwili przybycia do placówki potrzebują natychmiastowej pomocy medycznej. Regułą staje się stwierdzenie, że im później wychowanek trafia do placówki tym stan jego zdrowia jest gorszy. Stąd to obowiązek czuwania nad zdrowiem wychowanków powinno głównie należeć do lekarzy i pielęgniarek. Niestety w ostatnich latach,

szczególnie po reformie zdrowia, nie tylko nie przybyło służb medycznych, ale i w wielu placówkach zlikwidowano etaty pielęgniarские. W związku z tym czuwanie nad poprawą zdrowia podopiecznych należy do wychowawcy, który powinien się w tym zakresie dokształcać, doskonalić i czekać na lepsze czasy, kiedy znów nad zdrowiem dzieci będą czuwać fachowcy.

Na podstawie analizy epidemiologicznej prof. J. Bogusz wyodrębnił 9 grup dyspanseryjnych.

I Zagrożenia okołoporodowe ze strony matki i dziecka.

II Przewlekłe zaburzenia odżywiania stany niedoborowe.

III Wady wrodzone.

IV Zaburzenia w rozwoju somatycznym i psychicznym:

- niedobory i nadmiar wagi;
- niedorozwój umysłowy;
- trwałe uszkodzenia ośrodkowego układu nerwowego;
- czynnościowe uszkodzenia centralnego układu nerwowego.

V Wady i choroby narządu wzroku:

- krótkowzroczność i nadwzroczność;
- zez (zbieżny, rozbieżny);
- niedowidzenie jedno lub obuocne;
- zaburzenia widzenia barwnego (daltonizm).

VI Przewlekłe choroby noso-gardzieli i uszu:

- choroby noso-gardzieli (częste anginy, zapalenia zatok, ostre lub przewlekłe zapalenia uszu);
- zaburzenia słuchu, ubytek słuchu;
- niedosłyszenie jedno lub obuuszne;
- wady mowy.

VII Zaburzenia słuchu i mowy.

VIII Trwałe uszkodzenia narządów ruchu i zaburzenia statyki ciała.

IX Przewlekłe schorzenia układu oddechowego:

- przewlekłe choroby oskrzeli;
- dychawica oskrzelowa;
- choroby mięszu płucnego;
- gruźlica.

X Choroby i zaburzenia układu krążenia:

- choroba reumatyczna;
- choroby tkanki łącznej;
- choroby, wady serca.

XI Przewlekłe choroby układu moczowego:

- częste zapalenia pęcherza;
- moczenie się.

Klasyfikacja dzieci do poszczególnych grup odbywa się na podstawie badań przesiewowych, takich jak **bilans zdrowia**. Z badań sondażowych przeprowadzonych w domach dziecka i ośrodkach szkolno-wychowawczych, na terenie byłego województwa jeleniogórskiego, wynika, że wiele dzieci i młodzieży należy do kilku grup dyspanseryjnych.

Najliczniejsze grupy dyspanseryjne to:

- wady i choroby narządu wzroku;
- przewlekłe choroby noso-gardzieli u uszu;
- przewlekłe schorzenia układu oddechowego;
- przewlekłe choroby układu moczowego;
- trwałe uszkodzenia narządu ruchu i zaburzenia statyki ciała (wady postawy);
- inne – przede wszystkim próchnica i wady w uzębieniu.

Oprócz złego stanu zdrowia fizycznego wychowanków o wiele większe dolegliwości występują w zakresie zdrowia psychicznego.

Z definicji wynika, że **zdrowie psychiczne** jest to zdolność do możliwie najbardziej prawidłowego procesu przemian psychicznych jednostki, zdolność do rozwoju w kierunku coraz to wyższej hierarchii celów, aż do ideału osobowości.

Ponad 90% składu wychowanków wywodzi się z rodzin dysfunkcyjnych i patologicznych. Głównym nieszczęściem jest alkohol połączony z przemocą. Dlatego przywracanie równowagi psychicznej u podopiecznych jest jednym z głównych zadań placówek socjalizacyjnych. Profesor Janusz Kostrzewski ocenia, że 12% całej populacji uczniów dotknięte jest nadpobudliwością psychoruchową. Wśród wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych takich dzieci jest około 30% (wynika to z obserwacji wychowawców).

Nadpobudliwość psychoruchową określa się jako zaburzenie dynamiki procesów nerwowych, która charakteryzuje znaczną przewagę procesu pobudzania nad procesem hamowania, co znajduje swój wyraz w sferze ruchowej w postaci wzmoczonej ekspansji ruchowej lub niepokoju ruchowego, w sferze poznawczej w postaci braku koncentracji uwagi, pochopności i pobieżności myślenia, w sferze emocjonalno-uczuciowej w postaci nadmiernej wrażliwości emocjonalnej.²

Terapia z dziećmi nadpobudliwymi psychoruchowo powinna być połączona z zaspokajaniem podstawowych potrzeb, głównie bezpieczeństwa, bliskiego kontaktu emocjonalnego i więzi uczuciowej, a także na przestrzeganiu trzech podstawowych zasad pedagogicznych:

1. Istotną zasadą jest to, aby cel do którego ma prowadzić działanie dziecka nie był zbyt odległy.

2. Istotnym warunkiem jest również konsekwentne przyzwyczajenie i wdrożenie dziecka do finalizowania każdego przedsięwzięcia.

3. Ważnym elementem wychowania dzieci nadpobudliwych stanowi stała kontrola i przypominanie o przyjętych na siebie zobowiązaniach.

Z nadpobudliwością psychoruchową wiążą się dwie nowe dysfunkcje w zachowaniu, a mianowicie ADD i ADHD. Pierwsza z nich dotyczy zaburzenia zdolności koncentracji uwagi, częściej występuje ona u dziewczynek niż u chłopców. W drugiej natomiast zaburzenie zdolności koncentracji uwagi łączy się dodatkowo z nadpobudliwością ruchową.

Dzieci, u których występują ww. dysfunkcje, mimo trudności szkolnych i złych ocen mogą być bardzo inteligentne.

Jak więc odróżnić dziecko z ADD, czy ADHD od dziecka tylko niezdolnego? Wystarczy sprawdzić zdolność koncentracji uwagi. Chore dziecko w wieku 7-12 lat nie potrafi skupić się na dłużej niż 7-8 minut, a dziecko w wieku 13-15 lat na dłużej niż kilkanaście minut. Dziecko niezdolne – tzw. łobuz, skupi się na długo jeśli tylko jakaś czynność go zainteresuje.

Dzieci z ADD i ADHD wychowuje się inaczej niż zdrowe. Potrzeba do tego ogromnych pokładów cierpliwości, stanowczości i konsekwencji. Nie warto im czegokolwiek tłumaczyć czy wyjaśniać – to je tylko znudzi i rozdrażni. Nie będą słuchać, a zrobią wszystko, aby niestosować się do zasad i sprawdzać dokąd sięgają granice.

Dzieci z ADD i ADHD mogą dobrze funkcjonować w zwykłej szkole, o ile znajdą pomoc psychologa i pedagoga. Czasem jednak jedynym rozwiązaniem może okazać się indywidualne nauczanie. Spora część dzieci z ADHD wyrasta z choroby. Jest to możliwe dzięki odpowiedniej terapii.

Oprócz dzieci nadpobudliwych psychoruchowo dość pokaźną grupę stanowią dzieci i młodzież określona jako *neurotyczne*.

Neurotyzm

Neurotyzm to rodzaj nerwicy, która powstała na podłożu lęku. Jest to zaburzony sposób przejawiania się osobowości w różnych sferach funkcjonowania i na różnych jej poziomach. Czynnikiem wywołującym zaburzenia nerwicowe są oddziaływania społeczne odpowiednio zinterpretowane przez osobę, u której wystąpiły na jej niekorzyść. Natomiast czynniki somatyczne są współuczestniczące w wywoływaniu zaburzeń.³

SYMPTOMY NEUROTYZMU TO:

– **lęk** – powstaje w nieświadomych głębinach osobowości, a nie jak strach z powodu przyczyny zewnętrznej;

- **lęk neurotyczny** – powstaje we wczesnym dzieciństwie na skutek odrzucenia przez rodziców, czyli nie zaspokajanie potrzeby uznania, aprobaty, przynależności, poczucia bezpieczeństwa. Dziecko w celu samoodreagowania organizmu, czyli pozbycia się tego przykrego uczucia, podporządkowuje swoje działania odreagowaniu się.
- **egocentryzm** – to zachowanie korzystne dla siebie bez brania pod uwagę potrzeb innych; to przejaw i jednocześnie skutek wynikający z braku zróżnicowania między własnym „ja”, a światem zewnętrznym, czasami z powodu błędów wychowawczych. Egocentryzm może być aktywny, przejawiający się w realizacji swoich celów siłą lub bierny występujący jako płacz, rezygnacja. Niska samoocena wpływa na obronę „ja” i podwyższanie własnej wartości – stąd egocentryczne zachowanie jest sposobem redukcji niepewności.
- **nadwrażliwość syntoniczna** – to dyspozycja ułatwiająca pełnienie ról społecznych, czyli taki dobór zachowań, które dają w normalnych warunkach pozytywne kontakty międzyludzkie. Dzieci, które cechuje nadwrażliwość, czyli powiększona skala przeżyć szczególnie dotyczących własnej osoby, na skutek lęku i naddystonii reagują nieprawidłowo powodując swoim zachowaniem dysharmonię w kontaktach społecznych i przykre przeżycia zaburzające samopoczucie własne.

CECHY NEUROTyków:

Sklonność do fantazjowania, zniechęcenie, nieśmiałość, depresja, silne poczucie niezależności, częste napięcia wewnętrzne, brak odporności na frustracje. Dzieci neurotyczne czują się niekochane. Brak odporności powoduje wytwarzanie się mechanizmów obronnych jak:

- brak równowagi;
- nieadekwatne reakcje na bodźce;
- agresja jako objaw nerwicy.

Te stany napięcia wywołują również zaburzenia w biologicznych funkcjach organizmu.

METODY POSTĘPOWANIA WYCHOWAWCZEGO

Powinny być to metody psychoterapeutyczne, czyli łączenie leczenia z resocjalizacją. Podstawę działania wychowawczej stanowi terapia oparta na mocnych punktach dziecka: akceptacji, uznaniu, pozytywnej samoocenie. Trzeba ukazać otoczeniu dziecka jego sukcesy, dostrzegać je u każdego indywidualnie, okresowo zaniechać wystawiania ocen negatywnych. Podstawową metodą jest więc wzmacnianie cech społecznie wartościowych i pozbawienie negatywnych form zachowania.

Nazwisko badanego dziecko .....

wiek ..... klasa .....

Adres zamieszkania / tel. kontaktowy .....

SKALA WYSTĘPOWANIA ADHD**/nadpobudliwość psychoruchowa/**

Skala zawiera 19 pytań, które należy ocenić wg 4-stopniowej gradacji. Cyfry na skali wskazują na brak występowania symptomów nadpobudliwości psychoruchowej (1 pkt) lub na stopień ich nasilenia (2-3-4 pkt.). Skreślenie cyfry oznacza, że dany symptom:

1	2	3	4
NIGDY	CZASEM	CZĘSTO	ZAWSZE
nie występuje	występuje	występuje	występuje

Proszę uważnie przeczytać poniższe stwierdzenia i zakreślić (znakiem X) cyfry najlepiej charakteryzujące zachowanie dziecka.

Lp.	Czy dziecko:	nigdy	czasami	często	zawsze
1.	Nie jest w stanie skoncentrować się na szczegółach podczas zajęć szkolnych, pracy lub w czasie wykonywania innych czynności ?	1	2	3	4
2.	Popelnia błędy wynikające z niedbałości ?	1	2	3	4
3.	Ma trudności z utrzymaniem uwagi na zadaniach i grach ?	1	2	3	4
4.	Wydaje się, że nie słyszy co się do niego mówi ?	1	2	3	4
5.	Nie stosuje się do podawanych kolejno instrukcji i ma kłopoty z dokończeniem zadań szkolnych oraz wypełnianiem codziennych obowiązków, ale nie z powodu przeciwstawiania się lub niezrozumienia instrukcji ?	1	2	3	4
6.	Ma trudności ze zorganizowaniem sobie pracy lub innych zajęć ?	1	2	3	4
7.	Nie lubi, ociąga się lub unika rozpoczęcia zajęć wymagających dłuższego wysiłku umysłowego ?	1	2	3	4
8.	Nie ma rzeczy niezbędnych do pracy lub innych zajęć, np. przyborów szkolnych, książek, zeszytów ?	1	2	3	4
9.	Łatwo rozprasza się pod wpływem zewnętrznych bodźców ?	1	2	3	4
10.	Zapomina o różnych codziennych sprawach?	1	2	3	4
11.	Ma nerwowe ruchy rąk lub nóg, bądź nie jest w stanie usiedzieć w miejscu?	1	2	3	4
12.	Wstaje z miejsca w czasie lekcji w innych sytuacjach wymagających spokojnego siedzenia?	1	2	3	4
13.	Chodzi po pomieszczeniu w sytuacjach, gdy jest to zachowanie niewłaściwe?	1	2	3	4
14.	Ma trudności ze spokojnym bawieniem się lub odpoczywaniem?	1	2	3	4
15.	Jest w ruchu „biega jak nakręcony”?	1	2	3	4
16.	Jest nadmiernie gadatliwy?	1	2	3	4
17.	Odpowiada zanim pytanie zostanie sformułowane w całości?	1	2	3	4
18.	Ma kłopoty z zaczekaniem na swoją kolej, (jest niecierpliwy)?	1	2	3	4
19.	Przerywa lub przeszkadza innym, np. wtrąca się do rozmowy lub zabawy?	1	2	3	4

Przypisy

- ¹ *Encyklopedia dla pielęgniarek* (red. Bogusz J.). Warszawa 1990.
- ² Spionek H.: *Psychologiczna analiza trudności i niepowodzeń szkolnych*. Warszawa 1970.
- ³ Obuchowska I.: *Dynamika nerwic*. Warszawa 1986.
- ⁴ Opolska T., Potempolska E.: *Dziecko nadpobudliwe – program korekcji zachowań*. Warszawa 1998.
- ⁵ Walończyk T., Kołakowski A., Skotnicka M.: *Nadpobudliwość psychoruchowa u dzieci*. Lublin 1999.
- ⁶ Sokolska G.: *Wychowanie dziecka nadpobudliwego w przedszkolu i w rodzinie. Propozycje terapii dziecka, doboru metod postępowania*. Warszawa 1999.

Zenon Zieja

CHARAKTERYSTYKA WYCHOWANKÓW PLACÓWEK OPIEKUŃCZO-WYCHOWAWCZYCH POD KĄTEM DIAGNOZY I ODDZIAŁYWAŃ TERAPEUTYCZNYCH

1. Umiejętność stawiania diagnozy pedagogicznej

Cały system pomocy i opieki nad dziećmi z odchyleniami od norm rozwoju obejmuje profilaktykę, diagnozę i terapię. Podstawą planowania, jednak różnych form opieki i pomocy oraz programowania oddziaływań korekcyjnych stanowi diagnoza, która warunkuje prawidłowy i skuteczny proces wychowania. H. Nartowska twierdzi, iż „punktem wyjścia do działań profilaktycznych i terapeutycznych oraz kryterium oceny ich skuteczności jest analiza objawów zaburzeń obserwowanych w codziennej aktywności dziecka – w zabawie, nauce i pracy, w kontaktach z dorosłymi i rówieśnikami, jak też pełne badanie psychologiczne.”¹

Pojęcie diagnoza pochodzi od greckiego słowa *diagnosis*, co oznacza rozróżnianie, osądzanie i funkcjonuje jako specjalistyczny odpowiednik słowa rozpoznanie. S. Ziemiński zawiąza jej znaczenie definiując jako „rozpoznanie jakiegoś stanu rzeczy i jego tendencji rozwojowych na podstawie jego objawów w oparciu o znajomość ogólnych prawidłowości”.²

Inni autorzy stwierdzają, że diagnoza to „rozpoznanie wyróżnionego zdarzenia ze względu na planowane działanie”. W tej definicji mamy do czynienia z opisem rzeczywistości, która ma być przedmiotem diagnozy oraz jej przekształcenie. Modyfikowanie rzeczywistości to działanie praktyczne, zaś jej opis i klasyfikacja to zadanie teoretyczno-poznawcze. Diagnostowanie to przede wszystkim rozwiązywanie problemów poznawczych, które służą do rozwiązywania problemów praktycznych, czyli decyzyjnych. Przedmiotem diagnozy są trudności i niepowodzenia uczenia w procesie nabywania wiadomości i umiejętności szkolnych, ich przyczyny, a także ujemne konsekwencje dla rozwoju. Aby diagnoza stanowi-

ła podstawę efektywnej terapii musi mieć trzy podstawowe cechy:

1. Rzetelność;
2. Trafność;
3. Prognozę na przyszłość

Diagnoza pedagogiczna, podobnie jak w przypadku diagnozy psychologicznej, winna stanowić proces przetwarzania danych, a nie tylko rejestrowania zachowań. Stosowne próby testowe i sprawdziany osiągnięć szkolnych podczas badania pedagogicznego, stanowią ważny element w procesie diagnozy, ale są tylko jedną z metod zebranych danych o uczniu – wychowanku.

Cały proces diagnozowania pedagogicznego to, przecież zbieranie informacji dotyczących:

1. Społecznych uwarunkowań, czyli środowisko rodzinne dziecka (jego sytuacja w rodzinie i warunki życia) oraz środowisko szkolne (funkcjonowanie dziecka jako ucznia na tle szkoły, klasy),
2. Medycznych, czyli rozwój fizyczny dziecka; w tym odchylenia od normy, ogólny stan jego zdrowia z uwzględnieniem schorzeń somatycznych lub psychicznych oraz badania specjalistyczne stanu wzroku, słuchu itp.,
3. Psychologicznych, ocena stanu psychicznego dziecka, jego procesów emocjonalno-motywacyjnych, socjalizacji, percepcyjno-motorycznych,
4. Pedagogicznych, ocena poziomu wiadomości i umiejętności szkolnych, zakresu, rodzaju i specyfiki trudności w uczeniu się.

W miarę potrzeb przeprowadza się także inne badania, np. badanie logopedyczne. Zatem proces diagnozowania w poradni psychologiczno-pedagogicznej ma charakter wieloaspektowy, a w ten sposób opracowany materiał winien zawierać decyzje lub propozycje, co do dalszych losów badanego (np. zajęcia korekcyjno-kompensacyjne, odroczenie od obowiązku szkolnego, nauczanie indywidualne łącznie z programem naprawczym, nauczanie integracyjne, nauczanie częścią przygotowującą właściwe działanie czyli formy pracy korekcyjno-wyrównawczej z dzieckiem a także programowania procesu jego terapii.

Podstawą wszelkiego skutecznego oddziaływania jest umiejętność stawiania diagnozy pedagogicznej. To ona warunkuje prawidłowy i skuteczny proces wychowania.

„Jeśli pedagogika zechce iść drogą utworzoną przez medycynę, musi wypracować diagnostykę wychowawczą opartą na zrozumieniu objawów.

Czym gorączka, kaszel, wymioty dla lekarza, tym uśmiech, łza, rumieniec dla wychowawcy. Nie ma objawu bez znaczenia, trzeba notować i zastanawiać się nad wszystkim, odrzucać co przypadkowe, łączyć co pokrewne, szukać kierujących praw. Nie – jak żądać, czego żądać od dziecka, nie jak nakazywać i zakazywać – ale – czego mu brak, czego nadmiar posiada, co dać może. Internet i szkoła – terenem badań, klinika wychowawcza”.

W większym stopniu należy dążyć do tego by nauczyciel nie tylko „lubił” swoją pracę ale i „umiał” dostrzegać sytuacje pedagogiczne, przeprowadzać ich analizę i dokonywać oceny, aby umiał stawiać prawidłową diagnozę, dokonywać wyboru odpowiednich metod i środków oddziaływania na ucznia – wychowanka.

Diagnoza była i zawsze pozostanie podstawowym elementem opieki i pomocy psycho-pedagogicznej, tym bardziej, że:

- wciąż jeszcze znaczna jest liczba dzieci z różnego rodzaju deficytami fragmentarycznymi, które w chwili rozpoczynania nauki, nie tylko nie są wyrównywalne, ale pozostają przez nikogo nie wykryte, nie ujawnione,
- liczna grupa dzieci nie osiąga powodzenia szkolnego, powtarza klasy, przerywa naukę przed ukończeniem szkoły podstawowej; bardzo często dzieci te popadają w konflikt ze szkołą, a w dalszej kolejności ze społeczeństwem i powiększają szeregi niedostosowanych społecznie, wykojęzonych, narkomanów itp.,
- zdarza się, że do kształcenia specjalnego kwalifikowani są uczniowie wyższych klas szkoły podstawowej, którzy wcześniej nie byli objęci badaniami,
- niemały procent dzieci będących w konflikcie ze szkołą (jawnym lub ukrytym) nie realizujących swoich możliwości intelektualnych, a także stale rosnąca liczba dzieci i młodzieży wykojęzonych, zdemoralizowanych, niedostosowanych społecznie, ulega różnego rodzaju przejawom patologii społecznej.

Te negatywne zjawiska są uwarunkowane wieloma różnorodnymi czynnikami, występują nie tylko w Polsce, ale we wszystkich krajach, nawet tych o najwyższym poziomie rozwoju.

Stąd zachodzi konieczność wypracowania przez szkoły systemu rozpoznawania niepokojących symptomów zachowania uczniów oraz określenia ich dominującej przyczyny, gdyż często się zdarza, iż diagnoza niedostosowana następuje dopiero w momencie pojawienia się zaawansowanych manifestacji, co bardzo utrudnia proces resocjalizacji tych uczniów.

W oparciu o wybraną literaturę oraz własne doświadczenia proponuję materiały, które mogą być pomocne w diagnozowaniu potrzeb dziecka.

Indywidualne różnice rozwojowe w przygotowaniu dzieci do szkoły.

Indywidualizacja oznacza, mówiąc najogólniej, dostosowanie procesu wychowawczego do zróżnicowanych właściwości poszczególnych wychowanków w danej grupie.

Rozwój psychiczny nie przebiega jednakowo u wszystkich dzieci. U poszczególnych jednostek przejawiają się znamienne różnice rozwojowe mające różnorodne uwarunkowania.

Przyjście dziecka do szkoły oznacza często zbyt gwałtowną zmianę w trybie życia, w działalności, w wymaganiach stawianych wobec niego przez otoczenie.

Każde wejście w nowe środowisko, niezależnie od tego, czy stwarza ono korzystne warunki rozwoju dziecka na dalszą metę czy nie, wywołuje chwilowe naruszenie równowagi procesu rozwojowego.

W takim czy innym aspekcie staje się ono źródłem kryzysu rozwojowego, często dziecko po pierwszym dniu pobytu w przedszkolu wzbrania się przed ponownym pójściem do przedszkola. Źródłem takiego uporu, lęku jest przeważnie odmienne postępowanie z dzieckiem wychowawczyni i rodziców. Podobnie silnie przeżywa dziecko pierwszy dzień pobytu w szkole. Oba te przypadki wejścia w nowe środowisko wychowawcze, tak odmienne od środowiska rodzinnego i środowiska rówieśników, naruszają ustalony tryb życia dziecka, narzucają mu nowe obowiązki, nowy stosunek do wychowawców, nowe formy współżycia grupowego.

Indywidualizacja procesu wychowawczego zakłada jako warunek nieodzowny pewien stopień znajomości poszczególnych wychowanków przez nauczyciela – wychowawcę. Znajomość ucznia jest szczególnie niezbędna w kierowaniu jego rozwojem. Wysoki stopień orientacji w potrzebach, dążeniach i właściwościach wychowanków oraz osobiste zaangażowanie w sprawy ich rozwoju cechuje nauczycieli osiągających najwyższe efekty w swej pracy dydaktyczno-wychowawczej; czyli tzw. nauczycieli efektywnych. Przyjmując, że indywidualizacja w wychowaniu oznacza dostosowanie oddziaływania wychowawczego do indywidualnych właściwości wychowanków, trzeba sobie zdać sprawę, że różnice te dotyczą wielu aspektów indywidualności, i to zarówno fizycznych jak i psychicznych. I tak, wśród dzieci uczęszczających do przedszkola często spotyka się takie, które wykazują gorszą od przeciętnej sprawność w niektórych czynnościach, np. takie, które „*slabo*” rysują, albo wykazują pewną niezręczność w zabawach konstrukcyjnych, ruchowych oraz na zajęciach z rytmiki.

2. Materiały pomocnicze do diagnozy poziomu rozwoju dzieci pierwszej klasy.

Zachowanie się dziecka w grupie i sposób wykonywania zadań.

1. *Umiejętność współdziałania w zabawie*: najczęściej tak, czasami nie, najczęściej nie.
2. *Inicjatywa w zabawie*: wykazuje, czasami wykazuje, zupełnie nie.
3. *Podporządkowanie się regulaminowi*: przestrzega, czasami przestrzega, najczęściej nie.
4. *Skupienie się do wykonania zadania*: zawsze skupione, czasami rozproszone, najczęściej rozproszone.
5. *Dążenie do ukończenia zadania*: zawsze doprowadza pracę do końca, czasami przerywa, najczęściej nie kończy.
6. *Tempo psychomotoryczne*: dobre, w niektórych sytuacjach spowolniałe, najczęściej spowolniałe.

7. *Formy zachowania pozytywnego*: umiejętności organizacyjne, koleżeńskie, zdyscyplinowane, inne.
8. *Formy zachowania budzące niepokój*: nieśmiałość, bierność, nadruchliwość, agresywność, reakcje uczuciowe nieadekwatne do bodźca.

Wybrane właściwości rozwoju indywidualnego.

Sprawność umysłowa

1. *Samorzutne wypowiedzanie się na zajęciach*: rozwiniętymi zdaniami, prostymi zdaniami, pojedynczymi zdaniami, wyrazami, nie wypowiada się.
2. *Opisywanie obrazka*: opowiada całą akcję, opisuje fragmenty, wylicza elementy.
3. *Układanie historyjki obrazkowej złożonej z trzech obrazków*, układa samodzielnie, układa z pomocą, nie rozumie zależności między obrazkami.
4. *Rozumienie złożonych poleceń*: szybko rozumie, wymaga powtórzeń, mimo powtórzeń nie rozumie w pełni polecenia.
5. *Rozumienie treści opowiadań*: odtwarza treść samodzielnie, odpowiada na pytania, nie rozumie treści.
6. *Zapamiętywanie treści słownych (wierszyków, piosenek)*: odtwarza treść wiersza, nieznacznie zniekształca treść, nie może zapamiętać.
7. *Występowanie wad wymowy*: mowa niewyraźna, belkotliwa, nieprawidłowe wymawianie, jękanie się, inne wady, gwara.
8. *Odtwarzanie słów (jednosylabowych, dwusylabowych i wielosylabowych)*: odtwarza prawidłowo, czasami odtwarza źle, zawsze, zawsze odtwarza źle.
9. *Rysunek dowolny*: bogaty w szczegóły, schematyczny, ubogi w szczegóły, niechęć do rysowania.
10. *Rysunek postaci (ludzkiej)*: posiada podstawowe części, brak niektórych elementów, mało czytelny.
11. *Odzwzorowywanie podstawowych kształtów (koło, kwadrat, trójkąt)*: poprawne, trochę zmienione, zniekształcone, nie podejmuje próby.
12. *Rozpoznawanie i nazywanie podstawowych kolorów i ich pochodnych*: rozpoznaje i nazywa, myli się, nie rozpoznaje i nie nazywa.
13. *Układanie obrazków (ze wzorem, bez wzoru)*: radzi sobie, radzi słabo, nie radzi sobie, przejawia niechęć do układania.
14. *Ewentualne trudności przy rysowaniu*: trudności w rozplanowaniu rysunku, odwracanie rysunku.
15. *Rozumienie i nazywanie stosunków przestrzennych (kierunków, położenia, odległości i styczności)*: potrafi, myli się, nie potrafi.
16. *Rozumienie i nazywanie wielkości, ciężaru, pojemności, czasu*: potrafi, myli się, nie potrafi.

Sprawność ruchowa

1. *Ogólna sprawność ruchowa*: dobra, przeciętna, słaba.
2. *Sprawność rąk (na zajęciach artystycznych, technicznych itp.)*: dobra, przeciętna, słaba.
3. *Ewentualne zaburzenia lateralizacji*: rysuje i wykonuje inne czynności tylko prawą ręką, tylko lewą, raz prawą, raz lewą.
4. *Ewentualne zakłócenia rozwoju ruchowego* ociążałość w ruchach, niezręczność, powolność.
5. *Tempo pracy manualnej*: dobre, nierówne, opóźnione.

Przyswajanie treści programowych.

1. *Posługiwanie się nazwami dni tygodnia i pór roku*: zna i zachowuje kolejność, myli kolejność, nie zna.
2. *Rozpoznawanie i nazywanie cyfr oznaczających liczby od 0 do 10*: zna. popełnia błędy, nie zna.
3. *Rozumienie i stosowanie znaków =, +, -, :* stosuje, popełnia błędy, nie stosuje.
4. *Rozpoznawanie i nazywanie 22 liter drukowanych*: zna, popełnia błędy, nie zna.
5. *Układanie z pamięci i wg wzoru wyrazów, liter*: układa poprawnie, robi błędy, nie układa.
6. *Czytanie*: czyta tekst, czyta proste zdania, łatwe wyrazy, popełnia błędy przy odczytywaniu, czyta wyrazami, sylabami, głoskuje, nie czyta.

ARKUSZ OBSERWACYJNY UCZNIĄ Z TRUDNOŚCIAMI W NAUCE CZYTANIA I PISANIA³

Imię i nazwisko ..... klasa .....

1. Charakterystyka sposobu czytania*.

Data obserwacji						
Tempo czytania						
– wolne						
– przeciętne						
– szybkie						
Technika czytania						
– literowanie						
– sylabizowanie						
– czytanie wyrazami						
Sposób mieszany:						
– literowo-sylabowy						
– sylabowo-wyrazowy						
Błędy występujące w czytaniu						
– nieprawidłowe odczytywanie całych wyrazów						
– przekręcanie końcówek wyrazów						
– opuszczanie liter lub sylab						
– mylenie wyrazów podobnych graficznie /np. pół- dół/						
– przestawianie liter lub sylab w wyrazie						
– zmiana kolejności wyrazów w zdaniu						
– mylenie wierszy czytanego tekstu						

Inne błędy występujące w czytaniu: .....

.....

2. Analiza pisma*.

Data obserwacji						
Tempo pisania						
– wolne						
– przeciętne						
– szybkie						
Strona graficzna pisma						
– nieczytelne pismo						
– niekształtne litery						
– różne nachylenie liter w wyrazach						
– liczne skreślenia i poprawienia liter lub wyrazów						
– niewłaściwe łączenie liter w wyrazie						
– wykraczanie liter poza liniaturę						
– brak właściwej proporcji liter						
– niewłaściwy wybór linijek						
Charakter popełnianych błędów						
– błędy typowo ortograficzne <i>lu-ó, rz-ż, h-ch/</i>						
– błędne różnicowanie zmiękczeń						
– mylenie liter <i>i-j</i>						
– trudności z łączną i rozłączną pisownią wyrazów						
– niewłaściwe różnicowanie <i>ę</i> z: en, em oraz <i>q</i> z: om, on, o/.						
– opuszczanie liter w wyrazie						
– mylenie liter o podobnym brzmieniu lub kształcie <i>/n-m, /-/, p-b, p-g ltp.l</i>						
– dodawanie liter w wyrazie						
– pomijanie części wyrazów						
– opuszczanie elementów liter						

Inne błędy: .....

3. Dodatkowe informacje o uczniu*.

Chętnie zabiera głos w dyskusji.	
Posiada bogaty zasób słownictwa.	
Wypowiada się niezbyt chętnie.	
Posiada ubogi zasób słownictwa.	
Wypowiada się niepoprawnie pod względem gramatycznym.	
Ma wadę wymowy.	
Jest leworęczna/y/.	
Z trudnością koncentruje uwagę na zajęciach.	
Ma trudności z opanowaniem tabliczki mnożenia.	
Z trudem wykonuje poznane działania matematyczne.	

Inne spostrzeżenia: .....

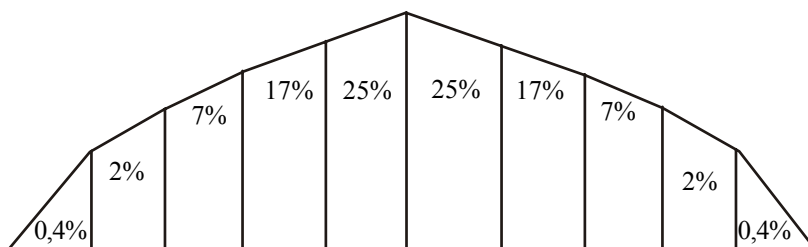
* Przy wybranej informacji postaw znak „X”.

podpis nauczyciela

3. Mierzenie inteligencji

Jeszcze do niedawna poglądy specjalistów na temat inteligencji były dość zgodne i jednoznaczne. Inteligencja uważana była za ogólną podstawową zdolność poznawczą, dzięki której radzimy sobie ze wszystkim, co przypomina problem umysłowy, (inteligencja łac. *intelligentia* „*pojemność*” – zdolność rozumienia, kojarzenia).

Tę wysoko cenioną zdolność uważano za wyznaczoną w ogromnej mierze czynnikami genetycznymi. Środowisko zewnętrzne wpływa na sposób przejawiania się inteligencji a jeśli jest wyjątkowo niekorzystne, hamuje jej wyrażanie nie więcej niż 20% jej zmienności. Od poziomu inteligencji w dużym stopniu zależą osiągnięcia szkolne i życiowe jednostki.

Uproszczony schemat rozkładu inteligencji w populacji

- 25% ludzi cechuje się ilorazem inteligencji pomiędzy 100 a 110,
- 25% ludzi cechuje się ilorazem inteligencji pomiędzy 90 a 100,
- Tylko 0,4% ma iloraz powyżej 140 i poniżej 60.

Angielski psycholog Michael Eysenek twierdzi, że dość często manipulujemy inteligencją ucznia. Uczeń przeciętny pochodzący z bogatej rodziny lub inteligentnej np. lekarskiej, uchodzi w szkole za ucznia bardzo inteligentnego i uczeń ten otrzymuje wysokie oceny. Uczeń z rodziny dysfunkcyjnej czy patologicznej uważany jest za mało inteligentnego i stawia mu się oceny niższe.⁴

Niemniej nie możemy lekceważyć ilorazu inteligencji ucznia jest to jego pewien potencjał, zasób, który może być racjonalnie wykorzystywany lub nie. Stąd to dla rodzica, nauczyciela powinien stanowić pewien wyznacznik. Pomiaru ilorazu inteligencji dokonują psycholodzy i pedagodzy zatrudnieni w poradniach psychologiczno-pedagogicznych. Co jakiś czas dokonuje się weryfikacji ilorazu inteligencji. Poniżej została zamieszczona tabela z pomiarem inteligencji po X rewizji z 1996 roku Międzynarodowej Klasyfikacji Przyczyn Chorób i Zgonów jako obowiązująca we wszystkich krajach.

D. WECHSLER	STOPIEŃ ROZWOJU UMYSŁOWEGO	NOMENKLATURA PSYCHICZNA	KLASYFIKACJA KLINICZNA
Powyżej 146	Bardzo wysoka inteligencja	N O R M A	PRAWIDŁOWY ROZWÓJ
131 -145	wysoka inteligencja		
116-130	inteligencja powyżej przeciętnej		
85-115	przeciętna inteligencja		

70-84	inteligencja niższa niż przeciętna	szeroka norma rozwojowa	Pogranicze normy
50-69	upośledzenie w stopniu lekkim	Debilitas mentalis	Lżejsze upośledzenie
35-49	upośledzenie w stopniu umiarkowanym	Imbecilitas	Głębsze upośledzenie
20-34	upośledzenie w stopniu znacznym	Imbecilitas	
poniżej 20	upośledzenie w stopniu głębokim	Idiota	

4. Charakterystyczne objawy zaburzeń występujące u wychowanków placówek.

Placówki opiekuńczo-wychowawcze obejmują opieką dzieci mające wysoką sprawność intelektualną, jak i wychowanków o niższej niż przeciętna sprawności intelektualnej. Grupa ta stanowi w całej populacji uczniowskiej według badań J. Kostrzewskiego 14%. Wyniki w testach mieszczą się pomiędzy 1 i 2 odchyleniem standardowym. Autor tych badań podaje, że wcześniej używano różnych nazw dla określenia tego poziomu, np. pogranicze upośledzenia umysłowego LI. = 70-80, ociążałość umysłuwa 1.1. = 80 - 90. Poziom ten określa się jako niższy niż przeciętny i [...] zalicza się do szerzej rozumianej normy, a nie do kategorii upośledzenia umysłowego.

Dzieci uzyskujące ilorazy inteligencji w tym przedziale nie stanowią jednorodnej grupy. Janusz Kostrzewski wyróżnia w nim pięć grup o odmiennym obrazie klinicznym, wymagających odmiennego oddziaływania korekcyjno-wychowawczego:

1. Dzieci zaniedbane pedagogicznie, które uzyskują niskie wyniki wskutek braku stymulowania rozwoju.
2. Dzieci z deficytami parcjalnymi niektórych funkcji, np.: percepcji wzrokowej, słuchowej przy ogólnej inteligencji w normie.
3. Dzieci o powolnym, choć poprawnym przebiegu procesów intelektualnych. Dzieci te powoli spostrzegają, uczą się, rozumieją problemy, lecz uzyskują poprawne wyniki (nie uwzględniając czasu rozwiązywania testu).
4. Dzieci upośledzone w stopniu lekkim, które uzyskują wyższe ilorazy inteligencji, wskutek silnego stymulowania ich rozwoju umysłowego przez środowisko. Dzięki temu dobrze rozwiązują niektóre zadania w teście inteligencji, nie radzą sobie z zadaniami wymagającymi samodzielnego rozwiązywania nowych problemów.
5. Dzieci o niższym niż przeciętny poziomie funkcjonowania intelektualnego (w zakresie wszystkich procesów poznawczych i społecznych).⁵

Dzieci z tych pięciu grup powinny być poddawane wczesnym oddziaływaniom korekcyjno-wychowawczym i uczęszczać do normalnych przedszkoli i szkół.

Dzieci z inteligencją niższą niż przeciętna mogą być mylnie rozpoznane jako upośledzone umysłowo. Zdarza się to w przypadkach dzieci zaniedbanych wychowawczo, znerwicowanych lub zahamowanych psychoruchowo. Wskutek długotrwałych niepowodzeń w nauce i braku treningu umysłowego oraz zaburzeń emocjonalnych może dojść do deformacji osobowości. Objawia się to wagarami i ucieczkami ze szkoły i placówki, drobnymi kradzieżami, paleniem tytoniu oraz sięganiem po alkohol i narkotyki.

5. Zestawienie charakterystycznych objawów zaburzeń i zabiegów wyrównawczych:⁶

Sfera	Zaburzenia	Charakterystyczne objawy	Wskazania, przykładowe Zajęcia reedukacyjne
1	2	3	4
I. Zaburzenia rozwoju ruchowego	Niezręczność ruchowa całego ciała	<p>1. Niechęć do włączania się do zespołowych zabaw ruchowych. Próby naśladowania innych dzieci, gdy nikt nie widzi.</p> <p>2. Ruchy mało płynne, nieskoordynowane, kanciaste, niezręczność w zabawach z piłką (rzucanie, łapanie, kopanie).</p> <p>3. Nienadążanie za innymi dziećmi w bieganiu. Trudności w bieganiu na palcach, nie zawsze występuje umiejętność maszerowania „w nogę”.</p> <p>4. Z trudem opanowana jest umiejętność jazdy na rowerze, wrotkach czy łyżwach.</p>	<p>Reedukacja ruchowa. Ćwiczenia: różne rodzaje gier z piłką, ping-pong, skakanka, gry w klasy; ćwiczenia na równoważni, drabinkach; udział w różnego rodzaju zawodach z dziećmi o podobnych możliwościach ruchowych; zachęcanie do udziału w grach i zabawach, do pływania; dbanie o motywację, zachęcanie, chwalenie, regulowanie negatywnych ocen rówieśników.</p>
	Niezręczność manualna	<p>1. Braki w umiejętności samoobsługi. Czynności codzienne (mycie, ubieranie się, jedzenie itp.) wykonywane są powoli i niezręcznie.</p> <p>2. Nadmierne napięcie mięśniowe. Zbyt silny nacisk ołówka (kredki, długopisu). Linie rysunku grube, stąd częste przedzieranie kartki, łamanie kredek. Ruchy rąk gwałtowne, mało płynne, często</p>	<p>Usamodzielnianie w czynnościach codziennych i samoobsługowych: – zachęcanie do rysowania, wycinania, majsterkowania. <i>Ćwiczenia:</i> – malowanie farbami dużych kształtów lub pokrywanie dużych płaszczyzn farbami</p>

1	2	3	4
I. Zaburzenia rozwoju ruchowego		<p>kanciaste, również przy innych czynnościach, nie tylko rysowania. W rysunkach przeważają linie proste, pogrubione, rzadko występują linie faliste. Ruchy mało precyzyjne.</p> <p>3. Za małe napięcie mięśniowe. Linie rysunku nikle, często ledwo widoczne. Linie proste są nierówne, faliste. Przeważają rysunki drobne i małe. Brak siły do wycinania nożyczkami. Słaba chwytliwość palców, stąd częste wypuszczanie przedmiotów z rąk.</p> <p>4. Niewłaściwa koordynacja obu rąk, chętnie posługiwanie się jedną ręką druga raczej przeszkadza. Stąd trudności przy zapinaniu guzików, wiązaniu sznurowadeł, ubieraniu lalki, wycinaniu, chwytaniu piłki. Zaburzona szybkość ruchu rąk, zwalnianie dla uzyskania dokładności, pogarszanie się precyzji przy przyśpieszaniu.</p> <p>5. Trudności w nabywaniu automatyzmów ruchowych, zwolnione nabywanie wprawy w czynnościach ruchowych.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – kolorowanie książeczek obrazkowych, – rysowanie i kolorowanie wykonane pisakami (farby, kredki, pisaki wymagają niewielkiego nacisku i rozluźnienia mięśni). – rysowanie przez kalkę techniczną wzorów dużych o drobnych kształtach geometrycznych i o kształtach literopodobnych, – zwracać uwagę na precyzję, tempo pracy stopniowo przyśpieszać, – wycinanie na liniach prostych, łamanych, falistych, – ulepianki z plasteliny, masy (wszystkie ćwiczenia wielokrotnie powtarzać ze względu na małą wyćwiczalność w zakresie czynności ruchowych)
	Zaburzenia lateralizacji	<p>1. Sprawniejsze posługiwanie się lewą ręką choć nie zawsze występuje protest przeciw używaniu prawej ręki. Jednocześnie może występować brak sprawności manualnej i ogólna niezręczność całego ciała.</p> <p>2. Trudności w przyswajaniu pojęć określających stosunki przestrzenne.</p> <p>3. Zakłócenia w orientacji w stronach swojego ciała, trudności w ćwiczeniach gimnastycznych i odwzorowywaniu elementów.</p>	<p>Konieczne jest dokładne zbadanie przez psychologa rodzaju dominacji stronnej (oczy, ręce, nogi) u każdego dziecka podejrzanego o zaburzenia lateralizacji. Kształcenie prawidłowych nawyków ruchowych, właściwe trzymanie ołówka, właściwy kierunek rysowania linii pionowych (z góry na dół), poziomych (od lewej do prawej), okręgów (niezgodność z ruchem wskazówek zegara).</p>

1	2	3	4
II Fragmentaryczne zaburzenia funkcji pozostałych	Zaburzenia percepcji wzrokowej	<p>1. Słaba spostrzegawczość, dziecko patrzy i nie widzi.</p> <p>2. Opis oglądanej ilustracji ubogi na skutek dostrzegania małej liczby szczegółów, co utrudnia zrozumienie treści obrazka.</p> <p>3. Rysunki i układanki (mozaiki) według wzorów geometrycznych niedokładne, często zmienione położenie poszczególnych elementów (przyczyną mogą być zaburzenia lateralizacji).</p> <p>4. Spostrzeżenia wzrokowe źle lub słabo zapamiętywane, stąd utrudniona jest orientacja w nowym otoczeniu, przegrywanie w grach stolikowych (loteryjki, lotto, chińczyk itp.).</p>	<p>Kierować spostrzeżeniami wzrokowymi dziecka, zwracać uwagę na różne szczegóły w otoczeniu. Zachęcać do: rysowania, konstruowania, układania wg wzoru. Ćwiczenia w odnajdywaniu takich samych obrazków, przedmiotów i różnych ich układów wśród innych podobnych: odnajdywanie różnic między obrazkami. Odwzorowywanie graficznych układów, kształtów geometrycznych</p>
	Zaburzenia percepcji słuchowej	<p>1. Męczenie się przy słuchaniu dłuższych opowiadań i czytaniu, stąd kręcenie się, szukanie obrazków ilustrujących treść opowiadania. Występują też trudności w uczeniu się na pamięć wierszyków i piosenek.</p> <p>2. Posługiwanie się prymitywnymi zdaniami przy opowiadaniu zdarzeń lub treści obrazków. Mały zasób słów, częste agrammatyzmy.</p> <p>3. Udzielanie odpowiedzi na pytanie najchętniej jednym słowem lub krótkim zdaniem.</p> <p>4. Trudności w zabawach i ćwiczeniach rytmicznych.</p> <p>5. Trudności w zapamiętywaniu melodii, wierszyków i ich odtwarzaniu.</p>	<p>Ćwiczenia w różnicowaniu dźwięków mowy ludzkiej przez powtarzanie głosek, określanie lub rozpoznawanie głosek na początku wyrazu, na końcu, wybrzmiewanie głosek kolejno w sylabach lub słowach trójgłosowych. Zabawa w słowa: wymyślanie słów na określoną głoskę, szukanie rymu do podanego słowa. Zabawy i gry rytmiczne, wzbogacanie słownika przez opowiadanie. Nauka wierszy, tekstów piosenek, ciągów słownych, np. dni tygodnia, liczenie nazwy miesięcy.</p>

1	2	3	4
II Fragmentaryczne zaburzenia funkcji pozostałych	Zaburzenia mowy i myślenia	<p>1. Nieprawidłowości wymowy (błędne wymawianie określonych głosek).</p> <p>2. Trudności w rozumieniu związków zachodzących między faktami w interpretacji obrazków, w rozumieniu historyjek obrazkowych, w rozwiązywaniu zagadek, prostych rebusów itp., co może być również spowodowane zaburzeniami funkcji słuchowych i wzrokowych.</p> <p>3. Trudności w rozumieniu instrukcji do gier, łamigłówek, układanek itp.</p>	<p>W przypadkach zaburzeń wymowy konieczna jest porada specjalisty i ćwiczenia logopedyczne. Rozmowy z dzieckiem, głośne czytanie i opowiadanie z podawaniem wyjaśnień i sprawdzaniem, czy dziecko zrozumiało, uzyskiwanie wyjaśnień od dziecka. Rozwijanie zainteresowań. Ćwiczenia i zabawy wprowadzające różnego rodzaju klasyfikacje (wg użytku przedmiotów, materiału, koloru, kształtu, cech nadrzędnych). Obserwacje i objaśnianie zjawisk świata otaczającego (przyroda, technika). Opowiadanie treści przezroczy, obrazków, filmów i ilustracji do przeczytanych przedtem bajek i opowiadań, rozwiązywanie zagadek i rebusów.</p>

1	2	3	4
III Zaburzenia rozwoju emocjonalno uczuciowego	Dzieci infanlyne	<p>1. Reagowanie nieadekwatne do sytuacji. Brak umiejętności opanowania emocji zarówno pozytywnych jak i negatywnych. Płaczliwość obrażanie się, przejawianie agresji z błahych powodów.</p> <p>2. Mała samodzielność, uporczywe żądanie pomocy, ciągle zwracanie uwagi na siebie. Wykazywanie nadmiernego przywiązania do matki, obawa przed rozstaniem z nią. Przejawianie lęku w nowych sytuacjach.</p> <p>3. Zainteresowania krótkotrwałe i powierzchowne.</p>	<p>Wskazana terapia środowiskowa zmierzająca do zmiany nie tylko postępowania z dzieckiem, ale zmiany postaw rodzicielskich. Reedukacja w grupie powinna polegać na stwarzaniu sytuacji, w których dziecko doznaje emocji pozytywnych (powodzenie, wygrana, aprobaty wychowawcy i grupy). Stworzenie wzorów postępowania w sytuacjach negatywnych (przegrana, niepowodzenie) a następnie wprowadzenie dziecka w tego rodzaju sytuacje. Stopniowe usamodzielnianie dziecka, powierzanie mu zadań indywidualnych i w ramach grupy. Odreagowanie napięć przez techniki plastyczne (malowanie, modelowanie) i muzykoterapię.</p>
	Dzieci zahamowane	<p>1. Nieśmiałość i mała aktywność, nie włączanie się do grupy, obserwowanie zajęć i zabaw na uboczu, bawienie się indywidualnie. Zachęcanie do wspólnych zabaw powoduje stawianie oporu lub działania w napięciu.</p> <p>2. Przejawianie postaw lękowych, wycofywanie się z podejmowanych zadań. Brak wiary w siebie.</p>	<p>Reedukacja podobna jak u dzieci infanlynych, lecz znacznie ostrożniejsza. Uaktywnianie stopniowe, początkowo w sytuacjach gwarantujących powodzenie. W razie niepowodzenia udzielamy pomocy bez wyrażania oceny negatywnej, którą wprowadzamy stopniowo, ale do której musimy dziecko przyzwyczaić. Pozwalamy na okresy wypoczynku w dowolnej zabawie indywidualnej, gdy dziecko unika aktywności. Nie wolno dopuścić do uzależnienia się dziecka od wychowawcy.</p>

1	2	3	4
IV Zaburzenia dynamiki procesów nerwowych	Dzieci psychoruchowo nadpobudliwe	<ol style="list-style-type: none"> 1. Niemożność spokojnego siedzenia, kręcenie się, wstawanie z miejsca, machanie nogami, manipulowanie przedmiotami trzymanymi w ręce. 2. Trudności w koncentracji uwagi. 3. Chaos, niedokładność i pośpiech w działaniu. 4. Łatwość wchodzenia w konflikty z rówieśnikami Kłótniwość, częste wybuchy gniewu. 5. Często współwystępują zaburzenia procesów poznawczych. 	Dzieci te wymagają bardzo spokojnego, konsekwentnego postępowania; ostre kary wzmagają pobudzenie dziecka. Wymagają regularnego trybu życia i ustalonego systemu wymagań. Reedukacja w grupie powinna polegać na tworzeniu interesujących dla dziecka zajęć, niezbyt często zmieniających się, wymagających dłuższych okresów skupienia. Należy dbać o dokładność wykonywanych prac, hamować nadmierne tempo działania, skłaniać do samokontroli. Dla wyrobienia poczucia odpowiedzialności, powierzać zadania ogólne i egzekwować je. W razie trudności pomoc w ich przezwyciężaniu. Regulować reakcje emocjonalne dziecka.
	Dzieci o obniżonej pobudliwości.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mała aktywność, bierność, działanie spowolnione. 2. Brak wyraźnych zainteresowań. 3. Skłonność do naśladowania innych, brak inicjatywy. 4. Reakcje emocjonalne blade bez wyrazu. 	Dzieci te należy stymulować do działania, wciągać do zajęć domowych, powierzać różne zadania, lecz nie nadmiernie trudne i bez zbyt dużych nacisków. Zachęcać i chwalić. Reedukacja w grupie powinna również mieć charakter stymulacji przy unikaniu sytuacji stresowych. Należy stwarzać sytuacje emocjonalnie pozytywne i zachęcać do ujawniania swych uczuć. Pobudzać zainteresowania i poszerzać ich zakres.

6. Inne przeszkody sprawiające trudności w nauce

Do ważnych przeszkód sprawiających uczniom kłopoty w nauce należy brak motywacji do nauki. Przy wzmacnianiu motywacji dużą rolę odgrywa zaspokajanie potrzeb, sukcesu i osiągnięć. Tam, gdzie lubiany jest nauczyciel, lubiany jest przedmiot motywacja ucznia jest wyższa. Dobrze czynią ci nauczyciele, którzy dla wzmocnienia motywacji stawiają oceny wyższe jakby na „kredyt”. To uczniów mobilizuje do większego wysiłku. Do najczęściej spotykanych zaburzeń motywacji należy: **labilność** – zmienność, podatności na wpływy i **mutyzm selektywny** – objaw zaburzeń emocjonalnych polegający na tym, że dziecko rozmawia tylko z wybraną osobą lub grupą ludzi. Trudności w uczeniu się są uwarunkowane także opóźnieniem i zaburzeniem rozwoju ruchowego tzw. **lateralizacja** – (stronność dominująca). Bardzo ważnym elementem w rozwoju ruchowym dziecka jest prawidłowy przebieg procesu lateralizacji. Proces lateralizacji związany jest z względną przewagą rozwoju obu półkul mózgowych. Dominacja jednej z półkul mózgowych nad drugą może mieć charakter fizjologiczny lub patologiczny. Dominacja ta może być silniej lub słabiej wyrażona, a ponadto różna na poziomie oczu, rąk, nóg. Proces kształtowania lateralizacji u większości dzieci zostaje zakończony między 7 a 10 rokiem życia.

Najczęściej obserwowane modele lateralizacji to:

- jednorodna prawostronna (sprawniejsze prawe oko, ręka i noga),
- jednorodna lewostronna (sprawniejsze lewe oko, ręka i noga),
- niejednorodna, zwana skrzyżowaną (może przybierać różne kombinacje, jak: lewooczość, praworęczność, lewonożność, prawooczość, leworęczność, prawonożność itp.),
- nie ustalona (brak dominacji).⁷

Dwa ostatnie modele lateralizacji mają szczególnie niekorzystny wpływ na rozwój dziecka, ponieważ utrudniają i opóźniają kształtowanie się koordynacji wzrokowo-ruchowej oraz orientacji przestrzennej, co ma zły wpływ na naukę szkolną. Do najczęstszych właśnie trudności dziecka na tle zaburzeń lateralizacji należą trudności w opanowaniu umiejętności czytania i pisania. W czytaniu i pisaniu występują symptomy zaburzeń orientacji kierunkowej, jak mylenie liter i cyfr o podobnym kształcie, a innym ułożeniu czyli: b-d, b-p, d-g, n-u, 6-9 oraz odwracanie kształtów liter i cyfr. Takie zjawisko nazywamy **inwersją statyczną**. Oprócz inwersji statycznej w pisaniu i czytaniu występuje **inwersja dynamiczna**, która polega na przestawianiu kolejności liter i cyfr, np. *sok-kos*, 12-21, a także przestawianie liter w dwuznakach: *cz-zc*.

Połączenie obu zjawisk inwersji statycznej i dynamicznej powoduje w szczególnych przypadkach **pismo lustrzane**, które polega właśnie na odwróceniu zarówno kształtu, kolejności, jak i kierunku kreślenia liter (zaczynając od strony prawej ku lewej).⁸

Wiele dzieci i młodzieży ma kłopoty w przyswajaniu znaków graficznych oraz z funkcją pisania. Określane jako **dysortografia i dysgrafia**.

Dysortografia – trudności w przyswajaniu systemu znaków graficznych oraz pewnych zasad służących do przedstawiania graficznego mowy tzn. trudności w poznaniu kodu graficznego służącego do zapisywania kodu dźwiękowego. *Objawy* – nieprawidłowe nazywanie znaków graficznych (przyczyna: wadliwy proces nauczania).

Dysgrafia – zaburzenia funkcji pisania o niezbyt jasnej etiologii, współwystępujące z zaburzeniami oraz opóźnieniami w rozwoju analizatora wzrokowego, słuchowego i ruchowego; zaburzenia dysgraficzne wysoko korelują z zakłóceniami w procesie lateralizacji i orientacji przestrzennej, rozwoju ruchowego i mowy. Przyczyny dysgrafii mogą mieć charakter organiczny lub środowiskowy, czasami tkwią w procesie dydaktycznym.

Do rzadkich przypadków wśród uczniów należy uszkodzenie ośrodków mózgowych odpowiadających za pewne procesy i funkcje np. pisanie, czytanie i liczenie.

Agrafia – niemożność pisania. (Lżejsza forma to *dysgrafia*).

Powstaje na skutek:

- uszkodzenia mózgu powodującego zaburzenie funkcji motorycznych pisania;
- uszkodzenia mózgu powodującego zaburzenie analizy wzrokowo - ruchowej;
- a także zaburzenia analizy słuchowej dźwięków przy zachowanej zdolności kopiowania pisma.

Akalulia – niemożność wykonywania nawet prostych działań rachunkowych, występuje przy uszkodzeniach kory mózgowej.

Aleksja – zupełna niemożność czytania.

Autyzm – polega na braku realnego ustosunkowania się do wymogów życia oraz na skłonności do „*odcinania się*” od rzeczywistości i zastępowania jej przez marzenia sennie lub urojenia. U dzieci przejawia się między innymi: obsesyjnym pragnieniem utrzymania stałości środowiska, zaburzeniami mowy w postaci *mutyzmu* lub wypowiedzi niekomunikatywnych lub *echolalii*.

7. Oddziaływania terapeutyczne

Przedmiotem *oddziaływań terapeutycznych* jest dziecko, jego zaburzenia rozwojowe i trudności szkolne. (...) „Działania terapeutyczne podejmuje się wówczas, gdy obserwujemy destrukcyjny wpływ zaburzeń rozwoju na czynności i przystosowanie społeczne dziecka”.⁹

Terapia pedagogiczna to interwencja wychowawcza mająca na celu stworzyć możliwości wszechstronnego rozwoju umysłowego, psychicznego i społecznego dzieciom z utrudnieniami rozwojowymi. M. Tyszkowska uważa, że celem terapii jest:

- usuwanie bezpośrednich przyczyn niepowodzeń szkolnych,
- wyrównywanie braków w wiadomościach i umiejętnościach,
- przywracanie prawidłowych postaw uczniów wobec nauki.¹⁰

Próby objęcia jednym określeniem działalności terapeutycznej są przyczyną różnorodności terminologicznej, stąd należy posłużyć się następującymi określeniami:

Redukcja – *reducare* (łac.) uczyć na nowo, działalność polegająca na przekształceniu uprzednio wytworzonych i utwalonych wiadomości, sprawności, motywów i zainteresowań, poglądów, przekonań i postaw; niekiedy proces przekształcania całej osobowości człowieka.

Kompensacja – *compensatio* (łac.) wyrównanie, zastąpienia funkcji narządu, który doznał jakichś braków, przez inny narząd, np. w przypadku niedorozwoju, uszkodzenia lub utraty jakiegoś zmysłu (wzroku, słuchu) wydoskonalają się inne zmysły (dotyk, węch) zastępując w mniejszym lub większym stopniu jego funkcje; może być rozumiana także jako wyrównywanie braków w jednej dziedzinie działalności danego osobnika przez nasilenie aktywności w innej dziedzinie.

Ćwiczenia korekcyjno-wyrównawcze – zawierają w swej treści elementy pracy korekcyjnej, tj. usprawnianie deficytów rozwojowych (od łac. *correctus* – poprawiony) i wyrównywanie braków w wiadomościach i umiejętnościach szkolnych. Zamienne stosuje się nazwę ćwiczenia korekcyjno-kompensacyjnego.

PRZYKŁADOWY PROGRAM KOREKCYJNO-KOMPENSACYJNY DLA WYBRANEGO UCZNIĄ

Krótką charakterystyka ucznia

Daniel R. urodzony 7 listopada 1984 r.

Chłopiec był dwukrotnie badany w poradni psychologiczno-pedagogicznej; pierwszy raz w klasie „O”, kierowany przez przedszkole, drugi raz kierowany przez szkołę z powodu drugoroczności (powtarzał klasę III). Tomasz był odroczoney na jeden rok od realizacji obowiązku szkolnego. Naukę w szkole podstawowej rozpoczął z rocznym opóźnieniem. Od początku miał problemy z opanowaniem materiału przewidzianego w programie szkolnym, sprawiał problemy wychowawcze (zachowania agresywne w stosunku do rówieśników).

W badaniach psychologiczno-pedagogicznych ustalono, że rozwój intelektualny jest przeciętny. Współwystępują głębokie, wielozakresowe zaburzenia funkcji percepcyjno - motorycznych, dodatkowo czynnikiem obniżającym efektywność uczenia się jest niska sprawność manualna i wolne tempo pracy. Jako dobrą oceniono koncentrację uwagi i rozumienie poleceń.

Tomasz jest dzieckiem niedopilnowanym, często jest nieobecny w szkole. Rodzice nadużywają alkoholu – rodzina ma nadzór kuratora, otoczona jest opieką przez MOPS.

Program zajęć korekcyjno-kompensacyjnych dla ucznia Daniela R.

Data urodzenia – 7 X1 1984 (10,8 lat)

Klasa III

Data badań w PPP – 1991 r., 1995 r.

Poziom rozwoju ogólnej sprawności umysłowej – *przeciętny*

A. Zalecenia do pracy z dzieckiem – usprawnianie funkcji percepcyjno – motorycznych

Zalecenia	Formy i środki realizacji
Ćwiczenie sprawności manualnej	– ćwiczenia rozmachowe – ćwiczenia usprawniające małe ruchy ręki: dłoni, nadgarstków i palców – ćwiczenia graficzne;
Ćwiczenia usprawniające funkcje analizatora wzrokowego: <i>sposstrzegawczość, analiza, synteza, kierunkowość, pamięć wzrokowa</i>	– zabawa „ <i>Co się zmieniło?</i> ”; – zabawa „ <i>Czego brakuje?</i> ”; – uzupełnianie niedokończonych rysunków; – budowanie kompozycji; – wg wzoru z klocków, z figur geometrycznych;
Ćwiczenia w czytaniu	– wyszukiwanie różnic między ilustracjami; – czytanie całościowe sylab i wyrazów; – czytanie z przesłoną; – ćwiczenia w rozumieniu treści.

Zalecenia do pracy w celu wyrównywania braków w zakresie wymagań programowych

Zalecenia	Formy i środki realizacji
Zorganizowanie systematycznej i fachowej pomocy w nauce	– udział w zajęciach wyrównawczych z języka polskiego i matematyki; – pomoc rówieśników;
Doskonalenie techniki czytania	– zestaw ćwiczeń dla dzieci mających trudności w nauce czytania Joanny Baran;
Dostosowanie wymagań do możliwości chłopca	– uwzględnienie wolnego tempa pracy;

Dostarczenie pozytywnych doświadczeń związanych z uczeniem się
Odtworzenie elementarnych wiadomości z zakresu j. polskiego i matematyki

- zmniejszenie ilości prac związanych z opanowaniem umiejętności czytania i pisania;
- odpytywanie z bieżącego materiału;
- okresowe zaniechanie stawiania negatywnych ocen;
- premiowanie aktywności;
- indywidualna praca nauczycielki na lekcjach matematyki i języka polskiego;
- praca domowa dostosowana do zasady stopniowania trudności (wychodzimy od rzeczy oczywistych i prostych, stopniowo zwiększamy wymagania).

C. Zalecenia dotyczące stymulacji rozwoju procesów emocjonalno-motywacyjnych, kształtowanie i rozwijanie umiejętności interpersonalnych, odpowiednich postaw, poglądów i umiejętności

Zalecenia

Znajomość środowiska rodzinnego

Przedłużenie oddziaływań wychowawczych – organizowanie czasu wolnego

Zapobieganie wystąpieniu niepożądanych zachowań

Formy i środki realizacji

- wywiad z rodzicami chłopca przeprowadzony na terenie PPP
- ustalenie sytuacji materialnej; rodziny, kontakt z MOPS
  - wywiad środowiskowy (pedagog szkolny),
- udział w zajęciach organizowanych w ramach świetlicy terapeutycznej,
- w czasie ferii i wakacji uczestnictwo w formach wypoczynku organizowanych przez TPD (półkolonie przy szkole, wyjazd na kolonie do Brenna);
- współpraca z kuratorem sądowym i pedagogiem szkolnym (wymiana informacji, ustalenie wspólnych oddziaływań);

Poprawa stanu zdrowia	– dożywianie (finansowane przez MOPS);
	– zalecenia wykonania badań kontrolnych (kontakt rodziców z lekarzem szkolnym);
	– obowiązek usunięcia wszy z włosów chłopca (rodzice przy pomocy pielęgniarki szkolnej);
Eksponowanie osiągnięć dziecka w innych dziedzinach	– wyróżnienie na apelu za osiągnięcia sportowe;
Rozwój umiejętności interpersonalnych	– udział w grupie terapeutycznej.

ZADANIA PEDAGOGA PLACÓWKI OPIEKUŃCZO-WYCHOWAWCZEJ¹¹

I. W zakresie zadań ogólnie wychowawczych

1. Dokonywanie 2 razy w roku oceny sytuacji wychowawczej w placówce.
2. Dbalność o realizację obowiązku szkolnego.
3. Udzielanie wychowankom pomocy w wyborze zawodu i dalszego kierunku kształcenia.
4. Udzielanie wychowawcom i rodzicom porad ułatwiających rozwiązywanie przez nich trudności w wychowywaniu podopiecznych.
5. Współdziałanie w opracowywaniu planu opiekuńczo-wychowawczego placówki.

II. W zakresie profilaktyki wychowawczej

1. Opracowanie wniosków dotyczących wychowanków wymagających szczególnej opieki i pomocy wychowawczej.
2. Stwarzanie wychowankom specjalnej troski, możliwości udziału w różnych zespołach zainteresowań na terenie placówki i poza nią.
3. Udzielanie wychowawcom pomocy w ich pracy z wychowankami sprawiającymi trudności wychowawcze.
4. Współpraca na bieżąco z lekarzem i pielęgniarką – konsultacja stanu zdrowia podopiecznych.
5. Stała i ścisła współpraca z sądem rodzinnym w zakresie normalizacji sytuacji prawnej wychowanka.

III. W zakresie pracy korekcyjno-wychowawczej

1. Organizowanie pomocy w wyrównywaniu braków w wiadomościach szkolnych
2. Organizowanie pomocy w zakresie wyrównywania i likwidowania mikrodefektów i zaburzeń rozwojowych (korekcja, reedukacja, terapia, socjoterapia).
3. Organizowanie różnych form terapii i socjoterapii wychowankom z objawami niedostosowania społecznego.

IV. W zakresie indywidualnej opieki pedagogiczno-psychologicznej

1. Udzielanie pomocy wychowankom w eliminowaniu napięć psychicznych narastających się na tle niepowodzeń pedagogicznych.
2. Udzielanie porad wychowankom w rozwiązywaniu trudności powstających na tle konfliktów z rodziną, wychowawcami.
3. Udzielanie porad i pomocy wychowankom posiadającym trudności w kontaktach rówieśniczych i środowiskowych.
4. Przeciwdziałanie skrajnym formom niedostosowania społecznego wychowanków.

V. W zakresie pomocy materialnej

1. Organizowanie opieki i pomocy materialnej wychowankom opuszczonym i osieroconym, wychowankom z rodzin alkoholicznych, zdemoralizowanych, wychowankom z rodzin wielodzietnych mającym szczególne trudności materialne, organizowanie pomocy wychowankom kalekim, przewlekle chorym itp.
2. Dbanie o zapewnienie miejsca w świetlicy lub internacie wychowankom wymagających szczególnej opieki wychowawczej.
3. Zapewnienie dożywiania wychowankom z rodzin posiadających szczególnie trudne warunki materialne lub powracających z placówek.

VI. Organizacja pracy pedagoga

W celu realizacji zadań zawartych w punktach I - IV pedagog powinien:

1. Posiadać roczny plan pracy wynikający z niniejszych wytycznych, uwzględniający konkretne potrzeby opiekuńczo-wychowawcze w swojej placówce.
2. Zapewnić w tygodniowym rozkładzie zajęć możliwości kontaktowania się z nim zarówno wychowanków, wychowawców oraz rodziców i opiekunów.
3. Współpracować z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi i innymi organizacjami i instytucjami w środowiskach zainteresowanymi problemami opieki i wychowania.
4. Składać okresową informację w radzie pedagogicznej na temat trudności wychowawczych występujących wśród wychowanków danej placówki.
5. Prowadzić następującą dokumentację:
  - *dziennik pracy*, w którym rejestruje się wykonane czynności,
  - *ewidencję wychowanków*, wymagających szczególnej opieki wychowawczej, pomocy korekcyjno-wyrównawczej, kształcenia specjalnego itp.

Pedagog powinien współpracować z organizacjami społecznymi, zakładami pracy i sądem rodzinnym, szkołą macierzystą pod kątem przywracania dzieciom domu rodzinnego.

PRACA Z RODZINĄ W PLACÓWCE OPIEKUŃCZO-WYCHOWAWCZEJ

Praca z rodziną wymaga przełamania wielu uprzedzeń i barier ze strony rodziny i często jej negatywnego nastawienia do placówki. Ponieważ, jednak największym dobrem dziecka jest rodzina należy ją ratować tam, gdzie jest to możliwe, podejmując – zależnie od stopnia jej dysfunkcyjności – działania interwencyjne, terapeutyczno-lecznicze lub profilaktyczne. Zatem w pracy z rodziną ważne będzie zwłaszcza:

- uzyskanie szczegółowych, rzetelnych informacji o rodzinie i jej członkach, o sytuacji materialnej, planach, trudnościach i problemach,
- wnikliwa obserwacja kontaktów rodziców z dzieckiem w celu określenia więzi emocjonalnej, sposobów traktowania dziecka, przejawianych postaw rodzicielskich, ustalenia stopnia zaradności rodzicielskiej oraz umiejętności opiekuńczo-wychowawczych rodziców,
- ustalenie potrzeb i zakresu pomocy ze strony innych służb, instytucji i organizacji wspierających rodzinę jak: szkół, poradni, placówek opiekuńczo-wychowawczych, sądów rodzinnych, samorządów lokalnych, policji i innych,
- prowadzenie mediacji z rodzicami, określenie im przyczyn i trudności, uzgadnianie wspólnie podejmowanych działań,
- doraźna interwencja i pomoc w rozwiązywaniu konfliktów i problemów wychowawczych,
- prowadzenie lub organizowanie udziału rodziny w terapii, motywowanie rodziców do podjęcia leczenia odwykowego, działania na rzecz integracji rodziców
- pośredniczenie w kontaktach rodziców ze szkołami, instytucjami czy służbami społecznymi (pośredniczenie w uzyskaniu pomocy materialnej, prawnej w sprawach rodzinnych itp.),
- prowadzenie otwartego poradnictwa dla rodzin (udzielanie porad telefonicznych i bezpośrednich),
- wyposażenie rodziców w wiedzę i umiejętności wychowawcze (pedagogizacja rodzin),
- uczestniczenie w ważniejszych wydarzeniach rodzinnych,
- próby organizowania ruch samopomocy i wsparcia dla rodzin problemowych (organizowanie pomocy sąsiedzkiej, integrowanie społeczności lokalnych).

Personel pedagogiczny placówki opiekuńczo-wychowawczej może dążyć do integracji rodziny poprzez: indywidualną pracę z dzieckiem, indywidualne oddziaływania na rodziców i członków rodziny, pracę z całą rodziną.

ZAŁOŻENIA PRACY Z RODZINĄ

I. Cele pracy z rodziną

1. Pomoc w rozwiązywaniu życiowych problemów rodziny.
2. Pomoc w konstruktywnym rozwiązywaniu konfliktów i kryzysów w rodzinie.
3. Wspieranie integracji rodziny, wspieranie więzi uczuciowych w rodzinie.
4. Neutralizowanie patogenicznego oddziaływania rodziny na dzieci.
5. Odbudowanie funkcji opiekuńczych i wychowawczych rodziny wobec dzieci.
6. Pomoc w integracji rodziny z jej otoczeniem społecznym.

II. Założenia pracy z rodziną

1. Praca z rodziną naturalną jest pierwszą i najważniejszą formą przeciwdziałania patologii dziecka i dlatego należy zaczynać ją jak najwcześniej (np. w przedszkolu).
2. W związku z tym, dla zapobiegania patologii rodziny i patologii wychowania potrzebna jest wczesna diagnoza (np. psycholog przedszkolny).
3. W okresie do 7 lat należy się skoncentrować na pracy z samą rodziną natomiast praca z dzieckiem ma mniejsze znaczenie, jej efekty są nietrwałe.
4. W okresie szkolnym (7-15 lat) praca z rodziną jest nadal decydująca, ale jeżeli jej efekty są nie wystarczające należy ją wesprzeć pracą z dzieckiem w rówieśniczej grupie korekcyjnej (np. w ognisku wychowawczym).
5. W okresie dorastania (15-20 lat) praca z rodziną ma już charakter pomocniczy, ponieważ młodzież jest już osobowościowo ukształtowana a dominującym punktem odniesienia są częściej rówieśnicy niż rodzice.
6. W pracy z rodziną należy koncentrować się raczej na poprawie funkcjonowania całej rodziny niż tylko na poprawie jej postępowania z dziećmi.
7. W pracy z rodziną należy utrzymywać stałe regularne kontakty ze wszystkimi jej członkami, a nie tylko z najbardziej umotywowanymi.
8. Praca z rodziną wymaga całkowitej bezstronności wobec poszczególnych jej członków.
9. Prowadzący pracę terapeuta stara się zrozumieć wzajemne relacje w rodzinie oraz uczucia i racje każdego z jej członków, natomiast unika oceniania ich ze swojego punktu widzenia.
10. Własny system wartości terapeuty może być bardzo odmienny od norm i wartości rodziny, w której podejmuje on interwencje i może bardzo utrudniać lub uniemożliwiać mu jej zrozumienie.
11. Z rodziną warto pracować zespołowo, ponieważ zmniejsza to ryzyko patrzenia na nią poprzez pryzmat własnych subiektywnych ocen i norm oraz nieświadomych urazów i uprzedzeń.
12. Efektywna praca z rodziną musi być stała, regularna i intensywna oraz dotyczyć ważnych jej problemów.

13. Efektywna praca z rodziną może dotyczyć wyłącznie tych problemów i spraw na których rozważanie są oni gotowi.
14. Ponieważ większość tzw. „patologicznych rodzin” nie jest umotywowana do żadnych istotnych zmian (nie wiedzą, że są one możliwe i mogą od nich samych zależeć) należy aktywnie podejmować kontakty z tymi rodzinami.

Przypisy

- ¹ Nartowska H.: *Opóźnienia i dysharmonia rozwoju dziecka*. Warszawa 1980.
- ² Ziemiński S.: *Problemy dobrej diagnozy*. Warszawa 1973.
- ³ Strużyk S.: *Diagnozowanie trudności w nauce*. „Życie Szkoły 2002 nr 10, s. 610.
- ⁴ Eysenek H. i M.: *Podpatrywanie umysłu*. Gdańsk 2000, s. 121-122.
- ⁵ Bogdanowicz M.: *Psychologia kliniczna dziecka w wieku przedszkolnym*. Warszawa 1991.
- ⁶ Nartowska H.: *Zestawienie charakterystycznych objawów zaburzeń i zabiegów wyrównawczych*. W: *Vademecum nauczyciela sześciolatków* (red. M. Dunin-Wąsowicz). Warszawa 1980.
- ⁷ Frydrychowicz A., Koźniewska E., Sobolewska M., Zwierzyńska E.: *Testy psychologiczne i pedagogiczne w poradnictwie – przewodnik metodyczny*. Warszawa 1998, s. 66-67.
- ⁸ Czajkowska I., Herda K.: *Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne w szkole*. Warszawa 1998, s. 45.
- ⁹ Nartowska H.: *Opóźnienia...* op. cit.
- ¹⁰ Tyszkowska M.: *Teoria zaburzeń motywacji i osobowości jako zadania reedukacyjno-wyrównawcze*. „Problemy opiekuńczo-wychowawcze”, 1976 nr 2.
- ¹¹ Zarządzenie nr 15 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 25 maja 1993 r. w sprawie zasad udzielania uczniom pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Dziennik Urzędowy MEN nr 6 z 1993 r.

Zalecana literatura

1. Bogdanowicz M.: *Integracja percepcyjno-motoryczna*. Warszawa 1997.
2. Bogdanowicz M.: *Psychologia kliniczna dziecka w wieku przedszkolnym*. Warszawa 1986.
3. Bogdanowicz M.: *O dysleksji, czyli specyficznych trudnościach w czytaniu i pisaniu. Odpowiedzi na pytania rodziców i nauczycieli*. Lublin 1995.
4. Bogdanowicz M.: *Ryzyko dysleksji. Problem i diagnozowanie*. Warszawa 2002.
5. Brejnak W., Zabłocki K.J.: *Dysleksja w teorii i praktyce*. Warszawa 1999.
6. Brzeziński J.: *Elementy metodologii badań psychologicznych*. Warszawa 1980.
7. Czajkowska I., Herda K.: *Zajęcia korekcyjne-kompensacyjne w szkole*. Warszawa 1989.
8. Dunin-Wąsowicz M.: *Vademecum sześciolatków*. Warszawa 1980.

9. Gąsowska T., Pietrzak-Stepkowska Z.: *Praca wyrównawcza z dziećmi mającymi trudności w czytaniu i pisaniu*. Warszawa 1994.
10. Jastrząb J.: *Usprawnianie funkcji percepcyjno-motorycznych dzieci dyslektycznych*. Warszawa 1994.
11. Jastrząb J.: *Gry i zabawy w terapii pedagogicznej*. Warszawa 1994.
12. Łobocki M.: *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Kraków 2000.
13. Mickiewicz J.: *Jedynka z ortografii? (Rozpoznanie dysleksji, dysortografii i dysgrafii w starszym wieku szkolnym)*. Toruń 1997.
14. Natowska H.: *Opóźnienia i dysharmonie rozwoju dziecka*. Warszawa 1980.
15. Strużyk Ł.: *Diagnozowanie trudności w nauce*. „Życie Szkoły”. 2002 nr 10 .
16. Tyszkowska M.: *Teoria zaburzeń motywacji i osobowości jako zadania reedukacyjno-wyrównawcze*. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze. 1976 nr 2 .

Elżbieta Zieja

WARSZTAT PRACY WYCHOWAWCY

OSOBOWOŚĆ WYCHOWAWCY

Dobre samopoczucie dziecka w placówce opiekuńczo-wychowawczej, twierdzi H. Filipczuk zależy od splotu różnorodnych czynników. Duże znaczenie mają warunki socjalno-bytowe, organizacja życia, różnorodność prowadzonych zajęć, ale najważniejszy jest wychowawca.

Rola wychowawcy w placówce jest nieporównywalnie większa niż nauczyciela w przedszkolu, szkole, czy wychowawcy w świetlicy. On uzupełnia opiekę i oddziaływania wychowawcze rodziców. Jeśli wychowawca czegoś zaniedba, dziecko może liczyć na pomoc i opiekę ze strony rodziców. Wychowankowie domów dziecka i innych placówek opieki całkowitej są zdani całkowicie na wychowawców. Najważniejszą więc sprawą staje się **motywacja** podjęcia pracy z dziećmi pozbawionymi opieki rodziców. Wychowawca musi im zastąpić ojca i matkę. Największymi potrzebami dzieci kierowanych do placówek są miłość, życzliwość, akceptacja, zainteresowanie ze strony najbliższych.

Wobec tego nasuwa się pytanie – jaki powinien być wychowawca, by mógł sprostać tak licznym, wielorakim i poważnym zadaniom.

Niewątpliwie bardzo duże znaczenie ma wykształcenie i przygotowanie zawodowe – wiedza psychologiczno-pedagogiczno-terapeutyczna, jednak najważniejsza jest osobowość – nie tylko to, co wie i umie, lecz to, jakim jest człowiekiem, podkreślał to Józef Czesław Babicki: „Wychowawca wpływa na swoich wychowanków nie tylko postawą wychowawczą i celowym oddziaływaniem, lecz również swym własnym prywatnym życiem, swymi zapatrywaniami i swym własnym charakterem”.

Wychowawca dostarcza wzorów dzieciom, które zostają pod jego opieką. Powinien być wzorem imponującym... czym? – prawdą, prostotą, siłą, wolą, sprawiedliwością, dobrem. Wartość wychowawcy określa jego stosunek do dziecka.

Musi on znać potrzeby każdego dziecka, lecz także pragnąć i umieć je zaspokoić. Powinien nauczyć dzieci radzenia sobie w sytuacjach, kiedy potrzeby nie mogą być zaspokojone, gdy z czegoś trzeba zrezygnować. W realizacji tych zadań wychowawcy bardzo pomaga właśnie ogólna znajomość dziecka i jego środowiska.

W poznawaniu dziecka, w bardzo dużym stopniu pomogą mu: okazywanie szczerości, zrozumienia, zdanie sobie sprawy z wychowawczego dystansu, autorytet wychowawcy, zaufanie ze strony wychowanków, przeciwdziałanie wybiórczości kontaktów, umiejętność przyjmowania punktu widzenia dzieci, rozumienie komunikatów niewerbalnych, a przede wszystkim empatia oparta na wzajemnym zaufaniu i wsparciu.

Codzienna praca wychowawcza wymaga trudu, zaangażowania, nieustannej refleksji i ciągłego poszukiwania nowych rozwiązań. Najlepszym wychowawcą jest ta osoba, która z przejęciem i zrozumieniem odnosi się do sprawy wszechstronnego wychowania dziecka. Wychowanie dziecka to nic innego, jak kształtowanie tych samych cech osobowych, których oczekujemy od ludzi dorosłych. Nowoczesny styl pracy wychowawcy, szczególnie z obecnym składem osobowym wychowanków, wymaga aby zarówno wychowawca jak i wychowanek stali się równorzędnymi partnerami procesu wychowawczego – twierdzi E.Szul-Mościcka. To równorzędne współpartnerstwo może polegać na:

- wspólnym diagnozowaniu sytuacji konfliktowych,
- wyjaśnieniu etiologii zdarzenia,
- ustaleniu sposobów pokonania trudności,
- formułowaniu prognoz.

Powyższa koncepcja zakłada, że wychowawca pełni rolę badacza i doradcy opartej na wzajemnym partnerstwie.

Funkcja badacza wymaga odpowiedniego poziomu inteligencji (pojmowanej jako zdolności do rozumienia, rozumowania i rozwiązywania oraz formułowania problemów).

W przypadku wychowawcy jest to posiadanie zainteresowań humanistycznych, skierowujące jego poczynania ku dziecku-człowiekowi.

Funkcja doradcy polega na ingerowaniu w powikłane sprawy młodych ludzi, wymaga operowania w sposób refleksyjny własnym doświadczeniem życiowym oraz informacjami czerpanymi z możliwie dużej liczby źródeł.

Wychowawcy jako „badaczowi i doradcy” potrzebna jest zaradność, pomyślność, refleks w podejmowaniu decyzji, ponieważ sytuacje wychowawcze nie są stabilne, wymagają szybkich, ale przemyślanych reakcji.

Mało skuteczne są reakcje stereotypowe, konieczne są reakcje zindywidualizowane, do których potrzebny jest spokój, rozważa, a także wytrwałość w dążeniach i odpowiedzialność.

POSTAWY WYCHOWAWCÓW

Wśród rzeszy wychowawców zatrudnionych w placówkach opiekuńczo-wychowawczych wyróżniamy dwie grupy postaw wychowawców wobec wychowanków:

Postawy pozytywne

- **akceptacja** każdego wychowanka takim, jakim on jest, wyrażająca się w uznaniu, że „wszystko co dziecinne może się dziecku przydarzyć”;

- **życzliwość** wobec podopiecznego i jego spraw, wyzwalająca jednoznacznie pozytywne zachowanie wobec niego: zainteresowanie jego osobą, troska o jego dobro, chęć niesienia pomocy, tolerancja, wyrozumiałość, a równocześnie poważne i zobowiązujące traktowanie, bez faworyzowania i pobłażania dla jego negatywnych cech i zachowań;
- **liczenie się z osobowością i indywidualnością podopiecznego**, dostosowanie wymagań do jego możliwości, uwzględnianie jego stanów psychicznych, racji i przekonań, nie naginanie go wbrew ludzkim potrzebom i możliwościom do sztywnego modelu wychowawczego;
- **aktywne nastawienie do potrzeb opiekuńczych podopiecznego** – czynne i konstruktywne reagowanie na wszelkie sytuacje wymagające interwencji opiekuńczej i nie obojętne ich traktowanie, przejawianie tendencji do postrzegania, wczuwania się w nie, udzielanie pomocy i oparcia potrzebującym, dążenie do zachowania przez podopiecznych równowagi psychicznej, dobrego samopoczucia i nastroju zadowolenia;
- **zachowywanie trzeźwości i rozsądku** – przestrzeganie granic i norm w zaspokajaniu potrzeb, odróżnianie potrzeb od zachcianek i kaprysów oraz potrzeb negatywnych, wypracowanie modelu hierarchii potrzeb.

Postawy negatywne

- **unikanie** – sytuacji i czynności opiekuńczych, przewaga zachowań biernych, niezaangażowanych w sprawy wychowanków, niedostrzeganie lub pomijanie wielu potrzeb wychowanków;
- **nadmierna opiekuńczość** – sztywne ograniczanie i redukowanie samodzielności podopiecznych, preferowanie w pracy opiekuńczo-wychowawczej bezpośredniego dozoru;
- **ograniczanie potrzeb wychowanków** – tendencja do minimalizowania warunków, służących do ich zaspokajania, tworzenie norm i zwyczajów, przewaga zakazów, poleceń nad prośbami;
- **utrzymywanie dystansu służbowego wobec wychowanków** – pełnienie dyżuru, antypartnerstwo;
- **nadmierna surowość wobec wychowanków** wyrażająca się w swoistej bezwzględności, rygorystyce, podwyższonych i sztywnych wymaganiach, daleko idącej oszczędności i chłodzie uczuć, nietolerancji, braku wyrozumiałości;
- **zrzucanie winy** za bałagan w grupie, złą atmosferę itp. na wychowanków (trudnych, bezczelnych, ociążałych umysłowo, niezdolnych); wychowawca dokonuje projekcji swych własnych wad i błędów na podopiecznych, pozostając w przekonaniu, że gdyby nie oni, to byłoby dobrze.

WARSZTAT PRACY WYCHOWAWCY

Włączenie zadań związanych z opieką nad dziećmi do systemu pomocy społecznej rozpoczęło zmianę nie tylko organizacyjną, ale przede wszystkim stało się początkiem przemian w sposobie myślenia o pomocy dziecku i rodzinie.

Wychowawca pracujący w placówce opiekuńczo-wychowawczej musi zatem posiadać umiejętności związane z zapewnieniem dziecku właściwej opieki, zaspokajaniem jego potrzeb rozwojowych i kompensowaniem opóźnień, wzmacnianiem więzi rodzinnych oraz trwałych i pozytywnych związków z rówieśnikami i dorosłymi. Powinien także posiadać umiejętności pracy zespołowej.¹

Ponadto powinien mieć wiedzę na temat potrzeb dzieci oraz konieczności wzmacniania ich więzi z rodziną naturalną.

Podstawowymi warunkami relacji między opiekunem a dzieckiem będzie pełne zaangażowanie się wychowawcy w proces wzmacniania dziecka i jego rodziny, pełna akceptacja dziecka i jego naturalnego środowiska, umiejętności komunikacyjne wychowawcy, optymizm, pozytywny stosunek do życia, okazywanie dziecku szczerości, zrozumienia, zaufania. Codzienna praca wychowawcza będzie wymagać od wychowawcy dotarcia do najskrytszych pokładów osobowości dziecka i zebrania jak najwięcej wiadomości o przyczynach kryzysu, będzie wymagać zaangażowania i ciągłego poszukiwania nowych rozwiązań.

DOKUMENTACJA

Praca opiekuńczo-wychowawcza wymaga od wychowawcy odpowiednio zorganizowanego warsztatu, tzn. narzędzi i materiałów przydatnych w działaniu pedagogicznym – „Warsztat pracy wychowawcy”, czyli:

- dokumentacja pracy z grupą,
- środki dydaktyczne,
- narzędzia,
- materiały do zajęć,
- biblioteczka podręczna wychowawcy.

Dokumentację dzielimy na **formalną i nieformalną**, bądź na obowiązkową i nieobowiązkową.

Do dokumentacji formalnej zaliczamy:

- kartę zdrowia,
- kartę odzieżową,
- kwestionariusz wywiadu z dzieckiem i rodziną,
- karta pobytu dziecka w placówce,
- indywidualny program pracy z dzieckiem,
- konspekty.

Do dokumentacji nieformalnej zaliczamy:

- kronikę grupy,
- teczki tematyczne,

- rysunki dzieci,
- wytwory prac dzieci,
- ciekawe dekoracje,
- wykonane pomoce do zajęć, dyplomy itd.

Teczka akt osobowych wychowanka przechowywana jest zazwyczaj u dyrektora. Wychowawca zobowiązany jest systematycznie śledzić nowe dokumenty dotyczące dziecka i odnotowywać zawarte informacje w indywidualnym programie pracy z dzieckiem oraz w karcie pobytu dziecka.

Teczka składa się z trzech części: A, B, C.

W części „A” znajdują się podstawowe dokumenty, jak:

- wywiad środowiskowy,
- postanowienie sądu,
- zupełny akt urodzenia (potwierdzony przez administrację o stałym miejscu zameldowania).

W części „B” znajduje się:

- orzeczenie poradni psychologiczno-pedagogicznej opinie,
- świadectwa szkolne.

W części „C” powinny być gromadzone dokumenty osobiste i pamiątki:

- zaświadczenia,
- fotografie,
- akty zgonów rodziców itp.

Funkcjonowanie nowych dokumentów tj. karty pobytu dziecka, indywidualnego programu pracy z dzieckiem obowiązuje w placówkach opiekuńczo-wychowawczych od trzech lat.

Karta pobytu dziecka, powinna służyć wszechstronnej ocenie sytuacji wychowanka podczas jego przebywania w placówce, ma ułatwić podejmowanie decyzji o dalszym jego losie. Karta ma określać nie tylko charakterystykę rozwoju psychofizycznego i społecznego dziecka, ale także jego sytuację rodzinną. Dla każdego z wychowanków prowadzi się co roku Kartę pobytu, w której co miesiąc są oceniane w skali od 0 do 5 tzw. **Obszary**:

1. Stosunek rodziców (rodziny) do dziecka.
2. Relacje dziecka z rodzicami (rodziną).
3. Funkcjonowanie społeczne dziecka w placówce.
4. Nauka szkolna dziecka.
5. Funkcjonowanie dziecka poza placówką.
6. Samodzielność, umiejętności samoobsługowe.
7. Funkcjonowanie emocjonalne.
8. Stan zdrowia dziecka.
9. Szczególne potrzeby dziecka.
10. Znaczące dla dziecka wydarzenia.
11. Komentarz.

KARTA POBYTU DZIECKA

LP	Obszary oceny	OCENA skala 0-5 od oceny negatywnej do pozytywnej MIESIĄCE											
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1.	Stosunek rodziców (rodziny) do dziecka												
2.	Relacje dziecka z rodzicami (rodzina)												
3.	Funkcjonowanie społeczne dziecka w placówce												
4.	Nauka szkolna dziecka												
5.	Funkcjonowanie społeczne dziecka poza placówką												
6.	Samodzielność, umiejętności samoobsługi												
7.	Funkcjonowanie emocjonalne												
8.	Stan zdrowia dziecka												
9.	Szczególne potrzeby dziecka												
10.	Znaczące dla dziecka wydarzenia												
11.	Komentarz												

Objaśnienia dotyczące sposobu prowadzenia karty pobytu dziecka

Przy ocenie poszczególnych obszarów w skali 0-5 należy uwzględnić następujący zakres:

- 1) przy ocenie dotyczącej L.p. 1 karty pobytu dziecka:
  - a) zainteresowanie dzieckiem,
  - b) kontakty z dzieckiem,
  - c) więź emocjonalna z dzieckiem,
  - d) odpowiedzialność za dziecko,
  - e) współpracę z placówką,
  - f) zabiegi rodziców o powrót dziecka do domu,
  - g) umiejętności wychowawcze rodziców,
  - h) okoliczności powrotu dziecka do rodziny;
- 2) przy ocenie dotyczącej L.p. 2 karty pobytu dziecka:
  - a) więź emocjonalna z rodziną,
  - b) identyfikację z rodziną,
  - c) zabiegi dziecka o kontakt z rodziną,
  - d) adekwatność oczekiwań dziecka wobec rodziny,
  - e) umiejętność porozumiewania się dziecka z rodziną,
  - f) umiejętność rozwiązywania konfliktów z rodziną,
  - g) poczucie odpowiedzialności za rodzinę,
  - h) poszanowanie autorytetu rodziców;
- 3) przy ocenie dotyczącej L.p. 3 karty pobytu dziecka:
  - a) motywację do nauki,
  - b) zdolności,
  - c) frekwencję,
  - d) wyniki w nauce,
  - e) umiejętność radzenia sobie z trudnościami szkolnymi (porażki, zaległości, uprzedzenia),
  - f) własną aktywność poznawczą,
  - g) skonkretyzowaną orientację zawodową (techniczną, humanistyczną, społeczną),
  - h) stosunek do nauczycieli;
- 4) przy ocenie dotyczącej L.p. 4 i L.p. 5 karty pobytu dziecka:
  - a) umiejętność adaptacji w grupie,
  - b) umiejętność komunikacji w grupie,
  - c) umiejętność kontaktu z osobami przeciwnej płci,
  - d) umiejętność rozwiązywania konfliktów z rówieśnikami,
  - e) aktywność w grupie,
  - f) otwartość w grupie,
  - g) koleżeństwo, uczynność,
  - h) pozycję w grupie;

- 5) przy ocenie dotyczącej L.p. 6 karty pobytu dziecka:
- a) higienę osobistą,
  - b) estetykę, ubranie,
  - c) dbałość o własne rzeczy,
  - d) pracowitość, rzetelność,
  - e) sprawność organizacyjną,
  - f) gospodarowanie pieniędzmi,
  - g) organizację czasu, umiejętność planowania;
- 6) przy ocenie dotyczącej L.p. 7 karty pobytu dziecka:
- a) dojrzałość emocjonalną,
  - b) adekwatną samoocenę,
  - c) otwartość, odwagę,
  - d) odporność na napięcie,
  - e) umiejętność uczenia się na błędach,
  - f) uczciwość, odpowiedzialność,
  - g) realizm, skonkretyzowane plany życiowe,
  - h) umiejętność nawiązywania związków emocjonalnych;
- 7) przy ocenie dotyczącej L.p. 8 karty pobytu dziecka:
- a) zachorowania,
  - b) drobne wypadki,
  - c) leczenie stomatologiczne,
  - d) choroby zakaźne,
  - e) hospitalizację,
  - f) stan upojenia alkoholowego lub odurzenia narkotykowego;
- 8) przy ocenie dotyczącej L.p. 9 karty pobytu dziecka:
- a) rehabilitację narządów ruchu,
  - b) wyposażenie w sprzęt rehabilitacyjny,
  - c) terapię zajęciową,
  - d) podejmowanie działań odwykowych.

Indywidualny program pracy z dzieckiem opracowuje wychowawca, w porozumieniu z psychologiem, pedagogiem, pracownikiem socjalnym, korzystając z zebranego materiału i dokumentów wychowanka takich jak wywiad środowiskowy, badania lekarskie, orzeczenia poradni psychologiczno-pedagogicznej, prowadzonej obserwacji itp.

Program jest dokumentem dynamicznym, tzn. weryfikowany przynajmniej raz na pół roku. Przewiduje taką organizację pracy, aby w indywidualnym oddziaływaniu na dziecko umożliwić mu optymalny rozwój, wyposażyć w takie umiejętności warunkujące w przyszłości samodzielne, odpowiedzialne społeczne funkcjonowanie.

Indywidualne programy pracy z dzieckiem muszą być odrębnie konstruowane dla każdego typu placówki.

INDYWIDUALNY PROGRAM PRACY Z DZIECKIEM

IMIĘ I NAZWISKO WYCHOWANKA: **Marek N.**

DATA URODZENIA: **05 luty 1991 r. 11 lat**

DATA PRZYJĘCIA DO PLACÓWKI: **15 września 2002 r.**

KLASA, SZKOŁA: III klasa, Specjalny Ośrodek Szkolno- Wychowawczy w Lubaniu

Lp.	Diagnoza dziecka: (na podstawie badań PPP, badań lekarskich, wywiadów środowiskowych, dokumentacji, obserwacji)	Działania postdiagnostyczne (sposoby pomocy dziecku)	Pomiar efektywności
1.	<p>Diagnoza środowiskowa Rodzina N. wymaga stałego wsparcia, którego udziela Gminy Ośrodek Pomocy Społecznej w Platerówce. Marek został skierowany do Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego w Lubaniu przez Zespół Orzekający Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej i Zespół ds. analizy pomocy psychologicznej i pedagogicznej po wydanej opinii, że chłopiec posiada upośledzenie umysłowe w stopniu lekkim. Na podstawie badań przeprowadzonych w PPP stwierdzono u Marka deficyty rozwojowe w postaci:</p> <ul style="list-style-type: none"> – słaba możliwość przyswajania i słaba – znajomość liter i cyfr, słaba zdolność – pisania, czytania i wyrażania swoich myśli, – trudności w wypowiedaniu zdań. 	<ul style="list-style-type: none"> – dobrać odpowiednią terapię i zajęcia korekcyjne, – nawiązać kontakt z Markiem poprzez swobodną z nim rozmowę, – stworzyć ciepłą atmosferę, gwarantującą poczucie bezpieczeństwa, – nawiązać i utrzymać kontakt z rodzicami, – ustalić zasady częstego odwiedzania rodziny, – wprowadzić chłopca do nowego środowiska, – zapoznać z nowym miejscem życia, – obserwować zachowanie dziecka w internacie, 	

1.	<p>Ze względu na trudną sytuację rodzinną i finansową oraz brak możliwości codziennego dowożenia dziecka do placówki na zajęcia szkolne i wyrównawcze, Marek został zakwaterowany w internacie placówki.</p> <p>Rodzina Marka liczy siedmioro osób, jest trzecim dzieckiem w rodzinie. Najmłodsze dziecko jest chore na białaczkę, z tego względu rodzice nie poświęcają Markowi tyle czasu, ile powinni. Tato chłopca pracuje w kamieniołomach, mama nie pracuje - bez prawa do zasiłku dla bezrobotnych.</p> <p>Dziecko zamieszkałe we Włosieniu. Warunki mieszkaniowe – mieszkanie 55 m² w starym budynku, 4 izby – 3 pokoje i kuchnia, bez łazienki, toaleta na półpiętrze. Stan użytkowy zły, mieszkanie wilgotne, oświetlenie elektryczne, bieżąca woda, piec. Marek nie ma własnego pokoju, nie posiada miejsca do nauki własnej; posiada oddzielne posłanie, stan higieniczny dziecka dobry.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – przeprowadzać indywidualne spotkania z Markiem a także z jego rodzicami w gabinecie (rozmowy na temat nowych osiągnięć dziecka), – utrzymanie stałego kontaktu z Gminnym Ośrodkiem Pomocy Społecznej w Platerówce, – zwrócić się z prośbą do PCK o zaopatrzenie chłopca w odpowiednie ubranie i obuwie, – dążyć do zlikwidowania zaniedbań środowiskowych; 	
2.	<p>Diagnoza lekarska</p> <p>Dziecko na ogół zdrowe, jednak często się przeziębia. Waga 36,5 kg, wzrost 142 cm, dziecko niedożywione – słabe, blade; ostrość słuchu – P, ostrość wzroku – P; statyka ciała: odstające łopatki, garbienie, dyskretne płaskostopie; sprawność ruchowa – słabo wyćwiczone dłonie, widoczne braki w chwytaniu drobnych przedmiotów, słaba sprawność aparatu mowy – języka.</p> <p>Zalecenia: ogólna gimnastyka korekcyjna, ćwiczenia wyprostne wzmacniające grupę mięśni klatki piersiowej, uczące poprawnych pozycji w siadzie, staniu i chodzeniu, ćwiczenia grafomotoryczne. Zalecana praca z logopedą oraz wizyta w poradni ortopedycznej i laryngologicznej.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – wzmocnić układ odpornościowy dziecka, – prowadzić gimnastykę korekcyjną: ćwiczenia wyprostne, wzmacniające grupę mięśni klatki piersiowej, wyuczenie przyjmowania pozycji skorygowanej i nawyku prawidłowej postawy, poprawnej pozycji w siadzie, staniu i chodzeniu, ćwiczenia korygujące płaskostopie, usprawnianie grafomotoryczne, – wizyta u ortopedy – zakupić wkładki ortopedyczne, – wizyta w poradni laryngologicznej, nawiązać stałą współpracę z logopedą: ćwiczenia usprawniające motorykę aparatu mowy, kształtowanie percepcji słuchowej i wzrokowej; 	

3.	<p>Diagnoza psychologiczna</p> <p>Rozwój intelektualny Marka znajduje się na poziomie inteligencji niższym niż przeciętna -pogranicze upośledzenia umysłowego w stopniu lekkim. Przejawia trudności w koncentracji uwagi, słabo ujmuje podobieństwa i zależności między pojęciami i zjawiskami. Widoczne cechy dużych zaniedbań środowiskowych, brak stymulacji ze strony rodziców, posiada obniżoną zdolność rozumienia na materiale liczbowym i operacji matematycznych. Chłopiec słabo mówi, widoczne trudności posługiwania się językiem, zdania budowane są proste – małe różnicowanie wyrazów.</p> <p>Jest dzieckiem nieśmiałym, nie potrafi wyrazić swych pragnień i uczuć, jest zamknięty w sobie, często się poddaje i wycofuje. Jest odrzucany przez grupę rówieśników w szkole, klasie. Fakt odrzucenia jest akceptowany przez Marka. Dziecko nie ma wiary w siebie, w swoje możliwości.</p>	<p>Objąć Marka zajęciami specjalistycznymi zgodnie z zaleceniami PPP:</p> <ul style="list-style-type: none"> – zajęcia polegające na ukształtowaniu myślenia słowno-pojęciowego, – ćwiczenia w orientowaniu się w stosunkach przestrzennych, czasowych i wielkościowych, – praca na ćwiczeniami ogólnej stymulacji poznawczej, percepcji wzrokowej, kształtowaniem percepcji słuchowej, – ćwiczenia zdolności ujmowania podobieństwa i zależności między pojęciami i zjawiskami, – rozmowy na temat zasad i norm społecznych, – prowadzenie zajęć wg konspektu „Poznajemy i nazywamy swoje uczucia”, – wyjścia na spacer i wycieczki integracyjne – pamiętać o dobraniu takiej grupy, która jest w stanie zaakceptować Marka, – prowadzić zajęcia wydłużające czas koncentracji uwagi. 	
4.	<p>Diagnoza pedagogiczna</p> <p>Uczeń z dużą absencją, która wpłynęła między innymi na słabsze wyniki dydaktyczne, często nieprzygotowany na zajęcia, nieodrobione lekcje oraz nieopanowany materiał z poprzednich zajęć. Przez kolejne dwa lata nie otrzymał promocji do klasy IV w Szkole Podstawowej w Platerówce. Mało aktywny, często się zamyśla, nie słucha nauczyciela, w zajęciach grupowych stoi na uboczu, daje sobą manipulować innym dzieciom w klasie, szkole.</p>	<p>Objąć dziecko zajęciami dydaktyczno-wyrównawczymi oraz zajęciami psychoedukacyjnymi:</p> <ul style="list-style-type: none"> – utrwalenie znajomości liter, – ćwiczenia w czytaniu, pisanii – zachowanie liniatury – wzmocnienie procesów pamięci, – ćwiczenia z analizy i syntezy słuchowej wyrazów, 	

4.	<p>Lubi wykonywać prace na rzecz klasy, dba o ład i porządek. Lubi prace pielęgnacyjne przy roślinach ozdobnych. Dbą o higienę osobistą i estetyczny wygląd.</p> <p>Marek buduje proste zdania, czyta słabo, głoskuje, często zapomina wyczonych wcześniej liter, nie rozumie czytanego tekstu. Trudno uczy się operacji na działaniach matematycznych, opanował tylko dodawanie liczb w zakresie 50 oraz odejmowanie liczb w zakresie 20. Przejawia trudności manualne w zajęciach plastycznych, szybko się zniechęca. Rodzice dziecka nie przejawiają zainteresowania postępami syna w nauce (nie przychodzą na zebrania szkolne, nie nawiązują kontaktu indywidualnego z wychowawcą, na wezwania dyrekcji lub pedagoga szkolnego nie odpowiadają).</p>	<ul style="list-style-type: none"> – usprawnianie koordynacji wzrokowo-ruchowej, – praca nad poprawnym odwzorowaniem wyrazów i zdań, – praca nad przetwarzaniem tekstu drukowanego na pisany, – zwiększać zakres działań liczbowych, – nauczanie obowiązków dyżurnego w klasie, – zwracanie uwagi nad koniecznością staranniejszego wykonywania zadań domowych, nad systematycznością przyjmowania nowej wiedzy, 	
5.	<p>Usamodzielnienie dziecka</p> <ul style="list-style-type: none"> – doprowadzić do zaspokojenia podstawowych potrzeb Marka (bilogicznych i pedagogicznych), – podwyższyć poczucie własnej wartości, samooceny, wiary we własne możliwości, umiejętności i zdolności, – umiejętność podpisania się własnym imieniem i nazwiskiem, – nauka samodzielnego poruszania się w najbliższym otoczeniu, – nauka nazw i określeń pomagających w nawiązaniu kontaktów z obcymi osobami w miejscach publicznych, – umiejętność załatwienia różnych spraw w mieście, np. zakupy w sklepach samoobsługowych lub odzieżowych, opłacenie rachunków, wysłanie listu na pocztę, telefonowanie z budki telefonicznej, – nabycie umiejętności korzystania z komunikacji miejskiej – ochrona własnego zdrowia oraz obrona życia, – nauka telefonów alarmowych, określenie w jakich przypadkach powinno się ich użyć, – nauka zorganizowania sobie miejsca pracy i zabawy, dbałość o porządek w miejscu zamieszkania 	<ul style="list-style-type: none"> – praca nad nawiązywaniem nowych kontaktów osobami rówieśnikami oraz osobami dorosłymi, – motywowanie do pracy, – wzmacnianie wiary we własne siły, – częste rozmowy na temat norm i zasad obowiązujących w życiu szkolnym i społecznym, – rozmowy na temat odpowiedzialności i przedsiębiorczości oraz inicjatywy w działaniu, – nauka zorganizowania sobie czasu wolnego (rekreacja, sport, turystyka, wypoczynek, zabawa itd), – nauka kulturalnego odżywiania się w stosunku do kolegów i osób starszych, – rozmowy i zajęcia praktyczne na temat dbałości o higienę osobistą oraz porządek w miejscu zamieszkania, – organizowanie wizyt w gabinetach lekarskich, np.: lekarz rodzinny, stomatolog, laryngolog itp 	

.....
(pieczętka podłużna zakładu)

KARTA ODZIEŻOWA WYCHOWANKA

Nr ewid. .... Nazwisko i imię ..... Data urodzenia ..... Data przybycia ..... Data odejścia .....

Data	Nazwa odzieży Treść	rajtuzy			bluzka			kaptcie			skarpety			spodnie			Wartość ogólna	Podpis wychowanka
5/87	z rachunku																	
11/87																		
12/87	z rachunku																	
13/87	z rachunku																	
16/87	z rachunku																	
17/87																		

OBJAŚNIENIA: Kartę odzieżową zakłada wychowawca dla każdego wychowanka oddzielnie w dniu jego przybycia do zakładu, wpisując w pierwszym wierszu stan posiadania, tzn. odzież własną oraz odzież zakładową otrzymaną przez wychowanka w poprzednim zakładzie, przy czym przy zapisie należy powołać się na protokół przyjęcia lub wyciąg z karty odzieżowej wychowanka.

W drugim wierszu karty wpisuje się odzież otrzymaną jako pierwsze wyposażenie w zakładzie. W następnych wierszach wpisuje się na bieżąco wszystkie zmiany, jakie zajądą w zaopatrzeniu wychowanka w odzież w czasie pobytu w zakładzie.

W kolumnie „treść” należy powołać się na właściwy dokument, np. przy odzieży otrzymanej z zakładu pisze się: „otrzymał z zakładu zapotrzebowanie odzieżowe Nr...”

Dokumentami zapisu poza tym są: kwit magazynowy przy zwrocie odzieży, protokół zniszczenia, zużycia, przeceny, protokół przyjęcia przy otrzymaniu odzieży od rodziny, opiekunów. Zapisów dokonuje się metodą drabinkową – przychód czarnym, rozchód czerwonym atramentem. Zapisów dotyczących wartości i ogólnych sum dokonuje się tylko w stosunku do odzieży wydanej przez zakład. Nie należy wpisywać wartości odzieży otrzymanej od rodziny lub jako nagrody. Przy zwrocie odzieży częściowo zużytej, ale nadającej się jeszcze do użytku, ustala się komisyjnie jej wartość i oblicza w karcie ustaloną kwotę ogólnej wartości odzieży wydanej wychowankowi. Podsumowania ilości i wartości ogólnej odzieży dokonuje się przynajmniej dwa razy w roku przy inwentaryzacji odzieży oraz przy odejściu wychowanka z zakładu. Zapisy czerwone przy sumowaniu odejmuje się. Równocześnie należy sprawdzić stan wykazany w karcie ze stanem faktycznym. W razie przeniesienia wychowanka do innego zakładu należy sporządzić wyciąg z karty odzieżowej wychowanka.

MATERIAŁY POMOCNICZE DO SPORZĄDZENIA KONSPEKTU ZAJĘĆ

I. PRZYGOTOWANIE MERYTORYCZNE

1. Temat zajęć:

- a) sprecyzowany jasno, zrozumiale, wyjaśniony dodatkowo,
- b) korelacja z planem pracy i zadaniami tygodniowymi,
- c) dostosowany do aktualnych potrzeb.

2. Cele zajęć:

- a) trafność sformułowania,
- b) umiejętność wyodrębniania celów:
  - ogólnorozwojowych (to z czym chcemy wychowanka zapoznać na zajęciach),
  - operacyjnych (to co już wychowanek umie, zna, potrafi, lub się nauczy – kształcenie umiejętności),
  - wychowawczych – wyrabianie właściwych postaw społecznych, patriotycznych itp.,
  - terapeutycznych w zależności od charakteru placówki cel reedukacyjny, rewalidacyjny, resocjalizacyjny.

3. Forma zajęć indywidualna, grupowa, zespołowa:

- a) wynikająca z tematu i uzasadniona załączonymi celami,
- b) dostosowana do struktury wiekowej grupy,
- c) wyzwalająca inwencję twórczą dziecka,
- d) rozwijającą jego osobowość.

4. Przygotowanie środków dydaktycznych i materiałów do zajęć:

- a) wykorzystanie fachowej literatury,
- b) wykorzystanie środków dydaktycznych gotowych lub przygotowanych przez wychowawcę.

5. Przygotowanie miejsca do zajęć:

- warsztatu pracy dla grupy, zespołu, indywidualnych miejsc prac.

6. Czas trwania zajęć:

- uzależniony od wieku dzieci, dynamiki zajęć oraz zainteresowania dzieci tymi zajęciami.

7. Stosowane metody i zasady wychowawcze ze szczególnym uwzględnieniem metod:

- problemowo-odtwórczych,
- problemowo-analitycznych.

II. ORGANIZACJA I PRZEBIEG ZAJĘĆ

1. Właściwy układ metodyczny i czasowy:

- a) część wstępna – czas trwania od 0 do 10 min.:
  - możemy rozpocząć odpytywaniem wiadomości z poprzedniego zajęcia, piosenką, zabawą, filmem itp.

- Podaniem tematu przez wychowawcę, lub wysunięciem tematu przez wychowanków.
- b) część właściwa – nauczająca od 15 do 25 min.
  - może przebiegać poprzez rozmowę, instruktaż, dyskusję, pracę z tekstem lub ćwiczenia grupowe i indywidualne.
- c) część utrwalająco - podsumowująca od 5 do 10 min.
  - zebranie wiadomości, wyciąganie wniosków, stawianie hipotez, rozwiązywanie testów, wystawa prac i ich omówienie.
- d) likwidacja zajęć od 0 do 5 min.
  - porządkowanie stanowisk,
  - zapowiedź nowego tematu.

SCENARIUSZE ZAJĘĆ

W świecie baśni¹

Cel główny: wychowanek umie:

- stworzyć kreację bohatera baśni i jego świata,
- wyrazić poprzez ekspresję dramatyczną oraz plastyczną przeżycia i uczucia,
- odnaleźć swoje miejsce wśród bohaterów baśni,
- ocenić wartość baśni,
- zapoznać się z treścią baśni.

Cele operacyjne: wychowanek:

- nabywa umiejętności koncentracji, komunikowania się i integracji z grupą,
- potrafi korzystać ze zbiorów biblioteki szkolnej, czytać dla przyjemności,
- przenosi świat baśni na język plastyki,
- zna, wskazuje, przedstawia postacie z poznanych baśni poprzez sztuki plastyczne,
- wskazuje postacie, odszukuje fragmenty baśni,
- uzupełnia i formułuje odpowiedzi,
- rozwiązuje krzyżówki, rebusy.

Dzień 1

Zaproszenie do świata baśni

Na zajęciach w grupach wychowawca przygotowuje na dużych arkuszach „Zaproszenie do świata baśni”. Wychowawcy wcześniej tną arkusze na kilka części, tworząc puzzle. Dzieci znajdują je w świetlicy, układają, odczytują.

Wychowawca: Jaka droga prowadzi do świata baśni?

Wychowankowie dochodzą do wniosku, że przez bibliotekę.

Wizyta w bibliotece, pokaz różnych baśni, czytanie fragmentów.

Wychowawca poleca dzieciom, aby w ciągu dwóch tygodni zapoznały się z wybranymi baśniami:

- „Królowa Śniegu”,
- „Jaś i Małgorzata”,
- „Kot w butach”,
- „Szewczyk Dratewka”,
- „Nowe szaty cesarza”,
- „Kopciuszek”.

W tym dniu we wszystkich grupach dzieci losują jedną z podanych baśni, aby przygotować do niej stroje, elementy do budowy zamku jako następnego etapu w drodze do świata baśni.

Dzień 2

Spotkanie w świecie baśni

Uroczyste spotkanie wszystkich dzieci w sali gimnastycznej, rozpoczęcie piosenką „Witajcie w naszej bajce”. Wprowadzenie przez narratora do świata baśni:

- co jest celem zajęć
- co będziemy robić,
- jak spędzimy dwa dni.

1. Dzieci budują zamki z kartonów do wylosowanej wcześniej bajki.
2. Grupa, która kończy, przechodzi do swojej sali, gdzie wykonuje prace plastyczne:
  - gr. kl. 1 – plakaty do baśni techniką collage,
  - gr. kl. 2 – duże sylwety papierowe postaci baśni,
  - gr. kl. 3 – kukielki przedstawiające postacie z baśni.
3. Wychowankowie dekorują i ozdabiają salę swoimi pracami. Tworzą świat baśni.

Dzień 3

Witajcie w naszej bajce

Dzieci przychodzą tego dnia przebrane za postacie z różnych baśni. Spotkanie w świecie baśni przy swoich zamkach. Przywitanie piosenką „Witajcie w naszej bajce”.

Narrator zachęca dzieci do udziału w quizach, grach i zabawach, do rozwiązywania zagadek, rebusów i w ten sposób sprawdza, czy każdy umie poruszać się po świecie baśni.

Na koniec najlepsza klasa otrzymuje dyplom baśniowego omnibusa.

Na zakończenie baśniowych dni jedna z klas przedstawia współczesną wersję „Kopciuszka”. Zabawę kończymy dyskoteką wszystkich mieszkańców baśniowego świata.

Pomagamy zwierzętom przetrwać zimę²

Temat dnia: Zakładamy ptasią stołówkę

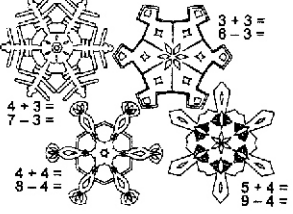
Wielozadaniowe wypowiedzi uczniów na temat sposobów pomocy ptakom w okresie zimy na podstawie własnych doświadczeń i tekstu „Uwaga, pierwszaki?”. Rozpoznawanie ptaków na podstawie ilustracji i obserwacji klasowego karmnika. Układanie zdań z rozsypanki wyrazowej. Związek dodawania z odejmowaniem – zadania tekstowe. Kolorowanie konturowego rysunku gila.

Zorganizowanie ptasiej stołówki na boisku szkolnym. Śpiewanie piosenki o zimie.

POZIOM	CELE ZAJĘĆ
Wiadomości	<p>Zapamiętanie: Wychowanek: – zna pospolite ptaki, które zostają w Polsce na zimę; – wie, czym dokarmiać ptaki zimą; – pamięta charakterystyczne cechy wyglądu ptaków.</p> <p>Rozumienie Wychowanek rozumie: – potrzebę pomagania ptakom w przetrwaniu zimy; – treść czytanego przez nauczyciela tekstu; – polecenie wychowawcy; – zasady dodawania i odejmowania w zakresie 10; – strukturę rozwiązywania prostych zadań tekstowych.</p>
Umiejętności	<p>Stosowanie wiadomości: – potrafi słuchać uważnie; – potrafi ułożyć zdanie z rozsypanki wyrazowej; – rozwiązuje zadania z treścią; – śpiewa piosenki; – potrafi zorganizować ptasią stołówkę; – potrafi napisać prawidłowo nazwy ptaków.</p>

Środki dydaktyczne: śnieżki, ilustracje ptaków i karmnika, tekst z podręcznika „Wesoła szkoła” cz. 3, karty pracy „Wesoła szkoła” cz. 3, rozsypanka wyrazowa, 4 karmniki.

Przebieg zajęć:

CZYNNOŚCI WYCHOWAWCY	CZYNNOŚCI WYCHOWANKÓW
1. Powitanie	Wychowankowie śpiewają wcześniej poznaną piosenkę o zimie.
2. Sprawdzanie pracy domowej.	
3. Powitanie zimową piosenką	
<p>4. Rachunek pamięciowy</p> <p>Nauczyciel rozdaje każdemu dziecku śnieżki różnego kształtu (4 rodzaje). Na odwrocie znajdują się działania matematyczne, które poleca rozwiązać.</p> 	<p>Wychowankowie wykonują polecenie.</p> <p>Wybrani wychowankowie odczytują rozwiązania.</p>
<p>5. Prezentacja tekstu przez wychowawcę „Uwaga, pierwszaki” (podręcznik „Wesoła szkoła” cz. 3, s.10).</p> <p>– Analiza treści opowiadania:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Jaką mamy porę roku?</i> - <i>Dla kogo jest to ciężki okres?</i> - <i>W jaki sposób chcieli im pomóc miłośnicy ptaków?</i> - <i>Czy my też możemy założyć taką stołówkę?</i> - <i>W jakim miejscu?</i> - <i>Co jedzą ptaki?</i> 	<p>Śłuchanie tekstu przez wychowanków</p> <p>Dzieci odpowiadają na pytania.</p>
<p>6. Przypięcie na tablicy sylwetki karmnika.</p> <ul style="list-style-type: none"> – Poznanie ptaków przylatujących do karmnika. - <i>Jakie ptaki będą szukały pożywienia w karmniku?</i> 	<p>Wychowankowie wymieniają ptaki, które zimą szukają pożywienia w karmniku i przypinają ilustracje do karmnika</p>
<p>7. Przerwa przy muzyce.</p> <ul style="list-style-type: none"> – Wcześniej w różnych miejscach świetlicy rozstawione zostały karmniki. Na każdym z nich przyklejona jest inna śnieżka. Wewnątrz leżą duże koperty. - <i>Wyobraźmy sobie, że jesteśmy ptaszkami i szukamy pożywienia w karmnikach. Każdy z was „fruwa” ze swoją śnieżką i szuka swojego karmnika. Kiedy kończy się muzyka, nie wracamy na miejsca, tylko „dziobiemy” ziarenka ze swojego karmnika.</i> 	<p>Dzieci wykonują polecenia.</p> <p>W czasie szukania swojego karmnika (wg kształtu śnieżki) dzielą się na 4 grupy.</p>

CZYNNOŚCI WYCHOWAWCY	CZYNNOŚCI WYCHOWANKÓW
<p>8. Praca w grupach.</p> <p>– Proszę, aby każda grupa wyciągnęła kopertę ze swojego karmnika. Co znajduje się w kopertach?</p> <p>– Proszę ptaszki z poszczególnych karmników, aby ułożyły zdania z rozsypank.</p> <p>– Proszę, odczytajcie swoje zadania.</p> <p>– Proszę o przepisanie zadań na tablicy.</p>	<p>Dzieci stwierdzają, że w środku są rozsypanki wyrazowe.</p> <p>Dzieci układają zdania w grupach.</p> <p>Wróbelki jedzą okruchy chleba.</p> <p>Sikorki dziobią smaczną słoninkę.</p> <p>Jemiołuszki lubią owoce jarzębiny.</p> <p>Gilom smakują suszone pestki.</p> <p>Odczytywanie zdań przez przedstawicieli poszczególnych grup.</p> <p>Przypinanie zdań na tablicy.</p>
<p>9. Omówienie zdań i polecenie przepisania swojego zadania do zeszytu.</p>	<p>Uczniowie wyszukują trudne wyrazy.</p> <p>Przepisują zadania do zeszytów.</p>
<p>10. Obliczanie zadań.</p> <p>– Ptaszki, które zgromadziły się w karmniku, przyniosły dla was polecenia (są zapisane na odwrocie ilustracji ptaka)</p> <p>– SIKORA – Wykonaj polecenie 2 z karty 12.</p> <p>– WRÓBEL – Wykonaj polecenie 1 z karty 12.</p> <p>– JEMIOŁUSZKA – Wykonaj polecenie 4 z karty 19.</p> <p>– GIL – Wykonaj polecenie 5 z karty 19.</p>	<p>Dzieci podchodzą do tablicy, wybierają ptaka z karmnika i odczytują polecenia (lub odczytuje je wychowawca).</p> <p>Uczniowie wykonują kolejno poszczególne polecenia w kartach pracy „Wesoła szkoła” cz.3</p>
<p>11. Przerwa przy muzyce (jw.).</p>	<p>Uczniowie wykonują polecenia.</p>
<p>12. Założenie ptasiej stołówki.</p> <p>– Wyjście poszczególnych grup ze swoimi karmnikami na boisko szkolne.</p> <p>– Przypięcie karmników na drzewach</p> <p>– Nasypanie pożywienia dla ptaków.</p>	<p>Dzieci wykonują polecenia.</p> <p>Stwierdzają, że należy poprosić o pomoc inne dzieci.</p>
<p>13. Napisanie apelu do dzieci z całej szkoły.</p> <p>– Musimy pamiętać o ptakach przez całą zimę, dlatego poprosimy inne klasy, aby również dosypywały pożywienia do naszej stołówki</p> <p>– Wychowawca zapisuje na kartonie APEL ŚWIETLICY</p> <p>– Założyliśmy ptasią stołówkę na boisku szkolnym Prosimy o pomoc w dokarmianiu ptaków.</p>	<p>Dzieci układają prośbę o pomoc w dokarmianiu ptaków.</p> <p>Wychowankowie przypinają odezwę na gazetce szkolnej.</p>

CZYNNOŚCI WYCHOWAWCY	CZYNNOŚCI WYCHOWANKÓW
14. Podsumowanie. – <i>O czym ważnym rozmawialiśmy dzisiaj?</i> – <i>Jakim ptakom pomagamy zimą?</i> Co one lubią?	Uczniowie odpowiadają na pytania
15. Ocena pracy – pieczętki piktograficzne.	

Przypisy

¹ Milczarek E., Szumna M., Szamańska M.: *W świecie baśni*. „Życie Szkoły” 2002 nr 9, s. 553-554.

² Popławska W.: *Pomagamy zwierzętom przetrwać zimę*. „Życie Szkoły” 2002 nr 8, s. 488-490.

HOSPITACJA

DEFINICJA

Hospitacja, to życzliwe odwiedziny sprzyjające wychowawcy – nauczycielowi.

CELE HOSPITACJI

1. Sprzyja rozwojowi wychowawcy-nauczyciela.
2. Pobudza wychowawcę-nauczyciela do samokształcenia, a także zachęca do podejmowania kształcenia instytucjonalnego.
3. Określa kierunek i etapy pracy nad doskonaleniem (poprawą) metod i warunków pracy.
4. Wspólna refleksja – dyrektora i wychowawcy-nauczyciela nad efektami pracy z młodzieżą lub z dziećmi.

PRZYGOTOWANIE, PRZEBIEG I OMÓWIENIE HOSPITACJI

1. Każdy wychowawca-nauczyciel powinien znać zaplanowaną tematykę lub problematykę hospitacyjną. Treść tematyki wspólnie ustala dyrektor i wychowawca-nauczyciel.
2. Planowanie hospitacji:
  - a) dyrektor sporządza semestralny plan hospitacji,
  - b) co najmniej tydzień przed hospitacją dyrektor placówki przeprowadza rozmowę przedhospitacyjną.
3. Proponuje się, aby kadra kierownicza placówki prowadziła także koleżeńskie zajęcia – lekcje otwarte (co najmniej raz w roku), traktując je jako formę doskonalenia zawodowego.
4. Omówienie hospitowanych zajęć powinno się skoncentrować na odpowiedzi na pytania, w jakim stopniu założona problematyka została zrealizowana. Termin omówienia nie może przekroczyć trzech dni od przeprowadzonej hospitacji.

5. Wynikiem rozmowy powinny być ustalenia co do dalszej metody pracy hospitowanego wychowawcy-nauczyciela, wykazanie środków oraz określenie form pomocy ze strony dyrektora umożliwiających realizowanie zaleceń.

UWAGI KOŃCOWE

1. Hospitacja powinna zachęcać obie strony do analizowania problematyki określonej hospitacji.
2. W rozmowie pohospitacyjnej należy unikać sformułowań ogólnikowych na rzecz dyskusji merytorycznej.
3. Hospitacja stanowi pomoc w pracy wychowawcy-nauczyciela i służy jego rozwojowi.
4. Kontrola realizacji zadań określonych w planie pracy placówki odbywa się poza hospitacyjną formą kontaktu.

W rozporządzeniu o nadzorze pedagogicznym kładzie się nacisk na konieczność współpracy organu sprawującego nadzór pedagogiczny ze wszystkimi zainteresowanymi w realizacji zadań związanych z mierzaniem jakości, a więc z wychowankami, wychowawcami, rodzicami, nauczycielami czy nawet społecznością lokalną. Stanisław Wlazło o jakości mówi tak: „Jakość pracy szkoły/placówki to zadowolenie klientów edukacji ze spełnienia przez tę edukację standardów. Ukierunkowanie pracy na klienta placówki wymaga wprowadzenia odpowiednich procedur jakości jak:

- pomiar dydaktyczny,
- ankietowanie wychowanków,
- rozmowy z rodzicami,
- samoocena wychowawcy,
- hospitacje diagnozujące,
- diagnozy zespołowe i zespołowe rozwiązywanie problemów,
- tworzenie standardów wymagań w placówce,
- badanie losów usamodzielnionych wychowanków,
- dane statystyczne, gromadzone w arkuszach kalkulacyjnych.

Arkusz hospitacji diagnozującej jest narzędziem określającym kierunki i standardy osiągnięć w pracy opiekuńczo-wychowawczej. Te jasno sformułowane poziomy osiągnięć wychowanków odbywają się przez podanie szczegółowych kryteriów lub wskaźników. Wychowawca podczas przeprowadzanych zajęć określa na podstawie konspektu wskaźniki (standardy wymagań), następnie obserwuje umiejętności wychowanka w czasie zajęć i w skali od 0 do 6 ocenia je. W uwagach zapisuje celowość przeprowadzonych zajęć oraz nasuwające się informacje wynikające z obserwacji oraz w jakim stopniu *złożona* problematyka została zrealizowana. We wnioskach należy podać, jakie wytyczne zostaną ujęte do dalszej pracy wychowawcy (metody, formy, środki).

ARKUSZ HOSPITACJI DIAGNOZUJĄCEJ

Imię i nazwisko: .....

Data: .....

Klasa: .....

Przedmiot: .....

Cel główny: .....

Cel pośredni (schemat lekcji): .....

Standardy osiągnięć	Wskaźniki (standardy wymagań)	Obserwacja umiejętności (skala 0-6)

SKALA: 0- trudno zaobserwować; 1- słabo; 2- poniżej przeciętnej; 4-dobrze; 5- bardzo dobrze; 6- znakomicie

Uwagi nauczyciela:

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Wnioski:

.....
.....
.....

Podpis nauczyciela

Podpis hospitującego

PRZYKŁADOWY ARKUSZ HOSPITACJI DIAGNOZUJĄCEJ

Imię i nazwisko: Emilia B.

Data: 07.03.2002 rok

Klasa: grupa koedukacyjno-rozwojowa, wiek 7-12 lat

Przedmiot: zajęcia plastyczne

Cel główny: poznanie nowej techniki plastycznej

Cel pośredni: wykonanie laurki z okazji Dnia Kobiet

Standardy osiągnięć	Wskaźniki osiągnięć (standardy wymagań)	Obserwacja umiejętności (skala 0-6)
1. poznanie i przyswojenie nowej techniki plastycznej 2. samodzielne wykonanie laurki	– umie posługiwać się nożyczkami	5
	– umie zachować proporcje	4
	– umie dobrać kolory	5
	– potrafi estetycznie wykonać pracę	5
	– potrafi korzystać z własnych pomysłów	3
	– zna zasady BHP	5

SKALA: 0- trudno zaobserwować; 1- słabo; 2- poniżej przeciętnej; 4-dobrze; 5-bardzo dobrze; 6- znakomicie

Uwagi nauczyciela:

Celem zajęć było przyswojenie nowej techniki plastycznej, sprawdzenie poziomu rozwoju zdolności manualnych stopnia samodzielności wykonania laurki

.....

.....

Wnioski:

- 1) W dalszym ciągu należy rozwijać wyobraźnię przestrzenną;
- 2) Należy wprowadzać więcej zajęć, w których nacisk kładzie się na kreatywność, inwencję twórczą dzieci;
- 3) Należy popracować z dziećmi nad zwiększeniem ich poczucia estetyki;
- 4) Należy zwiększyć ilość zajęć rozwijających sprawność manualną;

.....

.....

Podpis nauczyciela

Podpis hospitującego

Opracowano na podstawie:

1. *Rodzinna opieka zastępcza. Adopcja.* „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2002, nr 7.
2. *Rozporządzenie MPiPS z dnia 1 września 2000r. w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych.* „Dziennik Ustaw” 2000 nr 80, poz. 900.
3. Drzewiecki L., Duda M., Martynowicz B.: *Indywidualny plan pracy z dzieckiem.* „Problemy opiekuńczo-wychowawcze”. 2002 nr 10.
4. Filipczuk H.: *Dziecko w placówce opiekuńczo-wychowawczej.* Warszawa 1988, s. 225.
5. *Towarzystwo „Nasz Dom”, Program PRIDE: Rodzina Zastępcza/Adopcja.* „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze 2002 nr 7.

Elżbieta Zieja

FUNKCJE I ZADANIA ŚWIETLICY

Świetlica jako wewnątrzszkolna instytucja wychowawcza wspomaga i uzupełnia pracę szkoły we wszystkich jej zakresach: opieki, oddziaływania wychowawczego oraz poczyniń dydaktycznych.

- Opieką świetlicy szkoła obejmuje uczniów, którym dom ze względu na pracę zawodową rodziców nie może jej zapewnić w pełnym wymiarze czasu. Świetlica ponadto spełnia często dodatkowo funkcje opiekuńcze wobec dzieci z rodzin niewydolnych wychowawczo. Wspomaga też w razie potrzeby pracę szkoły w zakresie wyrównywania braków i opóźnień w rozwoju fizycznym i psychicznym poszczególnych wychowanków.
- Pełniąc z ramienia szkoły funkcję opiekuńcze, świetlica stanowi zarazem wyodrębnione środowisko wychowawcze działające w tym samym co szkoła kierunku, wzbogacające jej oddziaływania własnymi metodami. Prawidłowa praca świetlicy sprzyja w szczególności umacnianiu więzi uczuciowej ze szkołą i angażowaniu dzieci w realizację założonych celów wychowawczych.
- Szkoła prowadząca świetlicę zapewnia uczniom, najbardziej tego potrzebującym, odpowiednie warunki do pracy przy odrabianiu lekcji i przyswajaniu prawidłowych nawyków uczenia się. Treść zajęć świetlicowych skorelowana z programem nauczania wzbogaca i rozszerza intelektualne możliwości i zainteresowania dzieci, stymulując ich własną aktywność umysłową w szerszym zasięgu niż to może mieć miejsce na lekcji. W toku tej pracy powstają równocześnie naturalne warunki dla wyrównywania trudności szkolnych poszczególnych dzieci w sposób sprzyjający ich dobremu samopoczuciu w szkole i przywracaniu wiary we własne możliwości. Wzmocnia to motywację dziecka do nauki szkolnej. W obecnej sytuacji jest to ważne zadanie świetlicy.

Cele wychowawcze szkoły wyznaczają ogólny kierunek działań, a zarazem – zakres zadań świetlicy szkolnej. Inna jest jednak – w jej ramach – hierarchia tych zadań, inne też możliwości tworzenia swoistych sytuacji wychowawczych. Można by powiedzieć, że w zakresie pozadydaktycznej pracy wychowawczej świetlica spełnia odrębne, sobie właściwe zadania, mające dla ich realizacji szczególne sprzyjające warunki. Polegają one na znacznie większej – niż w czasie lekcji –

swobodzie w dobieraniu treści i form zajęć i zwiększonych możliwościach wykorzystania spontanicznej aktywności jednostek i grupy jako całości. Stąd też w porównaniu zajęć należy unikać powtarzania trybu lekcyjnego.

Do programowych zadań świetlicy, uzupełniających pracę wychowawczą w czasie lekcji, zaliczyć można:

- Zapoznanie dzieci z możliwościami zdrowego i pożytecznego wychowawczego organizowania sobie wolnego czasu, przyswajania dobrych nawyków w tym zakresie.
- Tworzenie warunków dla rozwoju indywidualnych zainteresowań, wzbogacanie ich wachlarza poprzez wspólne działanie zespołu, wiązanie z życiem dzieci wiadomości nabywanych w szkole, wdrażanie do korzystania z dostępnych dzieciom dóbr kultury, rozwijanie wielostronnej aktywności twórczej i postaw motywacyjnych.
- Kształtowanie postaw społecznych w toku kontaktów między uczestnikami zajęć i w trybie tworzonego świadomie środowiska, sprzyjającego współdziałaniu, nabywaniu umiejętności, koleżeńskiemu współżyciu i kierowania się ważnymi dla zbiorowości normami i kryteriami postępowania.
- Pomoc dzieciom o obniżonym poczuciu wartości, ze względu na trudności w nauce, w uzyskiwaniu wyższej samooceny poprzez zgodny z ich możliwościami wkład w życie zespołu i zdobywanie na tej drodze poczucia przydatności i uznania.

RODZAJE ŚWIETLIC

Termin „świetlica” oznacza lokal, izbę, jasną, odświeżoną. Dla pedagogów świetlica jest również zespołem treści, form i metod oddziaływania na pewien określony zespół dzieci. Istnieje wiele podziałów świetlic (zob. Helena Burno-Nowakowa, Irena Polkowska. *Zajęcia pozalekcyjne z dziećmi upośledzonymi umysłowo*, Warszawa 1988).

Świetlica planowana – jest to świetlica z określonym programem i tokiem, tj. przebiegiem zajęć, w których biorą udział dzieci pod kierunkiem wychowawcy. Jeżeli program zajęć powiązany jest jednym tematem czy problemem przewijającym się przez wszystkie zajęcia danej jednostki metodycznej, mówimy wtedy o świetlicy tematycznej. Tematykę czerpiemy głównie z aktualnych wydarzeń, bądź nawiązujemy do rocznic, świąt, np.: „Dzień Zwycięstwa”, „Dzień Górnika” itp.

Świetlica tematyczna – zajęcia przeprowadzane są przeważnie raz w tygodniu w każdej grupie. Wymagają od wychowawcy bogatego i różnorodnego materiału oraz środków dydaktycznych (audiowizualnych, filmów, nagrań, obrazów, rekwizytów, przyborów i narzędzi). Świetlice tematyczne dostarczają dzieciom wielu emocji, przeżycia są pełniejsze i intensywne.

Świetlica klubowa – urządzana dla dzieci starszych, przynajmniej w dwóch pomieszczeniach. W jednej sali do zajęć cichych i indywidualnych – przygotowujemy różnorakie czasopisma, książki, przybory do wycinania, rysowania, klejenia itp., w drugiej sali – do zajęć towarzyskich, ruchowych i głośnych – przygotowujemy gry stolikowe, loteryjne i zręcznościowe, odpowiednie pomoce i rekwizyty do gier dramatyzowanych, instrumenty muzyczne, audiowizualne itp. Dzieci mogą wybrać sobie ulubioną książkę, czasopismo, wykonać ulubioną pracę, posłuchać muzyki, potańczyć.

Świetlica kramikowa – urządzana jest z myślą o dzieciach młodszych. Do tego rodzaju działalności wystarczy jedna sala. Na specjalnych stolikach lub półkach gromadzimy książeczki, pisemka, albumiki, w innym miejscu przybory do rysowania i malowania, w innym zaś zabawki do indywidualnego wyboru. Oddzielnie ustawiamy gry zręcznościowe i konstrukcyjne, czy pomoce do gier dydaktycznych, łamigłówek itp. Dzieci zależnie od zainteresowań i chęci gromadzą się przy danym stole lub w kąciuku. Potrzebne materiały, gry, zabawki wydają dyżurni. Z czasem, jeśli nauczą się szanować wspólne rzeczy i dbać o porządek, mogą mieć bezpośredni dostęp do szaf, półek, stolików. Wychowawca pomaga podczas tych zajęć i dyskretnie kieruje, niezdecydowanym doradza, podsuwa pomysły i zachęca do działania. Świetlica tego typu pozwala ujawnić zainteresowania dzieci i stwarza warunki do rozwijania zdolności każdego dziecka.

Świetlica typu instruktorskiego – to najczęściej zajęcia artystyczne, plastyczne, rytmiczne, umuzykalniające, praktyczno-techniczne prowadzone przez instruktora – specjalistę w godzinach określonych rozkładem tygodniowym. Instruktorzy ściśle współpracują z wychowawcami świetlicy.

Świetlica zielona – organizowana jest zwykle na wolnym powietrzu pod kierunkiem wychowawcy, instruktora, drużynowego. Świetlica zielona ma charakter dydaktyczno-rozrywkowy, czasem przypominająca charakterem zbiórkę harcerską. Są tu ogniska, gry terenowe a także prace społecznie użyteczne. Świetlice te najczęściej prowadzone są metodami harcerskimi.

KADRA PEDAGOGICZNA

Dobre wyniki pracy w świetlicy uzależnione są przede wszystkim od należycie przygotowanej kadry pracowników pedagogicznych. Wychowawca świetlicy wbrew pozorom znajduje się w znacznie trudniejszej sytuacji od nauczyciela, który ma w ręce gotowy program nauczania. Wynikają z tego pewne ograniczenia, ale i pewna wyгода. Wychowawca ma być nie tylko pełnym inwencji realizatorem, ale i twórcą czy współtwórcą programu, planu pracy, obejmujących różnorodne formy działania, dostosowane do konkretnej sytuacji i potrzeb dzieci. Musi umieć rozpoznawać potrzeby dzieci, rozumieć ich problemy i razem z nimi je rozwiązywać i zaspokajać.

Jaki powinien być wychowawca, aby mógł sprostać tak licznym, wielorakim i poważnym zadaniom? Wychowawca świetlicy powinien odznaczać się cechami wynikającymi z charakteru tej placówki.

W tym względzie powinien posiadać:

- zdrowie, sprawność fizyczną, zamiłowanie do ruchu na świeżym powietrzu, do obcowania z przyrodą;
- postawę „ekstra do świata”, plastyczność percepcji i reakcji, spostrzegawczość, żywość wyobraźni, pomysłowość, wielostronne zainteresowania, zdolność do ekspresji;
- pogodne usposobienie, wrażliwość emocjonalną, poczucie humoru;
- łatwość nawiązywania kontaktów społecznych;
- zrównoważenie, cierpliwość, stanowczość, systematyczność, dokładność;
- zdolność do utrzymywania porządku i ładu organizacyjnego;
- opiekuńczość, życzliwość, zdolność indywidualnego zajmowania się dzieckiem, rozumienie jego potrzeb, gotowość do dzielenia i poznawania przeżyć oraz zainteresowań dziecka;
- wiedzę psychologiczną i pedagogiczną.

Najlepszym wychowawcą świetlicy jest więc ta osoba, która z przejęciem i zrozumieniem odnosi się do sprawy wszechstronnego wychowania dziecka. Wychowanie małych dzieci to nic innego jak kształtowanie tych samych cech osobowych, których oczekujemy od ludzi dorosłych.

BAZA I WYPOSAŻENIE ŚWIETLICY

Marzeniem każdego kierownika świetlicy jest to, aby każda grupa miała do dyspozycji swoją salę.

Zdajemy sobie sprawę, że ze względu na zagęszczenie szkół musimy zadowolnić się jedną do dwu sal o dość dużej powierzchni od 40-60 m². Świetlica powinna dodatkowo do swojej działalności wykorzystywać inne pomieszczenia w szkole (salę gimnastyczną, aulę, harcówkę, bądź gabinety przedmiotowe). Dodatkowym elementem całości bazy świetlicy powinien być teren przed szkołą składający się z boisk, placów rekreacyjnych, działki szkolnej. Świetlica mająca do dyspozycji dwie sale, jedną z nich powinna dostosować do zajęć ruchowych, drugą zaś do zajęć manualnych.

Oprócz funkcji ważna jest estetyka. Wzrokowe przeżycia estetyczne są dla człowieka nie mniej ważne niż estetyczne wzruszenia muzyczne. Jednak podstawą estetyki jest ład, porządek i czystość.

Salę powinny być urządzone z prostotą, nie przeładowane w meble i dostosowane do wieku dziecka. Najwłaściwszą dekoracją są plastyczne prace dzieci, eksponowane tematycznie w formie wystawek. Prace powinny być dobierane kolorystycznie i estetycznie rozmieszczone na ścianie tworząc pewną całość. W każdej świetlicy, dużej czy małej, powinny być urządzone kąciki zainteresowań (stałe i ruchome). Kącików stałych powinno być kilka np.: książki, zabaw, przyrodniczy, wypoczynku. Kąciki ruchome organizuje się na okres realizacji tematu kompleksowego np. „Lekarz”, „Fryzjer”, „Poczta”, „Sklep” itp.

WYPOSAŻENIE ŚWIETLICY

I Sprzęt:

1. Zestaw mebli (meblościanki, stoły, krzesła dostosowane do wzrostu ucznia).
2. Zastony zaciemniające.
3. Stolik pod projektor.
4. Listwa do zawieszania tablic.
5. Tablice: szkolne, flanelowe, magnetyczne, literowe z folii, zwijane.
6. Ekran zwijany.
7. Liczydła duże.
8. Dywan, wykładzina dywanowa (4-5 koców).
9. Lustro (do ćwiczeń logopedycznych).
10. Ławka szwedzka.
11. Dobre oświetlenie (lampki włoskie i lampki przenośne).

II Środki audiowizualne: magnetofon, epidiaskop, episkop, telewizor, magnetowid.

III Środki dydaktyczne:

1. Prześroczka (skatalogowane) – bajki, historyjki.
2. Płydoteka (skatalogowana) – nagrania bajek, opowiadań.
3. Fonoteka i wideoteka (nagrane taśmy magnetofonowe i wideo – skatalogowane).
4. Alfabet liter pisanych i drukowanych (plastyczny).
5. Rozsypanki: literowe, literopodobne, sylabowe, wyrazowe.
6. Loteryjki: wyrazowo-zadaniowe i inne.
7. Tablice ortograficzne wykonane przez nauczyciela.
8. Zestawy historyjek obrazkowych.
9. Kolorowe liczby.
10. Klocki do nauki logicznego myślenia.
11. Podwójne zestawy pocztówek.
12. Instrumenty perkusyjne.

IV Gry i zabawki:

Stemple, pieczątki, klocki konstrukcyjne, drukarenki, układanki, gry dydaktyczne, lalki, samochody, koszykówka stołowa, serso, bilard stołowy, „Chińczyk”, „Człowieku nie irytuj się”, „Lotnik”, „Połowy morskie”, „ZOO - wesołe rachunki”, „Kropki matematyczne”, „Miasta polskie”, loteryjki (geograficzne, historyczne), „Poznaj znaki drogowe”, „Lotto”, warcaby, szachy, pchełki, kregle, memo, zwierzaki, cudaki, „Melonik czy sombrero?”, „Gacek gdzie jesteś?”, „Mickey Mouse & Company”, tęcza, patyczaki, rodzinki, barykada, szachy, warcaby itp.

V Narzędzia i materiały do prowadzenia zajęć:

1. Zajęcia dydaktyczne:
  - podręczniki szkolne kl. I-IV, programy nauczania kl. I-IV, czasopisma dziecięce albumy roślin, zwierząt, miast itp., książeczki do kolorowania.
2. Zabawy ruchowe:
  - szarfy, piłeczki palantowe, piłki gumowe, skakanki, linki, klocki drewniane, komplety łamigłówek, gwizdki, tekturowe książki, chorągiewki, znaki drogowe, piłki (do gry w siatkówkę, piłkę ręczną, nożną).
3. Zajęcia plastyczne:
  - przybory do malowania, rysowania, farby do malowania, materiały do wycinania, gazety, papier kolorowy i pakunkowy, cerata, płótno, wełna, bibuła, glina, plastelina, modelina, masa papierowa, kreda kolorowa, redisy, tusze kolorowe.
4. Zajęcia praktyczno-techniczne:
  - narzędzia i przybory do majsterkowania – młotki, obcęgi, piłki do cięcia, pilniki, noże, nożyczki, diament do cięcia szkła;
  - materiały – odpady ze sklejek, płyt wiórowych, kleje, taśmy klejące, karton, tektura, sznurek różnej grubości, drut, gwoździe (różnej wielkości) itp.

TRADYCJE ŚWIETLICY

W każdej dobrze zorganizowanej pracy świetlicowej na przestrzeni lat tworzą się tradycje, obrzędowość i symbolika.

Niezbędnymi warunkami, które powinny towarzyszyć rozwojowi tradycji są:

1. Konieczność identyfikowania się wychowawcy z grupą.
2. Konieczność współdziałania dzieci w tworzeniu tradycji, obrzędowości i symboliki.
3. Czuwanie, by tradycja, obrzędowość i symbolika były dla dzieci zrozumiałe.
4. Czuwanie, aby dzieci akceptowały ustaloną tradycję, obrzędowość i symbolikę.
5. Współdziałanie z nauczycielami i wychowawcami klas, aby zdobyte przez dzieci stopnie, sprawności i przyznawane odznaki były cenione w klasie.
6. Konieczność kontroli, aby w szkole nie rozwijało zbyt licznych i znacznie od siebie niezależnych tradycji (klasa, świetlica, harcerstwo).

Z jakich elementów składają się te tradycje?

1. Zajęcia programowe charakteryzujące odrębny styl pracy i zabaw (np. zdobywanie sprawności i stopni). Sprawności mogą dotyczyć z jednej strony spraw dydaktycznych, z drugiej zaś zainteresowań np. sprawności filumenisty, zbieracza pocztówek, wodzireja gier stolikowych itp.
2. Zajęcia przeprowadzone w podobny sposób co pewien czas np. „Imieniny Świetlicowe”, „Dzień Woźnego”, „Dzień Dziewcząt”, „Dzień Opowiadania Bajek”.

3. Symbole, etykieta.

Wśród symboli możemy wyróżnić:

a) symbole materialne:

- proporzec świetlicy, grupy świetlicowej,
- totem,
- kącic spraw różnych np. fotogazetka „Coś o nas”,
- odznaka przynależności do świetlicy, grupy świetlicowej (kolorowe wstążeczki, opaski, karty identyfikacyjne);

b) symbole werbalne:

- nazwa świetlicy, grupy świetlicowej (np. „Dziupła”, „Jagódki”),
- zawołania, okrzyki świetlicy i grupy świetlicowej,
- powiedzonka („Nie bądź zawsze lokomotywą”),
- piosenka świetlicy, grupy świetlicowej,
- hasła pracy miesięczne, tygodniowe,
- pseudonimy poszczególnych uczestników („Gargamel”, „Miś Koala”, „Biedronka”, „Pulpecik”);

c) symbole pisemne:

- regulamin, prawa, kodeks i konstytucja świetlicy,
- odznaki stopni sprawności („czytuś”, „rachmistrz”),
- proporzyczki.

Oprócz symboli ważną rolę odgrywa etykieta czyli sposób zachowania się według ustalonych zasad.

KARTA ZGŁOSZENIA DZIECKA DO ŚWIETLICY

Część I (wypełniają rodzice – opiekunowie dziecka) o świetlicy

Proszę o przyjęcie ..... do świetlicy

w godz. od ..... do ..... od dnia .....

Dziecko będzie wychodziło ze świetlicy samo o godz. ....

Dziecko będzie odbierane ze świetlicy przez .....

1. Dane o dziecku

– data urodzenia .....

– adres zamieszkania i telefon .....

– stałe choroby, wady rozwojowe, kalectwo itp. ....

.....

– zainteresowania, zdolności .....

.....

– udział w zajęciach pozalekcyjnych i pozaszkolnych .....

.....

2. Uwagi, prośby rodziców – opiekunów (odrabianie zadań domowych w świetlicy, indywidualna praca z dzieckiem itp.): .....

.....

3. Rodzice (opiekunowie):

4. Rodzeństwo (imię i nazwisko, rok urodzenia, klasa w przypadku uczęszczania do tej samej szkoły):

5. Inne osoby zamieszkujące wspólnie z dzieckiem (imię i nazwisko, stopień pokrewieństwa, rok urodzenia):

Dnia.....

Podpis ojca (opiekuna), matki (opiekunki) .....

Część II (*Wypełnia Komisja Kwalifikacyjna*)

Decyzją Komisji Kwalifikacyjnej z dnia .....

dziecko a) zostało przyjęte do świetlicy od dnia .....

b) nie zostało przyjęte do świetlicy z powodu .....

.....

Część III (wypełnia wychowawca w razie potrzeby w trakcie pracy z dzieckiem)

1. Który rok dziecko uczęszcza do klasy ..... świetlicy .....

2. Badania psychologiczno-pedagogiczne .....

– wyniki badań .....

.....

– zalecenia .....

.....

3. Wyniki dziecka w nauce (w czym osiąga sukcesy, jakie przedmioty sprawiają mu największe trudności) .....

.....

4. Zajęcia dodatkowe

– gimnastyka korekcyjna .....

– zajęcia reedukacyjne .....

– .....

– .....

5. Spostrzeżenia wychowawcy:

– pozycja dziecka w rodzinie .....

.....

.....

– umiejętność współdziałania w zabawie .....

.....

– formy zachowania pozytywnego .....

.....

– formy zachowania negatywnego i sposoby przeciwdziałania:

.....

.....

.....

.....

.....

Miesiąc wrzesień – przykładowy zapis tygodnia
Zadania wychowawcze na bieżący tydzień

1. Sposoby nakrywania do stołu.
2. Utrwalenie pisowni z „rz” i „ó” – pisanie z pamięci (ćwiczenia z Jankiem K.).
3. Zorganizowanie wieczornicy poświęconej Warszawie.

Data	Rodzaje zajęć Godzina	Treść zajęć	Nie- obecni	Podpis wych.	Uwagi
1	2	3	4	5	6
Poniedziałek	14–15	Rozmowa i nakrywanie do obiadu (sposób ułożenia naczyń, zwrócenie uwagi na estetykę stołu i sposób siedzenia).			
	Odrabianie zadań 16–18	Podanie zasad pisowni z „rz” i „ó” (zapisanie definicji do zeszytu ćwiczeń).			Wiersze do nauczenia się na pamięć otrzymali: Jurek, Janek i Staś.
	Zajęcia czytelnicze 19–20	Projekcja przeźroczy „Warszawa dawniej a dziś”. Rozdanie wierszy o Warszawie celem nauczenia się na pamięć – ćwiczenia w czytaniu.			
Wtorek	Zajęcia poranne 7–8	Nakrywanie do stołu – śniadanie, ćwiczenia indywidualne.			Najlepiej nakrył do stołu Staś.
	Odrabianie zadań 16–18	Wypełnianie luk w wyrazach, w których występuje „rz” i „ó”. Użycie słowników ortograficznych.			Janek dość sprawnie posługuje się słownikiem.
	Zajęcia plastyczne 19–20	Wykonywanie Syrenki warszawskiej, technika dowolna (papieroplastyka, wydzieranie, wyklejanie z plasteliny).			Najładniejsza praca Jurka.
Środa	Zajęcia rekreacyjne 14–15.30	Wycieczka do lasu. Zbieranie „darów jesieni”.			
	Odrabianie zadań 16–18	Zabawa na czas: wypisanie jak największej liczby wyrazów z „ó” (ćwiczenia pamięciowe).			
	Zajęcia umuzykalniające 19–20	Nauka piosenki „W naszej Warszawie”. Instrumentacja piosenki za pomocą instrumentów perkusyjnych.			Janek ma dobry słuch muzyczny.

1	2	3	4	5	6
Czwartek	Zajęcia rekreacyjne 14–16	Spacer do lasu. Zabawa w podchody.			Janek zrobił 4 błędy.
	Odrabianie lekcji 16–18	Pisanie dyktanda z użyciem wyrazów z „ó” i „rz”.			Bardzo pomysłowy strój Warsa i Sawy wykonali Jurek i Janek.
	Zajęcia praktyczne 19–20.30	Przygotowywanie strojów dla bohaterów legendy o Warsie i Sawie.			
Piątek	Zajęcia gospodarze 14–16	Porządkowanie pomieszczeń – czyszczenie dywanów za pomocą płynu „Dywanol”.			Najlepiej recytuje wiersz Stasiu.
	16–18	Próba generalna recytacji wierszy o Warszawie (zwrócenie uwagi na poprawność wymowy i dykcję).			Dzieciom bardzo podobały się zajęcia – marzymy o własnej kuchence.
	Zajęcia kulinarne 19–20	Pieczenie kruchych ciastek (przepis z książki „Kuchnia polska”).			
	9–10	Oglądanie programu dla dzieci „5 – 10 – 15”.			
Sobota	Zajęcia praktyczne 10–12	Wykonywanie albumu pt.: „Warszawa po wojnie – Warszawa dziś” (wykorzystanie pocztówek, wycinków z gazet).			Na wieczornicę zaproszono grupę dziewcząt i młodszych chłopców.
	Gry i zabawy	Wieczornica poświęcona Warszawie: a) występy dzieci, b) poczęstunek, c) wieczorek taneczny.			
Niedziela	Zajęcia sportowe 10–12	Zajęcia na boisku szkolnym. Gra zespołowa w „Dwa ognie” – ćwiczenia w podawaniu piłek.			
	Obiad 13–14	Przygotowanie obiadu z grupą – podsumowanie wiadomości o zachowaniu się przy stole.			
	Zajęcia rekreacyjne 14–16 19–20	Wyjazd do kina na film „Wejście smoka”. Rozmowa o bohaterze filmu – oglądanie albumów poświęconych bohaterowi, a wykonanych przez dzieci.			

Uwagi o realizacji zadań:

Zadania 1 i 3 zostały zrealizowane w całości.

Do zadania 2 należy za jakiś czas powrócić.

Miesiąc październik– przykładowy zapis tygodnia
Zadania wychowawcze na bieżący tydzień

1. Sposoby konserwacji i przechowywania obuwia.
2. Posługiwanie się słownikiem ortograficznym.
3. Przygotowanie imprezy z okazji Dnia Edukacji Narodowej.
4. Usprawienie manualne Janka K. w toku codziennych zajęć (zalecone przez zespół diagnostyczny).

Dzień tygodnia	Rodzaj zajęć	Treść zapisu	Uwagi o realizacji
1	2	3	4
Poniedziałek	Zajęcia poranne Zajęcia dydaktyczne Zebranie grupy	Przegląd obuwia – pobranie z magazynu brakującego. Wyjście do biblioteki, wypożyczenie słowników ortograficznych oraz czasopism. Omówienie zadań na bieżący tydzień. Przydzielenie prac poszczególnym wychowankom.	Zwrócenie uwagi na wykorzystanie budżetu. Zadania wywieszane na tablicy „Nasze sprawy”.
Wtorek	Zajęcia poranne 7–8 Zajęcia dydaktyczne 16–18 Zajęcia czytelnicze	Nauka sznurowania butów – pomoc chłopców starszych młodszym. Zapoznanie dzieci z budową słownika ortograficznego. Wyszukiwanie w czasopismach wierszy o nauczycielach, głośne czytanie i uczenie się na pamięć inscenizacji – podział ról.	Ćwiczenie sznurowania z Jankiem K.
Środa	Zajęcia praktyczno-tech. 15–16 Zajęcia dydaktyczne 16–18 Zajęcia wieczorne 20–20.45	Wykonanie upominków na Dzień Edukacji Narodowej – „Ptaki” (szyszki, klej, tektura). Wypełnianie luk w wyrazach z użyciem słowników. Czyszczenie i pastowanie obuwia.	Pomoc Jankowi w klejeniu uszu i oczu sowy.

1	2	3	4
Czwartek	<p>Zajęcia plastyczne 15–16</p> <p>Zajęcia dydaktyczne 16–18</p> <p>Zajęcia muzyczne</p>	<p>Wykonywanie kostiumów do inscenizacji „Sercem za serce”.</p> <p>Rozwiązywanie rebusów i krzyżówek z użyciem słowników.</p> <p>Nauka płaśu „Zielony walczyk”.</p>	Janek ma kłopoty w posługiwaniu się igłą.
Piątek	<p>Zajęcia kulinarne 15–16</p> <p>Zajęcia dydaktyczne 16–18</p> <p>Zajęcia wieczorne 19–20</p>	<p>Pieczenie słodkich rogalików z wykorzystaniem przepisów z książki „Kuchnia polska”.</p> <p>Konkurs na czas – Rośliny i zwierzęta z „rz” i „ż”.</p> <p>Sprawdzenie poprawności za pomocą słownika.</p> <p>Wykonywanie pudełka na przybory do konserwacji obuwia (Janek lakieruje pudełko).</p>	Janek zawija rogate.
Sobota	Zajęcia kulturalno-rozrywkowe	<p>Wieczornica poświęcona pedagogom pt. „Sercem za serce”:</p> <ul style="list-style-type: none"> – program artystyczny, – poczęstunek, – wręczenie upominków, – dyskoteka dla dzieci. 	
Niedziela	<p>TV 9–11</p> <p>Zajęcia sportowe 11.30–12.30</p>	<p>Oglądanie audycji dla dzieci – bajki Disney’a. Czas wolny do dyspozycji wychowanków.</p> <p>Mecz piłki ręcznej.</p>	Najlepsi w grze: Jurek i Staszek.

Uwagi o realizacji zadań:

Zadania zostały zrealizowane w całości.

PLANOWANIE PRACY

Roczny plan pracy placówki opracowuje i zatwierdza rada pedagogiczna. Treść i forma planu (przejrzystość, komunikatywność) powinny wskazywać na to, że plan powstał dla pracy a nie dla wizytacji. Szczególnie należy unikać ogólnikowości i deklaratywności oraz rejestrowania podstawowych obowiązków. W praktyce często popełnianym błędem jest konstruowanie planów maksimum, tzn. takich, w których znajduje się wszystko co możliwe. Zadania muszą być formułowane konkretnie i określone w sposób wymierny, aby można było rozliczyć każdego z ich wykonania. Zadań w rocznym planie pracy powinno być od czterech do sześciu. Powinny one wynikać z:

- charakterystyki składu wychowanków, kadry pedagogicznej, warunków lokalowych, materialnych, organizacyjnych i środowiskowych placówki w okresie objętym planowaniem.
- wniosków rady pedagogicznej wynikających z analizy ubiegłorocznej pracy placówki w zakresie opiekuńczym, zdrowotnym, dydaktycznym i organizacyjno-administracyjnym;
- wniosków pohospitacyjnych, powizytacyjnych i kontrolnych;
- nowych przepisów resortowych i nadrzędnych mających zastosowanie w funkcjonowaniu placówki;
- innych okoliczności wynikających z potrzeb lub tradycji regionalnych i środowiskowych.

Formalny układ planu pracy musi sprzyjać konkretyzacji zadań, formułowaniu ich w sposób wymierny, jednoznacznemu określaniu wykonawcy lub wykonawców i jednoosobowej odpowiedzialności za wykonanie zadania przez wszystkich do tego zobowiązanych, a także równomiernemu obciążeniu zadaniami wszystkich pracowników.

Roczny plan pracy grupy wychowawczej sporządza się na podobnych zasadach i musi być on w symbiozie z rocznym planem placówki. Plan grupy powinien być poprzedzony charakterystyką składu osobowego grupy.

Poniżej zamieszczam przykładowe plany pracy z różnych świetlic na terenie Jeleniej Góry i okolic.

1	2	3	4
3. Rozwijanie indywidualnych zainteresowań i twórczych zamiłowań	<p><i>Zajęcia umuzykalniające (zapoznanie z muzyką i tańcami regionu), nauka piosenek związanych z organizowanymi imprezami i nauka piosenek dziecięcych;</i></p> <p><i>Prowadzenie zajęć teatralnych, czytelniczych, przyrodniczych, gospodarczych, sportowych, plastycznych;</i></p> <p><i>Organizowanie współzawodnictwa w czytelnictwie, w pracach na rzecz świetlicy, sporcie i turnieju gier świetlicowych;</i></p> <p><i>Organizacja imprezy „Odpoczywamy po tygodniu pracy” – zabawy z konkursami;</i></p> <p><i>Obserwacja zmian zachodzących w przyrodzie z uwzględnieniem pór roku;</i></p> <p><i>Pielęgnacja roślin ozdobnych, dokarmianie ptaków;</i></p> <p><i>Wycieczki do parku.</i></p>	<p>raz w tygodniu</p> <p>2 godz. dziennie</p> <p>każdy piątek</p> <p>2 razy w tygodniu</p>	<p>wychowawcy</p> <p>wychowawcy wg specjalności</p> <p>"</p> <p>wychowawcy grup</p> <p>"</p> <p>"</p> <p>"</p>
4. Zapewnienie powodzenia szkolnego wychowankom świetlicy	<p><i>Wytypowanie dzieci do poradni psychologiczno-pedagogicznej;</i></p> <p><i>Zorganizowanie miejsc do odrabiania lekcji (zakup biurka, krzesła, lamp);</i></p> <p><i>Doposażenie biblioteczki nauczyciela (zakup encyklopedii, słowników i wydawnictw albumowych);</i></p> <p><i>Zatrudnienie na godziny wychowawcy-specjalisty terapii pedagogicznej;</i></p> <p><i>Zorganizowanie pomocy uczniom mało zdolnym i zaniedbanym z języka polskiego i matematyki;</i></p> <p><i>Wykorzystanie zajęć czytelniczych, muzycznych, plastycznych i innych do kompensowania braków z wiedzy szkolnej;</i></p> <p><i>Realizacja zaleceń poradni psychologiczno-pedagogicznej w stosunku do przebadanych dzieci;</i></p> <p><i>Wykorzystanie uczniów zdolnych do pomocy koleżeńskiej.</i></p>	<p>IX-X</p> <p>I</p> <p>II</p> <p>I</p> <p>X</p> <p>wg potrzeb</p> <p>"</p> <p>"</p>	<p>pedagog, kierownik intendent, kierownik kierownik, wychowawcy</p> <p>dyrektor, kierownik wychowawcy grup</p> <p>"</p> <p>pedagog, kierownik wychowawcy grup wychowawcy</p>
5. Współpraca świetlicy z rodzicami, wychowawcami klas oraz z zaprzyjaźnionymi osobami i instytucjami	<p><i>Ścisła współpraca nauczycieli świetlicy z wychowawcami klas, pedagogiem szkolnym (kwalifikacja, doradztwo w zakresie pomocy dzieciom);</i></p> <p><i>Odwiedziny wychowanków w domach i zapraszanie rodziców do świetlicy;</i></p>	<p>raz w miesiącu</p> <p>raz w tygodniu</p>	<p>wychowawcy</p> <p>"</p>

1	2	3	4
	<i>Uczestnictwo rodziców, nauczycieli i osób zaprzyjaźnionych w uroczystościach organizowanych przez świetlicę.</i>	wg kalendarza imprez	wychowawcy, kierownik
6. Doskonalenie pracy rady pedagogicznej w świetlicy	<i>Udział kierownika w radach pedagogicznych szkoły; Doskonalenie warsztatu pracy wychowawcy przez uczestnictwo w zespołach samokształceniowych organizowanych przez świetlicę, szkołę i ośrodek metodyczny; Przygotowanie kadry pedagogicznej do zdobywania awansu zawodowego.</i>	raz w semestrze wg informatora Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli wg potrzeb	dyrektor szkoły kierownik świetlicy i doradca metodyczny "

PRZYKŁADOWE MIESIĘCZNE PLANY PRACY ŚWIETLICY WRZESIEŃ

Temat kompleksowy	Cel wychowawczo-dydaktyczny	Zajęcia opiekuńcze	Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne
<p>Nasze sprawy – tworzymy samorząd</p> <p>Bezpieczna droga. Przestrzeganie zasad bezpieczeństwa w drodze do szkoły i do domu.</p>	<p>Wszyscy jesteśmy współgospodarzami świetlicy.</p> <p>Każdy z nas powinien czuć się bezpiecznie na swojej drodze.</p> <p>Bezpieczne zachowanie się na drodze.</p> <p>Sprawną organizacją i przeprowadzenie konkursu.</p>	<p>Nawiązanie i zacieśnienie kontaktu z dziećmi i ich rodzicami.</p> <p>Zapoznanie, przypomnienie dzieciom zasad ruchu drogowego.</p> <p>Bezpieczeństwo własne i innych – spotkanie z funkcjonariuszem policji.</p> <p>Pomoc słabszym dzieciom.</p>	<p>Za pomocą dotyku poznajemy koleżanki i kolegów.</p> <p>Głośne czytanie tekstu, zwrócenie uwagi na interpunkcję, gospodarowanie oddechem.</p> <p>Konkurs „Bezpieczna droga do szkoły”.</p>
<p>Warszawa – stolicą Polski.</p>	<p>Kształtowanie patriotycznej postawy dzieci.</p>	<p>Pomoc mniej sprawnym w wykonaniu Syrenki. Pomoc w zaprojektowaniu i wykonaniu albumu.</p>	<p>Koncentracja uwagi na dokładności – układanie puzzli.</p>
<p>Chcemy żyć w czystym środowisku.</p> <p>Organizujemy wystawkę rzeczy niepotrzebnych.</p>	<p>Kształtowanie nawyków dbania o porządek.</p> <p>Nie należy dokuczać zwierzętom, nie niszczyć zieleni.</p> <p>Poznanie skutków zniszczeń ekologicznych.</p>	<p>Pomoc mniej sprawnym w wykonaniu plakatu.</p> <p>Pomoc słabszym w odrabianiu zadań domowych.</p> <p>Pomoc słabszym manualnie – posługiwanie się nożyczkami.</p>	<p>Dobieranie rymów – rytmiczna recytacja tekstu.</p> <p>Koncentracja uwagi w czasie nauki wiersza.</p> <p>„Skupienie uwagi” podczas oglądania filmu.</p>
<p>Poznajemy najbliższą okolicę – spacer.</p>	<p>Prawidłowe przechodzenie przez jezdnię.</p> <p>Szanujemy las i zachowujemy się w nim zgodnie z ustalonymi zasadami.</p> <p>Higiena przy spożywaniu owoców.</p>	<p>Spacer to zdrowie.</p> <p>Pomagamy w wyszukiwaniu dorodnych okazów jesieni.</p> <p>Podpowiedź słabszym roli z inscenizacji.</p>	<p>Koncentracja uwagi w czasie zabawy. Każdy ma swoje miejsce.</p> <p>Prawidłowa wymowa „koprze”, „oprze”.</p>

Zajęcia czytelnice	Zajęcia plastyczno-techniczne	Zajęcia muzyczne	Gry i zabawy
Czytanie wiersza M. Chotomskiej „Do widzenia wakacje”.	Wykonanie planszy z regulaminem. Wykonanie znaków drogowych (tektura, plastelina, farby, „kredki – technika dowolna). Bezpieczna droga do szkoły (technika dowolna). Wykonanie gazetki ściennej. Przygotowanie nagród i upominków na Konkurs.	Poznanie słów i melodii piosenki „Dzwonek”. Poznajemy słowa i melodię piosenki „Policjant”. Śpiewanie piosenki „Policjant”.	Zabawa „Jesteśmy niepowtarzalni”. Zabawy – reagowanie na ruch ręki. Zabawa „Policjant”. Bezpieczna droga – zabawa na boisku szkolnym.
Poznajemy wiersz pt. „Stare Miasto” E. Zawadzkiej. Czytanie „Legend Warszawskich”.	Wykonanie Syrenki warszawskiej (technika dowolna – plastelina, kredki, farby). Wykonanie albumu pt. „Warszawskie pomniki”.	Słuchanie i śpiewanie piosenek o Warszawie.	Układanie puzzli – „Warszawskie zamki”. Zabawy ruchowe na boisku szkolnym.
Próby układania wierszy o tematyce EKO. Wiersz Cz. Janczarskiego „Drzewa” – nauka na pamięć. Oglądanie filmu z kasety EKO „Nasza Ziemia”.	Plakat „Nasza Ziemia” (technika dowolna). „Przygotowanie materiałów do gazetki „Nasza Ziemia”. Wykonanie gazetki. Wystawka śmieci.	Układanie tekstu piosenki – rymy do „szanuj zielen”, „nie deptaj trawników”. Powtórzenie piosenki ułożonej przez dzieci.	Zabawy na boisku szkolnym – zabawy z piłką, skakanką. Zabawy ruchowe – boisko szkolne. Zabawy na świeżym powietrzu.
„Pora wesoła” M. Głogowskiego – zapoznanie z wierszem. Poznanie wierszy o tematyce jesiennej. Czytanie wiersza J. Brzechwy „Na straganie” – próba inscenizacji.	Przygotowanie materiałów do wykonania strojów – inscenizacja wiersza „Na straganie”. Zbieranie tworzywa jesiennego na zajęcia w świetlicy (kasztań, żółędzie, mech, huba, liście i inne twory lasu), wystawa darów jesieni, stroje do inscenizacji lub elementy przedstawiające warzywa.	Śpiewamy i słuchamy piosenek o jesieni. Śpiewanie piosenek o tematyce: las, przyroda. Piosenka „Ogórek”.	Zabawa „Rzepka”. Zabawa w chowanego w lesie. Próba przedstawienia wiersza w formie inscenizacji – J. Brzechwa „Na straganie”

PAŹDZIERNIK

Temat kompleksowy	Cel wychowawczo-dydaktyczny	Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne	Zajęcia czytelnicze	Zajęcia plastyczne
Temat kompleksowy Bezpieczna droga dziecka z domu do szkoły	Cel wychowawczo-dydaktyczny Zachowujemy ostrożność „podczas” przechodzenia przez ulicę.	Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne Ćwiczenia słownikowe wokół tematu „Ruch uliczny”. Gra dydaktyczna „Jaki to znak?”. Rozwijanie pomysłowości i wyobrażeń dzieci – „Powiedz co by było, gdyby np. nie było pojazdów, znaków drogowych?”	Zajęcia czytelnicze Nauka na pamięć wiersza „Gdy zamierzasz przejść ulicę”. Opowiadanie na podstawie historyjki obrazkowej „Kto zawinił?”	Zajęcia plastyczne Ulica mojego miasta – malowanie farbą plakatową.
Poczta i jej pracownicy	Budzenie „szacunku dla ludzi pracy. Dokładna znajomość adresu zamieszkania i adresu szkoły.	Rozmowa na temat „Jaką drogę musi przejść list od nadawcy do adresata”. Zabawa dydaktyczna „Pomyłka w adresie”. Grupowanie słownictwa wokół tematu „poczta”. Adresowanie kopert i wypełnianie druków pocztowych.	Zainscenizowanie rozmowy „telefonicznej” między dwiema osobami z użyciem rekwizytów. Osluchanie z wierszem „Listonosz”.	„List obrazkowy do chorego „kolegi” – kredki.
Dary jesieni z sadu i ogrodu	Konieczność mycia warzyw i owoców „przed jedzeniem.	Wypowiedzi dzieci na temat ich ogrodów – dzielenie się przeżyciami z domu rodzinnego. Rozwiązywanie i układanie zagadek dotyczących warzyw i owoców. Zabawa dydaktyczna „Powiedz, co schowaliśmy?” – poprawne stosowanie form fleksyjnych. Zabawa dydaktyczna „Co masz w ręce?” – rozpoznawanie warzyw i owoców po dotyku.	Słuchanie wiersza „Rzepka” J. Tuwima recytowanego przez nauczyciela, manipulowanie sylwetkami na tablicy flanelowej. Inscenizacja wiersza „Na straganie” z użyciem kukielek z warzyw.	Wypełnianie obrysowanego konturu owoców plasteliną.
Las i jego mieszkańcy	1. Pozytywny stosunek do przyrody. 2. Przygotowujemy się do dokarmiania zwierząt w okresie zimy.	Praca z układanką „Najpospolitsze gatunki drzew występujących w Polsce” – dopasowywanie liści i owoców do drzew. Zabawa dydaktyczna „Leśna Ciuciubabka – wymień nazwę drzewa, które znasz”. Zagadki wierszowane o zwierzętach z przedstawianiem liter.	Nauka na pamięć wiersza „Liście”. Teatrzyk pudełkowy „Wiewiórki” B. Ostrowskiej.	„Malujemy jesiennie liście” – malowanie liści farbą plakatową i odbijanie na kartce.

Zajęcia techniczne	Zajęcia muzyczne	Gry i zabawy	Zajęcia turystyczne
Znak drogowy – praca z kartonu i drewna.	Imrowizacja ruchowa przy piosence „Uliczne sygnały”.	Zabawa bieżna „Samochody”. Orientacja-porządkowa „Czerwone światło – stój, zielone – idź”.	Wycieczka na skrzyżowanie – praktyczna nauka przechodzenia przez jezdnię.
Wycinanie i sklejanie koperty.	Osluchanie z piosenką „Chodzi listonosz”.	„Głuchy telefon”. Zabawa rzutna „Poczta”	Wycieczka do urzędu pocztowego.
Wykonanie kukielek z warzyw.	Zabawa ilustrująca treść piosenki „W ogródku warzywnym”.	„Bał warzyw”. „Zające w kapuście”.	Wycieczka do sądu i ogrodu – obserwowanie roślin w ich naturalnym środowisku.
Jesienne obrazki – owijanie tekturowej ramki węgą i wypełnianie tła materiałem przyrodniczym.	Osluchanie z piosenką „Jarzębinowa piosenka” – zabawa ilustrująca treść.	„Wiatr i liście”. „Wyścigi na wesoło”.	Wycieczka do lasu.

LISTOPAD

Temat kompleksowy	Cel wychowawczo-dydaktyczny	Zajęcia	Zajęcia czytelnicze	Zajęcia plastyczne
Temat kompleksowy. Pamiętajmy o tych, którzy odeszli	Cel wychowawczo-dydaktyczny Pomoc dzieciom podczas odrabiania zadań domowych. Wy tłumaczenie niezrozumiałych problemów.	Zajęcia Odrysowywanie figur geometrycznych na kolorowym papierze i komponowanie z nich obrazów.	Zajęcia czytelnicze Czytanie opowiadania pt. „Partyzancki cmentarz” – rozmowa na temat osób bliskich, które odeszły.	Zajęcia plastyczne Rysowanie cmentarza – kredki.
Dbamy o własne zdrowie	Pomoc w przygotowaniu zadań domowych. Wdrażanie do dbania o własne zdrowie – wizyta u stomatologa.	Rozwiązywanie krzyżówki o tematyce zdrowotnej z hasłem „Zdrowie”.	Przeglądanie książki „Matka i dziecko” – czytanie fragmentów dotyczących dzieci szkolnych.	Wykonanie plakatu na temat „Zdrowie”.
Żegnamy odlatujące ptaki	Dokarmianie ptaków – wdrażanie do ochrony i pomocy ptakom.	Ćwiczenia w czytaniu dowolnie wybranych tekstów.	Atlas „Ptaki Polski”. Rozróżnianie ptaków znanych z własnego otoczenia.	Wycinanka z kolorowego papieru – odlatujące ptaki.
„Andrzejki” już blisko	Lanie wosku, wróżby andrzejkowe. Pomoc w nauce dzieciom słabym.	Układanki obrazkowe – analiza, synteza wzrokowa.	Szczodry wieczór... – czytanie fragmentów dotyczących „Andrzejek”.	Ilustracja do piosenki pt. „Pan Listopad” – cechy charakterystyczne późnej pory jesieni.

Zajęcia techniczne	Zajęcia muzyczne	Gry i zabawy	Zajęcia turystyczne
Zajęcia techniczne Wykonanie kwiatów z kolorowej bibuły.	Zajęcia muzyczne Zabawy rytmiczne przy muzyce. Nauka I zwrotki piosenki pt. „Szara piosenka”.	Zajęcia turystyczne Spacer na cmentarz wojskowy, zapalenie zniczy i ozdobienie grobów.	Gry i zabawy Zabawy ze śpiewem: „Rolnik”, „Stary niedźwiedź”. Gry stolikowe: warcaby, „Chińczyk”. Zabawy ruchowe: „Berek”, „Pieski na spacer”.
Sklejanie pudełek do przechowywania gier – naprawa.	Nauka piosenki pt. „Szczołka, pasta...”, gra na instrumentach perkusyjnych.	Spacery zdrowotne – dotlenienie organizmu – obserwacja przyrody.	Zabawy towarzyskie: „Pomidor”, „Głuchy telefon”. Gry stolikowe: „Wielki wyścig”, „Wyprawa po skarb”. Budowle z klocków.
Origami – składanka papierowa – ptaki.	Nauka II zwrotki piosenki pt. „Szara piosenka”.	Spacer do parku – obserwacja przyrody.	Zabawy przy muzyce z krzesłami. Zagadki pantomimiczne. Gry stolikowe: warcaby, „Chińczyk”, „Wyścigi”.
Wykonanie zakładki do książki z kartonu i kolorowego papieru.	Nauka I zwrotki piosenki pt. „Pan Listopad” – śpiew solo i w chórze. Tańce przy muzyce z płyt.	Spacer nad rzekę – dokarmianie łabędzi i kaczek.	Zabawy ze śpiewem: „Rolnik”, „Labado”. Zabawy ruchowe: „Berek”, „Komórki”. Lanie wosku, wróżby andrzejkowe. Gry stolikowe.

GRUDZIEŃ

Lp.	Temat kompleksowy	Cel wychowawczo-dydaktyczny	Zajęcia czytelnicze
1	Mikołaj w świetlicy	Wdrożenie do zgodnego współzycia i współdziałania w grupie. Wyrabianie sprawności manualnej. Poznajemy wiersz „Mikołaje” H. Zielińskiej. Bał mikołajkowy.	Głośne czytanie wiersza i nauka na pamięć.
2	Pomóżmy im przetrwać zimę	Kształtowanie opiekuńczości wobec zwierząt. Jakie zmiany zachodzą w przyrodzie? Jak pomagamy zwierzętom zimą?	Poznajemy wiersz J. Hockuła „Gdzie mieszka zima?”, J. Ficowskiego „To już zima” i opowiadania H. Bechlerowej „Śnieżna Bajka”. Nauka na pamięć wiersza Wł. Ścisłowskiego „Sanie”.
3	Choinkowe radości	Poznajemy zwyczaje związane z obchodzeniem Świąt Bożego Narodzenia w różnych krajach. Skąd się wzięło słowo „kołęda” – historia kołęd. Poznajemy wiersz W. Próchniewicza „Wigilia” i H. Szayerowej „Choinka”. Wykonanie ozdób choinkowych.	Pogadanka na temat historii kołęd w oparciu o tekst Ł. Klesyka. Nauka wiersza „Wigilia”.

Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne	Zajęcia plastyczno-techniczne	Gry i zabawy techniczne	Zajęcia muzyczne	Zajęcia opiekuńcze
Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne Ćwiczenia koncentracji uwagi w czasie nauki wiersza. Ćwiczenia sprawności manualnej przy wykonaniu postaci Mikołaja.	Zajęcia plastyczno-techniczne Wykonanie postaci Mikołaja – tektura, farby, wata. Przygotowanie dekoracji świątecznej na bal (łańcuch, gałązki choinek).	Gry i zabawy techniczne Inscenizacja wiersza „Mikołaje”.	Zajęcia muzyczne Śpiewamy piosenki – „Święty Mikołaj”.	Zajęcia opiekuńcze Pomagamy mniej sprawnym manualnie dzieciom wykonać zabawkę Mikołaja.
Koncentracja uwagi. Ćwiczenia analizy i syntezy wzrokowej w trakcie układania puzzli.	Rysunek o tematyce „Ptaki zimą” – akwarele. Wykonanie ilustracji do wiersza „Sanie”.	Układanie puzzli o tematyce zimowej. Spacer do lasu – obserwacja zmian zachodzących w przyrodzie. Uzupełnienie pokarmu w karmnikach.	Przypominamy sobie piosenki o tematyce zimowej „Sanna”, „Idzie zima”.	Zimą ubieramy się ciepło – zapinamy kurtki, wiążemy szaliki, zakładamy czapki i rękawiczki wychodząc na spacer.
Ćwiczenie analizy i syntezy słuchowej w czasie zabawy – różnicujemy dźwięki.	Wykonujemy ozdoby choinkowe: choinka – tektura, farby, pawie oczka – papier kolorowy, tasiemka. Rysunek „Moja choinka” – farby plakatowe.	Przy wigilijnym stole – jak się zachowujemy, co jemy podczas Wigilii? – inscenizacja (umiejętność konsumpcji ryb).	Słuchanie kolęd z taśm i nauka kolędy „Lulajże Jezuniu”. Zabawa – różnicujemy dźwięki.	Nauka posługiwania się dwoma widelcami przy jedzeniu ryby.

STYCZEŃ

Temat kompleksowy	Cel wychowawczo-dydaktyczny	Zajęcia umuzykalniając
Na ten Nowy Rok. Choinkowe radości. Kolędy i pastorałki.	Sprawianie dzieciom radości. Zachęcanie do poznawania muzyki, wspólne śpiewanie i zabawy. Budzenie i rozwijanie zainteresowań czytelniczych.	Poznanie słów i melodii piosenki „Strojnisia choinka” (opracowanie U. Smoczyńska-Nachtman).
		Słuchanie nagrań płytowych zespołu „Śląsk” i „Mazowsze” – „Kolędy i pastorałki”. Wspólne śpiewanie kolęd przy choince.
„Porządki, porządeczki”.	Wdrażanie do zbiorowego działania. Kształcenie poczucia obowiązku, odpowiedzialności.	Powtórzenie i utrwalenie słów piosenki „Wielkie pranie” – muzyka F. Leszczyńska.
Maseczki, czapeczki, kotyliony. Bale w karnawale. Pomysłowy kostium i maseczka na bal. Dekoracja świetlicy na bal.	Wyrabianie wrażliwości estetycznej zmysłów. Kształtowanie gustów. Odczuwanie potrzeby obcowania ze sztuką, rozwijanie wrażliwości, spostrzegawczości, wytrwałości w pracy i wiary we własne siły.	Odtwarzanie muzyki ruchem. Opracowanie piosenek dla Róży, lalki, misia, pajacyka z „Zabawy karnawałowej” Cz. Janczarskiego.
Tańce, hulanki, swawole. „Zimowy walczyk”. Mój pierwszy bal. Dla babuni i dziadziusia.	Duża swoboda interpretacji i naturalnej potrzeby ruchu. Kształtowanie uwagi, pamięci i orientacji słuchu, poczucia ruchu, estetyki ruchu. Umiejętność właściwego wiązania ruchu z muzyką. Okazywanie szacunku, serdeczności ludziom starszym. Umiejętność odczuwania potrzeb i pragnień innych.	Ćwiczenia rytmiczne przy pianinie wg J. Simkowicz. Dostosowanie ruchu do tematu muzycznego. Wprowadzenie elementów tanecznych do zabawy „Zimowy walczyk”, „Goździk”, „Warszawska poleczka”.
		Życzenia pisane i rysowane. Laurka – wycinanka z kolorowego papieru.
Zimowy obrazek. Słodki worek. „Hej! Na sanki koleżanki”.	Sporty zimowe i ich znaczenie dla zdrowia. Zapewnienie warunków bezpieczeństwa, zdyscyplinowanie, nauczenie się reakcji na podstawowe znaki i sygnały.	Poznanie zabawy ze śpiewem „Zimowy kulig”. Klaskanie, wystukiwanie, wytupywanie. Instrumenty perkusyjne.
		Dowolne tańce w rytm melodii z magnetofonem. Nagrania własne.
		„Hej! Na sanki koleżanki” – przypomnienie i utrwalenie piosenki.

Zajęcia plastyczne	Gry i zabawy	Żywe słowa	Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne
Malowanie treści piosenki „Strojnisia choinka” – duże pędzle i arkusze papieru. Praca zbiorowa – ubieranie choinki.	„Choinkowy łańcuch” – zabawa ze śpiewem wg U. Smoczyńskiej-Nachtman. Poznanie zabawy.	„Kolorowe mówienie” – zabawa dramatyczna (L. Rybotycka).	„Ptasie makagi” – głośne czytanie tekstu przez dzieci. Cel: poprawność wymowy, nauka dykcji.
Formowanie z pasków kolorowego papieru „Gwiazdy Betlejemskiej”, stajenki, urządzenie wnętrza stajenki postaciami ulepionymi z plasteliny. Postacie ludzi i zwierząt wg treści kołęd.	„Szkoła piłek” – zabawa rzućna w sali gimnastycznej.	„Kto wymyślił choinki” – wiersz K.I. Gałczyńskiego – słuchanie recytacji. Odpowiedzi na pytanie zawarte w tytule wiersza.	
„Pranie dawniej i dziś” – oglądanie ilustracji w albumach. Od kijanki do automatycznej, nowoczesnej pralki z suszarką.	Zabawa inscenizowana „Wielkie pranie” wg M. Wiernak.		
Ilustracje do „Zabawy karnawałowej” Cz. Janczarskiego – flamastry, wystawa prac.	Zabawa dramatyczna „Zwiedle baloniki” wg L. Rybotyckiej – zabawa do wykrzyżenia i wyładowania się.	„Zabawa karnawałowa” Cz. Janczarskiego. Przydział ról, przygotowanie do występu teatryku na 21 I (Dzień Babci).	Głośne czytanie tekstu, zwracanie uwagi na interpunkcję, właściwa gospodarka oddechem. Opowiadanie Cz. Janczarskiego „Zabawa karnawałowa”.
Kształtowanie z kolorowej bibuły czapeczki-maseczki. Kotyliony. Przygotowanie na wystawę prac dzieci.			
Balony, serpentyny, wystawa prac dzieci.			
Praca indywidualna: ilustracja do baśni Andersena „Dziewczynka z zapalkami” – farby plakatowe. Wystawa prac.	Zabawa ze śpiewem „Zimowy walczyk”. Zabawa humorystyczna – „Kubuś i Agatka”.	Baśń H.Ch. Andersena „Dziewczynka z zapalkami” – opowiada wychowawca.	
Tańce, zabawy rytmiczne, pąsy pod oświetloną choinką, słodki podwieczorek, konkursy i rebusy, występ zespołu tanecznego świetlicy. Czapeczki, maseczki i stroje wykonane na zajęciach świetlicowych.			Ćwiczenia techniki wymowy. Słyszalność.
„Moja Babcia najpiękniejsza” – prace indywidualne farbami. Portret babci.	„Zimowy walczyk” z babcią i dziadkiem – wspólna zabawa.	Spotkanie gawędziarskie – babci opowiada zdarzenia z życia swojego, mamy i taty. „Zabawa karnawałowa” – przedstawienie teatralne (występ dzieci).	
Ilustracja do tematu „Zimowy kulig” – prace indywidualne. Kolorowy papier, pasta do zębów, pędzelki. Wystawa prac.	„Zimowy kulig” – poznanie nowej zabawy w rytm melodii „Furman”.	„Przy choince” – występy piosenkarzy, recytatorów, tancerzy. Konkurs – nagroda: „Słodki worek”.	
Rzeźba w śniegu.	Gry zręcznościowe, przypomnienie i utrwalenie „Serso”, „Nosál”, „Piłeczki”.		Wiersz J. Brzechwy „Rok” – ćwiczenie wymowy spółgłoski „r”.
Modelowanie z modeliny do legendy „Złota kaczka” – wystawa prac.	Wydeptywanie ścieżek, marsz po śladach, skoki, rzucanie kulami. Zjazdy na sankach.	„Wieczór legendy” – słuchanie pięknego czytania „Złota kaczka” wg A. Oppmana.	

LUTY

Temat kompleksowy	Cele zajęć	Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne	Zajęcia czytelnicze i teatralne
<p>Karnawał w świetlicy (1 tydzień)</p> <p>„Zimo, zimo lubią cię wszystkie dzieci” (1 lub 2 tygodnie)</p>	<p>Wyrabianie umiejętności wspólnej zabawy, wdrażanie do współdziałania w grupie, ukazanie, jak można kulturalnie i przyjemnie spędzić czas w okresie karnawału; pobudzanie poczucia własnej wartości i dostrzeżenie swojej osobowości oraz docenienie indywidualności innych.</p>	<p>Rozmowy o zwyczajach karnawałowych. „W jakim stroju chciałbym wybrać się na bal?”; jak urządzić bal karnawałowy?</p>	<p>Przygotowanie inscenizacji „Jak karnawał, to karnawał”. „Zgaduj-zgadula” „Za kogo się przebrałem?”</p>
<p>H.Ch. Andersen – człowiek, który wyczarował najpiękniejsze baśnie</p>	<p>Jak bezpiecznie bawić się zimą (korzystać z uroków zimy)? – rozmowa z dziećmi (przedstawienie słowem i ilustracją miejsc bezpiecznych do zabawy). Zimowy strój – jak należy ubierać się zimą? Jak przyjemnie spędzać zimowe wieczory lub bardzo mroźne dni? (czytanie fragmentów bajek i zachęta do samodzielnego czytania przez dzieci dalszych części).</p>	<p>Którą porę roku lubię najbardziej i dlaczego? Czy lubimy zimą? Jaka jest zima? – rozmowa. Rozsypanka wyrazowa. Układamy zimowe zagadki. Przytaczamy przysłowia. Nauka układania rebusów (zabawa z podziałem na grupy). Jakie ptaki u nas zimują, czym je dokarmiamy? – konkurs pt. „Zimowy przyjaciel ptaków”.</p>	<p>„Zimo, baw się z nami” – inscenizacja słowna. „Rok” – wiersz inscenizowany („W szkole i na wakacjach” J. Słońskiej). Czytanie baśni H.Ch. Andersena pt. „Królowa śniegu” z podziałem na role. Występ kółka teatralnego (świetlicowego) w przedstawieniu pt. „Czerwony kapurek”.</p>
<p>Zapoznanie dzieci z sylwetką H.Ch. Andersena i jego baśniami.</p>	<p>Zapoznanie dzieci z sylwetką H.Ch. Andersena i jego baśniami.</p>	<p>„O człowieku, który wyczarował najpiękniejsze baśnie” („Płomyczek” 7/80) – zapoznanie dzieci z sylwetką H.Ch. Andersena (na podstawie biografii w wydaniu „Baśnie Andersena”). Różne wydania baśni – odwiedzenie biblioteki, urządzenie świetlicowego kąciaka baśni Andersena, „Ty żyjesz, chociaż martwe masz powieki, bo w sercach dzieci trwać będziesz na wieki” A. Milska – co oznaczają te słowa? Konkurs wiedzy o H.Ch. Andersenie i jego baśniach. Czy dziś możemy spotkać „Dziewczynkę z zapalkami”, czy jej los byłby inny, gdyby spotkała kogoś z nas? – rozmowa.</p>	<p>Czy znasz te bajki? – czytanie fragmentów baśni Andersena i odgadywanie przez dzieci ich tytułów. „Świnio pas”, „Dziewczynka z zapalkami” – czytanie, „Brzydkie kaczątko” – wyświetlanie przezroczy, „Calineczka” – film.</p>
<p>Mikołaj Kopernik – wielki polski astronom</p>	<p>Budzenie dumy z dorobku polskich uczonych.</p>	<p>Poznajemy sylwetkę wielkiego polskiego astronoma M. Kopernika. „Wstrzymał Słońce, ruszył Ziemię” – jak rozumiem te słowa? Zapoznanie dzieci z atlasem geograficznym, z układem planetarnym. W jaki sposób Kopernik obserwował gwiazdy, Słońce itp. na podstawie książki E. Szymańskiego.</p>	<p>Praca z atlasem geograficznym „Atlas geograficzny dla dzieci”. Przewodnik encyklopedyczny – hasła: Kopernik, astronomia, astronautyka. Czytanie bajki pt. „Mikołaj Kopernik” E. Szymańskiego.</p>

Zajęcia plastyczne	Zajęcia techniczne	Zajęcia muzyczne	Zajęcia turystyczne	Gry i zabawy
Przygotowanie do balu: wykonanie kotylionów, masek karnawałowych. Przygotowanie dekoracji sali.	Przygotowanie plansz (z małą grupą dzieci) do zabawy pt. „Zgadnij, kim jesteś?”.	Zabawy przy muzyce – tańce: „Labado”, „Riez-racz” (Poradnik dla wychowawców świetlic – A.Z. Wiechowcie). Zabawy z siadaniem na krzeselka, gdy umilknie muzyka. Koncert życzeń (zabawa z piosenką). Występ zespołu tanecznego – „Krakowiak”. Nauka tańca: „walc” – przygotowanie do „walca” kotylionowego.		Zabawa pt. „Zgadnij, kim jesteś” (postać karnawałowa lub bajkowa), objaśnienie – w planszy z namalowaną postacią wycięty jest otwór na głowę; dziecko nie widzi kim jest, zadaje więc pytania dzieciom, które widzą cały obraz. Zabawy i konkursy w czasie balu: konkurs tańca, taniec z balonem między głowami partnerów, taniec z woreczkami na głowie, zabawa z krzeselkami (patrz zajęcia muzyczne).
Wykonanie rekwizytów do wybranych inscenizacji. „Pani Zima” – moje wyobrażenia w nawiązaniu do zajęć dydaktycznych (akwarele lub farby plakatowe). „Zima” – rysunek świecą i akwarelą. Wykonanie bałwanów z masy solnej i malowanie ich (urządzenie wystawy zimowych prac dzieci). „Pejzaz zimowy” (rys. farbą i pastą do zębów).	Uzupelniamy systematycznie pokarm w karmnikach.	Nauka piosenek pt.: „Zima, zima” – z towarzyszeniem instrumentów perkusyjnych. Nauka piosenek „Kundel bury”, „Chodźmy na słońeczko chłopcy i dziewczeczki”, „Pada śnieżek, pada”. Konkurs zimowej piosenki.	Uprawiamy zimowe sporty: urządzamy kulig, saneczkowe zjazdy, lepimy bałwana, śnieżkowe wojny. Wycieczki do parku – dokarmiamy leśne zwierzęta i ptaki. Wycieczka do leśniczówki (jak leśnicy dbają o leśną zwierzyne).	Konkursy i zabawy na śniegu: rzuty śnieżkami do celu, konkurs śniegowych figur, konkurs na najładniejszego bałwana (rywalizacja międzygrupowa). W razie zimna – gry i zabawy świetlicowe, np. tańce ze śpiewem, gry ruchowe, drama, gry stolikowe i towarzyskie – domino, warcaby, statki, państwa-miasta.
Wykonanie dowolnej ilustracji do wybranej baśni – farby plakatowe. „Dziewczynka z zapalkami” – wycinanka z gałganków.	Wykonanie kostiumów, masek i rekwizytów dla charakterystycznych postaci z poznanych baśni (dzieci ilustracją przedstawiają wybraną baśń i składają ją w album).	Nauka piosenki „Rozśpiewana świetlica” („Tańce i zabawy ze śpiewem” M. Wieman).	Wycieczka do biblioteki miejskiej.	Kim jestem? – zgadywanie na podstawie przedstawionych postaci z baśni, np.: dziewczynka w chusteczce, skulona, z zapalkami w ręce. Zabawa zespołowa (zręcznościowa) „Tolorek”. Zabawa „Kim” (Poradnik dla wychowawców świetlic A.Z. Wiech). Inscenizowanie wybranej baśni, np. „Świniopas”.
1. „Przygoda w kosmosie” – plakatówka. 2. „Na księżycu” – plakatówka. Rzeźba w mydle lub płaskorzeźba M. Kopernika lub Słońca, planet lub gwiazd czy też płaskorzeźba pojazdu kosmicznego.	Wykonanie „pojazdu kosmicznego” lub narzędzia astronoma do badania nieba (z materiałów dowolnych, np.: butelek po różnych płynach, plasteliny, kolorowego papieru, itd.).	Zabawy ruchowe ze śpiewem (popularne np.: „Rolnik”, „Mam chusteczkę”). Nauka zabawy ruchowej z piosenką pt. „Dziewczynno, chłopaku, wiatr ci w oczy wieje”. Zabawa zespołowa ze śpiewem „Chodź do mnie”. Zabawy ruchowe ze śpiewem z towarzyszeniem instrumentów perkusyjnych np.: „Jestem muzykantem”, „U zegarmistrza gra muzyka”. Zabawy ruchowe ze śpiewem „Rączkę mi daj”. Zabawy zespołowe „Lusterko”, „Ciepło-zimno”, itp.	Spacer i wycieczki, np. spacer ulicami	Zabawa tematyczna „Obrót Ziemi dookoła Słońca” – pokaz (inscenizacja). Poznanie zasad gry w szachy. „Kim dotykowy?” (A.Z. Wiech „Przewodnik...”). „Łańcuch wyrazów”.

MARZEC

Temat kompleksowy	Cele zajęć	Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne	Zajęcia czytelnicze
Praca kobiet w różnych zawodach. Sławne Polki: M. Konopnicka, M. Kownacka, J. Porazińska	Wyrobienie szacunku dla ludzkiej pracy w różnych zawodach, np.: kucharka, woźna, nauczycielka, lekarka. Budzenie zainteresowania życiem kobiet w innych krajach i obszarach klimatycznych (ubieranie się, zwyczaje, zajęcia).	Gawęda tematyczna poparta ilustracjami. Poznajemy autorki ulubionych bajek. „Zgaduj-zgadula”.	Czytanie fragmentów bajek: „Na jagody”, „Psołki i śmieszki”, „Plastusiowy pamiętnik”.
Pierwsze zwiastuny wiosny.	Rozbudzanie wrażliwości na piękno przyrody. Dbalność o czystość otaczającego nas środowiska.	Spotkanie z gajowym – rozmowa na temat ochrony przyrody (roślin, zwierząt – ptaków chronionych). Zabawa dydaktyczna „Jestem chroniona”.	Praca z książką M. Kownackiej „Razem ze Słonkiem” – samodzielne wyszukiwanie nowinek przyrodniczych – odczytywanie wyszukanych fragmentów.
Witaj wiosno.	Poznajemy obrzędy i tradycje ludowe związane z nastaniem wiosny.	Teatryk cieni „Obrzędy ludowe” – topienie „Marzanny”, chodzenie z kogucikiem, chodzenie z gaikiem.	Nauka wiersza Wł. Broniewskiego pt. „Pierwiosnek”.
Wiosna w polu i w ogrodzie.	Wyrobienie samodzielności poprzez prace społeczne na rzecz świetlicy.	Zabawa dydaktyczna „Poszedł Marek” (wyszczególnianie nazw kwiatów wiosennych i narzędzi rolniczych). Rozwiązywanie zagadek przyrodniczych.	Na podstawie książki „Rośliny doniczkowe” zapoznanie się ze sposobem nawożenia i pielęgnacji posiadanych roślin doniczkowych.

Zajęcia plastyczne	Zajęcia techniczne	Zajęcia muzyczne	Zajęcia turystyczne	Gry i zabawy
1. Wypowiedzi plastyczne na temat pracy kobiet – technika dowolna. 2. Ilustracje do bajek – wyklejanie włóczką.	Lepienie z plasteliny ulubionych postaci z bajek.	Nauka słów i melodii piosenki „Praczi”, nauka piosenki „Ta Dorotka”.	Wyjście do sklepu i na pocztę. Poznajemy pracę ekspedientki i pocztowców.	Zabawa ze śpiewem „Praczi”. Futbol stołowy. Gry stolikowe – warcaby, puzzle.
Rysowanie węglem rysunkowym (po uprzedniej obserwacji) kasztanowca rosnącego przed budynkiem (praca cykliczna przez trzy tygodnie). Nanoszenie zmian zachodzących na drzewie, rozwój pąków, liści, aż do pełnego ich rozwoju.	Wykonanie z bristolu i waty postaci bociana.	Nauka piosenki „Kle, kle boćku” – wykłaskiwanie rytmu, próba instrumentalizacji przy wykorzystaniu instrumentów wg własnego pomysłu (np. łyżki, pokrywki, tacki, szklanki).	Wycieczka do parku „Szukamy wiosny”: wypatrywanie szpaków, wiosennych kwiatów, pąków na krzewach i drzewach. Obserwacja „naszego” kasztanowca (systematyczna obserwacja drzewa związana jest z zajęciami plastycznymi).	Zabawy ze śpiewem: „Stary niedźwiedź”, „Chodzi lisek koło drogi”. Gry stolikowe – bierki. Zapoznanie z zasadami nowej gry „Uratuj ziemię”.
Malowanie farbami na drewnie elementów, które dzieci zaobserwowały. „Kwiaty wiosenne” – wyklejanie różnorodnymi nasionami (ryż, fasola, kasza gryczana, groch, pestki z dyni).	Wykonanie kukły „Marzanny” (słoma, bibuła, patyki, kolorowe tkaniny).	Wysłuchanie fragmentu „Czterech pór roku” Vivaldiego – „Wiosna”, dowolne układy taneczne dzieci do powyższego utworu.	Kolorowy korowód ulicami miasta – topienie „Marzanny” w pobliskiej rzeczce.	Gry planszowe: „Okrety”, „Cyrk”. Gra w kręgle z podziałem na drużyny.
Dalszy ciąg pracy nad kasztanowcem – malowanie farbami lub wyklejanie wycinankami. Malowanie, wykonanie z plasteliny pracy „Kwiaty wiosenne”.	Przesadzanie roślin doniczkowych.	Ilustracja ruchowa do słów piosenki „Wiosenne porządki”.	Wiosenne porządki w ogrodku szkolnym i na placu zabaw.	Zabawy ze skakankami na placu zabaw. Gra w karty, gra w „Super ZOO na wesoło”.

KWIECIEŃ

Temat kompleksowy	Cele zajęć	Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne	Zajęcia manualne
Ludzie w bieli	<ul style="list-style-type: none"> – zwrócenie uwagi na odpowiedzialną pracę lekarzy, pielęgniarek; – wyjaśnienie pojęć: medycyna, choroba, akupunktura; – rozumienie potrzeby dbania o higienę osobistą; – rozwijanie sprawności ruchowej i opiekuńczego stosunku do słabszych 	<p>Ćwiczenie analizy i syntezy wzrokowej</p> <ul style="list-style-type: none"> – układanie obrazka z części. Prezenty imienninowe – wyróżnianie samogłosek. 	<p>Wykonanie plakatu na temat:</p> <p>„Jak zapobiegać chorobom” (farby plakatowe, duże pędzle, arkusze papieru).</p> <p>Przygotowanie laurek dla pani higienistki i szkolnego lekarza</p> <p>– technika dowolna.</p>
Wielkanoc – świętem wiosny i radości	<ul style="list-style-type: none"> – zapoznanie ze zwyczajami i obrzędami związanymi z okresem Świąt Wielkanocnych, – wzbogacenie słownictwa wokół pojęć: zwyczaj, obrzęd, tradycja, gaik, – podtrzymywanie tradycji związanych z Wielkanocą, – aktywny wypoczynek na świeżym powietrzu 	<p>„Co to za dźwięk”</p> <ul style="list-style-type: none"> – ćwiczenia analizy i syntezy słuchowej. <p>Ćwiczenia spostrzegawczości</p> <ul style="list-style-type: none"> – różnice i podobieństwa między dwoma obrazkami. 	<p>Kolorowa wielkanocka</p> <ul style="list-style-type: none"> – wydzieranka (rozwijanie sprawności manualnej). Wykonanie „palmy wielkanocnej” – kolorowa bibuła, klej, nożyczki.
Kto o pisankach pamiętał – miał wesołe Święta	<ul style="list-style-type: none"> – dzielenie się swoimi przeżyciami związanymi z okresem Świąt Wielkanocnych, – przestrzeganie zasad bezpieczeństwa w czasie zabaw i gier w terenie 	<p>Odwzorowywanie kształtów figur i elementów literopodobnych</p> <ul style="list-style-type: none"> – ćwiczenie percepcji wzrokowej i koncentracji uwagi. 	<p>Ilustracja zwyczaju ludowego „Śmigusdyngus” w oparciu o wiersz J. Huszczy „Oblewanka” i własne przeżycia,</p> <p>– technika dowolna.</p>
Trzeci Maja	<ul style="list-style-type: none"> – zapoznanie z ważnymi wydarzeniami dotyczącymi naszej Ojczyzny, – rozwijanie wyobraźni i zdolności twórczych, – rozbudzanie uczuć patriotycznych, – rozwijanie ogólnej sprawności ruchowej 	<p>„Lokomotywa” (J. Tuwim) – głośne czytanie przez dzieci</p> <ul style="list-style-type: none"> – naśladowanie odgłosów pociągu. 	<p>„Twórcy Konstytucji 3 Maja na obiedzie czwartkowym”, ilustracja do opowiadania pt. „Krasicki na obiedzie czwartkowym” Z. Kossak.</p>

Zajęcia muzyczne	Zajęcia czytelnicze	Gry i zabawy
Poznanie słów „Piosenki gimnastycznej”, ćwiczenia rytmiczne i ruchowe w taktce na dwa.	Zajęcia czytelnicze, Rozmowa na temat: „Jak dbać o swoje zdrowie?”. Rozmowa z higienistką szkolną.	Gry i zabawy Wyścigi na wesoło na boisku szkolnym według R. Trześniowskiego.
Nauka piosenki pt. „Pisanki” – muzyka F. Leszczyńska, słowa K. Różycka.	Zwyczaję związane ze Świętami Wielkanocnymi w oparciu o wiersze: „Dyngus”, „Pisanki”, „Gaiczek zielony”, „Wielkanocna wiosna”, „O babie”, „Wielkanoc”.	Zabawy i gry rzutne: „Swobodne rzucanie piłkami”, „21 podań”, „Kolory”.
Powtórzenie i utrwalenie słów i melodii piosenki „Pisanki”. Zabawa w kompozytorów.	Inscenizowanie zwyczajów wielkanocnych z użyciem rekwizytów.	Zabawy, gry i ćwiczenia w terenie, kształtujące ogólną sprawność ruchową.
Słuchanie pieśni o tematyce narodowej „Witaj majowa jutrzeńko” (muz. F. Chopin, sł. R. Suchodolski), „Polonez Trzeciego Maja 1791”, „Pieśń o miłości ojczyzny”.	Czytanie opowiadania „Wiwat Trzeci Maj”. Swobodne wypowiedzi dzieci na temat postaci i wydarzeń.	Zabawy ruchowe z elementami: biegu, skoku, czworakowania – „Tam i z powrotem”, „Chiński mur”, „Toczenie piłki głową”, „Wyścigi na czworakach”, „Bocian i żabki”, „Piłka parzy”, „Zegar”.

MAJ

Temat kompleksowy	Cele zajęć	Zajęcia opiekuńcze	Zajęcia kompensacyjno-wyrównawcze
Praca ludzi wzbogaca. „Dzień Strażaka”	Rozbudzanie szacunku do ludzi pracy. Zapobieganie powstawaniu pożarów (bezpieczne obchodzenie się z ogniem). Aktywizacja uczniów do pracy i troski o nasze wspólne dobro. Kształtowanie, poprzez pracę, poczucia własnej wartości.	Próbnym alarm: – ewakuacja dzieci – zachowanie bezpieczeństwa podczas wychodzenia ze świetlicy i ze szkoły.	Czytanie opowiadań i wierszy: „Stoliczku nakryj się” A. Oppmana, s. 211; „Tatus” H. Pietrasiewicz, s. 213; „Wszyscy dla wszystkich” J. Tuwima, s. 210. Krótka inscenizacja wiersza „O czym chłopcy rozmawiali” M. Buczkówny, s. 207 (Wybór literatury do zajęć i zabaw H. Kruk) – właściwa dykcja. „Jak Wojtek został strażakiem” Cz. Janczarskiego. Układanie i rozwiązywanie zagadek o zawodach („Zagadki dla najmłodszych” – wybór J. Stec).
Chcemy pokoju	Kształtowanie uczuć patriotycznych. Rozbudzanie zainteresowania historią naszego kraju. Uwrażliwienie na niebezpieczeństwo, jakie niosą ze sobą niewypały. Rozwijanie więzi koleżeństwa i przyjaźni w grupie oraz wrażliwości na losy drugiego człowieka.	Rozmowa (poparta przykładami) nt. niebezpieczeństwa wynikającego z zabawy niewypałami. Co należy zrobić, gdy widzi się przedmiot niewiadomego pochodzenia kojarzący się z niewypałem.	Spotkanie z kombatantem – uczestnikiem II wojny światowej – historii prawdziwej. Recytacja fragmentów wiersza T. Kubiaka „Powrót” („Wybór wierszy okolicznościowych dla kl. I-III” K. Lenkiewicz, s. 105). „Świadkowie bitew i zwycięstw” („Świerszczyk” nr 41/1978, s. 648). Układanie nowych wyrazów z podanego hasła, np. UMUNDUROWANIE.
Książka moim przyjacielem	Zachęcenie dzieci do ciągłego korzystania z prasy dziecięcej i czytania książek. Rozwijanie wrażliwości i wyobraźni u dzieci. Wyrabianie nawyku szanowania i oddawania książek.	Zwiększenie troski o dzieci, które mają trudności w nauce. Savoir-vivre przy stole.	Jak powstała książka? – gawęda. Czy warto i dlaczego, czytać książki? – rozmowa. „Urodziny Pani Marii” – przygotowanie inscenizacji poświęconej M. Konopnickiej („Inscenizacje w klasach początkowych”, s. 133). „Z dziejów książki” („Świerszczyk” nr 22/78, s. 350). Odgadywanie autorów i tytułów znanych bajek na podst. ich fragmentów. Krzyżówka z bohaterami książki M. Konopnickiej („Rozrywki umysłowe” “G. Kapicy, s. 149).
Kocham Cię Mamusiu z serduszka całego	Pogłębianie szacunku do rodziców i osób starszych. Rozwijanie zaradności i samodzielności. Kształtowanie poczucia estetyki. Wdrażanie do zachowania zasad kultury życia codziennego.	Pomoc mamie w domu – prace porządkowe – zapoznanie się z obsługą odkurzacza. Przygotowanie terenu i materiału na ognisko.	„Moja Mama” – słowny portret mamy. Czy trudno jest być mamą – co mama dla nas robi, co nam daje? (miłość, uczucie itp.). Inscenizacja dla mam oparta na wierszach i piosenkach („Wybór wierszy okolicznościowych” K. Lenkiewicz, s. 222-235, „Uroczystości pełne radości”, wyb. R. Przymus, s. 114-123). Zagadka ortograficzna z hasłem „DZIEŃ MATKI” („Rozrywki umysłowe” G. Kapica, s. 92).

Zajęcia plastyczno-praktyczne	Zajęcia muzyczno-ruchowe, gry i zabawy	Zajęcia sportowo-turystyczne	Uwagi
<p>Malowanie plakatówką – „Moi rodzice pracują”. Budujemy dom (szkołę) XXI wieku – prace konstrukcyjne z klocków. „Ostrożnie z ogniem” – plakat; praca zbiorowa – „Wóz strażacki” – sklejanie i klejanie pudełek. Sprzątanie wokół szkoły.</p>	<p>Zabawa przy piosenkach: „Jawor”, „Ojciec Wirgiliusz”. Nauka piosenki (do wyboru): „Kto może być strażakiem”, s. 32, „Strażacy”, s. 33 (Śpiewnik „Marcowe piosenki i inne piosenki”, zeszyt II, wyd. WSP Zielona Góra). Wyścigi murarskie „Noszenie cegieł”. Zgadywanka ruchowa „Jaki to naród”. Sprawnościowy tor przeszkód. Zabawa „Żywioły” („Poradnik dla wychowawców świetlic szkolnych” A.Z. Wiech, s. 23). „Strażak”, s. 139 („Gry i zabawy ruchowe” R. Trzeźniowskiego).</p>	<p>Wyjazd do straży pożarnej – spotkanie ze strażakami.</p>	
<p>„Zwycięska Nike” (plastelina, glina, masa solna lub rzeźba w mydle). „Gołąb pokoju” – szablon: akwarela + bibuła. „Żołnierz na straży pokoju” – rysunek patykami na klejówce.</p>	<p>Słuchanie pieśni patriotycznych w wykonaniu Zespołu Reprezentacyjnego WP. Nauka słów i melodii piosenki „Gdy żołnierze maszerują” („Muzyka w szkole w kl. I-II”). Musztra na wesoło. „Skoki spadochronowe”, s. 22 („Poradnik dla wychowawców świetlic” A.Z. Wiech). „Dzieci i żołnierze”, s. 83 („Gry i zabawy ruchowe” R. Trzeźniowskiego).</p>	<p>Wyjazd do Muzeum w Jeleniej Górze.</p>	
<p>Katalog książek w świetlicy: wykonanie ilustracji do książek, ułożenie katalogu obrazkowego. Zakładka do książki (techniki różne – kolorowy papier, włóczka, tektura, papierki od cukierków, klisza fotograficzna). Ulubiona postać z bajki – malowanie plakatówką na szkle.</p>	<p>Nauka piosenki „W bibliotece” („Piosenki radiowe”, wyd. 1985, s. 23). Słuchanie piosenek z filmu „Akademia Pana Kleksa”. Pisanie liter i wyrazów („Gry i zabawy ruchowe” R. Trzeźniowskiego, s. 101). Ćwiczenie równowagi – chodzenie po linii z książką na głowie.</p>	<p>Wyjście do księgarni – zakup książek do świetlicy.</p>	
<p>Portret mamy – rysunek kolorową kredą. Kolorowe zaproszenie – wycinanka z papieru. Prezent dla mamy: laurka, składany kwiatek, korale z papieru, broszka z plastiku, serwetka, kwiatki z drutu i pończochy (do wyboru)</p>	<p>Nauka piosenki, przygotowanie inscenizacji „Dla mamy” (wybór: „Marcowy kwiatek”, zeszyt II, wyd. WSP Zielona Góra, s. 8-16). „Wielkie pranie”, „Dzieci do domu – dzieci na spacer”, s. 37, 90 („Gry i zabawy ruchowe” R. Trzeźniowskiego). „Skoczki”, „Gąski, gąski”, „Jastrząb, kwoka i kurczęta”, s. 270 („Poradnik dla wychowawców świetlic szkolnych” A.Z. Wiech).</p>	<p>Spotkanie z mamami przy ognisku w lasku szkolnym – przedstawienie przygotowanej inscenizacji, pieczenie kielbasek.</p>	<p>Przygotowanie inscenizacji należy rozpocząć z odpowiednim wyprzedzeniem czasowym.</p>

CZERWIEC

Temat kompleksowy	Cele zajęć	Zajęcia czytelnicze	Zajęcia plastyczno-techniczne
<p>Święta Międzynarodowe –Dzień Dziecka</p>	<p>Koleżeństwo, wzajemna pomoc i życzliwość podczas zabawy. Wyrabianie świadomej dyscypliny i współdziałania w grupie. Znaczenie przyjaźni międzynarodowych.</p>	<p>Głośne czytanie wierszy i wspólna analiza treści: „Braciszkwowie z całego świata” – inscenizacja wiersza, „My dzieci, chcemy się śmiać”, „Dzieciom”, „Piosenka”, „Na cały świat pozdrowienia”, „Drzewo pokoju” itp.</p>	<p>Ilustracja pt. „Braciszkwowie z różnych stron świata” – kredki świecowe. Wykonanie prostych rekwizytów do inscenizacji.</p>
<p>Świat wokół nas</p>	<p>Co będziemy obserwować w czasie wakacji: w lesie, w polu, w górach, w mieście, na wsi, nad morzem, nad jeziorem, na łące – budzenie zainteresowań krajoznawczych. Kształtowanie umiejętności planowania i obserwacji w zależności od warunków terenowych, od pory roku. Odpowiedzialność człowieka za naturalne środowisko.</p>	<p>Pogadanka. Oglądanie albumów, pocztówek – wspólne ustalenie wskazówek do obserwacji oraz haseł o ochronie środowiska. Swobodna rozmowa nt. „Moje ulubione audycje telewizyjne związane z przyrodą”.</p>	<p>Rysunki: „Moje plany wakacyjne”, „Moje ulubione zajęcia wakacyjne” (techniki – kredki świecowe, farby plakatowe, mazaki).</p>
<p>Dziecko jako uczeń i kolega. „Wakacje tuż, tuż”</p>	<p>Godna postawa na koloniach letnich. Samodzielność. Podporządkowanie się konwencji zabawowej. Koleżeńska, wzajemna pomoc i życzliwość podczas zabawy. Zabawa jako jeden ze sposobów spędzania wolnego czasu. Wdrażanie do racjonalnego, kulturalnego wykorzystania czasu wolnego. Bezpieczeństwo podczas różnego typu zabaw i zajęć.</p>	<p>Pogadanka nt. „W jaki sposób i gdzie pragnę spędzić wakacje?” – uzasadnienie wypowiedzi na podstawie wykonanych wcześniej ilustracji.</p>	<p>Rysowanie, malowanie, wycinanie – praca i technika do wyboru (prace plastyczne dzieci: indywidualne i grupowe).</p>

Zajęcia umuzykalniające	Wycieczki, gry i zabawy	Inne zajęcia
<p>Nauka piosenki pt. „Chociaż mało mamy lat”, „Patrz, słońce się śmieje”. Śpiewanie zbiorowe i indywidualne piosenek lubianych przez dzieci.</p>	<p>Zabawa taneczna przy muzyce z zabawami towarzyskimi – konkursy zręcznościowe na szybkość i orientację.</p>	<p>Ciche czytanie lektur i czasopism. Nauka własna. Oglądanie programów telewizyjnych dla dzieci.</p>
<p>Nauka piosenek: „Na wycieczkę”, „Idzie zuch”. Zabawy związane z wyżej wymienionymi piosenkami.</p>	<p>Zabawy ruchowe orientacyjno-porządkowe, towarzyskie, poznane w ciągu roku szkolnego – prowadzone przez dzieci na boisku i w świetlicy.</p>	<p>Porządkowanie kącików gier, zabawek, lektur i czasopism. Prace pielęgnacyjne przy roślinach doniczkowych. Gry stolikowe i zajęcia wg potrzeb i zainteresowań dziecka.</p>
<p>Nauka piosenki „A wakacje to rzecz miła, wyśmienita rzecz...”. Koncert życzeń, popisy piosenkarskie dzieci indywidualne i zbiorowe.</p>	<p>Zabawy ruchowe wg potrzeb i sprawności fizycznych dzieci na boisku z piłką, skakanką, obręczami, gra w klasy itp. Zabawy ruchowe typu sportowego na boisku szkolnym – współzawodnictwo grup.</p>	<p>Swobodne zabawy grupowe (scenki rodzajowe). Naprawa zabawek i gier.</p>

PRZYKŁADOWE
SCENARIUSZE ZAJĘĆ

„JAK TO DOBRZE, ŻE SĄ ŚWIĘTA”
spotkanie wigilijne

Recytator:

*Jak to dobrze, że są święta
w naszym życiu szarym,
każdy przeżył i pamięta
wielkie dziwy, czary
i to światło tajemnicze,
i to ludzkie szczęście, gdy ożywią gwar ulice
nocą, na wsi, w mieście.*

*Jak to dobrze, że są święta
z ich urokiem, wdziękiem.
Każdy człowiek zapamiętał
te kołеды piękne
i choinkę ustrojoną,
jak na bal czarowny,
i Wigilię wytęsknioną,
i tę noc cudowną.*

*Jak to dobrze, że są święta,
które godzą wszystkich,
kiedy ludzie i zwierzęta
są nam drodzy, bliscy,
winy sobie przebaczą.
Miłość ludzi łączy
i lzy szczęścia napływają,
wilgotnieją oczy.*

Narrator:

Te wzruszające słowa wiersza, wprowadzają nas w inny, niecodzienny nastrój. Zbliżają się tak ulubione przez wszystkich Święta Bożego Narodzenia. A święta te kojarzą się zawsze z wieczorem wigilijnym. Z nocą wigilijną związane są szczególnie liczne wierzenia. Jest to noc, w czasie której błąkają się duchy, a w wierzeniach ludowych noc ta jest okresem czarów, dziwów, niesamowitych zjawisk i nadprzyrodzonych mocy, rządzonych przez tajemniczy i nieodgadniony świat zmarłych.

Wieczór to nad wyraz osobliwy: radosny i straszny zarazem. To wieczór, w którym nie ma rzeczy niemożliwych. Według starych wierzeń w wieczór ten otwiera się wnętrze ziemi i jasnym płomieniem świecą ukryte w nim skarby, woda w źródłach, potokach i rzekach zamienia się na chwilę w wino i miód, a nawet w płynne złoto.

Recytator:

*Biały obrus łśni na stole,
pod obrusem siano*

*Na talerzach kluski z makiem,
karp jak księżyc srebrny.*

*Już się z sobą podzielili
opłatkiem rodzice.*

*Płoną świece na choince
co tu przyszła na noc.*

*Zasiadają wokół stołu
dziadek z babcią, krewni.*

*Już złożyli wszyscy wszystkim
moc serdecznych życzeń.*

Odśpiewanie kolędy „Raduj się dzisiaj”.

Narrator:

Ogień w dniu wigilijnym – to bardzo stara tradycja. Palono światła, w wielu okolicach ogień w piecu podtrzymywano przez całą noc, aby ogrzewały się zziębnięte dusze zmarłych. Nadawano temu wieczorowi szczególnie uroczysty charakter; nieposzanowanie tego wieczoru według starych wierzeń – mogło sprowadzić wszelkie nieszczęścia. Bo – jak wierzono – jaka Wigilia, taki cały następny rok.

Recytator:

*Gdy Oplatkiem się łamiemy,
to życzymy bliskim,
żeby pokój był na ziemi,
i niósł miłość wszystkim.*

*Żeby słońce nam świeciło,
Raj naokoło,
żeby ludziom tutaj było
dobrze i wesoło.*

Recytacja na tle kolędy “Cicha Noc”:

*Grudniowa piękna noc
z kolędą przyszła do nas,
grudniowa, piękna noc
przez ludzi wymarzona
i wokół cały świat
pierzynką otuliła,
zmieniła w bajkę sad
i gwiazdy zapaliła.*

Narrator:

Dla dzieci jest to chyba najpiękniejszy wieczór w roku. Wówczas atmosfera baśni urzeczywistnia się na parę godzin, w blasku kolorowych światełek choinki, pod którą kochające ręce położyły dla wszystkich obecnych dary takie, na jakie kogo stać. Ale najskromniejszy nawet upominek ma w ten wieczór wartość wyjątkową, stając się symbolem łączącej ludzi miłości i przyjaźni.

Kolęda „Pójdźmy wszyscy do stajenki”.

Recytator:

*Choineczka przyszła do nas
z zielonego lasu,
teraz pięknie ustrojona
stoi w tęczy blasków.
I uśmiecha się wesoło,
struny serc porusza
i roztacza naokoło
radość w ludzkich duszach.*

*Choineczka przypomina
wieczór przy kolędzie,
gdy na świecie biała zima
królowała wszędzie.*

*Choineczka romantyczna,
jak marzenia dzieci
kolorowa i prześliczna
dziś najpiękniej świeci.
Żeby miłość dojrzewiała,
ludzi pogodziła,
żeby radość pozostała,
zgoda zagościła.*

Narrator:

Pamiętajmy, aby Święta Bożego Narodzenia spełniały tę samą co przed wiekami rolę – zbliżały ludzi do siebie, wyzwalały wzajemną życzliwość, skłaniały do współczucia i pomocy biednym, samotnym, cierpiącym. Pamiętajmy o nich. Bądźmy bardziej sobą.

Narrator wychodzi przed grupę wszystkich występujących uczniów, którzy podczas recytacji podają sobie ręce. Ostatnie dwa wersy mówią wszyscy:

*W grudniową, cudną noc
staniemy przy stajence.
W grudniową, cudną noc
złączamy nasze ręce.*

*Pragnienia serc i dusz
poślemy hen, ku gwiazdom,
by pokój, zamiast burz
czas przyniósł wsiom i miastom.*

*W grudniową dziwną noc
gwiazdami niebo świeci.
W grudniową dziwną noc
przybyło Boże Dziecię.*

*Graj duszo Panu, graj,
głoś szczęście ludziom, daj
prawdziwą Miłość, Zgodę.*

Wszyscy mówią bardzo wolno słowa kolędy „Bóg się rodzi” na tle mormoranda. Ostatnią zwrotkę wszyscy uczestnicy i goście śpiewają stojąc.

Uroczystość odbywa się na tle szopki betlejemskiej, a wykonawcy siedzą przy stole nakrytym białym obrusem, kolędy śpiewa zespół szkolny.

„O STARYM I NOWYM ROKU”

Osoby: Stary Rok (torba, kalendarz, odpowiednio ucharakteryzowany na starca z szarfą wskazującą rok), Nowy Rok (torba, kalendarz, ucharakteryzowany na dziecko z szarfą wskazującą rok), Narrator (recytator) lub dwóch.

Narrator I:

*O jednej porze
raz do roku
w zimowej nocy ciemnym mroku,
gdzieś, gdzie nie sięga ludzki wzrok,
schodzi się z rokiem rok.*

(wskazując) lub narrator II

*Jeden jest wielki z siwą brodą,
drugi jest mały z buzią młodą,
czyli by rzec innymi słowy:
jeden jest Stary,
drugi Nowy.*

*Co ma w torbie Rok Stary
prócz 12 miesięcy?
Zdjęty z gwoździa kalendarz,
dźwięk zegara... Cóż więcej?*

Stary Rok:

*Sporo ważnych wydarzeń,
barwnych słówek: „pamiętasz?”,
przedstawienie w świetlicy,
jakiś wyjazd na święta.*

*Szkolny dzwonek brzękliwy,
ławki, zeszyt, zadanie,
to, co z głowy uciekło,
i to, co w niej zostanie.*

*Tajemnice, odkryte
pod książkową okładką,
mecz wygrany, przegrany,
przelot piłki nad siatką
i wieczorne „dobranoc”
biały zapach poduszek...*

Narrator I:

*Wszystko zebrał Rok Stary
sympatyczny staruszek.*

Narrator II:

*Co przynosi Rok Nowy
prócz 12 miesięcy.
Plany, jasne nadzieje,
trochę marzeń... Cóż więcej?*

Nowy Rok:

*Może górską wycieczkę,
może obóz gdzieś w lesie,
może nowe przyjaźnie,
śmiech, co echem się niesie.
Mam psikusów pół kopy,
niespodzianek pół tony.
Mam więc wiele radości
na wszystkie miesiące.
Inne na dni mroźne,
inne – na gorące.*

Narrator I:

*Gwiazdy
jak świece lśnią na niebie,
a oni stoją obok siebie.
Potem w ciemności słychać kroki...
To się rozchodzą oba roki.
W całkiem przeciwne idą strony,
Stary – znużony i zmęczony,
Nowy – młodzieńki
mknie w podskokach.*

Narrator II:

*Po chwili cichnie odgłos kroków
w zimowej nocy ciemnym mroku,
gwiazda za gwiazdą w górze gaśnie
i robi się na świecie jaśniej,
i znika czarnej nocy cień,
i nastaje jasny nowy dzień,
i budzisz się,
przecierasz wzrok
i witasz Nowy Rok.*

W oparciu o wiersze H. Łochockiej, L.J. Kerna i Cz. Janczarskiego. Opr. Urszula Borsuk.

„DZIEŃ MATKI”

Cele:

- wzmacnianie więzi emocjonalnej z rodziną,
- kształtowanie uczucia przywiązania i szacunku dla rodziców i osób starszych,
- rozmowy na temat pracy domowej i zawodowej rodziców z podkreśleniem jej wartości społecznej.

Tok zajęć:

Krótką inscenizację, wiersze i piosenki należy przygotować wcześniej. Dzieci same wykonują zaproszenia na uroczystość.

1. Przywitanie gości, usadowienie przy stołach nakrytych obrusem; w wazonach kwiaty.
2. Dzieci odświeżnie ubrane, stoją w półkolu i śpiewają piosenkę pt. „Och mamo, kiedy dorosnę”.
3. Przed grupę wychodzi dziewczynka lub chłopiec recytuje wiersz pt. „Kocham Cię mamo”:

*Kocham Cię, Mamo,
bo Twoje serce
bije jak refren
w mojej piosence.*

*Kocham Cię, Mamo
Za Twoje bajki
o kocie, który
nie palił fajki.*

*Kocham Cię, Mamo
bo serce Twoje
bije tak samo
jak serce moje.*

(Ryszard Przymus)

4. Krótka inscenizacja (wybrane dzieci)
  - dziecko 1 – *Mamo, powiedz!*
  - dziecko 2 – *Mamo, zrób!*
  - dziecko 3 – *Mamo, pokaż!*
  - dziecko 4 – *Mamo, kup!*
  - dziecko 5 – *Mamo, dziura!*
  - dziecko 6 – *Mamo, jeść!*
  - dziecko 7 – *Mamo, boli!*
  - dziecko 8 – *Mamo, nieś!*

wszyscy razem:

*A dziś święto Mamusi
Wiesz, Mamo, nic nie musisz!*

*Sami wszystko zrobimy w domu.
Tylko, Mamo, trochę pomóż.*

5. Wszystkie dzieci śpiewają piosenkę pt. „W zieleni łąka majowa”:

*W zieleni łąka majowa
Gdzieś w trawie świerszczyk się schował
Nastroił skrzypce małeńkie
Gra zielone piosenki*

*ref.: Dla Mamy piosenki, dla Mamy,
dla Mamy piosenki, dla Mamy.*

6. Wychodzi dziecko i recytuje wiersz:

*Zebrał Jaś kwiatów garść
na zielonej łące, kaczeńce, złocieńce
– trzyma w każdej rączce.
Matuniu, Matulu, wyrzyj na próg chaty,
to ci dam, to ci dam – buziaka i kwiaty.*

(po tych słowach każde dziecko wręcza mamie kwiatek i składa indywidualne życzenia).

7. Dzieci siadają przy stole (częstują się upieczonymi ciasteczkami i przygotowaną herbatą).

8. Wspólne rozmowy (pomoc w pracach domowych, odpowiednie zachowanie, szacunek dla osób starszych).

9. Zakończenie – wspólny śpiew i taniec przy piosence Majki Jeżowskiej pt. „A ja wolę moją mamę”.

„DBAJ O TATĘ”

Scena ustrojona kwiatami, serduszkami, uśmiechnięte słońce, duży napis „DBAJ O TATĘ”, wokół siedzą odświętnie ubrane dzieci.

Na scenę wchodzi dwaj czarodzieje w cylindrach, z pałeczkami i kufrem. Kufer stawiają na środku.

CZARODZIEJ I: *Dzisiaj Święto Taty!*

Wszyscy pamiętamy aby Ich pozdrowić wierszem i kwiatami.

CZARODZIEJ II: *Dzisiaj dzień Taty, mojego Taty i wszystkich Ojców na świecie.*
(zwraca się do dzieci)

Czy dzieci pamiętają?

(odpowiadają chórem)

DZIECI: *Czy to zimą, czy to latem przez rok cały dbaj o Tatę!*

CZARODZIEJ I: (do dzieci)

Wszędzie i wciąż to pamiętaj!

Zwłaszcza w dniu Jego Święta!

(spośród siedzących dzieci wstaje chłopiec i mówi)

CHŁOPIEC I: *Ja rzecz jasna pamiętałem i talerze pozmywałem,
zbiłem szklanę – znam się na tym...*

Tak zacząłem ten Dzień Taty!

CHŁOPIEC II: *Ja też o Tatę zadbałem, śmieci w kuchni wysypałem,
tak ogromnie się spieszyłem, że przewróciłem się o próg.*

Lecz je znowu pozbierałem do wiaderka i pogałem do zsyphu w naszym wieżowcu...

Tak pomogłem rano Ojcu!

CHŁOPIEC III: *Ja troszeczkę znów zaspąłem, ale co zrobić – wiedziałem!
Zbiegłem po schodach co żywo, do sklepiku po pieczywo.*

Nie dostrzegłem Taty w drodze!

Wracam z pełną siatką, wchodzę do mieszkania:

na stoliku stos grahamek, rogalików...

Bo jak co dzień, mój Ojczulek zadbał, by nie zbrakło bułek!

CHŁOPIEC IV: *Cóż, przygody nieraz mamy lecz o Tatach pamiętamy.*

RAZEM: *Czy to zimą, czy to latem...*

CHŁOPIEC V: (zwraca się do siedzących dzieci)

Dzisiaj mamy Święto Taty!

Jaki rym potrzebny?

RAZEM: *kwia-ty!*

CHŁOPIEC VI: *A prócz kwiatów moi mili, co byśmy jeszcze zrobili?*

CHŁOPIEC VII: *Dziś w dniu czerwcowego święta,*

niech nie zbraknie nigdzie piękna.

RAZEM: *Czy to zimą, czy to latem...*

DZIEWCZYNNKI I, II: (wchodzą razem do chłopców)

My was wszędzie wciąż szukamy, a wy – co?

CHŁOPIEC IV: *A my... gadamy... każdy z nas o swoim Tacie i dlatego nas
szukacie...*

RAZEM: *Czy to zimą, czy to latem...*

DZIEWCZYNNKI I, II: *Same wiemy o tym!*

DZIEWCZYNNKA I: *O Tatusiów dbamy, bo jak Mamę ich kochamy.*

RAZEM: *Czy to zimą, czy to latem...*

CHŁOPIEC V: *My się właśnie naradzamy jak Dzień Taty uczcić mamy.*

RAZEM: *Czy to zimą, czy to latem...*

CZARODZIEJ I: (zwraca się do dzieci)

Dobrze, że nas spotkaliście:

*bo właśnie coś dla Nich mamy
(pochyła się nad kufrem – robi ruch paleczką)
– zróbmy ruch zaczarowany
Hokus-pokus!*

CZARODZIEJ II: (uchyla wieko kufra)

DZIEWCZYNIKA I: (głośno, ze zdziwieniem)
Oj, kuferek się uchylił.

DZIEWCZYNIKA II: *Co w nim będzie moi mili?*

CZARODZIEJ II: (wyjmuje z kufra)
Ojej, co to? Dużo kwiatów, są laurki, garść lizaków.

CZARODZIEJ I: (do Tatusiów)
*Kto bukiety wyczarował w naszej skrzyni, jak je schował?
Nie odgadnie żadna głowa!*

(dzieci rozdają kwiaty, laurki, lizaki, muzyka gra utwór „O mein papa, o ukochany ojciec mój”. Dzieci wracają na scenę).

CHŁOPIEC VI: *Dzisiaj Święto!...*

RAZEM: *Przyrzekamy, że o wiele spraw zadbamy, tak aby nam w domu było dobrze, zgodnie, czysto, miło.*

DZIEWCZYNIKA III: *Dzisiaj dzień zaczarowany.*

DZIEWCZYNIKA IV: *Dziś Ojczulków Święto mamy!*

RAZEM: *Czy to zimą, czy to latem...*

DZIEWCZYNIKA VI: *Bądźmy dla Was tak jak kwiaty, które tańczą w sercu Taty!*

DZIEWCZYNIKA VI: *Niechaj żyje długie lata – nasz Przyjaciel.*

RAZEM: *Każdy Tata!*

(wszystkie dzieci stojąc śpiewają „Sto lat...” – ukłon i zejście ze sceny)
Scenariusz oprac. na podstawie inscenizacji Ryszarda Przymusa.

„EKO-KAPTUREK”

**(inscenizacja opracowana na podstawie materiałów zawartych
w: „Biblioteka w Szkole” nr 1-2/1995)**

Przygotowanie sceny:

Na scenie drzewa (las). Pod drzewami śmieci: papiery, puszkki, kubki po jogurtach, butelki plastikowe i szklane, słoiki itp.

EKO-KAPTUREK (wchodzi, rozgląda się i smutno mówi):

*Lesie, jesteś piękny,
lecz gdy podejść z bliska,
widać ludzkie dzieło:
śmieci, wysypiska.*

*Ileż śmieci nie pozbieranych,
Ileż odpadków – śladów człowieka!
Dlaczego ludzie ciągle tak śmiecą?
Dlaczego nie dbają o nasze środowisko?
Czy im te brudy i odpadki nie przeszkadzają?
Dlaczego po każdej wycieczce las musi
tak strasznie wyglądać?*

ZIEMIA (wchodzi i śpiewa):

*Jeśli serce masz tak czule,
Piękna cenisz każdy ślad
To dlaczego tak bez żalu
Mijasz zdeptany kwiat.
Jeśli kochasz wszelkie życie
I dobroci tyle masz
Czy uronisz łzę choć skrycie,
Gdy umiera z wolna las.*

EKO-KAPTUREK: *Dzień dobry!*

*Kim jesteś?
Dlaczego śpiewasz taką smutną piosenkę?*

ZIEMIA: *Jestem Ziemia.*

*Kiedyś życie na Ziemi tętniło radością.
Człowiek wtopiony w przyrodę
był samą miłością.
Uczył się od niej wszelkiego rzemiosła.
Ona była radością,
Szczęściem była wiosna.
Lecz człowiek rzucił swej Ziemi wyzwanie –
„To ja jestem, Ziemi, Twoim panem”.
A Ty bezbronna musisz mi się poddać
I Twoje dobra mej wygodzie, szczęściu memu oddać!
I stało się –
Ołowiane chmury, betonowe domy,
ropiejące wody..
Nie masz już Ziemi swoistej urody.*

EKO-KAPTUREK: *Nie martw się Ziemi tak bardzo.*

*Są jeszcze ludzie, którym bliska jest
ochrona przyrody.
Ja jestem Eko-Kapturek.
Ludzie nazywają mnie tak dlatego,
bo bardzo kocham przyrodę, dbam o zwierzęta,
o najmniejszą nawet roślinkę.*

śpiewa (słowa: W. Fiwek, muz.: Z. Piasecki):

*Uczmy się od dziś
jak mądry jest liść,
jak mądre są pszczoły i ziola.
I ćwiczymy nasz słuch,
By poznać bez słów,
Gdy pąk o ratunek woła.
Ratujmy nasz świat
Od klęsk, ludzkich plag,
Na ziemi, w powietrzu i wodzie.
Stwórzmy bratni krąg
Z czystych serc i rąk.
Pomóżmy bezbronnej przyrodzie.*

ZIEMIA: *Bardzo się cieszę, że cię spotkałam Eko-Kapturku. Ale powiedz mi – dokąd idziesz?*

EKO-KAPTUREK: *Bardzo się spieszę do chorej babuni.
Dłatego, niestety, muszę się z tobą pożegnać.*

(Ziemia wychodzi, Eko-Kapturek jest jeszcze w lesie)

WILK (wchodzi, rozgląda się):

*Wszystko podeptane, zasypane papierami,
puszkami, odpadami. Nic nie mogę znaleźć do jedzenia.
(sposstrzega Eko-Kapturka)
Dokąd idziesz tak wcześnie Eko-Kapturku?*

EKO-KAPTUREK: *Do babuni. Jest słaba i chora.*

WILK (szepcem): *Z młodziutkiej, delikatnej dziewczynki będzie smaczny kąsek,
dużo lepszy niż z jej babci. Muszę użyć podstępku, aby dostać je obie.*

(zwraca się do Eko-Kapturka): *Eko-Kapturku, widzisz te śmieci, które leżą dookoła?
Może byś je posprzątała?*

*Wstyd mi, że muszę cię do tego namawiać,
przecież zwać cię Eko-Kapturkiem. Nie razi cię ten widok?*

EKO-KAPTUREK: *Razi i to bardzo. Myślę, że babunia nie będzie się gniewała,
jeśli się chwilę spóźnię. Ona bardzo lubi czystość i porządek.*

Część druga

(Eko-Kapturek sprząta w lesie śmieci. Na tle lasu mieszkanie babci. Wilk podbiega i stuka do drzwi)

BABCIA: *Kto tam?*

WILK: *To ja, Eko-Kapturek.*

BABCIA: *Wejź dziecko, jest otwarte.*

(wilk wchodzi, zdziwiony przygląda się babci i pyta):

Babciu, dlaczego masz takie duże uszy?

BABCIA: *Ostatnio byłam kilka razy w mieście.*

To od nadmiernego hałasu tak mi spuchły.

WILK: *Ojej, babciu, dlaczego masz taki duży nos?*

BABCIA: *To od kurzu...*

WILK: *Babciu, dlaczego masz taki duży brzuch?*

BABCIA: *To chyba przez wytwarzaną obecnie żywność z dodatkami konserwantów...*

Woda w kranie też nie jest zbyt czysta.

WILK: *Wolę być głodny niż chory po zjedzeniu takiej babci!*

(Wilk ucieka)

EKO-KAPTUREK (wbiega): *Babciu, widziałam przed chwilą wybiegającego wilka. Co on tu robił?*

BABCIA: *Niemożliwe! Myślałam, że to ty!*

EKO-KAPTUREK (przygląda się babci i stwierdza z przerażeniem):

Babciu, jak ty się zmieniłaś!

Natychmiast dzwonię po lekarza. (dzwoni)

LEKARZ (bada babcię): *Sądząc po pani objawach, jest pani chora na zieloną chorobę spowodowaną zanieczyszczeniami środowiska. Lekarstwem na pani dolegliwości będzie „zielony syrop”.*

Ponadto musi pani pić wyłącznie filtrowaną wodę, jeść tylko zdrową żywność, wystrzegać się kurzu i hałasu.

Nie musi pani leżeć w łóżku. Przeciwnie – jak najwięcej ruchu!

Najsmutniejsze jest to, że to my – ludzie, twórcy cywilizacji, jesteśmy sprawcami większości naszych chorób.

EKO-KAPTUREK: *Czy to możliwe?*

LEKARZ: *Tak, niestety,*

Zapomniano całkowicie:

czysta ziemia – znaczy życie.

WILK (w lesie): *Wszyscy mieszkamy w lesie,
posłuchajmy co jego echo niesie.*

ECHO: *Kraczą o tym wszystkie wrony,
szumią o tym drzew korony.*

Już zwierzęta wieść tę znają,

że sam człowiek – HOMO SAPIENS

zniszczy naszą Ziemię całą.

W pobliżu naszego lasu

dymy z komina i zanieczyszczone powietrze,

skażona woda, padają kwaśne deszcze.

*Giną zwierzęta –
– ludzie, przed tym nas ustrzeżcie!*

*BABCIA: Kiedyś niebiesko było od jezior,
zielono od bujnych lasów
i tak przetrwałoby wszystko
gdyby nie śmieci brudasów.*

*WSZYSCY (śpiewają): Nie pozwólmy przyjaciele
Aby w dymach błękit bladł,
By marniała żywa zieleń,
Żeby karłał miejski park.
Chrońmy każdy promień słońca,
On nam sprawia życia ład,
Mały liść to nasz obrońca,
Dzięki niemu żyje świat.
Uczmy się od dziś
Jak mądry jest liść
Jak mądre są pszczoły i ziola
I ćwiczmy nasz słuch,
By poznać bez słów,
Gdy pęk o ratunek woła.
Ratujmy nasz świat
Od klęsk ludzkich plag
Na ziemi, w powietrzu i w wodzie.
Stwórzmy bratni krąg
Z czystych serc i rąk.
Pomóżmy bezbronnej przyrodzie.*

DZIECKO: Nasza Ziemia jest ogromna

*WILK: Lecz przyroda nieprzytomna.
Ginie fauna, ginie flora.*

DZIECKO: Piękna Ziemia, ale chora.

*ZIEMIA: Jedna jest Ziemia jak jedno jest Słońce,
jak jedno niebo dla dni i nocy.*

*LEKARZ: W sercach pragnienia żyją gorące,
by człowiek nie nadużył swej mocy.*

*BABCIA: Aby ten pejzaż Ziemi odwiecznej,
zdobionej polem, morzem, lasami,
poczuł się już na zawsze bezpieczny.*

DZIECKO: Pragniemy przecież tego my sami.

*BABCIA: Ziemia nas karmi chlebem i miodem,
pięknych widoków wielkim albumem,*

DZIECKO: *niech pozostanie barwnym ogrodem
i uszanujmy Natury dumę.*

*Choć poorana liczbą niezmierną
dymów i ścieków siecią pajęczą,
Ziemia wciąż rodzi,*

EKO-KAPTUREK: *do końca wierną jest dla nas, ludzi, którzy ją dręczą.*

LEKARZ: *Czas wreszcie przestać robić z Natury
ludzkich igraszek wielkie śmietnisko,*

DZIECKO: *zmieniać bieg rzeki,*

EKO-KAPTUREK: *przestawiać góry,*

DZIECKO: *bo to się kiedyś źle skończy wszystko.*

LEKARZ: *Morze zatrute plamą paliwa
będzie wymarłe przez długie lata.*

DZIECKO: *Busz raz wycięty już nie ożywa,*

EKO-KAPTUREK: *a jest on źródłem chleba dla świata.*

DZIECKO: *My dzieci, na pewno mamy niewielki wpływ na to, jak fabryka stanie
w pobliżu naszego lasu, jakie samochody parkować będą pod naszym oknem.*

EKO-KAPTUREK: *Ale od nas w dużym stopniu zależy, czy nasz las będzie zielony
i czysty,*

DZIECKO: *czy na jego ścieżkach, po których spacerujemy, nie będą leżały puszki
i papiery po naszym drugim śniadaniu.*

EKO-KAPTUREK: *Przynajmniej to jest w naszej mocy!*

WSZYSCY RAZEM ŚPIEWAJĄ:

*Na wycieczce, na kolonii,
tam gdzie rzeka, tam gdzie las,
skarbów ziemi trzeba bronić –
kwiatów, zwierząt, drzew i gniazd.*

Żyj z przyrodą w zgodzie!

Odsuń od niej zło!

I pamiętaj co dzień,

żeby chronić ją!

Żyj z przyrodą w zgodzie!

To wspaniała rzecz!

Na ziemi, na wodzie

warto druhów mieć!

Żyj z przyrodą w zgodzie,

to przynosi plan!

Wszystkim się z nią podziel,

jej bogactwa broń!

*Czy to stary, czy też młody,
lis i człowiek, ryba, ptak,
każdy częścią jest przyrody,
więc śpiewajmy razem tak:
    Żyj z przyrodą w zgodzie... itd.*

„SPOTKANIE BAŚNI”

(czworo dzieci gra w grę planszową)
EWA (rzuca kostką i przestawia pionek) – raz, dwa, trzy
MARCIN – *Wygrałaś. Teraz Ty, Judyta.*
JUDYTA – *Czekaj, coś tam błyszczący.*
MACIEK – *Może kapsel albo szkiełko.*
JUDYTA – *To koralik; błękitny koralik!*
MARCIN – *No to co? Pewnie ktoś go zgubił.*
JUDYTA – *Nie rozumiecie? To bajkowy, błękitny koralik!*
MACIEK – *Pocałuj go, może zmieni się w królewicza.*
EWA – *Nie znasz się. Całuje się żaby. Koralik trzeba polizać.*
MARCIN – *Tylko go nie połknij!*
MACIEK – *I nie zmien się w żabę!*
JUDYTA – *On może spełniać życzenia.*
MARCIN – *To zamów cztery zapiekanki i cztery lody.*
JUDYTA – *Jakie głupie życzenia.*
MACIEK – *Nie lubisz zapiekanek?*
JUDYTA – *Lubię. Ale tu są potrzebne bajkowe życzenia – że chcę wyjść za mąż
albo mieć balową suknię, albo karetę z dyni.*
EWA – *Po co ci to?*
MACIEK – *Lepiej poproś o komputer.*
JUDYTA – *Ale wy jesteście! Ja bym chciała coś niezwykłego.*
MARCIN – *Japoński komputer jest niezwykły.*
JUDYTA – *Ja chcę coś bajkowego. Pragnę spotkać królową Śnieżkę
z prawdziwym królewiczem.*
MARCIN – *Ja bym wolał poznać Kopciuszka.*
EWA – *A ja – Jasia i Małgosię.*
MACIEK – *A ja – Smoka Wawelskiego.*
JUDYTA – *Uwaga! Zaraz go polizę. (liże koralik)
(Słychać szum, muzykę itp., wchodzi czarodziej)*

MACIEK – *To naprawdę działa!*

MARCIN – *Ale super!*

EWA – *Kim jesteś???*

JUDYTA – *Ja wiem! Ty jesteś Pan Czarodziej, który z baśniami w sny przychodzi...*

CZARODZIEJ – *Tak, tak! To właśnie ja.*

Zapraszam wszystkich na spotkanie bajek.

PIOSENKA – *Zapraszamy dzieci do Krainy Baśni,*

gdzie słońeczko świeci, gdzie gwiazda nie gaśnie.

Przypomnijmy sobie razem jeśli chcecie,

bajki kolorowe, najpiękniejsze w świecie.

Baśń i bajka nie zna granic,

w sercach dzieci ma swój dom,

jak pieśń, uśmiech i jak taniec,

jak piosenki naszej ton!

Raz, dwa, tra la, la,

każde dziecko bajki zna!

CZARODZIEJ – *Uwaga dzieci!*

Za chwilę zawołam bajki i baśnie na nasze spotkanie!!!

Bajki! Bajki przybywajcie!

JUDYTA – *I nic...*

CZARODZIEJ – *Bajki! Bajki przybywajcie!*

EWA – *I nic...*

DOBRA WRÓŻKA – *I nic, bo Czarodziej zapomniał zaklęcia. Bajki nie mogą przybyć, bo nie słyszą wezwania. Przybyłam tylko ja – Dobra Wróżka, żeby wam pomóc. Wyślemy do bajeczek baloniki z listem malowanym akwarelą. Potem Czarodziej przypomni sobie zaklęcie i bajeczki na pewno się tu zjawią. Zgoda?*

DZIECI – *Zgoda!*

PIOSENKA – *Baloniku, baloniku, nieś ku słońku,*

nieś do wszystkich akwarelą malowane to przesłanie w małym liście.

Baloniku, jak bajeczka kolorowa leć ku słońku

i nieś wszystkim na świecie te słowa, bajeczki przybywajcie!

I nieś wszystkim na świecie te słowa, bajeczki przybywajcie!

CZARODZIEJ – *Właśnie przypomniałem sobie zaklęcie!*

Szaru-baru, maru-karu, ciastko, cegła, brak kataru.

Piękne bajki, nie czekajcie, tylko do nas...

DZIECI I CZARODZIEJ (razem) – *Przybywajcie!!!*

KOZIOŁEK MATOŁEK – *Bee, bee, bee.*

JUDYTA – *O! Jaki piękny koziołek!*

KOZIOŁEK MATOŁEK – *Jestem Koziołek Matołek! Zbieracz przygód i wesołek!*
DZIECI – *Oooo!*
KOZIOŁEK MATOŁEK – *To tu właśnie, jak się zdaje, jest spotkanie pięknych bajek?*
DZIECI – *Taaak!*
KOZIOŁEK MATOŁEK – *Jestem z bajeczki pana Kornela Makuszyńskiego „Wesołe przygody Koziołka Matołka”. Bee..., bee...*
CZARODZIEJ – *Kto zna bajkę o Koziołku Matołku?*
EWA – *Wszyscy znamy! Znamy nawet piosenkę o Koziołku Matołku!*
PIOSENKA: *Nie ma miejsc na świecie takich,
gdzie by nie był nasz Koziołek,
od Kamczatki po Itakę
swe przygody miał wesołe!
Był w krainie snów i marzeń
i na wyspy szczęścia dotarł.
Sadził palmy na Saharze
i w Angarze... szukał złota!!!*
*Kto zna Kozła z Pacanowa, z geografii piątkę ma,
bo z nim w bajkach przewędrował wzdłuż i wszerz calutki świat!
Wiele przeżył przygód pięknych i o świecie wiele wie,
a choć zaznał stu niewygód, z przeciwności śmieje się!!!*
KOZIOŁEK MATOŁEK – *Taaak!. Ten Koziołek, to właśnie ja!
Czy pozwolicie, że zostanę wśród was? Zaczekamy razem na postacie z innych bajek.*
WRÓŻKA – *Stać obok mnie, Koziołku!*
JAŚ – *Czy to tu jest dyskoteka?*
JUDYTA – *Nie, tu jest spotkanie bajek.*
JAŚ – *No właśnie. Chodź, Gośka.*
MACIEK – *Kim wy jesteście?*
EWA – *Tu mają przyjść postacie z bajek.*
JAŚ – *No właśnie, to jest Gośka!*
MAŁGOSIA – *A to – Janek.*
JUDYTA – *Kto?*
JAŚ I MAŁGOSIA – *Jaś i Małgosia.*
JUDYTA – *A gdzie Czarownica?!*
JAŚ – *U fryzjera? Pewnie się trochę spóźni.*
MACIEK – *Co o tym myślicie?*
MARCIN – *Nowocześni?*

EWA – *Uwaga, ktoś idzie.*

KRÓLEWICZ – *Czy to party dla bajkowców?*

MACIEK – *Kim jesteś?*

KRÓLEWICZ – *Nie widać? Jestem królewiczem. Ach, prawda! Koronę zostawiłem w moim Mercedesie, bo ciągle mi spada. Czy przyszła już Maryśka?*

MACIEK – *Kto?*

KRÓLEWICZ – *Maryśka, ta Sierotka. Obiecałem jej kasetę Majki Jeżowskiej. Może ty ze mną posłuchasz muzyki? Jak masz na imię?*

JUDYTA – *Judyta.*

KRÓLEWICZ – *Judyta – pięknie. Chodźmy.*

MACIEK – *Takich królewiczów pełno w każdej klasie.*

MARCIN – *To chłopak, czy dziewczyna tu idzie?*

KOPCIUSZEK – *Jestem Kopciuszkiem, ale nowoczesnym.*

(do Maćka) *Zatańczysz ze mną?*

MACIEK – *A potem ty zgubisz pantofelek i wszystkie dziewczyny będą go przymierzały?*

KOPCIUSZEK – *Ani mi się śni! Mam bardzo wygodne adidasy, nie zdejmuję ich z nóg.*

(odgłos nadjeżdżającego samochodu)

– *Rety! Złota Rybka przyjechała małym Fiatem!*

Tylko dlaczego przyjechała do nas samochodem?

ZŁOTA RYBKA – *Przyjechałam samochodem, żeby wam udowodnić, że mogę uczynić wszystko, co tylko zechcę!*

MARCIN – *Ty naprawdę możesz wszystko? Bogałego uczynić biednym, a biednego bogatym?*

ZŁOTA RYBKA – *Mogę wszystko. Mogę wszystko... Radość nieść w każde dzieciństwo, prawdę wracać pustym słowom, głodnych – tortem poczęstować... Mogę wszystko, mogę wszystko... Wrócić zieleń zeschniętym listkom i każdemu dać najwięcej: najzwyczajniejsze, zwykłe szczęście.*

PIOSENKA – *Uśmiech mamy. Chleb na stole. Jasny i radosny świat.*

Piłka w parku. Książka w szkole i ktoś bliski niczym brat.

To wystarczy. I nic więcej nie wypada nawet chcieć,

bo to jest zwyczajne szczęście, które w życiu warto mieć!

Warto mieć szczęście! Warto mieć szczęście!

Szczęście radości daje najwięcej! Szczęście uśmiechem każdego darzy i jest słoneczkiem na każdej twarzy!

Warto mieć szczęście, lecz by mieć szczęście, trzeba do innych mieć własne serce i przyjaźń trzeba cenić i chronić, by z tego szczęścia nic nie uronić!

SZEWEC DRATEWKA – *A ja wiem jak zdobyć szczęście! Wiem także jak swoim postępowaniem, przynosić je innym...*

MACIEK – *Oooo! Ktoś nowy!*

EWA – *Kto ty jesteś?*

SZEWEC – *Jestem Szewc Dratewka z bajki o Smoku Wawelskim!*

EWA – *Oooo!*

CZARODZIEJ – *Znacie bajeczkę o Smoku Wawelskim?*

MACIEK – *Znamy, ale z szewczykiem spotykamy się pierwszy raz!*

CZARODZIEJ – *Może zaśpiewamy o tej bajeczce piosenkę?*

PIOSENKA – *Dawno temu, pod Krakowem, żył okrutny, wielki smok.*

Miał nóg dziesięć, cztery głowy i straszliwy smoczy wzrok!

Cały Kraków głośno płakał, a najgłośniej księżę Krak!

Chciał, by ktoś potwora złapał, więc przez tzy przemawiał tak:

Temu, kto zwycięży smoka, swe serduszko zaraz da

moja córka modrooka, która złoty warkocz ma!

A ja dam mu w posiadanie Wawel oraz złoty tron

i następcą mym zostanie, kiedy zginie straszny smok!

Stu rycerzy na stu koniach, wkrótce potem smok ten zjadł,

lecz go w końcu szewc pokonał, co na rynku kramik miał!

Ze zdumienia aż oniemiał, zapłakany księżę Krak,

lecz dotrzymał przyrzeczenia, mówiąc mu na migi tak:

Pokonałeś złego smoka, więc ci serce swoje da

moja córka modrooka, która złoty warkocz ma!

A ode mnie wnet dostaniesz berło oraz złoty tron

i następcą mym zostaniesz, bo niegroźny jest już smok!

EWA – *Bardzo dzielny jesteś szewczyku...*

MARCIN – *O, znów jacyś idą.*

BAZYLISZEK – *Uwaga!*

SMOK – *Z drogi!*

BAZYLISZEK I SMOK – *Bazyliszek ze Smokiem idą równym krokiem.*

EWA – *Bazyliszek?*

MARCIN – *To ma być Smok?*

BAZYLISZEK – *Nie poznaliście nas? To dobrze, bo jesteśmy po operacjach plastycznych. Zostały nam tylko ogony, ale już bez łusek.*

SMOK – *Łuski usunięte, a ogony mamy pomalowane lakierem i wyglansowane do połysku.*

BAZYLISZEK – *Zupełnie twarzowe ogony, prawda?*

MACIEK – *Rzeczywiście, bardzo ładne.*

SMOK – *Czy są orzeszki i banany?*

EWA – *Niemożliwe! To wy jecie owoce?*

BAZYLISZEK – *Tak, bo jesteśmy jaroszami.*

PIOSENKA – *Dawniej jadłem jak wypadło, polędwicę, szynkę, sadło, gęś na zimno, schab po szwedzku i golonkę po niemiecku.*

Lecz, gdy stałem się jaroszem, o te dania już nie proszę, i jak to ostatnio w modzie, swą gospodę mam w ogrodzie! Jem rzodkiewkę, jem marchewkę, groch, cebulę samosiewkę, szczaw, rabarbar, kalafior, koper, szpinak, pomidory.

Dzięki temu, każdy powie: Ten smok ma żelazne zdrowie.

Nawet przytył! Proszę! Proszę! Nie ma to jak być jaroszem!

PAN TWARDOWSKI (wbiega i przedstawia się) – *Pan Twardowski, Pan Twardowski.*

EWA – *Bardzo nam miło.*

PAN TWARDOWSKI – *Mnie również. Czy nie było tu mojej kochanej żoneczki? Muszę się z nią spotkać w pewnej sprawie.*

Gdyby przyszła, powiedzcie jej, że jestem w kawiarni „Rzym”. Żegnam, żegnam!

PIOSENKA: *Życie czasem się przeplata z wątkiem baśni. W tej piosence, moi drodzy, jest tak właśnie. Tym prawdziwym kosmonautom cześć i sława, a tym z baśni, a tym z baśni dziś zabawa! Pan Twardowski na kogucie, na kogucie, na kogucie, przed wiekami w kosmos uciekł, w kosmos uciekł, w kosmos uciekł. Więc pamiętać o tym warto, o tym warto, o tym warto, że był pierwszym kosmonautą, kosmonautą, kosmonautą. Hej!*

MARCIN – *Myszysz, że to był ten Pan Twardowski?*

EWA – *Sama już nie wiem. „Ta karczma „Rzym” się nazywa”. On tam spotyka diabła.*

MEFISTOFELES – *Jestem Mefistofelesem, miałem się tu spotkać z Twardowskim.*

EWA – *Czy pan jest diabłem, panie Mefisto?*

MEFISTO – *Byłem trochę w podziemiu, ale żeby zaraz diabeł?*

MARCIN – *Pan pachnie siarką.*

MEFISTO – *Jaki piękny zapach, prawda? To nowa, bardzo elegancka woda toaletowa „Siarczan piekiel”.*

MARCIN – *„Nos jak haczyk, kurzą nogę i krogulcze ma paznokcie”.*

MEFISTO – *Kto? Ja? Ja zawsze mam czyste i obcięte paznokcie. Możecie zobaczyć. To gdzie jest ten Twardowski?*

EWA – *W kawiarni „Rzym”.*

MEFISTO – *To ja już lecę, pozdrowienia dla pani Twardowskiej!*

MARCIN – *Po co mu powiedziałaś? On zabierze Twardowskiego do piekła.*

EWA – *Sama już nie wiem. Wszystko pozmieniane w tych bajkach. Nawet nie mają czasu pogadać.*

MARCIN – *Nie szkodzi. I tak są mało bajkowi.*

EWA – *Ooo! Ta chociaż wygląda jak z bajki.*

MARCIN – *Jaka pani jest piękna!*

ŚNIEŻKA – *Dziękuję. Jestem tegoroczną Miss Bajkolandu.*

Na imię mi Śnieżka.

MARCIN – *Królowna Śnieżka?*

ŚNIEŻKA – *Tytuły to przeżytek. Chodźcie chłopcy!*

EWA – *A to kto?*

ŚNIEŻKA – *Nie poznajecie? To krasnoludki.*

MACIEK – *Takie duże?*

KRASNALE – *Każdy, kto pije mleko, je witaminy i dużo śpi, urosnie taki, jak my.*

SIEROTKA – *Dzień dobry. Moje ulubione gęsi zostawiłam w szatni.*

Tam chyba mi ich nikt nie ukradnie.

Czy jest już królewicz?

MACIEK – *Tam, słucha muzyki z Judytą.*

SZEW CZYK DRATEWKA (do Judyty) – *Chodź, królewiczem nie zawracaj sobie głowy. On i tak ożeni się z Marysią Sierotką. To najbogatsza dziewczyna w Bajkolandzie. Ma farmę gęsi i sprzedaje je za granicą. A teraz chce mieć tytuł królewski.*

MARCIN – *Wiesz co? Mam już dość tych bajek-niebajek.*

EWA – *Niemożliwe, żeby wszyscy byli tacy nowocześni. Może chociaż Baba Jaga? (Pojawiają się czarownice)*

PIOSENKA: *Nocą nad chmurami czasem można spotkać*

Baby Jagi wraz z córkami na brzoźowych miotłach.

Wysoko nad chmury wznoszą się ukosem,

patrzą się na ziemię z góry i nucą pod nosem...

Latające talerze? To nie dla nas!

Latające dywany? To nie dla nas!

Nam wystarczy stara miotła, gdy dobrze związana.

Nam wystarczy stara miotła, gdy dobrze związana.

BABA JAGA – *Dzień dobry, moje dzieci. Czy tutaj jest spotkanie?*

MARCIN – *Tak, ale tylko dla bajek.*

BABA JAGA – *Ja jestem... jakby to powiedzieć... czarownica.*

EWA – *O, nie! Wykluczone.*

MARCIN – *Pani przecież wcale nie jest stara.*

BABA JAGA – *To prawda, że po tym nowym kremie czuję się młodsza o sto lat.*

EWA – *Jeśli jest pani Czarownicą, to proszę coś zaczarować.*

BABA JAGA – *Proszę bardzo!*
Ele – pentele, ziele na niedzielę.
Albo ryba, albo grzmot,
niech z Marcina będzie kot!

EWA – *Niech go pani natychmiast odczaruje!*

BABA JAGA – *Teraz nie mogę, spieszę się na Łysą Górę.*

EWA – *Co teraz będzie? Kto mi pomoże? Na pomoc!*

CZARODZIEJ – *Czemu tak krzyczysz?*

EWA – *Czarownica zaczarowała Marcina w kota. Proszę, odczaruj go.*

CZARODZIEJ – *Czarownica też przyszła? Nie widziałem jej dwa tysiące lat. Czy się zmieniła?*

EWA – *Chyba tak.*

CZARODZIEJ – *Postarzała się biedaczka?*

EWA – *Wprost przeciwnie. Młoda i piękna.*

CZARODZIEJ – *No, to do roboty! W co mam go zaczarować?*
W mysz, słonia, a może w wiewiórkę?

EWA – *Nie!. Zmień go z powrotem w Marcina.*

CZARODZIEJ – *Jak sobie życzysz?*
Szaru-baru, maru-karu, ciastko, cegła, brak kataru!
Abra kadabra, psik! (odczarowuje Marcina)

EWA – *Nareszcie!*

MARCIN – *Co nareszcie?*

EWA – *Przecież byłeś kotem.*

MARCIN – *Jakim kotem? Czy ty nie jesteś chora? Głowa cię nie boli?*

EWA – *Chyba rzeczywiście mam już trochę dosyć.*

MARCIN – *O, kurczę! Dochodzi już trzecia. Zaraz mamy z Maćkiem kurs karate.*

EWA – *A ja mam lekcję śpiewu.*

MACIEK – *Judyta! Chodź! Zaraz trzecia godzina!*

JUDYTA – *O jej! Mam niedługo angielski.*
Ale jak ich tu zostawić?

PIOSENKA (postacie bajkowe tańczą po całej scenie):

*Krakowiaczek jeden miał bajeczek siedem,
pojechał do lasu, narobił hałasu.*

*Krakowianka jedna była bardzo biedna,
bo musiała wiosną zwiedzać miasto Krosno.*

*Jeden głupi pingwin dostał dwa węgorze,
chciał je uczyć pływać, pojechał nad morze.*

*Jedna mała mrówka szukała ołówka,
żeby pisać listy do znajomej glisty.*

*Niech już ta piosenka skończy się czym prędzej,
żeby kupić lepszą, nie mamy pieniędzy.*

MARCIN – *Co oni wyśpiewują? Cały Bajkoland zwariował!*

MACIEK – *A może to my zwariowaliśmy?*

EWA – *Dość już tego. Judyta, poliz koralik!*

JUDYTA – *Niech się stanie. (liże koralik, roztańczone postacie zamierają w bezruchu)*

EWA – *I już koniec spotkania.*

MARCIN – *Nie zakochałyście się w tym królewiczu?*

EWA – *Coś ty? On nie umie łowić ryb, ani jeździć na wrotkach.*

MACIEK – *Ta królowna też jakaś dziwna. Wygląda jak z trzeciej klasy i nie wie gdzie leży Jelenia Góra.*

JUDYTA – *Następnym razem poprosimy koralik... Ojej, gdzie jest mój koralik? Szukajcie go!*

MACIEK – *Nigdzie go nie ma.*

MARCIN – *Już go chyba nie znajdziemy.*

JUDYTA – *Szkoda. Teraz w Krainę Baśni przeniosą nas tylko marzenia.*

EWA – *Judyta, nie rozpaczaj! Zaśpiewajmy wspólnie pożegnalną piosenkę.*

PIOSENKA: *Bajka różne ma imiona, różną nosi postać,
rozśpiewana, roztańczona, barwna i radosna!
Gości w sercach wszystkich dzieci, łączy na uśmiech zmienia
i jak słońko jasne świeci w najsłabszych marzeniach!*
*Bajka, bajka, bajka, różne ma imiona,
jak niezapominajka dziecięcy ma świat.
Bajka, bajka, bajka, radosny, jasny dom,
jak jasny promyk światła, Kochamy wszyscy ją.*

„Kolęduję Tobie moje serce”

(Kolęda: **Dzisiaj w Betlejem**)
(Wiersz: **Najpiękniejszy wieczór**)

*Kiedy wieczór jest
zimowy, chaty
w śniegu drzemią,
nastrój dziwny,
wyjątkowy snuje się
nad ziemią.*

*Lecz najmiłszy,
wigilijny wieczór
przed świętami jest
tak piękny, taki inny,
tak oczekiwany.*

K. Chojecka

Dziecko I: Przeżywamy co roku ulubione przez wszystkich Święto Bożego Narodzenia. Święta te kojarzą się zawsze z wieczorem wigilijnym. Wigilia to przeżywanie i rozważanie tajemnicy Bożego Narodzenia w stajence betlejemskiej.

(Wiersz: **Boże Narodzenie**)
*Herod zarządził, by spisać ludność.
Chciał wiedzieć, ilu ma swych
poddanych. Józef z Maryją ruszyli
w drogę, musieli także być zapisani.*

*Doszli wieczorem aż do
Betlejem. Wszędzie już było
tłoczno i rojno. Nie mogli
nigdzie wynająć kątą, aby
odpocząć, mieć noc spokojną.
Józef zmęczony i zasmucony odnalazł
stajnię tuż za miasteczkiem
i zaprowadził tam swoją żonę
z nienarodzonym, czekanym dzieckiem.*

*Noc była zwykła, codzienna,
światła pogasły, ludzie zasnęli.
Nie przypuszczali, nie przeczuwali,
że Bóg narodził się w ich Betlejem*
Z. Jasnota

Dziecko II: Witamy serdecznie wszystkich tu zebranych. By hołd oddać razem dziś Panu nad Pany. Bóg zstąpił na ziemię jako małe dziecko w Betlejem dalekim, jak zapewne wiecie. Tam w stajni ubogiej, Ojciec i Mateczka kładą w żłóbku do snu małego Syneczka.

(Kolęda: **Lulajże, Jezuniu**)
(Scenka – Maryja trzyma Dzieciątka, obok Józef, wyżej lub obok aniołowie)

Anioł I: Śpij, Jezu maleńki. Śpij, snem dziecka błogim. Obce Ci na razie smutek, płacz i trwogi.

Anioł II: Gwiazda betlejemaska jaśnieje na niebie, by każdy mógł drogę odnaleźć do Ciebie.

Anioł IV: Twój Tatuś kochany posłał Cię do ludzi, byś miłość i zgodę w naszych sercach wzbudził.

(Wiersz: **Boże Narodzenie**)

*Na bliskich łąkach spali
pasterze, dostrzegli jasność,
brzmiały im pieśni i nie
wiedzieli, co to się dzieje, czy są
na jawie, czy może we śnie.*

*Anioł wyjaśnił im to, co trzeba,
więc poszli szybko powitać
Pana. Pierwsza wiadomość
o Zbawicielu właśnie pasterzom
została dana.*

Bóg Wszechmogący przyszedł na ziemię jako niemowlę bezbronne, małe. Co rok śpiewamy wszyscy kolędy, przypominamy narodzin chwałę.

(Kolęda: *Wśród Nocnej ciszy*)

(Pastuszkowie śpią, pod koniec kolędy podchodzi Anioł III, budzą się pastuszkowie.)

Pastuszek I: Co to za piękne śpiewy słyhać dookoła?

Pastuszek II: Kto ze snu głębokiego nas budzi? Kto woła?

Pastuszek III: Co to za jasność i postacie w bieli?

Pastuszek IV: Patrzenie, pastuszkowie! Przecież to anieli!

Anioł III: Słuchajcie, pastuszkowie, wspaniała nowina, Maryja w stajence porodziła Syna. Oddajcie mu pokłon, zanieście coś w darze. A drogę do Niego gwiazda wam pokaże.

(Kolęda: *Przybieżeli do Betlejem*)

(Pastuszkowie ruszają do stajenki, niosą dary.)

Pastuszek I: To tutaj Mateczka swego Synka tuli. Na pewno mu zimno bez cieplej koszuli. Podaruję mu swoją Dziecinę.

Pastuszek II: To na pewno z głodu słyhać jest płacz Dziecka. Dlatego przyniosłem maleńkiemu mleczka.

Pastuszek III: A ja poduszeczkę pod głowę mu włożę. Może prędzej zasnąć ona mu pomoże.

Pastuszek IV: A ja do zabawy dam mu piórko białe, które aniołowi po cichu wyrwałem.

(Pastuszkowie siadają u stóp Matki lub obok.)

Dziecko III: Tak mocno świeciła gwiazda betlejemska, że ciekawość wzbudziła w trzech zamorskich mędrkach. Trzej mędrcy królowie księgi przeglądają i o króla żydowskiego zrodzeniu czytają. Prędko dary stosowne w skarbcach wyszukali i w drogę do Betlejem razem się udali.

(Kolęda: *Mędrcy świata, monarchowie*)

(Królowie idą powoli, patrzą w niebo, szukając gwiazdy, scenka – pałac Heroda, Herod rozparty na tronie.)

Dziecko IV: Lecz nie bardzo wiedzieli gdzie do Króla droga. Więc wstąpili spytać o Niego Heroda.

(Król Herod wstaje na widok gości.)

Herod: Cóż to za zaszczyt? Co to za goście mili? Powiedzcie mi królowie. Po coście przybyli?

Kacper: Chcemy oddać pokłon Panu Najwyższemu. Tu gdzieś w okolicy dziś narodzonemu.

Baltazar: On królestwo miłości wśród ludzi zbuduje?

Herod: Nic mi nie wiadomo, gdzie to Dziecię leży. Chętnie bym ja także do niego pobieżał. Więc gdy je znajdziecie, przybądźcie tu do mnie, bym i ja mógł jemu pokłonić się skromnie.

Dziecko IV: Coś knuje król Herod, każe wzywać strażę. Co im rozkazuje? Zaraz się okaże.

(Herod chodzi nerwowo, kiwa ręką na strażnika. Wchodzi strażnik – kłania się Herodowi.)

Herod: Gdy przyjdą królowie, powiedziec, gdzie Dziecię, wnet się tam udacie i Je zabijecie!

Herod: Mój tron zagrożony, póki Dziecię żyje. Utrzymam królestwo, kiedy Je zabiję.

Dziecko III: Tymczasem królowie widząc gwiazdę w dali, szybko w tym kierunku, ciesząc się udali.

Kacper: Pierwszy przed Dzieciątkiem czoło swoje chylę i hołd Ci oddaję, a za małą chwilę dar ten ofiaruję z największą ochotą. Przyjmij, Królu dar ten, a darem tym złoto.

Melchior: Ja wonne kadzidło w darze Ci przynoszę, o Twym narodzeniu wkrótce też rozgłoszę. By każdy mógł przybyć, pokłonić się Tobie. I króla nad króle uznać w Twej osobie.

Baltazar: Ode mnie przyjmij w darze mirrę, cenne ziele. Choć wiem, że to drobiazg, że to tak niewiele. Ja chciałbym wszystkie ludzkie serca zaczarować, by przyjęły Ciebie, byś mógł w nich panować.

(Królowie kładą dary przed Dzieciątkiem, pomału odchodzą – podchodzi do nich Anioł.)

Anioł: O, królowie zacni, gdy wracać będziecie, omińcie pałac Heroda. Nie mówcie, gdzie Dziecię. Idźcie inną drogą do swojej krainy, by Herod nie skrzywdził małej Dzieciny.

(Królowie wychodzą.)

(Wiersz **Kolęda**)

*Byli i odeszli do siebie
Mądre trzy króle obce,
Po aniołach opuszczona grzęda,
Ojciec i Matka już w niebie.
Przy dziecku w szopce
Została polska kolęda...*

*I prędzej Bóg słońce odwoła,
I prędzej świat odbiec zdola
To Zawiniątko na sianie...*

M. Wolska

Dziecko I: Pamiętajmy, aby święta Bożego Narodzenia zbliżały ludzi do siebie, wyzwalały wzajemną życzliwość, skłaniały do współczucia i pomocy biednym, samotnym, cierpiącym.

(Wiersz **Grudniowa noc**)

*W grudniową, cudną noc
staniemy przy stajence.
W grudniową, cudną noc
złączymy nasze ręce.
pragnienia serc i dusz
poślemy hen, ku gwiazdom,
by spokój, zamiast burz
czas przyniósł wsiom i miastom.*

*W grudniową, dziwną noc
gwiazdami niebo świeci.
W grudniową, dziwną noc
przyszło Boże Dziecię.*

*Graj, duszo, Panu graj,
Głoś szczęście i pogodę.
Daj, świecie, ludziom, daj
prawdziwą Miłość, Zgodę*

K. Chojecka

(Kolęda: **Cicha noc**)

(Wiersz: Kolęda dziecinna)

*A potem razem z Betlejem pójdziemy
Do nas, pomodlić się gdzieś
na pasterce,
I tu usłyszysz, malusieńki, niemy,
Jak kolęduje Tobie moje serce.*

K. Wierzyński

Opracowano na podstawie:

1. Bruno-Nowakowa H., Polkowska J.: *Zajęcia pozalekcyjne z dziećmi upośledzonymi umysłowo w stopniu lekkim*. Warszawa 1998.
2. Chmieleńska J.: *Gdy rodzina potrzebuje pomocy*. Warszawa 1990.
3. Gordon T.: *Wychowanie bez porażek*. Warszawa 1995.
4. *Jak żyć z ludźmi. Program profliaktyczny dla młodzieży*. Warszawa 1988.
5. Ostrowska K.: *W poszukiwaniu wartości*. Gdańsk 1994 r.
6. Podlaski J.: *Formy i metody pracy świetlicowej*. Warszawa 1972.
7. *Praca wychowawcza w świetlicy szkolnej*. (red. A. Wiszniewska) Warszawa 1978.
8. Rosiński M.: *Praca opiekuńczo-wychowawcza w świetlicach i pólinternatach. Poradnik metodyczny dla nauczycieli świetlic i pólinternatów*. Szczecin 1984.
9. *Świetlica pomostem między rodziną a szkołą*. (red. M. Pietkiewicz) Warszawa 1998.
10. *Świetlica szkolna szansą do wykorzystania*. (red. M. Pietkiewicz) Warszawa 1988.
11. Wiech A., Wiech Z.: *Poradnik dla wychowawców świetlic szkolnych*. Warszawa 1986.

JAK STWORZYĆ TEATRZYK LALKOWY

(terapia zajęciowa dla dzieci w placówkach opiekuńczo-wychowawczych)

Uwagi wstępne

Stworzenie teatryku lalkowego przebiega zasadniczo w dwóch płaszczyznach:
I Wybranie, zaadaptowanie i opracowanie tekstu literackiego.

II Zaprojektowanie i stworzenie lalek do wybranej sztuki.

W każdej z tych dwóch płaszczyzn jest wiele etapów, które postaram się szczegółowo opisać. Techniczne szczegóły dotyczyć będą głównie pracy nad lalkami. Natomiast stronę literacką, dekoracje i scenografię ujmę bardziej pobieżnie, ponieważ dają one pole do różnych form interpretowania, zależnie od możliwości i talentu. Jeden i drugi cykl prac stanowi świetną terapię zajęciową.

Opracowanie strony literackiej oraz uwagi o scenografii i dekoracjach

Wybór sztuki do zainscenizowania pozostawia w zasadzie dwie drogi:

- można próbować napisać z dziećmi scenariusz własny,
- skorzystać z gotowych scenariuszy.

Ja korzystałam z książki „*Bajki samograjki*” Jana Brzechwy, (Czytelnik, Warszawa 1989 r.) Adaptowaliśmy bajkę „*Jaś i Małgosia*”. Używam określenia

„adaptowaliśmy” dlatego, że formy zawarte w wymienionej książce są tekstami bajek dźwiękowych. Ich inscenizacja lalkowa nastęrczyła wiele problemów. Musieliśmy z dziećmi zdecydować, czy da się przedstawić całość sztuki w tych samych, stałych dekoracjach, czy też należy dzielić sztukę na odsłony. Odsłony wiążą się z licznymi trudnościami technicznymi. Trzeba je zastosować, gdy przedstawienie jest długie i akcja wyraźnie się przemieszcza. W takim przypadku należy zmienić tło i dekorację. Wszystko to da się rozwiązać, lecz jeśli przedstawienie jest krótkie (jak w przypadku „*Jasia i Małgosi*” Jana Brzechwy – 30 minut) można pozostać przy jednej odsłonie.

Akcja tej bajki rozgrywa się w trzech miejscach, lecz wszystkie one znajdują się w lesie. Zastosowaliśmy więc tylko jedną dekorację – tło – las. Zmiany miejsca akcji wyznaczało pojawienie się dodatkowych elementów.

W pierwszej części akcja rozgrywa się przed chatką leśnika i w tym momencie pojawia się domek (wycięty z tektury, umieszczony, podobnie jak lalki, na listewce). Domek usuwa się za zasłony, gdy akcja przenosi się do lasu. W środkowej części sztuki dzieci znajdują w lesie domek czarownicy i znów ten domek wysuwa się z za zasłony i gałązek maskujących umieszczonych na pierwszym planie.

Uwagi, które zamieściłam, dotyczą scenografii i dekoracji. Każdy inny tekst wymaga podobnego przemyślenia i zaprojektowania głównego zamysłu.

Część literacka – to osobny rozdział pracy rozłożony na wiele zajęć

Często pracujemy z dziećmi, których zdolności plastyczne są dość dobre, natomiast ich umiejętności dotyczące opanowania ról są bardzo niskie. Dzieci mają trudności nawet w poprawnym czytaniu. Wydawałoby się, że zrealizowanie z nimi teatryku lalkowego jest niemożliwe.

Tę przeszkodę ominęłam w pracy z dziećmi w ten sposób, że po opracowaniu ról i licznych próbach nagrałam na kasetę magnetofonową całe przedstawienie. Ta metoda pozwoliła mi na zachęcenie dzieci o bardzo słabej pamięci i ogromnej nieśmiałości do odegrania ról i zrobienia pierwszego kroku w kierunku pokonywania trudności.

Z czasem, dzięki „osłuchaniu się z tekstem” z kasy, dzieci знаły całe przedstawienie na pamięć.

Metoda nagrania i odtwarzania ról z kasy przy jednoczesnej animacji lalkami pozwoliła na to, by każde kolejne przedstawienie, a nie tylko premiera, odbywała się bez paraliżującego dzieci stresu.

Dodam jeszcze, że przedstawienie „*Jaś i Małgosia*” obfitowało w śpiewanki. Tu znów pole do włączenia form małego muzykowania oraz stosowania na ścieżce dźwiękowej nagranych głosów towarzyszących: śpiew ptaków, odgłos burzy, rąbania drewna, szczekania psa itp.

Cała praca z tekstem to wiele bardzo ciekawych i przyjemnych zajęć, które mogą postępować równoległe z procesem tworzenia lalek.

Pobieżnie omówiona praca nad stroną literacką jest jednocześnie cyklem terapeutycznym, w czasie którego można zrealizować następujące cele:

- wdrażanie do kulturalnego i twórczego spędzania wolnego czasu,
- rozwijanie wyobraźni i zdolności twórczych,
- wdrażanie do zasad współpracy i dyscypliny w zespole,
- zachęcanie do twórczego wykorzystania urządzeń audiowizualnych (magneto-fon),
- rozwijanie zainteresowań literackich,
- ćwiczenie poprawnego czytania,
- rozwijanie zdolności do ekspresji głosem,
- wdrażanie do samokontroli,
- podnoszenie poczucia własnej wartości,
- przybliżenie teatru jako dziedziny sztuki poprzez praktyczne zapoznanie dzieci z terminami: dekoracja, afisz, scena, kurtyna, oświetlenie, aktorzy, animatorzy, reżyser, scenograf, inspicjent, sufler, widownia, gong, charakteryzacja, kostiumy itp.

Tworzenie lalek

Po wstępnym opracowaniu tekstu zwykle zaczynamy projektować lalki. Określamy ich charakter. Próbujemy je narysować choćby w ogólnym zarysie. Rysunek Nr 1 jest właśnie projektem lalek do sztuki „*Jaś i Małgosia*”. Przy projektowaniu należy uwzględnić różnice w wielkościach lalek.

Tworzenie lalek składa się z wielu etapów prac o charakterze plastycznym. By uformować głowę lalki mamy obecnie do dyspozycji różne materiały, stosuje się np. pianki poliuretanowe. Metoda zaproponowana przeze mnie jest może archaiczna i zapomniana, lecz moim zdaniem dobra. Proponuję lepienie form do przyszłych główek lalek po prostu z gliny. Sama wybrałam taką metodę ze względu na to, że glina jest dostępna prawie na każdym podwórku. Nie potrzeba więc żadnych nakładów finansowych. Zbyt często bowiem nie robi się nic, ponieważ brakuje pieniędzy na najbardziej podstawowe materiały. Zwłaszcza my wychowawcy w domach dziecka dobrze wiemy co to znaczy.

Pracując z dziećmi przekonałam się wielokrotnie, jak bardzo wychowawcze jest wykorzystywanie właśnie tego, co dała nam natura. Ponadto kontakt z gliną jest podobno zdrowy (tak twierdzą bioenergoterapeuci).

Glina stała się wdzięcznym tworzywem w rękach dzieci. Z niej powstały także figurki do bożonarodzeniowej szopki i piękna makieta zamku. Dlatego właśnie zachęcam do korzystania z gliny także przy tworzeniu lalki teatralnej.

Pierwsze zajęcie w tym cyklu to lepienie główek z gliny. Gliniane główki stanowią trwałą formę plastyczną, na bazie której tworzy się metodą papieroplastyki „skorupkę” przyszłej głowy lalki. Gliniana główka stanowi coś w rodzaju matrycy, którą, po zdjęciu pierwotnej formy, można ponownie wykorzystać.

Poniżej omówię w miarę szczegółowo kolejne etapy.

Etap I. Kształtowanie główek lalek z masy glinianej.

Materiały: glina, miska z wodą, stare gazety, ściereczki do rąk.

- Cele:
- ćwiczenie zdolności i umiejętności manualnych,
  - rozwijanie wyobraźni przestrzennej,
  - rozwijanie pomysłowości,
  - wdrażanie do dbałości o porządek,
  - poznanie nowej techniki - lepienia z gliny.

Opis działania

Przygotowujemy warsztat pracy. Stoliki nakrywamy starymi gazetami. Przygotowujemy miseczki z wodą i ręczniki do wytarcia rąk. Każde dziecko otrzymuje kawałek twardej tektury lub płyty pilśniowej, by na niej formować glinianą „rzeźbę”. Gлина potrzebna do tego typu zajęć powinna być dobrze wyrobiona. Jej konsystencja musi być na tyle zwarta, by dobrze się modelowała i nie „osiadała” po uformowaniu.

Gotowe porcje masy glinianej (mniej więcej wielkości zaciśniętej pięści dorosłego człowieka) rozdajemy dzieciom i zabieramy się do formowania główek. Należy postarać się, by główki ukształtować z kawałkiem szyi, bowiem łatwiej jest później wykonywać następne etapy. Skupiamy się na ukształtowaniu nosa, policzków, brody. Trzeba zadbać, by główki były w miarę foremne. Nauczyciel może pomóc dziecku, by efekt tej pracy był zadowalający. By powierzchnia ukształtowanej „rzeźby” była gładka należy zwilżać ręce w wodzie i wygładzać powierzchnię bryły.

Ukształtowane główki przenosimy na tekturkach w suche miejsce. Czas wysychania gliny jest dość długi (kilka dni). Jeśli chcemy przyspieszyć ten proces możemy podsuszyć glinę w piekarniku (w niskiej temperaturze – wysoka temperatura powoduje pęknięcie). By móc realizować następny etap, gliniane formy muszą być suche i twarde.

Na zakończenie zajęć pamiętajmy dopilnować uprzątnięcia warsztatu pracy.

Etap II. Papieroplastyka – oklejanie glinianych główek masą papierową.

Materiały: stare gazety, klej, miseczki z wodą, ręczniki do rąk, tłuszcz (krem lub margaryna).

- Cele:
- rozwijanie sprawności manualnej,
  - wyciszenie i uspokojenie,
  - wdrażanie do przestrzegania porządku,
  - wdrażanie do pracy w zespole,
  - wdrażanie do dokładności i cierpliwości,
  - zapoznanie się z techniką papieroplastyczną.

Opis działania

Wysuszone główki gliniane smarujemy dokładnie i dość grubo tłuszczem. Na tak przygotowaną powierzchnię naklejamy pierwszą warstwę papierowych ścinków (np. ze starych gazet). Warstwa tłuszczu pozwoli później na oddzielenie maski z papieru od glinianej formy. Druga warstwa papierowych ścinków zostaje

już posmarowana klejem. Takich warstw należy nakładać kilka dbając, by wszystkie wypukłości formy były jednakowo grubo oklejone, ponieważ po zdjęciu zastygniętej masy papierowej przyszła główka lalki nie może być zbyt cienka w niektórych miejscach. Po zakończeniu oklejania główkę należy pozostawić do wyschnięcia (około 2 dni).

Etap III. Zdejmowanie maski papierowej z glinianej formy i zszywanie główek.
Materiały: stare gazety, ostry nożyk, nożyczki, igły, nici, plaster lekarski.

Cele: – wdrażanie do przestrzegania zasad bezpieczeństwa przy posługiwaniu się ostrymi narzędziami,
– ćwiczenie sprawności manualnej,
– podnoszenie poczucia własnej wartości.

Opis działania

Na tym etapie pracy opiekun powinien zachować szczególną ostrożność, ponieważ wykonanie zadania wymaga użycia niebezpiecznych dla dzieci narzędzi. W zasadzie najlepiej byłoby, gdyby rozcinanie form opiekun wykonał sam. Jest to bowiem czynność najtrudniejsza w całym tworzeniu lalki. Dzieci mogą pomóc w pracach pomocniczych. Rysunek Nr 2 pokazuje, gdzie należy wykonać cięcie papierowej maski, by dwie połówki (przód i tył twarzy) zsunęły się z glinianej formy. Następnie iglicą lub wygodniej igłą dziewiarską zszywamy obie części główki (rys. Nr 3). Miejsca, gdzie trudno jest zszyć, mocujemy plastrem lekarskim. Tak otrzymaną papierową główkę lalki oklejamy ostatni raz, najlepiej białym papierem (np. śniadaniowy). Maskujemy w ten sposób małe uszkodzenia i miejsce zszywania.

Etap IV. Malowanie twarzy lalki i naszywanie włosów.

Materiały: farby, pędzle, wełna, sznurek, nici, iglica.

Cele: – wdrażanie do posługiwania się prostymi narzędziami,
– rozwijanie sprawności manualnej,
– kształtowanie poczucia estetyki,
– kształtowanie umiejętności planowania i przewidywania,
– rozwijanie wyobraźni.

Opis działania

By ułatwić sobie pracę na tym etapie, można umieścić główkę lalki na butelce. Wygodniej będzie wówczas wykonywać wszystkie czynności. Przed naszyciem włosów należy pomalować główkę na kolor cielisty jako tło do późniejszej charakteryzacji. Włosy należy przygotować w następujący sposób: ułożyć wiązki z nici czy wełny i związać je pośrodku. Rysunek Nr 4 ilustruje sposób przyszywania wiązek wełny do główki lalki. Wiązki wełny można nakleić, lecz „przyszywane fryzury” lepiej wyglądają i są trwalsze.

Etap V. Charakteryzacja.

Materiały: farby, pędzle, kredki, mazaki.

Cele: – rozwijanie zdolności manualnych,
– uwrażliwianie,
– budzenie i rozwijanie zdolności plastycznych.

Opis działania

Charakteryzacja powinna mieć związek z wcześniejszymi projektami lalek, ale należy pozwolić dzieciom nawet na daleko idącą dowolność. Przypominamy dzieciom tylko o tym, by uwzględniły, jaką postać charakteryzują, np. mamę czy czarownicę. Dzieci radzą sobie z tym zadaniem świetnie i nadają lalkom niepowtarzalny urok.

Etap VI. Montowanie konstrukcji lalki.

Materiały: listewki o długości ok. 1 m, drut średniej grubości dający się kształtować, cieńsze druciki, gwoźdźcie, sznurek, plaster lekarski, papier, bibuła, resztki materiałów tekstylnych, rajstopy itp.

Opis działania

Przed przystąpieniem do pracy na tym etapie gromadzimy różnorodne materiały wymienione wyżej oraz wszystko co może się przydać. Pracę rozpoczynamy od przymierzenia główki i zaznaczenia na listewce dokąd sięga; (główkę mocujemy na końcu). Poniżej zaznaczonego na listewce miejsca montujemy (okręcamy i wzmacniamy) grubszy drut, który stanowić będzie konstrukcję dla rąk. Końcówki drutu zaginamy. Tam kształtować będziemy dłonie lalek. W odpowiednim miejscu montujemy podobnie drut, jako konstrukcję dla nóg (jeśli mają być widoczne np. lalka – chłopiec, mężczyzna w spodniach). Rysunek Nr 5 ilustruje wykonywanie tych czynności. Na tak powstałą konstrukcję nawijamy papier lub inne materiały i mocujemy je sznurkiem. Zakończenie drutów na ręce i stopy oklejamy (po ukształtowaniu) plastrem lekarskim (rys. Nr 6). Tak pogrubiona konstrukcja jest przygotowana do naszywania kostiumów.

Etap VII. Kostiumy.

Materiały: włóczki, druty, szydełka, igły, nici, resztki materiałów tekstylnych, pa-smanteria, biżuteria itp.

Cele: – zainteresowanie zajęciami typu: robótki ręczne i szycie, projektowanie,
– rozwijanie zdolności manualnych,
– rozwijanie pomysłowości,
– rozwijanie poczucia estetyki,
– podnoszenie własnej wartości.

Opis działania

Ubieranie lalek w kostiumy jest etapem końcowym tworzenia lalki. Składa się na niego wiele zajęć mających na celu przygotowanie kostiumów. Niektóre z nich są bowiem bardzo pracochłonne. Jest to jednak część bardzo lubiana przez dzieci, a zwłaszcza dziewczęta. Część kostiumów najlepiej wykonać na drutach dziewiar-

skich. Cztery stosownej wielkości prostokąty naszywamy bezpośrednio na tułów lalki i jej ręce imitując np. sweterek.

Całe bogactwo pomysłów rodzi się właśnie w kontakcie z lalką. Dzieci proponują najczęściej różne sposoby ubrania lalki (także, by zmienić jej charakter, np. przerobić mamę na Królową Śniegu). Zabawa w zakładanie kostiumów jest dla dzieci szczególnie fascynująca, bowiem kończy ona dzieło. Kolejne etapy były jakby odrębnymi zajęciami plastycznymi. Po ubraniu w kostium lalka jest gotowa (rys. Nr 7).

Wykorzystanie lalek w socjoterapii

Lalki mogą być bardzo przydatne także w zajęciach z elementami socjoterapii, zwłaszcza dla tych dzieci, które mają szczególne trudności w kontaktowaniu się, są nieśmiałe, wycofują się i zamykają się w sobie. Dzieci takie zwykle nie chcą brać udziału np. w scenkach i bezpośrednim wypowiedzaniu się. Wiemy jednak, że właśnie one mają ogromną, tłumioną potrzebę wypowiedzenia się. Konieczność dokonywania ekspresji ruchem i mimiką, a także głosem, tworzą barierę nie do pokonania. W takim przypadku wyjście przed kurtynę lub tylko operowanie lalką może stanowić pierwszy krok do „przełamania lodów”. W przypadku dzieci nadpobudliwych również zasadne jest korzystanie z lalki, ponieważ dzieci te „muszą” ciągle coś robić, manipulować, ruszać się. Kontakt z lalką (odgrywanie za jej pomocą ról wymyślonych lub zaproponowanych) jest jakby podwójną porcją aktywności i stwarza możliwość innego wypowiedzenia się.

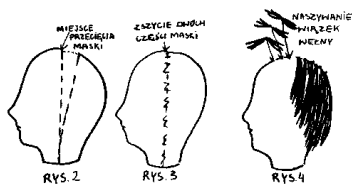
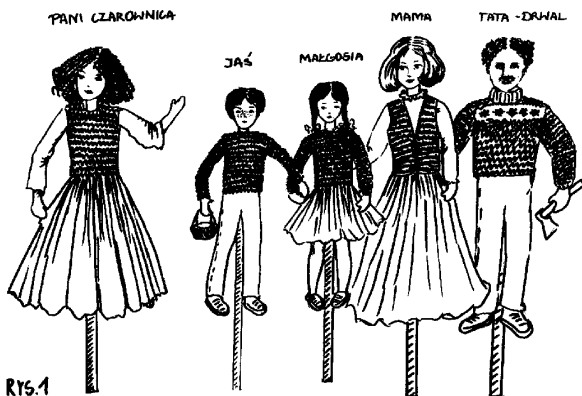
Wszystkie inne dzieci również chętnie biorą udział w zajęciach, gdzie wprowadzamy elementy socjoterapii posługując się lalkami. Naturalna u dzieci potrzeba wyrażania się w świecie, umownym tutaj, znajdzie swoje zaspokojenie. By móc w ten sposób korzystać z lalek należy zadbać, by mieć w zestawie odpowiednią reprezentację typów oraz przedstawicieli rodziny (matkę, ojca, dzieci).

Reasumując, poprzez lalkę dziecko łatwiej poddaje się terapii, bowiem:

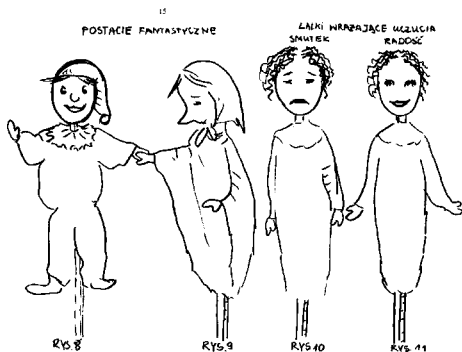
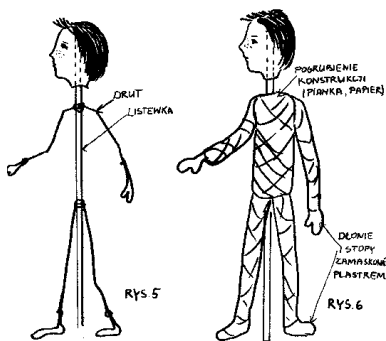
- przenosi na nią część emocji,
- zaspokaja potrzebę bezpośredniego kontaktu,
- wzbogaca przeżycia poprzez bodźce wzrokowe i dotykowe,
- bezpiecznie odreagowuje nagromadzone napięcia psychoruchowe.

Krystyna Wdowińska-Święcik

RYS. 7. GOTOWA ŁALKA Z NASZYTYM NA KONSTRUKCJE STRÓDEM

ORGANIZACJA ŚWIETLICY TERAPEUTYCZNEJ

I Cele świetlicy terapeutycznej

Celem świetlicy terapeutycznej jest terapia dzieci z zaburzeniami zachowania, które to znacznie utrudniają im kontakty społeczne i są przyczyną niepowodzeń szkolnych.

Proces terapeutyczny przebiega w grupie i z jej pomocą.

Uczestnicy świetlicy sami za pomocą prowokowanych zdarzeń i interakcji oddziałują na siebie korygująco.

II Organizacja pracy świetlicy terapeutycznej

Do świetlicy przyjmowani są wychowankowie:

- a) na ich prośbę,
- b) na prośbę rodziców (opiekuna prawnego),
- c) na wniosek szkoły, pogotowia opiekuńczego, sądu oraz osób prawnych lub fizycznych, które stwierdzą potrzebę udzielenia pomocy przez taką placówkę.

Warunkiem przyjęcia jest ponadto opinia kwalifikacyjna poradni psychologiczno-pedagogicznej. Praca z dziećmi musi przebiegać w małych grupach – 6-12-osobowych (liczebność zależy od specyfiki zaburzeń).

Grupy mogą być zróżnicowane pod względem wiekowym lub płci. Mała liczebność uczestników umożliwia bezpośrednie i ciągłe kontakty z rówieśnikami jak i osobą prowadzącą.

Kryteria doboru:

- a) wiek,
- b) rodzaj zaburzeń (dzieci nadmiernie ekspansywnych, agresywnych nie powinno się łączyć z zahamowanymi. Dzieci zahamowane, bierne, lepiej funkcjonują w grupie młodszej od siebie),
- c) ważny jest poziom inteligencji – dzieci te powinny być na możliwie równym poziomie, gdyż wyraźne opóźnienie jednego lub kilku z nich hamuje proces terapii.

III Rodzaje zaburzeń zachowania

1. Zaburzenia ujawniające się w relacji dziecko – dorosły.

Zaburzenia te powstają na skutek silnej deprivacji potrzeb emocjonalnych w relacji z osobami dorosłymi. Każdy dorosły wywołuje lęk i napięcie czyli staje się źródłem potencjalnego zagrożenia emocjonalnego. Zaburzenia tej relacji polegają na trudności w komunikacji, są źródłem frustracji. Dzieci zwykle starają się uniknąć tego poprzez oddalenia, wagary, ucieczki.

2. Zaburzenia w relacji dziecko – rówieśnik.

Wcześniejsze przykre doświadczenia z dorosłymi są przenoszone na kontakty z rówieśnikami, a oto kilka takich objawów:

- **przemoc** – dziecko wypracowuje obronne wzory zachowań, których celem jest uniknięcie poczucia bezsilności, poniżenia. Występuje przymus okazywania siły przez poniżanie innych;
  - **rywalizacja** – za wszelką cenę dążenie do tego, aby okazać się lepszym od innych;
  - **odrzućcie, izolacja** – związana z deprivacją potrzeby bliskości. Dziecko odrzucające innych samo kiedyś było niesłuchane i odrzucone.
- ## 3. Zaburzenia ujawniające się w trakcie wykonywanych zadań.

Czynnikiem odpowiedzialnym za niepowodzenie jest ugruntowane przeświadczenie o braku uzdolnień, niemożności, wzmacnianych przez otoczenie (krytyka, lekceważenie, brak aprobaty).

4. Zaburzenia w zakresie własnej osoby.

Obraz własnej osoby jest zdeformowany w relacji z otoczeniem. Słabo wykształcone poczucie podmiotowości „ja”. Dziecko sądzi o sobie, że jest „złe”, niewiele potrafi.

IV Oddziaływania terapeutyczne

W trakcie zajęć terapeutycznych w świetlicy oczekuje się następujących zmian, a mianowicie:

1. zmiana sądów poznawczych,
2. odreagowanie emocjonalne,
3. zmiana wzorów zachowań.

ad. 1. Obszar relacji „dziecko – dorosły”:

- Jeżeli coś zrobię, to mnie skrytykują. – Dorośli doceniają mój wysiłek, a błędy zostaną zaakceptowane, bo dopiero się uczę.
- Nic dorosłych nie obchodzi. – Dorośli są mnie ciekawi.

Obszar relacji „dziecko – rówieśnik”:

- Jestem gorszy od innych. – Mam swoje zalety.

Obszar relacji zadaniowych:

- Nic mi się nie udaje. – Mam wiele szans na sukces.
- To jest dla mnie za trudne. – Z trudnymi zadaniami przyjemnie się zmierzyć.

Obszar ustosunkowania do samego siebie:

- Jestem słaby w nauce. – Jestem niezły.
- Nie akceptuję siebie. – Lubię siebie.

ad. 2. W trakcie zajęć dzieci muszą mieć możliwość ruchu, śmiania się, swobody, krzyku, płaczu itp. Blokowanie emocji powstrzymuje proces terapeutyczny, a tym samym zachodzenie zmian.

- ad. 3. Rozpoznawanie swoich stanów emocjonalnych, umiejętność planowania zadań. Opanowanie nowych konstruktywnych wzorów zachowań, umiejętności słuchania, wymiany pozytywnych doświadczeń, współdziałania, rozwiązywania konfliktów i negocjowania.

V Zasady przestrzegane przez prowadzącego zajęcia

- akceptacja,
- tworzenie atmosfery afirmacji,
- bliski kontakt emocjonalny,
- empatia (życzliwość, zaufanie, otwartość),
- istnienie norm grupowych.

VI Metody i formy pracy terapeutycznej

- psychodrama,
- pantomima (psychogimnastyka),
- terapia zajęciowa (ergoterapia),
- praca w kręgu,
- burza mózgów,
- techniki relaksacyjne,
- gry i zabawy grupowe,
- wycieczki, rajdy, biwaki,
- zajęcia korekcyjno-wyrównawcze.

Opracowano na podstawie:

1. Strzemieczny J.: *Program zajęć socjoterapeutycznych dla dzieci ze szkół podstawowych*. Warszawa 1988.
2. Praszków R., Różycka A.: *Bliskie spotkania*. Warszawa 1983.

PRZYKŁADOWE SCENARIUSZE ZAJĘĆ Z ELEMENTAMI SOCJOTERAPII DIALOG PRZY UŻYCIU JEDNEGO SŁOWA

Wybranych dwoje dzieci ma ze sobą rozmawiać za pomocą wybranego przez siebie słowa. Może ono być nawet pozbawione sensu, i tak ma posłużyć do wyrażenia emocji czy spraw, o które w danej scenie chodzi. Dzieci ustalają role, jakie będą grały. Określają też przedmiot konfliktu, jaki mają przedstawić. Wszystko będzie się dziać za pomocą owego jednego, ustalonego, sensownego lub pozbawionego sensu słowa. Zabawa ta przekona nas, że nie sam sens wypowiedzi wyraża to, co chce się zakomunikować. Najważniejsze, by każdy wiedział, co chce wyrazić, co chce „przekazać” przez swoją wypowiedź.

WESOŁY ŻYCIORYS

Wspólnie z dziećmi wypisujemy na pasku papieru kolejne litery alfabetu. Rozcinamy litery (każdą oddzielnie) i wkładamy je do pudełka.

Przebieg zabawy: dziecko i dorosły wyciągają z pudełka tylko po jednej literze i wg załączonego poniżej wzoru układają swój wesoly życiorys. Np. na literę B – Imię: Barnaba; Nazwisko: Bułeczka; Ojciec: Benedykt; Matka: Balbina; Brat: Bogdan; Siostra: Brygida; Zawód: brukarz; Zamieszkały: Bogucice; Ulica: Bagno 13.

Życiorys można wygłaszać lub pisać na kartce. Do zabawy, aby była weselsza, można dać dziecku kalendarz, a przekona się ile jest ciekawych, a mało znanych imion.

UKŁADANKA LITEROWA LUB SYLABOWA

Jeden długi wyraz piszemy wyraźnie dużymi literami na pasku papieru. Następnie należy wyraz podzielić (pociąć) na sylaby lub poszczególne litery. Dziecko z pociętych liter lub sylab ułoży ten sam wyraz – lub też inne. Wygrywa dziecko, które ułoży z poszczególnych liter lub sylab jak najwięcej wyrazów lub ułoży prawidłowo wyraz podzielony.

DRUKARNIA

Z gazety wycinamy różne wyrazy. Wyciętych wyrazów powinno być około 50. Przygotowujemy papier, pędzelki i klej. Z wyciętych wyrazów należy ułożyć ogłoszenie o dowolnej treści i nakleić na kartce papieru. Kto „napisze” ciekawsze ogłoszenie, ten wygrywa.

OPOWIADANIE W KOLORZE

Zadanie w tej zabawie polega na tym, aby w opowieść włączyć możliwie jak najczęściej nazwę koloru wymienionego przez partnera oraz nazwy obiektów, dla których kolor ten jest charakterystyczny, bądź tych, które w tym kolorze również mogą występować. Oto przykład:

Ktoś wypowiada hasło: „kolor zielony”. Jest to sygnał dla partnera do rozpoczęcia opowiadania w „kolorze zielonym”.

Prostszym zadaniem, a więc odpowiednim i dla dzieci młodszych jest po prostu wyliczanie elementów, które w całości są w kolorze wymienionym przez jednego z uczestników zabawy. Wybór kolejnego koloru jest sygnałem do znajdowania następnego zestawu słów.

POLECENIA RUCHOWE

Zabawa ta polega na prawidłowym i szybkim reagowaniu na dwa, trzy bądź cztery następujące po sobie polecenia. Przykładowo: „Podskocz, pobiegnij do drzwi, zapukaj trzy razy, wróć na środek pokoju”. Po ich wykonaniu następuje druga seria poleceń: „Ukłoń się, zawołaj hop, hop, obiegnij pokój dookoła”.

Różnica w stosunku do innych zabaw ćwiczących refleks polega na tym, że dziecko nie wykonuje pojedynczych poleceń, lecz czeka na całą ich serię. Konieczne jest więc, by zrozumiało i zapamiętało wszystkie polecenia, a dopiero potem wykonywało je w odpowiedniej kolejności.

SIEDZIMY – STOIMY

Zabawa polega na tym, że prowadzący poleca dzieciom patrzeć na niego i słuchać uważnie co mówi oraz wykonywać jego polecenia. Prowadzący mówi: siedzimy, a jednocześnie sam stoi. Albo np. prowadzący mówi: nos, a jednocześnie pokazuje palcem podłogę.

Zabawa wywołuje wiele radości, bo dzieci najczęściej wykonują polecenia gestów, a nie słów, reagując na pomyłkę śmiechem.

JAKI JESTEM, JAKI JEST MÓJ KOLEGA

Zachowania i mimika dzieci wskazują na ich zróżnicowane stany emocjonalne. Celem zajęć było zwrócenie uwagi dzieci na to zjawisko.

Zajęcia zaczynamy od wspólnej rozmowy o różnicach między poszczególnymi ludźmi. Koncentrujemy się głównie na twarzy. Rozmawiamy nie tylko o różnicach w budowie lecz w wyrazie twarzy. Dzieci zauważają, że twarz człowieka wyraża różne uczucia: smutek, radość, strach, lęk, złość, gniew, ból.

Rozdajemy dzieciom dwa kółka wycięte z brystolu o średnicy 20 cm i kredki. Na jednym rysują swoje uczucia, na drugim uczucia kolegi.

Wszyscy siadają w kręgu mając za sobą wykonaną pracę. Każdy może wypowiedzieć się jakie są jego uczucia i co jest ich przyczyną. W przypadku przykrych stanów emocjonalnych prowadzący pyta „Czy mogę ci pomóc?, Co ty możesz zrobić, by uniknąć przykrości?, Jak możemy pomóc koledze?”

Zaprzyjaźnione dzieci mogą usiąść dwójkami i rysować się wzajemnie. Autor rysunku opowie jak widzi swego kolegę, a „narysowany” dokona oceny, określi, co jest przyczyną jego stanu emocjonalnego.

ZABAWY W „TEATR” – WYRAŻANIE EKSPRESJI RUCHOWEJ

Cele:

- wdrażanie do swobodnej ekspresji ruchowej,
- budzenie i rozwijanie zainteresowań teatralnych,
- kształtowanie kultury współżycia w zespole.

Przebieg zajęć:

1. Zabawa w „Lusterko” ma dać dzieciom odprężenie oraz wyrażenie ekspresji ruchowej. Dzieci dobrane parami stoją naprzeciwko siebie. Wskazane dzieci wykonują różne ruchy, gesty i ćwiczenia. Partnerzy robią to samo (są „lustrem” kolegi). Na znak tamburyna – zmieniają role.
2. Zabawa w teatr – wprowadzenie.
Nauczycielka w zabawie w „Głuchy telefon” przekazuje dzieciom hasło zabawy w teatr. Wytwarza się wówczas atmosfera wyciszenia i zaciekawienia. Pokazuje dzieciom lalki i demonstrowuje sposób poruszania nimi.
3. Zabawa w teatrzyk kukielkowy.
Dzieci dobierają się dwójkami (lub trójkami), wybierają kukielki, wymyślają role i odgrywają krótkie scenki (4-5 min.) na dowolny temat.

4. Zabawa w teatr – wyrażanie ekspresji ruchowej.
Wybrane dziecko losuje kartkę z nazwami lub czynnościami i przedstawia daną czynność za pomocą ruchu, gestu i mimiki. Pozostałe dzieci – widzowie oglądają scenkę i na zakończenie nagradzają aktora oklaskami. Odgadują kim był lub co robił aktor. (Przykłady kartek do losowania: czytam gazetę, kładę się spać, malarz, modelka, piosenkarka).
5. Zabawa „Niezwykłe ludziki” – zmienność ruchu i nastroju, wyrażanie ekspresji ruchowej.
Nauczycielka lub wybrane dziecko jest reżyserem, dzieci – aktorami. Reżyser podaje aktorom role do zagrania, np.: jesteście małymi piłeczkami, drzewami na silnym wietrze, żabami, ludźmi z gumy, robotami, miłymi kotkami, pająkami, złymi psami.
Po zabawie nauczycielka zadaje pytania:
  - Która rola była najprzyjemniejsza do zagrania?
  - Która była nieprzyjemna (dlaczego)?
6. Na zakończenie dzieci wypowiadają się, która zabawa była najbardziej przyjemna, dlaczego?

Wnioski:

- a) Dzieci były bardzo aktywne, zabawy im się podobały, dały one dużo radości, odprężenia, możliwość wypowiedzenia się ruchem, gestem i mimiką.
- b) Zabawy w teatr uczą w sposób naturalny życia w zespole, umiejętności koncentrowania się i wyciszenia.
- c) Akceptowałam i wyrażałam szacunek dla wszystkich grających, życzliwie ich oceniłam. Dzięki temu wytworzyła się atmosfera swobody, poczucia bezpieczeństwa, a to sprzyja odwadze dzieci oraz ich inicjatywie w zabawach.

MUZYKA I PLASTYKA W ŚWIETLICY

Muzyka i sztuka w różnych jej formach wzbogaca osobowość. Kształtuje wyobrażenie oraz pozwala na indywidualną interpretację poprzez słowo, rysunek i śpiew.

Tak więc sztuka i muzyka wywołuje i jednocześnie uczy jak interpretować świat oczami duszy. W swojej pracy przyjąłam, że muzyka pełni rolę środka przekazu pewnych obrazów oraz wpływa na formę i treść prac plastycznych wykonanych pod wpływem jej słuchania.

Zajęcia tego typu przeprowadziłam w grupie 10 osobowej o zróżnicowym wieku (7-10 lat). Przed przedstawieniem utworu poprosiłam dzieci, aby przybrały wygodną pozycję i wsłuchały się w muzykę. Prosiłam też, by starały się zapamiętać wrażenia i doznania, jakie ta melodia im nasuwa w trakcie słuchania.

Utwór obejmował trzy krajobrazy: morski, górski i leśny.

W tle dźwięki charakterystyczne dla zwierząt zamieszkujących te obszary. Przykład muzyczny to fragment z płyty Kitaro, Vangelisa i Volenveidera. Podczas emisji utworu z początku panowało lekkie zdenerwowanie i niepokój, które szybko ustąpiły atmosferze rozluźnienia i wyciszenia, aż do izolacji. Niektóre dzieci przyjmowały pozycję leżącą, inne – zamykały oczy.

Po projekcji utworu przystąpiliśmy do indywidualnej pracy. Zadanie polegało na tym, że każde dziecko miało namalować to, co widziało oczami wyobraźni. Technika pracy była dowolna. Wszyscy chętnie zabrali się do pracy. Zauważyłam zróżnicowanie w doborze techniki oraz w sposobie ujmowania treści i formy. Dzieci używały zarówno jasnych, żywych kolorów jak i ciemnych, ciężkich barw. Większość dzieci przedstawiła krajobraz morski. Granatowe morze, gęsty deszcz, ciemnoniebieskie chmury, trafnie odzwierciedlały narastające napięcie, jakie również niosła muzyka. Inny charakter miały rysunki ilustrujące krajobraz leśny, pełen słońca, zwierząt i ptaków.

Dwie prace wyróżniały się. Jedna z nich oddawała wyłącznie nastrój, kartkę wypełniały plamy w trzech odcieniach brązu. Druga praca przedstawiała tańczącą dziewczynkę. Z wypowiedzi autorki wynika, że utrzymała na kartce papieru wywołany melodią nastrój: ukojenia, lekkości i ciepła.

Aktywność dzieci w trakcie słuchania muzyki i projekcji, zróżnicowane w treści i formie rysunki, przekonały mnie o słuszności prowadzenia tego typu zajęć. Analiza treści rysunków potwierdziła moje przypuszczenie, że pod wpływem muzyki wyzwala się wyobraźnia i fantazję. W pracach dzieci oddały nastrój i treść utworu.

Kontynuacją zajęć plastycznych były zajęcia żywego słowa. Przypomniałam jeszcze raz utwór muzyczny, aby dzieci mogły wyłowić odgłosy zwierząt i ptaków. Wspólnie odgadywaliśmy znane dźwięki charakterystyczne dla poszczególnych ptaków. W ten sposób zaczęły się nasze zajęcia.

Do pracy wykorzystałam dwie książki. Jedna z nich to kolorowa i bogato ilustrowana, wydana w serii „Tajemnice zwierząt” – pt. „W borach i lasach”, druga – „W świecie zwierząt”. W oparciu o te książki demonstrowałam najbardziej pospolite zwierzęta zamieszkałe na naszych terenach. Podczas demonstracji dzieci spontanicznie wypowiadały się o danym zwierzątku. Uzupełniałam wypowiedzi dzieci.

Następnie wprowadziłam małą zgaduj-zgadulę. Czytałam zagadki o zwierzętach – a dzieci odgadywały. Każde dziecko miało przed sobą wiaderko i piłeczki. Gdy dziecko znało odpowiedź, głośno odpowiadało i rzucało piłeczkę do wiaderka. Każda piłeczka to jeden punkt.

Przykłady zagadek:

1. Spotkałam dziś konika, który skacze lecz nie bryka. Jest zielony, piosnki dzwoni. Czy wiesz jak się zwie ten konik?
2. Gdy się zawsze w kłębek zwija, to omijaj ją bez kija! Jadowicie cię nie zrani, gdy myszkuje za myszami.
3. Wszyscy drżą przed królem nocy, bo jak strach ma wielkie oczy. To dopiero ładny ptaszek! A ja się go nie przestraszę!
4. Nosi z rogu wieniec, bo waleczny jest szalenie. Gdyby miał laurowe liście, to by zjadł je oczywiście.

5. Szybka jak płomień, lżejsza od piórka, skacze po drzewach ruda ...

Zagadki te ułożyłam wykorzystując wiersze z książki L. Konopińskiego „Co pelza i hasa po polach i lasach”.

Po zgaduj-zgaduli rozdałam dzieciom kartkę z tzw. labiryntu. Po jednej stronie były wizerunki zwierząt, po drugiej ślady zwierząt. Należało dopasować ślady do poszczególnych zwierząt. Nagrodą (dla każdego) był obrazek ze zwierzątkiem. Każde dziecko wybierało sobie obrazek. Pierwsi wybierali zwycięzcy. Na zakończenie zaproponowałam zabawę „Poszukaj mnie”. Każdemu dziecku szeptem powiedziałam jakim ma być zwierzątkiem. Nazwy zwierząt powtarzałam. Dzieci zasłoniły oczy chustkami i wydając dźwięki charakterystyczne dla danego zwierzątka szukały takiego samego. Zabawa ta wyzwoliła u dzieci radość, śmiech i ekspresję.

ZAJĘCIA Z ELEMENTAMI SOCJOTERAPII

W zajęciach świetlicy proponuję wprowadzić słuchanie muzyki relaksacyjnej, na której tle będziemy opowiadać dzieciom bajkę. Bohaterem będzie każde dziecko.

Propozycja opowiadania:

Zamknij oczka, wyobraź sobie, iż jesteś małym misiem. Wybrałeś się na spacer z Krzysiem do dużego lasu. Wtem zobaczyłeś w starym drzewie dziuplę z żółtymi brzęczącymi pszczołami. Od razu skojarzyłeś sobie to spotkanie ze słodkim smacznym miodem. Postanowiłeś wdrapać się na drzewo i poczęstować się. Wspinasz się. Krzyś, twój przyjaciel pomaga ci. Ale co to? Co tak brzęczy coraz głośniej? Ach, to pszczoły. Ojej, jak dużo pszczoł! A wszystkie takie groźne, tak bardzo zdenerwowane. Zaczynasz się niepokoić, ale docierasz do dziupli. Próbujesz miodu. O! jaki słodki, jaki smaczny, najlepszy na świecie. Ale co to za chmura zawisła nad tobą? Ojej, to te niedobre pszczoły. Szybko schodzisz po drzewie. Krzyś stara ci się pomóc. Nareszcie ziemia. A teraz biegnę po miękkiej trawie do rzeki. Ojej, jedna pszczoła użądliła mnie w ucho! Jeszcze kawałek, już bliźutko! I hop – do wody. Jaka ulga. Tu jesteś bezpieczny. Pszczoły odlatują. Wychodzisz powoli z rzeki mokry, ale szczęśliwy, że udało ci się umknąć pszczołom. Kładziesz się na trawie, jesteś spokojny, ręce i nogi stają się ciężkie. Słońce osusza twoje ubranie. Twoje ręce i nogi są ciepłe. Jest ci miło, ciepło, spokojnie. Co to za głos? Otwierasz oczy. To skowronek. Leżąc, słuchasz jego śpiewu. Podnosisz jedną rękę – opuszczasz, drugą rękę – opuszczasz, śmiejesz się i wstajesz.

W opowiadaniu staramy się używać takich określeń jak: miękki, ciepły, miły, przytulny, kochany oraz określeń uspokajających, wzbudzających poczucie bezpieczeństwa i wiary w siebie.

Można wprowadzić zamiast całego opowiadania tylko ćwiczenia relaksacyjne, jako zajęcia zabawowe wyrabiające wyobraźnię. Np.: *Zamknijcie oczka. Wyobraźcie sobie ogród. Opowiedz, jaki on jest, jak wygląda?* Należy prosić o jak najwięcej szczegółów, opisów barw, kształtów.

Z własnych obserwacji mogę powiedzieć, iż dzieci bardzo chętnie słuchają podobnych opowiadań i biorą w nich udział. Wcielają się w proponowane postacie. Jedne dzieci podporządkowały się i chętnie wykonywały polecenia. Zamykały oczy wyobrażając sobie, że są Misiem Puchatkiem. Inne leżąc, machały rękami i nogami naśladując wdrapujące się na drzewo zwierzątko. Inne wcale nie chciały zamknąć oczu, żartowały z misia. Jeszcze inne udawały, że podsadzają swego przyjaciela Misia na drzewo. Po zajęciach Tomek – który zawsze szturchał kolegów i trudno mu było znaleźć interesujące zajęcie – tym razem śmiał się w głos, mówiąc – jestem misiem, kudłatym misiem.

Po wysłuchaniu bajki dzieci na ogół wstawały, spokojnie wybierały sobie interesujące je zabawki lub gry. Znikł chaos w zabawach, rozbieganie i agresja.

Można wyciągnąć stąd wnioski, że podobne zajęcia prawdopodobnie działają uspokajająco, obniżają napięcie, wywołują poczucie bezpieczeństwa, wzmagają akceptację i wiarę w siebie.

ILUSTRACJA PRZEŻYĆ I WYOBRAŻEŃ WYWOŁANYCH OPOWIADANIEM NAUCZYCIELA – „WIOSENNY SPACER”

Cele:

Odreagowanie emocjonalne, pobudzenie wyobraźni dzieci, rozwijanie poprawnej komunikacji.

Przebieg zajęć:

1. Zabawy ekspresyjno-naśladowcze.

Każde dziecko otrzymuje kartonik z namalowanym słońcem. W rytmie dowolnej melodii dzieci chodzą po sali i wymieniają się słońcami. Dzieci łączą się w trójki. Dwoje z nich tworzy budkę dla szpaków, trzecie jest szpakiem. Na sygnał (tamburyno) ptaszki wychodzą z budek by wygrzewać piórka w słońcu. Na podobny sygnał szpaki wracają do budki. Szpak, dla którego zabrakło budki, prowadzi zabawę. Po czasie następuje zamiana miejsc. Na podłodze skakankami bądź sznurkami wyznaczamy kałuże. Szpaki biegają, zachowując ostrożność, by nie zmoczyć nóg.

Dzieci łączą się w pary. Jeden szpak drugiemu czyści piórka, zmieniają role. W kręgu dzieci kolejno wypowiadają się, co było dla nich przyjemniejsze – czyścić piórka, czy mieć czyszczone?

Zbieramy podpisy. Każde z dzieci otrzymuje kartkę z ilustracją szpaka. Część ptaków ma skrzydełka w odcieniu niebieskim, część – brązowym, część – złotym. Dzieci szukają takich samych kolorystycznie szpaków i proszą kolegę o autograf (Jest to sytuacja sprzyjająca nawiązywaniu kontaktów społecznych).

2. Opowiadanie „Wiosenny spacer”.

Nauczyciel opowiada na tle łagodnej spokojnej melodii. Dzieci wykonują czynności sugerowane opowiadaniem.

Jest ciepły wiosenny dzień. Lekko przygrzewa słońce. Budzisz się. Czujesz się rześki. Za oknem widzisz przesuwaną się powoli chmury. Masz ochotę na

spacer. Powoli zsuwasz jedną nogę, potem – drugą, podnosisz jedną rękę, następnie drugą, podnosisz głowę. Wstajesz. Powoli ubierasz się i wychodzisz z domu. Czujesz jak przyroda budzi się do życia po nocnej drzemce. Słyszysz radosny śpiew ptaków. Powoli idziesz do lasu. Wchodzisz na leśną dróżkę. Teraz możesz oddychać świeżym, wiosennym powietrzem. Czujesz przepływ powietrza przez swoje ciało. Twój wzrok upaja zielenią gałęzi, traw, kwiatów. Podchodzisz, wąchasz je. O! jaki wspaniały zapach. Możesz upajać się tym zapachem ile zechcesz! Idziesz dalej, widzisz wokół siebie przylaszczki. Oglądasz jedną, drugą, trzecią i następną. Nie zrywasz! – są piękne! Teraz masz ochotę odpocząć. Zdejmujesz buty. Kładziesz się powoli na leśnej polance, na miękkiej zielonej trawie. Zamykasz oczy, śpisz (dzieci leżą 2-3 minuty). Słyszysz głos kukulki, otwierasz oczy. Wodzisz wzrokiem po gałęziach drzew. Siadasz, sprawdź jakie jest podłoże: miękkie, puszyste. Nakładasz buty. Jesteś wypoczęty.

3. Ilustrowanie wydarzeń przeżytych w opowiadaniu.

Każde dziecko ilustruje wydarzenie, które najsilniej przeżyło. Z tych prac robimy wystawę.

ZABAWY I ĆWICZENIA GRUPOWE

1. **„Salonowy berek”** – odprężenie, rozgrzewka, przełamanie oporów. Każde dziecko jest berkiem. Biegając po sali, starają się dotknąć kolegę a samemu uniknąć dotyku. Można liczyć, ile razy udało się dotknąć kolegów.
2. **„Komiks”** – improwizacja i rozwój stosunków grupowych. Dzieci dzielą się na 4-5 osobowe grupy. Każda grupa improwizuje najpierw temat podany przez nauczyciela, potem wybrany przez siebie.
Przykład: 1) jedzie autobus, 2) autobus bierze zakręt, 3) ludzie przerażeni spadają z miejsc, 4) powrót do normy.
3. **„Kołyszący tunel”** – łamanie oporów, budowanie zaufania. Dzieci dobierają się w 5 osobowe grupy. Czworo tworzy tunel (klęk podparty). Piąte dziecko leży na „plecach tunelu”. Tunel kołysze się do przodu i od tyłu. Kołysaniu powinni poddawać się po kolei wszyscy członkowie zespołu.
Po zabawie dzieci wypowiadają się, jak się czuły kołysane.
4. **„Moja lalka” (wypowiedzi dzieci)** – nauczyciel wspomina swoją lalkę (bądź misia). Opowiada w jakich okolicznościach ją dostał, opisuje jej wygląd i jakie znaczenie miała w jego życiu. Dzieci kolejno opowiadają o swoich lalkach.
5. **„Usypiamy lalkę”** – rozwój wrażliwości, wyobraźni, komunikowanie. Dzieci dobierają się dwójkami. Jedno jest lalką, drugie opiekunem. Opiekun próbuje usnąć rozkapryszoną lalkę. Zamiana ról. Po zabawie dzieci opowiadają sobie wzajemnie, jak się czuły usypiane, a jak usypiające.
6. **„Moja lalka, mój miś”.**
  - a) Opowiadanie nauczyciela:

- przyłączył się do niego pies, który okazywał zadowolenie ze spotkania i prośbę, by go zabrać;
- nauczyciel mówi do psa, że jest on miły, ładny, cieszy się z tego spotkania, jest zadowolony, że pies właśnie jego wybrał i okazuje sympatię, ale nie jest pewien, czy może go zabrać ze sobą i czy chce mieć psa;
- przyprowadza psa do siebie, jest zadowolony z przyjacielskiego stosunku, a jednocześnie ma wątpliwości, czy zatrzymać psa.

W opowiadaniu winien dominować opis stanów emocjonalnych nauczyciela, radość, zadowolenie, duma i niepewność.

- b) Wypowiedzi dzieci na temat: Co powiedziałby twój tata, twoja mama, brat, siostra w tej sytuacji?

Dzieci wypowiadają się, przenoszą sceny z życia domowego, pełne konfliktów, rozbieżnych zdań, jakie najprawdopodobniej miały miejsce w ich rodzinie.

Celem opowiadania nauczyciela i wypowiedzi dzieci jest ułatwienie dzieciom zrozumienia, że bywają sytuacje konfliktowe, w których ono nie jest samotne.

- c) Zabawa „Bądź psem” – odprężenie i ekspresja ruchowa.

Nauczyciel uderza w bębenek i proponuje: bądź złym psem, dobrym psem, małym psem, dużym psem.

- d) Zabawa „Pieski na spacer, pieski do domu” – atmosfera życzliwości i zaufania.

Dzieci dobierają się trójkami. Dwoje, podając sobie ręce – tworzy domek, trzecie jest pieskiem. Nauczyciel nie ma domku, podaje hasło: „pieski na spacer” – dzieci wychodzą i spacerują po sali a na hasło: „pieski do domu” – wchodzi do innego. Nauczyciel również szuka dla siebie domku. Dziecko, które zostało, prowadzi zabawę.

Potem następuje zamiana ról.

Po zabawie dzieci wypowiadają się, jak się czuły w roli pieska, a jak w roli domku.

- e) Zabawa „Tunel” – łamanie oporów i budzenie zaufania.

Dzieci tworzą tunel (klęk podparty) i każde dziecko po kolei przechodzi pod tunelem.

- f) Zabawa „Pan i pies na spacerze” ma na celu pobudzić wyobraźnię, stworzyć sytuację sprzyjającą komunikowaniu się.

Jedno dziecko jest psem, drugie panem, idą na spacer, potem następuje zmiana ról.

Po zabawie wypowiadają się, jak się czuły w roli psa, a jak pana.

- g) Zabawa „Szcotkowanie psa” – rozwijanie wrażliwości i komunikacji.

Dzieci przyjmują role, jak wyżej, by wyszcotkować psa.

Po zabawie opowiadają sobie wzajemnie, jakim byłeś dla mnie panem, szcnotkując mnie.

- h) Na zakończenie dzieci kolejno wypowiadają się, która zabawa była najbardziej przyjemna.

ZABAWY – ĆWICZENIA SOCJOTERAPEUTYCZNE UŁATWIAJĄCE NAWIĄZYWANIE KONTAKTÓW INTERPERSONALNYCH

Cele: Stworzenie dzieciom doświadczeń korygujących zaburzenia związane z funkcjonowaniem społecznym.

Zadania socjoterapeutyczne:

- stworzenie sytuacji afirmacji,
- dostarczenie poczucia bezpieczeństwa, otwartości i szczerości.

Przebieg zajęć:

1. Krąg rozpoczynający zajęcia.

Dzieci wraz z prowadzącym siadają w kręgu. Na powitanie przekazujemy sobie „wędrujący uścisk”. Prowadzący przekazuje uścisk, który wędruje od dziecka do dziecka i może być przekazany w dowolny sposób.

2. Siedząc w kręgu dzieci ustawiają się jedno za drugim i przekazują sobie wzajemnie dotyk na plecach, zgodnie z podanym hasłem (rozpoczyna prowadzący):

„Idą konie, potem słonie, potem panie na wysokich szpileczkach z gryzącymi pieskami, płynie rzeka, pada deszczyk, potem dreszczyk”.

Zabawa ma na celu pracę z ciałem.

Po zabawie dzieci wypowiadają się, który dotyk był przyjemny, miły a który niemiły.

3. Siad grupowy.

Uczestnicy stają w kole, nadal jedno za drugim, dość blisko siebie i obejmują partnera w talii. Dzieci stają blisko siebie, prawie dotykając się. Kolana i stopy powinny być złączone. Na podany znak wszyscy powoli siadają opierając się o kolana osoby z tyłu. Aby koło się nie rozerwało należy zadbać, aby było ono równe i wszyscy siadali i wstawali w tym samym momencie.

Próbkę „siadu” należy powtórzyć ze zmianą kierunku koła.

4. Grupki.

Uczestnicy zabawy rozchodzą się po sali. Kiedy na dany znak prowadzący mówi „dwa”, „trzy”, „cztery” itd., dzieci tworzą grupy składające się z liczby dzieci wymienionej przez prowadzącego.

Dzieci, którym nie uda się dołączyć do żadnej z grup, nie odpadają z gry lecz bawią się nadal.

5. Punkty dotyku.

Dzieci dobierają się parami. Prowadzący wymienia punkty dotyku ciała, które mają do dyspozycji dzieci (głowa, dłonie, łokcie, kolana, stopy). Na polecenie prowadzącego pary dotykają się dłońmi, łokciami, kolanami, głową i stopami.

Każda para wybiera dotyk najbardziej przyjemny dla siebie i powtarza go.

6. Magiczny bęben.

Zabawa ma na celu odprężenie psychiczne i wyrażenie ekspresji ruchowej.

Prowadzący mówi: Oto magiczny bęben. Możecie poruszać się tylko wtedy, kiedy on bije. Kiedy zamilknie, wszyscy zastygają w swoich pozach.

Prowadzący: *Teraz magiczny bęben ma jeszcze większą moc. Wszyscy muszą wykonać jego rozkazy.* Nauczyciel uderza w bęben w zróżnicowanym rytmie i podaje polecenia:

- a) *bądź miłym kotkiem,*
- b) *bądź złym psem,*
- c) *bądź zadowoloną foką,*
- d) *wypłoszonym zającem,*
- e) *zmęczonym słoniem,*
- f) *wesołą małpką,*
- g) *sennym misiem.*

Dzieci poruszają się zgodnie z podanym poleceniem i rytmem bębenka.

7. Ćwiczenia relaksacyjne – mają na celu odprężenie i wyciszenie ułatwiające dzieciom przejście do innej formy aktywności.

Prowadzący mówi: *Ponieważ jesteśmy sennymi misiami, kładziemy się wygodnie na podłodze, na wznak, zamykamy oczy, rozluźniamy wszystkie mięśnie. Oddychamy równo, lekko, swobodnie. Rozluźniamy mięśnie prawej ręki, nasza ręka staje się ciężka, bardzo ciężka. Rozluźniamy mięśnie lewej ręki, lewa ręka staje się ciężka, bardzo ciężka.*

Obie nasze ręce są bardzo, bardzo ciężkie.

Oddychamy lekko, równo, spokojnie.

Czujemy się spokojni, odprężeni.

Powoli uczucie bezwładu ustępuje, otwieramy oczy, poruszamy rękoma, unosimy nogi, siadamy.

POZNAJMY SIĘ

Scenariusz zajęć z elementami socjoterapii

Cele:

- wzajemne poznanie się dzieci,
- tworzenie sytuacji sprzyjających wyrażaniu własnych uczuć, przezwyciężanie nieśmiałości,
- rozwijanie umiejętności komunikowania się,
- budowanie więzi z grupą, integracja grupy.

Pomoce:

- kartoniki,
- wizytówki,
- kredki,
- flamastry.

Przebieg zajęć:

1. Powitanie.

Dzieci stają w kole, trzymając się za ręce. Wzajemnie przekazują sobie „iskierkę” – uścisk. Rozpoczyna nauczyciel.

2. Prezentacja imion.

Każde dziecko przedstawia się, wymienia w formie zdrobniającej swoje imię, informuje, jak zwracają się do niego rodzice, jak lubi, żeby się do niego zwracano. Zabawę rozpoczyna nauczyciel.

3. Zabawa z woreczkiem – myślenie pozytywne, budowanie poczucia własnej wartości.

Dzieci kolejno rzucają woreczkiem do góry wraz z informacją o tym, co potrafią robić dobrze, np.: ładnie rysuję, dobrze gram w piłkę itd.

4. Zabawa ruchowa – „Szukanie podobieństw” – nawiązywanie kontaktów.

– *Poszukaj kogoś, kto ma włosy tego samego koloru co ty.*

– *Poszukaj kogoś, kto jest tego samego wzrostu.*

– *Poszukaj kogoś, kto ma oczy tego samego koloru co ty.*

Kiedy dziecko odnajdzie kogoś podobnego, podaje mu rękę i może zadać dowolne pytanie, np.: Jaka jest twoja ulubiona zabawka?

Następnie dzieci wymieniają informacje, ile razy udało im się spotkać kogoś podobnego, czy są zadowolone z tych spotkań, co nowego dowiedziały się o swoich kolegach.

5. Wykonanie wizytówek.

Na przygotowanych prostokątnych kartonikach dzieci rysują wybraną kredką ulubioną zabawkę i piszą swoje imię.

6. Prezentacja wizytówek.

Dzieci prezentują wizytówki jak największej liczbie osób, szukając tych, które mają zbliżone upodobania.

7. Tworzenie grup.

Dzieci, które mają zbliżone upodobania (narysowały podobny rodzaj zabawek) tworzą grupy i siadają w kręgu.

8. Ćwiczenia pantomimiczne.

Dzieci z poszczególnych grup w sposób pantomimiczny przedstawiają, czym lubią się bawić. Pozostałe dzieci oglądają.

9. „Zamiana miejsc” – zabawa odprężająca.

Dzieci siedzą w kręgu na krzesłach. Dla jednej osoby brakuje krzesła, ona rozpoczyna zabawę, mówiąc np.: „*Zamieniają się miejscami lalki i piłki*” lub „*Zamieniają się miejscami piłki, samochody i roboty*” itd. Należy wymienić te przedmioty, które zostały zaprezentowane jako ulubione zabawki.

10. Pożegnanie.

Dzieci spacerują po sali; napotkanym osobom podają rękę, mówiąc coś miłego, np.: „*Jesteś bardzo sympatyczna*” lub „*Fajnie się dziś z tobą bawiłem*”.

Na zakończenie dzieci siadają w kręgu. Każde może wypowiedzieć się: *Jak się czulem na dzisiejszym spotkaniu?, Co najbardziej podobało mi się na zajęciach?*

„MOJE MARZENIA” – NA PODSTAWIE MUZYKI
CLAUDE'A DEBUSSY „POPOŁUDNIE FAUNA”

Cele:

- rozwijanie wyobraźni plastycznej i zdolności wyrażania swoich odczuć za pomocą środków plastycznych,
- odprężenie emocjonalne.

Forma pracy: indywidualna.

Pomoce:

- kartki, kredki,
- gramofon, płyta C. Debussy „Popołudnie Fauna”.

Przebieg zajęć:

1. Dzieci siadają w kręgu.
2. Informacja nauczyciela: *każdy człowiek mały i duży o czymś marzy. Chciałabym, abyście posłuchali muzyki, którą skomponował C. Debussy. W swoim utworze przedstawił marzenia Fauna.*
3. Polecenie: *Posłuchajcie muzyki, która opowiada o tych marzeniach.*
Dzieci słuchają muzyki.
4. Polecenie: *Teraz wy narysujcie swoje marzenia.* Dzieci rysują, siedząc w dowolnie wybranych miejscach sali. W tle cicho rozbrzmiewa muzyka Debussiego.
5. Dzieci prezentują rysunki i opowiadają ich treść całej grupie.
6. Ekspozycja prac.

Dzieci w swoich rysunkach przedstawiły marzenia często skrywane, pragnienia, o których nikomu nie mówiły.

Niektóre odebrałam jako smutne i przykre, np.: marzenie o wspólnym obiedzie z mamą i tatą u dziecka, którego rodzice rozchodzą się lub śmieszne – cała kartka zapełniona kolorowymi lodami w różkach. Były też, jak zawsze u dzieci, marzenia o lalkach, klockach, samochodach czy innych zabawkach, które w tym momencie chciałyby mieć. Zauważyłam, że po zakończeniu zajęć dzieci były spokojne i pogodne. Jeszcze dość długo w mniejszych grupach opowiadały sobie o swoich marzeniach czy nawet fantazjach.

Pytania dzieci: „*czy będziemy jeszcze rysować*” świadczyły o potrzebie wypowiedania podobnych treści. Muzyka zaś jest wspaniałą inspiracją do działań twórczych. Dzieci w sposób intuicyjny fantastycznie odbierają zawarte w niej tematy.

SAJ SYTUACJE, W KTÓRYCH CZUJĘ SIĘ WAŻNY

(zabawa terapeutyczna)

Metody: słowna, zadaniowa.

Formy: zabawa, wypowiedzi swobodne dzieci, działania plastyczne.

Środki dydaktyczne: papier rysunkowy, kredki, chmurki komiksowe z wycinanek w 4 kolorach, magnetofon z nagraniem piosenki pt. „Śnieżna wyliczanka”.

Cele:

- odreagowanie agresji,
- wyciszanie przykrych stanów emocjonalnych,

- uzewnętrznianie uczuć i odczuć dzieci poprzez wypowiedź słowną i plastyczną,
- dowartościowanie dzieci,
- nawiązywanie kontaktów społecznych.

Przebieg zajęć:

1. Powitanie – wszyscy chodzą po sali i witają się przez podanie ręki oraz wymianę paru słów na dowolny temat.
2. Odeagowanie agresji poprzez „otrzepanie złośliwych chochlików” i zabawę „przebity balonik”.
3. „Iskierka” (uścisk dłoni przekazywany kolejno w kole, element wyciszenia dzieci).
4. Zabawa (integrująca grupę) pt. „Mało nas” (w kole, wraz z prowadzącym dzieci chodzą i śpiewają „mało nas do pieczenia chleba, tylko np. Jasia tu potrzeba” – imię podaje dziecko, które ostatnie weszło do środka koła).
5. Dzieci dobierają się parami, siadają na podłodze twarzą do siebie:
  - zamykają oczy i witają się ze sobą szukając po omacku swoich dłoni;
  - prosimy, żeby pomyślały o czymś nieprzyjemnym, a następnie o przyjemnym (łagodnym, cichym głosem wymieniam możliwe sytuacje nieprzyjemne, potem – przyjemne). Po skończonym ćwiczeniu proszę o wypowiedzi, jak się czuły myśląc o wyżej wymienionych sytuacjach (wypowiadają się tylko ci, którzy chcą);
  - proszę o wypowiedzi na temat: „w jakich sytuacjach czujesz się przyjemnie i nieprzyjemnie, co wtedy odczuwasz, jaką masz minę” (dzieci prezentują miny);
  - dzieci wyciągają przed siebie prawą rękę, którą trzymają w odległości około 2 cm od ręki kolegi z pary, zamykają oczy i próbują przekazać sobie przez rękę miłą wiadomość.
6. Zabawa „lustra” (naśladowanie ruchów rąk kolegi z pary – zabawa rozwijająca koordynację wzrokowo-ruchową).
7. Opowiadanie prowadzącego na temat sytuacji, w której czuł się ważny (opowiadam o urodzinach z podkreśleniem nastroju składanych życzeń i prezentów) oraz swobodne wypowiedzi dzieci nt.:
  - * Co to znaczy czuć się ważnym?
  - * Jakie to są sytuacje?
  - * Jak myślicie, jak to jest być ważnym, czy to jest przyjemne (należy uzmysłowić dzieciom, że musi to być „zdrowa ważność”, taka, która nie sprawia nikomu przykrości; należy również rozróżnić „bycie ważnym” od ważniactwa, ważniaka).
8. Zabawa rytmiczna – „śnieżynki wirujące w takt muzyki” (podkład muzyczny – „Śnieżna wyliczanka”), płaś „Pingwin”, chwila relaksu przy muzyce.
9. Wypowiedzi dzieci na temat zajęć w domu, w czasie których czują się ważne:
  - zajęcia, które lubią najmniej,
  - podczas jakich czynności czują się ważne.

10. Uzupełnienie zdania: „*Kiedy jestem ważny, to ...*”, „*Czułem się ważny, gdy ...*”.

11. Prace plastyczne nt. „Czułem się ważny, gdy...”

– kolejna strona do książeczki „To ja” (prace plastyczne kredką oraz wypowiedź słowna na chmurce komiksowej z wycinanek).

Zajęcia te były częścią składową cyklu zajęć terapeutycznych pod wspólnym tytułem „To ja – książeczka o mnie”, mających na celu dowartościowanie dzieci oraz przełamanie barier w uzewnętrznianiu i odreagowywaniu swoich stanów emocjonalnych. W tym cyklu, oprócz tematu opisanego, znalazły się m.in. tematy: „Ja i moja rodzina”, „Mój przyjaciel”, „Sznujemy uczucia innych ludzi”.

W czasie prowadzenia wyżej opisanych zajęć zauważyłam, że w początkowej fazie dzieci wypowiadały się pojedynczymi zdaniami prostymi, często tylko pojedynczymi słowami, jednak w miarę rozwoju wydarzeń, chętniej zabierały głos i były to wypowiedzi wielozdaniowe. Mówiły jednak tylko te dzieci, które chciały. Pierwsze do wypowiedzi zgłaszały się dzieci z klasy I, dopiero potem z klasy II. Mój komentarz ograniczał się tylko do pytań pomocniczych (i to tylko wtedy, kiedy widziałam, że dziecko wypowiadające się oczekuje tego ode mnie), wypowiadanych łagodnym, stanowczym głosem.

Dzieci bardzo chętnie przystąpiły do projekcji. W trakcie rysowania nie zadawały pytań typu: „czy ja dobrze rysuję”, a jedynie „jak pani myśli, co to będzie”. Wtedy próbowałam odczytać treść rysunku i wysłuchiwałam szerokich komentarzy dzieci dotyczących ich własnych prac. Niektóre z dzieci wykonały po dwa rysunki (nie mogły zdecydować się na wybór tematu). Rysunki były wykonane w barwach pastelowych, jasnych i czystych, były bardzo czytelne. Na każdym rysunku można było łatwo rozpoznać najważniejszą osobę (dziecko – autora) – była to postać największa, w kolorach kontrastujących z resztą pracy.

Chmurki komiksowe były w 4 kolorach: ciepły żółty, ostry zielony, czerwony i błękitny – do wyboru przez dzieci. W większości zostały wybrane chmurki żółte i błękitne (w ciepłej i spokojnej tonacji, co może wskazywać na wyciszenie emocjonalne dzieci).

Po skończonych zajęciach, w trakcie zabaw dowolnych, dzieci bawiły się raczej całą grupą, bez kłótni, były spokojniejsze i zadowolone. Przez następne godziny pobytu w świetlicy rozmawiały ze sobą o różnych sytuacjach, w których czuły się ważne, relacjonowały ich przebieg, same siebie wspierały pytaniami pomocniczymi typu: „a kto to był?”, „jak wyglądałeś” itp.

Po przeprowadzeniu całego cyklu zajęć pod hasłem „To ja – książeczka o mnie” zauważyłam, że dzieci bardziej zbliżyły się do siebie, żyły się jako grupa, było mniej kłótni i sporów. Starsze dzieci wzięły niejako „pod opiekę” młodsze. Dzieci nadal chętnie uczestniczą w tego typu zajęciach, a wręcz domagają się tego. Bardzo otwarcie i szczerze nauczyły się opowiadać o sobie. Chętniej „mówią” (słownie i plastycznie) o swoich problemach i uczuciach. Częściej gości uśmiech na ich twarzach.

ZABAWY

1. „*Jest mi wesoło, jest mi smutno*” – wprowadza atmosferę otwartości.

Sala jest podzielona na dwie części, jedna może być oznaczona emblematem uśmiechniętej buzi, druga – smutnej. Dzieci zgrupowane są na środku sali. Nauczyciel podaje hasło: „Gdy pada deszcz jest mi ...”. Dzieci przechodzą na wybraną stronę sali, która określa ich stan emocjonalny. Bębenek oznajmia, że należy wrócić na środek sali. Zabawę powtarzają kolejno dzieci.

Ważne jest by nauczyciel uczestniczył w zabawie i wprowadzał nowe hasła z różnych dziedzin życia, np. „Gdy dostanę ze sprawdzianu szóstkę...”, „Gdy jestem sama w domu ....”.

Zabawa ta pomoże dzieciom poprzez ruch i śmiech odreagować napięcia i dostrzec, że w sytuacjach dla nich smutnych nie są same.

2. „*Najbardziej lubię osobę, która...*” – wprowadza atmosferę życzliwości i pozwala na bezpośrednie komunikowanie się.

Dziecko siedzące w kręgu opisuje: „Osoba, którą najbardziej lubię, jest wśród nas i ma... (np. czysty fartuszek i krótkie, jasne włosy, zawsze uśmiechniętą buzię...). Kto to jest?”

Po zabawie dzieci opisują uczucia towarzyszące im podczas kiedy ich opisywano, bądź kiedy one opisywały.

3. „*Kontakt z ciałem*”.

Dzieci dobierają się parami i wymiennie czynią usługi: „jestem twoim fryzjerem, jestem twoim lekarzem, jestem twoim masażystą, jestem twoim szewcem”.

Po zabawie omawiają, który dotyk był dla nich przyjemny.

4. Zakończenie – dzieci kolejno wypowiadają się: „Dzisiaj na zajęciach najprzyjemniej było mi, kiedy...”.

Uwagi ogólne nauczycieli: Dziecko było bardzo aktywne, w trakcie zajęć wzrastały emocje pozytywne, radość i śmiech. W podsumowaniu najczęściej wymieniały zabawę na dotyk.

Opracowano na podstawie:

1. Faber A., Mazlisk E.: *Jak mówić żeby dzieci nas słuchały, jak słuchać żeby do nas mówiły*. Poznań 1993.
2. Król-Fijewski M.: *Trening asertywności*. Warszawa 1993.
3. Feldman Lory B.: *Łączenie terapii indywidualnej i rodzinnej*. Warszawa 1994.
4. Braun Gałkowska M.: *Metody badania systemu rodzinnego*. Lublin 1991.
5. Oster G.D., Goyld P.: *Rysunek w psychoterapii*. Gdańsk 2000.
6. Strzemieczny J.: *Program zajęć socjoterapeutycznych dla dzieci szkół podstawowych*. Warszawa 1988.
7. Praszaków R., Różycka A.: *Bliskie spotkania*. Warszawa 1983.
8. Borecka J., Piotrowska J.: *Zastosowanie biblioterapii i muzykoterapii w pracy dydaktyczno-wychowawczej i terapii pedagogicznej*. 1992.
9. Rylke H.: *Gry i ćwiczenia grupowe*. Warszawa 1987
10. Tokarczuk O.: *Grupa bawi się i pracuje*. Wałbrzych 1994.

Literatura zalecana:

Gry i zabawy

1. Andrychowska-Biegacz J.: *Gry i zabawy rozwijające dla dzieci młodych*. Rzeszów 2000.
2. Barański F.: *Gry i zabawy pokojowe i towarzyskie*. Katowice 1982.
3. Bronstein D.: *Gra w szachy: samouczek*. Warszawa 1989.
4. Carrell R.: *Gry i zabawy towarzyskie*. Warszawa 1992.
5. Chomka F., Zimecka K.: *Pobaw się ze mną. Nasi ulubieńcy w zagadkach, rebusach i innych grach*. Warszawa 1996.
6. Collins A.: *Psychozabawy i testy dla każdego*. Wrocław 1992.
7. Gruszczyk-Kolczyńska E., Dobosz K., Zielińska E.: *Jak nauczyć dzieci sztuki konstruowania gier*. Warszawa 1996.
8. Hemming I., Fritz J.: *Zabawy na współpracę*. Kielce 1998.
9. Hemmerling W.: *Gry i zabawy dydaktyczne ułatwiające poznawanie pośrednie w kl. I – III*. Poznań 1983.
10. Hermach E.: *Zabawy w nauczaniu początkowym*. Warszawa 1985
11. Jeleński S.: *Lilavati. Rozrywki matematyczne*. Warszawa 1982.
12. Komocki J.: *Od Andrzejek do dożynek*. Warszawa 1986.
13. Kopica G.: *Rozrywki umysłowe w nauczaniu początkowym*. Warszawa 1990.
14. Portmann Rosemarie: *Gry i zabawy kształtujące pewność siebie*. Kielce 2001.
15. Rylke H.: *Gry i ćwiczenia grupowe*. Warszawa 1987.
16. Tokarczuk O.: *Grupa bawi się i pracuje*. Wrocław 1994.
17. Trzeźniowski R.: *Gry i zabawy ruchowe*. Warszawa 1995.
18. Wiemen M.: *A czy wy tak potraficie? Zabawy i gry*. Warszawa 1988.
19. Zgrychowska J.: *Zabawy na słońcu i deszczu*. Warszawa 1989.

Zajęcia plastyczne

1. Carrasat Patricia, Marcade Isabelle: *Style i kierunki w malarstwie*. Warszawa 1999 r.
2. Chmielewska L.: *Wycieczki w wychowaniu plastycznym*. Warszawa 1972.
3. Chmielewska L.: *Wycinanki w wychowaniu plastycznym*. Warszawa 1978.
4. Ciszewska-Hohensee H.: *Podstawy wiedzy o sztukach plastycznych*. Warszawa 1982.
5. Doszyńska M.: *Malarskie techniki dekoracyjne*. Warszawa 1992.
6. Gawrońska U.: *Zajęcia plastyczne*. Warszawa 1999 r.
7. Gołaszewska M.: *Estetyka i antyestetyka*. Warszawa 1984.
8. Kaczorowski B.: *Szkolny słownik terminów artystycznych*. Warszawa 1999.
9. Karny D.: *Wychowanie plastyczne najmłodszych*. Białystok 1985
10. Kobyliński Sz.: *Szymon Kobyliński uczy rysować*. Warszawa 1992.
11. Lam W.: *Sztuka dziecka i jej naturalny rozwój*. Warszawa 1977.
12. Lewicka J.: *100 technik plastycznych*. Warszawa 1973.
13. Lewicka J.: *Zajęcia plastyczne z dziećmi klas początkowych*. Warszawa 1971.

14. Michejda-Kowalska K.: *O dziecięcej wyobraźni plastycznej*. Warszawa 1982.
15. Popek S.: *Aktywność twórcza dzieci i młodzieży*. Warszawa 1988.
16. Popek S.: *Analiza psychologiczna twórczości plastycznej dzieci i młodzieży*. Warszawa 1988.
17. Szczepkowski A.: *Poradnik rysunkowy*. Warszawa 1980.
18. Trojanowska-Kaczmarek A.: *Dziecko i plastyka*. Warszawa 1988.

Zajęcia praktyczno-techniczne

1. Barf U., Burkhard I., Maier J.: *Każde dziecko to potrafi*. Warszawa 1994.
2. Benast-Malinowska S.: *Wybrane hafty ludowe*. Warszawa 1993.
3. Bober W., Królicka E.: *Technika – poradnik dla nauczycieli*. 2000.
4. Braun A., Edith Nell: *Trzeba umieć sobie radzić. Elementarz zajęć domowych dla dzieci*. Warszawa 1979.
5. Brezinova A.: *Makrama*. Warszawa 1987.
6. Chałas K.: *ABC młodego nauczyciela pracy-techniki*. Lublin 1988.
7. Dąbrowski J.: *Rękodzielnictwo papiernicze*. Warszawa 1991.
8. Duchonowska M.: *Haftujemy*. Warszawa 1985.
9. Gorzelany E.: *Stara umiejętność – nowe hobby, czyli węzélki na różne okazje*. Warszawa 1988.
10. Hanus Z.: *Nastolatka szyje sama*. Warszawa 1986.
11. Ignatowska B.: *ABC kroju i szycia*. Warszawa 1986.
12. Kazberuk J.: *Nauczanie pracy-techniki w kl. I – III. Zarys metodyki*. Warszawa 1990.
13. Kotecka I.: *Album splotów szydełkowych*. Warszawa 1988.
14. Kotecka I.: *Wiązania makramowe*. Warszawa 1985.
15. Kowalczyk H.: *100 zabawek na choinkę*. Bydgoszcz 1987.
16. Krasucka K.: *Nastolatki robią ozdoby i upominki*. Warszawa 1987.
17. Lubkowska K., Zgrychowa I.: *Zróbmy to sami*. Warszawa 1987.
18. Misiurska M.: *Zabawka ze skrawka*. Warszawa 1985.
19. Otkalło I.: *Ściegi szydełkowe*. Warszawa 1984.
20. Turska J.: *Iglą malowane*. Warszawa 1987.
21. Zulal A.: *Bajkowy świat origami*. 1999.

Zajęcia muzyczne

1. Burowska Z.: *Sluchanie i tworzenie muzyki w szkole*. Warszawa 1980.
2. Dymona B.: *Dziecko w świecie muzyki*. Kraków. 2000.
3. Jankowski B.: *Rozmyślania nad pięciolinią*. Warszawa 1983.
4. Jasiński J.: *Muzykoterapia profilaktyczna*. Warszawa 1992.
5. Kataryńczuk-Mania L.: *Kubuś Puchatek i inne piosenki dla dzieci*. Warszawa 1990.
6. Ławrowska R.: *Muzyka i ruch*. Warszawa 1991.
7. Malko D.: *Metodyka wychowania muzycznego w przedszkolu*. Warszawa 1988.

8. Nowosad J.: *Sercem za serce*. Lublin 1989.
9. Nowosad J.: *Rozśpiewane bajeczki*. Lublin 1988.
10. Orczyk L.: *Profilaktyka muzyczna – formą muzykoterapii*. Wałbrzych 1994.
11. Piotrowska B.: *Muzykoterapia*. Jelenia Góra 1998.
12. Podolska B.: *Bawiło się lato z wiosną*. Warszawa 1980.
13. Reiss E.: *Mała historia muzyki*. Kraków 1987.
14. Siemkowicz J.: *Ćwiczenia muzyczno-ruchowe dla dzieci i młodzieży*. Warszawa 1984.
15. Skowrońska-Lebecka E.: *Dźwięk. Ćwiczenia muzyczno-ruchowe dla dzieci i młodzieży*. Warszawa 1984.
16. Smoczyńska-Nachtman U.: *Rozśpiewane przedszkole*. Warszawa 1982.
17. Wieman M.: *A czy wy tak potraficie?... Piosenki, zabawy i tańce dla dzieci od 3-7 l.* Warszawa 1980.
18. Warecka A.: *Wielkanocne śpiewanie*. Warszawa 1998
19. Wolański A.: *Słowniczek terminów muzyki rozrywkowej PWN*. Warszawa 2000.

Zajęcia czytelnicze i żywego słowa

1. *Antologia bajki polskiej*. Wrocław, Kraków 1982.
2. *Antologia poezji dziecięcej*. Wrocław, Kraków 1980.
3. Bałachowicz J.: *Kształtowanie umiejętności czytania ze zrozumieniem*. Warszawa 1988.
4. Bąk P.: *Czytanie i recytacja w klasach początkowych*. Warszawa 1984.
5. Bober-Pełzowska M.: *Rozwijanie mowy uczniów klas niższych*. Warszawa 1983.
6. Dorman J.: *Zabawa dzieci w teatr*. Warszawa 1981.
7. Dziurzyńska T., Ratyńska H., Stój E.: *A jak będzie słońce, a jak będzie deszcz. Wiersze, teatrzyki, przysłowia, zagadki dla przedszkoli*. Warszawa 1996.
8. Gellner D.: *Deszczowy król. Teatrzyki dziecięce*. Warszawa 1994.
9. Hołowski S.: *Vademecum teatru amatorskiego*. Warszawa 1987.
10. Kram J.: *Zarys kultury żywego słowa*. Warszawa 1995.
11. Kruk H.: *Wybór literatury do zabaw i zajęć w przedszkolu*. Warszawa 1980.
12. Mineyko B.: *Improwizacje w klasach I – III*. Warszawa 1982.
13. Przybysz-Piwko M.: *Zbiór przysłów i zagadek dla dzieci*. Warszawa 1995.
14. Way B.: *Drama w wychowaniu dzieci i młodzieży*. Warszawa 1995.

Zenon Zieja

KULTUROTERAPIA W PRACY OPIEKUŃCZO-WYCHOWAWCZEJ

Nauczyciele są bardzo ważni dla dzieci, mogą zrobić dla nich bardzo wiele, a przede wszystkim niepowodzenia przekształcić w sukcesy. Szczególnie wychowawca świetlicy jest osobą bliską dziecku, kojarzy się z zabawą, odprężeniem po lekcjach a nawet z przyjacielem, który pomaga odrabiać lekcje i wyjaśnić trudne problemy. Często jest on pierwszą osobą, która dostrzega symptomy opóźnień czy zaburzeń rozwojowych.

W licznej klasie dziecko z trudnościami w nauce może być dość długo nierozpoznane. W świetlicy uczeń sam się raczej nie stresuje, nie jest odpytywany na ocenę, może więc być bardziej „odkryty”. Zabawy zachęcają do udziału, pozwala to w sposób naturalny ujawnić trudności jakie dziecko posiada np. w zakresie spostrzegania, rozumienia zabaw, odczytywania poleceń itp.

Dziecko przejawiające pierwsze kłopoty w rozumieniu instrukcji gier, nie przestrzegające reguł, nie pamiętające poleceń, powinno być wnikliwiej obserwowane.

Wychowawca świetlicy powinien korzystać ze wszystkich znanych mu metod, poznawać dziecko od pierwszego dnia pobytu w świetlicy.

Kontakt werbalny może być utrudniony jeśli dziecko jest nieśmiałe lub ma wadliwą wymowę, mały zasób słów, ale niewerbalne zachowania wskażą, co je interesuje, gdzie kieruje wzrok, z jakich pomocy, zabawek chce skorzystać, czym chciałoby się pobawić. Podsunięty papier i kredki mogą wiele powiedzieć o dziecku. Należy jednak wnikliwie obserwować jak się zabiera do rysowania, w którą rękę bierze kredki, jakich kolorów używa, jak kreśli linie. Dokładna analiza wykonanego rysunku pozwoli poznać zainteresowania, możliwości manualne dziecka, precyzję kinetyczną, spostrzegawczość, tempo pracy, uczucia, umiejętność organizowania i wykonywania pracy.

Układanki z poczętych pocztówek pozwolą zaobserwować sprawność analizy i syntezy wzrokowej, sposoby radzenia sobie z dopasowywaniem części. Umiejętność omawiania ułożonego obrazka wskaże umiejętności artykulacyjne, stylistyczne, sposób posługiwania się językiem. Wiele okazji do obserwacji dają zabawy integracyjne – pozwalające dziecku zbliżyć się do grupy. W zabawie może dowiedzieć się, co rówieśnicy lubią w jego zachowaniach, może się poczuć pewniej i bezpieczniej.

PRZYKŁADY ZABAW INTEGRACYJNYCH

Gra w imiona

Cel: nauka imion, tworzenie więzi i zaufania w grupie;

Cel psychodydaktyczny: ćwiczenie analizy słuchowej i gotowości wypowiedzania się; Przebieg: dzieci stają w kole, kolejno wymawiają wyraźnie swoje imiona i określają co lubią na literę swojego imienia, np. „*Jestem Ala i lubię arbuzy, ananasy i atrakcje*”, pozostałe dzieci powtarzają „to jest Ala i lubi arbuzy, ananasy i atrakcje” i tak kolejno, np. „*Jestem Bartek i lubię biegać, bawić się bierkami i grać w bingo*”. Pomysłów może być wiele.

„Czy wiesz o kim mówię?”

Cel: poznawanie się, szukanie pozytywnych cech, zwrócenie większej uwagi na rówieśników.

„Moja ręka”

Cel: ukazywanie pozytywnych cech osobowości, przyjazne współdziałanie w grupie;

Cel psychodydaktyczny: usprawnianie manualne, czytanie, pisanie;

Przebieg: dziecko obrysowuje własną rękę lub prosi koleżankę/kolegę o pomoc, może to być praca w parach, po ukończeniu rysunku dziecko udaje się do 5 wybranych osób, które wpisują w narysowane paluszki zdanie na temat tego, co lubią w jego zachowaniu.

Przykłady zabaw integracyjnych znajdzie wychowawca w wielu książkach, np.: „*Grupa bawi się i pracuje*” Olgi Tokarczuk.

Dzieci, które po wstępnych obserwacjach ujawniły trudności w czytaniu i pisaniu powinny mieć okazję do usprawniania tych funkcji, które decydują o sprawnym pisaniu i czytaniu.

Ćwiczenia, które proponuję może prowadzić wychowawca świetlicy przed lekcjami lub po lekcjach w celu usprawniania funkcji percepcyjnych, mających znaczenie w nabywanych w szkole umiejętnościach.

Aby dziecko mogło rozpoznawać właściwie litery, sylaby, wyrazy i dojść do płynnego czytania i pisania powinno mieć sprawny analizator wzrokowy, który dokonuje dobrze analizy i syntezy wzrokowej.

Ćwiczenia, które pomogą usprawnić omawiane funkcje, to następujące zabawy (podaję według zasady stopniowania trudności):

1. Segregowanie przedmiotów, zabawek wg wielkości, kształtu, koloru, np. owoce, kwiatki oraz segregowanie figur geometrycznych wg wyżej wymienionych cech.
2. Układanie loteryjek, pociętych pocztówek, domina.
3. Wyszukiwanie obrazków w tle, np. ukryte grzybki w różnych miejscach obrazka przedstawiającego las (polecenie: odszukaj wszystkie ukryte grzyby).

4. Wyszukiwanie określonej litery w zbiorze wielu różnorodnych liter (polecenie: odszukaj i otocz kółkiem wszystkie „b” lub „c”).
5. Wyszukaj 10 różnic w oglądanych obrazkach.
6. Dorysowywanie brakujących elementów do obrazków, do niedokończonych liter.
7. Składanie całości z części (obrazki, figury, sylaby, zdania).
8. Układanie loteryjek sylabowych.
9. Czytanie z suwaków literowych, wyrazowych.
10. Telefony wyrazowe itp. zabawy usprawniające technikę czytania i pisania.

Dzieci, które słabo różnicują głoski, wybrzmiewają sylaby lub wyrazy, niezgodnie z zapisem, powinny usprawniać analizator słuchowy. Zaburzenia analizy i syntezy słuchowej objawiają się trudnościami w rozumieniu dłuższych wypowiedzi i poleceń nauczyciela, trudnościami w zapamiętywaniu słownym krótkich wierszyków.

W wieku szkolnym występują trudności w pisaniu ze słuchu, w dyktandach dzieci te robią dużo błędów takich jak:

- opuszczanie liter, sylab, łączenie przyimków z rzeczownikami, zamiana głosek dźwięcznych na bezdźwięczne,
- duże trudności sprawia zmiękczenie, zwłaszcza przy użyciu znaku zmiękczonego, odróżnianie „i” od „j”,
- zniekształcają wyrażenia. Przy znacznym zaburzeniu analizatora dyktanda są nieczytelne.

W czytaniu popełniają najczęściej następujące błędy:

- zamieniają odczytywane wyrazy na inne,
- nieprawidłowo odczytują całe sylaby,
- z trudnością składają sylaby i wyrazy,
- czytają wolno,
- mają trudności w zrozumieniu przeczytanej treści.

Dzieci z tego rodzaju trudnościami powinny korzystać z zabaw i ćwiczeń, które przyczynią się do usprawnienia analizy i syntezy słuchowej. Są to najczęściej, na początku zabawy łatwe, zachęcające do dalszych ćwiczeń. Dzieci powinny najpierw nauczyć się słuchać tego, co dzieje się wokół. Słuchać uważnie dochodzących dźwięków z zasięgu słuchu dziecka lub wyodrębniać nagrane głosy, dźwięki (wyraźne, różniące się).

Można zaproponować rozpoznawanie po głosie koleżanek i kolegów (jeśli dzieci już się dobrze znają). Zabawy w rozpoznawanie przedmiotów na podstawie ich barwy dźwiękowej, np. szklanka, klucze, gumka, klocki itp.

Przy tych zabawach dzieci mają zamknięte oczy lub są odwrócone tyłem do demonstrowanych narzędzi. Następnie dzieci powinny wyklaskiwać wyrazy w zdaniu, sylaby, głoski. Rysować np. tyle kresek, ile jest sylab lub ustawić tyle klocków i w takiej odległości, jak był prezentowany wzór do słuchania.

Wyodrębnianie pierwszych głosek, wyszukiwanie obrazka na wskazaną głoskę lub pokazaną sylabę. Proponowanie zagadek sylabowych, np. jakie to zwierzątko, którego nazwa zaczyna się na „p” lub którego nazwa kończy się na „t”.

Takie zagadki dzieci chętnie tworzą i jest to motywujące do coraz trudniejszych ćwiczeń, np. wyszukiwanie ukrytych nazw w usłyszanych wyrazach, np. ulica, burak, lewkonie, serce itd.

Domina są lubianą grą, mogą być również wykorzystane do ćwiczeń usprawniających analizę i syntezę słuchową, np. mówimy wyraźnie wyraz i na ostatnią głoskę musi zaczynać się następny wyraz: rak – koło – obraz – zapałki – igła itd.

Rozwiązywanie łatwych krzyżówek to również przydatne ćwiczenie. Odczytywanie rebusów, uzupełnianie brakujących głosek, sylab. Kończenie rozpoczętego wyrazu.

Nim dzieci te osiągną pełną sprawność słuchową, należy im ułatwiać naukę poprzez nauczanie pogładowe, odwołujące się do spostrzeżeń wzrokowych i bazujące na myśleniu konkretno-obrazowym.

W czasie zajęć świetlicowych można pomóc dzieciom z zaburzeniami rozwoju ruchowego, szczególnie dzieci ośmieszane z powodu niezręczności należy zachęcać do udziału w takich zabawach, w których mogą wykazać się sprawnością. Szczególnie niekorzystnie w nauce czytania i pisania odbija się zaburzenie sprawności rąk oraz zaburzenia koordynacji ruchowo-wzrokowej. Takich ćwiczeń wychowawca świetlicy ma najwięcej, są to różne malowanki, szlaczki, rysunki do wypełniania, wycinanki, gry zręcznościowe, przewlekanki, przybijanki itp.; takie zabawy pozwolą dziecku łatwiej pokonać trudności z orientacją przestrzenną, z lateralizacją czy z błędnym kreśleniem graficznie podobnych kształtów oraz z pisaniem lustrzanym.

DYSLEKSJA – PRZYCZYNY JEJ POWSTAWANIA I SPOSOBY NIWELOWANIA

Wśród dzieci korzystających z zajęć świetlicowych znajdują się dzieci ze specyficznymi trudnościami w nauce, dzieci, które dość często w opinii niektórych nauczycieli uchodzą za „zdolne ale leniwe”. Wynika to z braku zrozumienia ich trudności i nieumiejętności udzielenia im pomocy. Są to dzieci dyslektyczne.

Definicja: specyficzne trudności w czytaniu i pisaniu rozpoznaje się u dzieci o prawidłowym rozwoju umysłowym. Spowodowane są zaburzeniami niektórych funkcji poznawczych, motorycznych i ich integracji, uwarunkowanymi nieprawidłowym funkcjonowaniem centralnego układu nerwowego (C.U.N.).

Terminologia: wyróżniamy kilka tych specyficznych trudności, które mogą występować jednocześnie lub w izolacji:

– **dysleksja (rozwojowa):** trudności w czytaniu, często powiązane z trudnościami w pisaniu;

- **dysortografia**: trudności w opanowaniu poprawnej pisowni (w tym popełnianie błędów ortograficznych);
- **dysgrafia**: trudności w opanowaniu kaligrafii (niski poziom graficzny pisma, brzydkie pismo);
- **przyczyny**: zaburzenia funkcji językowych, percepcyjno-motorycznych (spostrzegania słuchowego, wzrokowego, motoryki) i ich współdziałania (integracji percepcyjno-motorycznej), uwagi, pamięci (wzrokowej, słuchowej, ruchowej), lateralizacji (brak dominacji ręki, oka), orientacji w przestrzeni.

Etiologia: uwarunkowania tych zaburzeń są wielorakie (polietiologia), tj. dziedziczność, mikrouszkodzenia lub niedokształcenie układu nerwowego (C.U.N.) z okresu ciąży, porodu i pierwszych miesięcy życia. Zaniedbania środowiskowe i dydaktyczne, pogłębiające zaburzenia i trudności.

Typy dysleksji: wyróżnia się rozmaite typy dysleksji zależnie od ich patomechanizmu (zaburzeń funkcji, które je wywołują, np. wzrokowo-przestrzennych, językowych).

Częstość występowania: odsetek przypadków dysleksji (opóźnienie w czytaniu o 2 lata w stosunku do wieku życia, wykształcenia, inteligencji) w literaturze światowej ocenia się na 4%. Odsetek, obejmujący również umiarkowany stopień specyficznych trudności w czytaniu, oceniono w badaniach polskich na 9-10%, zaś specyficzne trudności w pisaniu na 13-16% (badania z lat 1968-82 w środowisku miejskim i wiejskim wg M. Bogdanowicz, H. Jaklewicz), co odpowiada szacunkom w literaturze europejskiej (10-15%).

Losy tych dzieci bywają bardzo różne, najczęściej jednak borykają się one z ogromnymi problemami przez cały okres edukacji, co również rzutuje na dalszą karierę życiową. Specyficzne trudności w przyswajaniu umiejętności czytania i pisania zostały opisane 100 lat temu. Pierwszy przypadek dysleksji został opisany przez angielskiego okulistę, do którego nauczyciel skierował 14-letniego chłopca, podejrzewając u niego wadę wzroku. Okulista W. Pringle Morgan wykluczył defekt optyczny a zaburzenia (nieumiejętność czytania) nazwał „wrodzoną ślepotą słowną”. Lata badań wskazują, że było to zaburzenie uczenia się obecnie najczęściej określane pojęciem „dysleksja wrodzona”.

W międzynarodowych klasyfikacjach chorób powtarzają się terminy: zaburzenia czytania lub specyficzne zaburzenia czytania. Towarzyszą im zaburzenia uczenia się pisania pomimo prawidłowej inteligencji, braku wad zmysłów i normalnych warunków środowiskowych czyli prawidłowej opieki ze strony rodziny i szkoły.

W praktyce pod tym określeniem kryje się rozległy i zróżnicowany zespół zaburzeń percepcji wzroku, słuchu, pamięci, uwagi, orientacji w czasie i przestrzeni. Trudności dziecka dość trudno zidentyfikować, często pojawia się określenie „ukryte kalectwo”, co wskazuje, iż przyczyny trudności w uczeniu się tkwią „wewnątrz” dziecka.

Większość wychowawców świetlic ma możliwość dokonania obserwacji w czasie swobodnych zajęć i spowodowania, że uczeń ze specyficznymi trudnościami znajdzie właściwą pomoc.

Jakie są objawy dysleksji

Wiek przedszkolny (3-5 lat) – objawy „ryzyka dysleksji”

- opóźniony rozwój ruchowy, trudności z utrzymaniem równowagi, koordynacją ruchów, niechęć do zabaw ruchowych,
- mała sprawność ruchowa rąk podczas czynności samoobsługowych, rysowania (rysunki na słabym poziomie, niechęć do rysowania),
- opóźniony rozwój mowy, trudności z wypowiedzaniem złożonych słów, zapamiętywaniem nazw lub szeregów nazw, np. pór roku, posiłków.

Klasa „0” (6-7 lat)

- trudności z wymową (przekręcanie słów), wadliwa wymowa, błędy gramatyczne,
- trudności z zapamiętywaniem wierszyków i piosenek,
- trudności z odróżnianiem podobnych głosek, z wydzieleniem sylab i głosek ze słów oraz łączeniem ich w słowa (analiza i synteza sylabowa i głoskowa),
- niechęć do rysowania, trudności z odtwarzaniem figur, wzorów i „szlaczków”,
- trudności z układaniem obrazków z elementów wg wzoru,
- oburęczność, mylenie lewej ręki, nogi itp.,
- trudności w nauce czytania (realizacja programu klasy „0”).

Wiek młodszy szkolny (I-III klasa)

- utrzymywanie się powyższych objawów zaburzeń i trudności w uczeniu się,
- trudności z zapamiętywaniem nazw, nazwisk, szeregów nazw (dni tygodnia, miesięcy), tabliczki mnożenia, dat, zapisywaniem liczb wielocyfrowych),
- mylenie liter podobnych pod względem kształtu (p-b-d-g, m-n, l-l-t, m-w),
- mylenie liter odpowiadających głoskom podobnym dźwiękowo (d-t, g-k, z-s),
- opuszczanie, dodawanie, przestawianie liter, sylab oraz rozdzielanie wyrazów,
- trudności z pisownią zmiękczeń, głosek nosowych,
- brzydkie pismo i rysunek.

Wiek starszy szkolny (powyżej klasy IV i szkoła średnia)

- trudności w czytaniu często zmniejszają się lub ustępują,
- trudności w pisaniu mogą ograniczać się głównie do błędów ortograficznych,
- trudności mogą uogólnić się na inne przedmioty, np. języki obce.

Błędy popełniane przy pisaniu i czytaniu mają charakter szczególny. Przejawiają się:

a) w czytaniu:

1. pomijaniem wyrazów lub ich dodawaniem, zniekształcaniem wyrazów i odczytywaniem innych, podobnych wyrazów wskutek błędnego domyślenia się na podstawie pierwszej sylaby lub kontekstu;

2. pomijaniem linii lub odczytywaniem jej ponownie;
3. częstym gubieniem miejsca, w którym dziecko czyta;
4. niepewnością w czytaniu krótkich wyrazów, np. od, do;
5. trudnością w dzieleniu wyrazów na sylaby i syntetyzowaniu sylab w wyrazie we właściwym porządku;
6. pomijaniem interpunkcji;
7. przestawianiem liter w wyrazach;
8. trudnością w wyszukiwaniu najistotniejszych myśli w danym fragmencie tekstu;
9. niewłaściwym łączeniu liter.

b) w pisaniu:

1. słabym poziomem pracy pisemnej w porównaniu z odpowiedziami ustnymi;
2. niskim poziomem graficznym i estetycznym prac pisemnych;
3. utrzymywaniem się trudności z różnicowaniem liter: b-p, p-g, n-u, m-w;
4. niewłaściwym doбором liter do głosek podobnych fonetycznie w wyniku ich niewłaściwego rozróżniania, np.: t-d, b-p, m-n;
5. myleniem nazw litery i głoski;
6. niewłaściwym stosowaniem dużych i małych liter (dziecko częściej używa dużych liter zamiast małych, ponieważ czuje się pewniejsze w ich różnicowaniu);
7. trudnościami w różnicowaniu wyrazów podobnie brzmiących;
8. dodawaniem, pomijaniem lub niewłaściwym umiejscowieniem liter lub wyrazów;
9. zapisywaniem wyrazów na różne sposoby, np.: szyja, szja, szyia;
10. złym rozmieszczeniem pracy podczas zapisywania opowiadania;
11. traceniem wątku podczas zapisywania opowiadania;
12. brakiem lub niewłaściwym stosowaniem interpunkcji.

Jeżeli dostrzeżecie któreś z wyżej wymienionych objawów, spowodujcie skierowanie dziecka czy to ucznia starszej klasy do PPP. Uczeń oczekuje pomocy, szkoła ma obowiązek jej udzielić.

Dysleksja nie mija samoistnie. Dziecko potrzebuje specjalnej opieki. Sami rodzice nie są w stanie pomóc. Należy im przedstawić problem, uspokoić i zachęcić do wizyty w PPP, a reszty dokona specjalista wydający diagnozę.

Niedostrzeganie dysleksji jest na pewno bardziej szkodliwe, niż dostrzeganie jej tam, gdzie diagnoza nie jest do końca jasna. Zdiagnozowanie trudności da wskazówki do pracy i postępowania z uczniem w szkole, świetlicy, w domu. Nauczyciel musi pamiętać, że niepowodzenia, których uczeń doświadcza często od klasy „0”, czynią wiele szkód w rozwoju jego osobowości. Prowadzą do powstania kompleksów, zaburzeń emocjonalnych, braku wiary we własne siły, co powoduje niechęć do nauki, szkoły i dorosłych.

W starszych klasach skutkiem braku pomocy są trudności wychowawcze, które kończą się zachowaniami nieakceptowanymi społecznie (statystyki zachodnie podają, że 40% nieletnich przestępców nie umie czytać i pisać).

Dziecko dyslektyczne oczekuje pomocy!

Motywacją dla nauczyciela, wychowawcy podejmującego pracę z dyslektykiem jest fakt, że plejada ludzi sławnych, znanych takich jak: Andersen, Einstein, Edison i wielu innych to dyslektycy, którym udało się jednak tak wiele w życiu osiągnąć.

W Polsce istnieją sprzyjające dla dyslektyków przepisy, jednak pomoc, jaką faktycznie otrzymują nie jest spójna z zarządzeniem o pomocy psychologiczno-pedagogicznej (zarządzenie dotyczące pomocy dzieciom dyslektycznym – Dz. Urz. MEN nr 6, Warszawa 30 VII 1993 r.).

Pomoc jaką dzieci dyslektyczne powinny otrzymać to: w klasach 0-III – uczestnictwo w zespołach korekcyjno-kompensacyjnych z realizacją ćwiczeń terapii prowadzonych przez nauczycieli terapeutów (po ukończonych kursach terapii).

W przypadkach bardzo nasilonych trudności, dziecko powinno w okresie nauczania początkowego mieć szansę na realizację programu nauczania, poszerzonego o zabiegi terapeutyczne w klasie terapeutycznej.

Przez cały okres szkoły podstawowej uczniowie dyslektyczni i ich rodzice powinni mieć oparcie w nauczycielu, wychowawcy i korzystać ze specjalistycznych ćwiczeń terapii w zespołach korekcyjno-kompensacyjnych. Nauczyciele języka polskiego powinni przestrzegać wydanego zarządzenia w sprawie oceniania, cytując:

„Zgodnie z § 4 ust. 3 zarządzenia MEN z dnia 12 października 1993 r. zmieniającego zarządzenie w sprawie zasad oceniania... (Dz. Urz. MEN nr 10, poz. 38) nauczyciel szkoły podstawowej i ponadpodstawowej może na mocy pisemnej opinii poradni psychologiczno-pedagogicznej lub innej poradni specjalistycznej obniżyć wymagania programowe z obowiązkowych przedmiotów ogólnokształcących. Opinia poradni powinna zawierać określenie dysfunkcji lub deficytów rozwojowych wraz z ich charakterystyką.

Powyższa informacja przekazana nauczycielowi służyć będzie reedukacji ucznia, indywidualizowaniu procesu nauczania i oceniania. Istotne jest, aby odpowiednio wczesne rozpoznanie deficytów i zaburzeń rozwojowych pomogło w ich ograniczeniu lub eliminowaniu.

Ocena pisemnych prac z języka polskiego jest oceną wieloaspektową, uwzględnia szeroki zakres wiadomości i umiejętności określonych programem nauczania tego przedmiotu, m.in. brana jest pod uwagę:

- poprawność rozumienia i interpretacji zagadnień zawartych w temacie pracy,
- poprawność komponowania różnych form wypowiedzi,

- umiejętność formułowania sądów, dowodzenia racji, trafność argumentacji i popierania ich odpowiednio dobranymi tekstami literackimi,
- poprawność stylistyczno-językowa wypowiedzi oraz poprawność składni,
- poprawność gramatyczna i ortograficzna.

O wystawieniu oceny niedostatecznej nie powinien i nie może decydować jeden rodzaj błędów, uwarunkowanych określoną dysfunkcją.

W recenzji pracy nauczyciel zobowiązany jest uwzględnić informację o tych typach błędów stwierdzonych przez poradnię i roli tego orzeczenia w indywidualizowaniu oceny pracy pisemnego egzaminu.”

Również czas na wykonywanie sprawdzianów i egzaminów pisemnych powinien być wydłużony o 1/3 dla dyslektyków (wg propozycji prof. M. Bogdanowicz). Także uczniowie w szkołach ponadpodstawowych winni móc korzystać z konsultacji i pomocy w formie ćwiczeń specjalistycznych terapii pedagogicznej.

Wierzę w dobre chęci wychowawców i ich dużą życzliwość dla dzieci. To oni pełnią tę bardzo istotną funkcję wychowawczą, o której w pogoni za realizacją programu nauczyciel często zapomina.

Dzieci – a jest ich wiele – liczą na Was. Jak wskazują ostatnie badania, w naszym kraju jest około 15% populacji, jest to zatem problem kilku milionów dzieci.

PROPOZYCJE ĆWICZEŃ DLA UCZNIÓW DYSLEKTYCZNYCH

Etap I dla sześciolatków

Temat: Wycieczka do lasu

Cel: psychokorekcyjny – stymulacja funkcji poznawczych AW, AS, M

psychoterapeutyczny – rozbudzanie zainteresowań, motywacja

psychodydaktyczny – usprawnianie grafomotoryki, gotowości wypowiedzi

Lp.	Rodzaj ćwiczenia	Cel ćwiczenia	Przebieg	Pomoce
1	2	3	4	5
1	Zabawa wprowadzająca „Las”	Ćwiczenie motoryki, duży bliski kontakt z dorosłym.	Dzieci dobierają sobie Panie do zabaw, Panie są drzewami, dzieci chodzą wokół drzew, biegają, dotykają gałęzi, naśladują ruch gałęzi.	
2		A Słuchowy Bliski kontakt AS	Szumia drzewa (szu, szu – głośno, ciszej) Siadamy pod drzewem przedszkola, opieramy się plecami. Słuchamy śpiewu ptaków.	kaseta

1	2	3	4	5
3		Orientacja w schemacie ciała	Wracamy do przedszkola między drzewami, omijamy drzewa z prawej strony, z lewej	
4		Orientacja przestrzenna	Rysujemy: po śladzie kropkowym, przez kalkę, obrysowujemy.	wzory związane tematycznie
5		A Wzrokowy, ćwiczenie pamięci wzrokowej Utrwalanie wiadomości o literze, sylabie, zdaniu	Szukamy liter potrzebnych do wyrazu las. Układamy własne imiona, zaczynamy od imienia wychowawczyni – dzieci pomagają wyszukiwać litery. Liczymy litery, sylaby, samogłoski. Budujemy zdania – „Powiedz co chciałbyś zrobić”, np. W. kupuje piłkę, K. kopie piłkę. Liczymy wyrazy w zdaniu. Stawiamy tyle klocków, ile jest wyrazów.	klocki Rocławskiego
6		Rozwijanie wyobraźni, ośmielanie	Obrazujemy ruchem proste czynności: zamiata, zbiera, przeskakuje	
7		AW AS	Segregujemy takie same obrazki, dobieramy do pary. Układamy obrazki na literę. Dzieci wyraźnie nazywają obrazki.	różne obrazki, klocki literowe
8	Droga do naszego lasu	Sprawność manualna, swobodne ruchy rozmachowe	Na arkuszu kredą, węglem wędrujemy wokół drzew, kreślimy drogę.	arkusz szarego papieru, kredki świecowe, węgiel, nożyczki
9	Zakończenie	Dzieci otrzymują części arkusza z drzewem w celu kontynuacji ćwiczenia w domu.	Możesz w domu dorysowywać liście lub owoce itp.	

Propozycje ćwiczeń dla uczniów dyslektycznych kl. VI-VII

Temat: Utrwalanie poprawnej pisowni

Cel: psychokorekcyjny – praca nad dysortografią

psychoterapeutyczny – wiara we własne możliwości

psychodydaktyczny – utrwalanie zasad pisowni z wyraźnym sukcesem

Lp.	Rodzaj ćwiczenia	Cel ćwiczenia	Przebieg	Pomoce
1	2	3	4	5
1	Ćwiczenia przygotowawcze wg metody Paula Dennisona	jasność myślenia, energia, aktywność	– woda – punkty na myślenie – ćw. naprzemienne – pozycja Cook'a	woda niegazowana, kubeczki, radiomagnetofon (muzyka), wstążki
2	„Co dzisiaj zrobiłem dobrze”	– przywołanie satysfakcjonujących działań, – gotowość wypowiedzenia się	Każdy opowiada o tym, co dobrego go dzisiaj spotkało, co się udało i próbuje się zastanowić czemu to zawdzięcza (np. dobra ocena dzięki lepszemu przygotowaniu się).	
3	Krzyżówka z imienia	– pisanie – ćw. pamięci – wyrażanie pragnień – korzystanie ze słownika	Własne imię wypisane pionowo. Polecenia: a) wyrazy wyrażające moje pragnienia, b) cechy Twojej osobowości, c) Twoje zainteresowania, d) przybory szkolne itp. Określamy czas pracy, kończyć można w domu.	flamastry, kartka papieru w kratkę
4	Zagadki	przypomnienie zasady pisowni wyrazów z „ó”, „u”, opisywanie przedmiotów, ćw. wyobraźni	Uczniowie wyciągają kartonik i opisują co na nim jest, partner wymienia wyraz, np. chór lub wóz i mówi jak się go pisze, podając zasadę. Otrzymuje kartonik – jeśli prawidłowo odpowiedział.	kartoniki z obrazkami lub napisami

1	2	3	4	5
5	Gra: pomyśl u/ó	utrwalanie pisowni	Gra toczy się wg instrukcji. Po skończonej grze uczniowie kalkują obrazki, które nazwali błędnie, podpisują prawidłowo. Zabierają je do domu i umieszczają na miejscu widocznym we własnym pokoju.	plansza, kostka, pionki, kalka techniczna
6	W czytelnici	– ćw. techniki czytania ze zrozumieniem, – ćw. analizy i syntezy wzrokowej, – samokontrola, – ćw. pamięci wzrokowej	Czytanie ze zwróceniem uwagi na trudności ortograficzne, wykorzystanie metody NLP. Uzupełnianie na folii brakujących liter, ponowne odczytanie i porównanie.	tekst do czytania i ten sam tekst z lukami, każdy otrzymuje inny tekst (wg potrzeb)
7	Skojarzenia	– ćw. pojemności pamięci, – rozwijanie wyobraźni	Jedna z osób wychodzi z pokoju, w tym czasie pozostali wypisują 10 rzeczowników z „ó”, „u”, znajdujących się w pokoju, np. pióro, Jurek, półka, Józek, pudełko. Jedna osoba powoli odczytuje wyrazy tej osobie, która była za drzwiami. Po skończeniu słuchający wymienia rzeczowniki w kolejności. Podaje sposób zapamiętania.	kartka z wyrazami
8	„Na obozie” – pomoc ortograficzna	– utrwalanie wyrazów z „rz”, „ż”, „ch”, „h”, – ćw. koordynacji ruchowo-słuchowo-wzrokowej	Uczniowie układają pod rysunkami podpisy, zgodnie współdziałają. Odczytują, wzajemnie się sprawdzając.	plansza, magnetofon, wyrazy
9	Rundka	– zebranie wiadomości, – utrwalanie, – pogodne rozstanie się po skończonych zajęciach	Dzisiaj zapamiętałem... (kończenie zdania).	

Ćwiczenia w czytaniu

1. Czytanie „we dwoje”.
2. Czytanie pod kontrolą dorosłego.
3. Czytanie sposobem kombinowanym.

Ad. 1) Czytanie „we dwoje” przeprowadzamy wtedy, gdy nasze dziecko ma znaczne trudności, np. czyta po literze, nie potrafi literek złożyć.

- Czytamy powoli, ale tak aby nie dzielić wyrazów, lecz starać się odczytać je w całości. Można przy tym wyraz „rozciągnąć” tak, jakby się śpiewało.
- W miarę poprawy, głos dorosłego będzie stopniowo zanikał, a śpiewne rozciąganie ulegało skróceniu.
- Czytanie takie nie powinno przekraczać 10 minut, ale ćwiczyć je trzeba codziennie.

Ad. 2) Czytanie pod kontrolą prowadzimy, gdy dziecko już nie literuje i potrafi czytać samodzielnie, chociaż jeszcze nie całkiem poprawnie.

- Dziecko czyta powoli, a dorosły poprawia jego błędy (nie poprawione będą się utrwały).
- Czytając posługuje się wskazówką zrobioną z twardego pokolorowanego kartonu. Przesuwa ją pod wierszami tekstu.

Ad. 3) Czytanie „kombinek”

- Dziecko czyta głośno pod kontrolą dorosłego (np. 10 min.).
- Zmęczone, dalszą część czyta po cichu, a następnie opowiada przeczytaną treść. Jeśli opowiada niedokładnie, pomagamy pytaniami.
- Jeśli z opowiadania wynika, że nie rozumie treści, polecamy ponowne przeczytanie tekstu.
- Ostatnim etapem może być namalowanie obrazka związanego z treścią.

Pamiętajmy o tym, że po każdym czytaniu dziecko ma opowiedzieć to, co przeczytało.

Tygodniowe ćwiczenia poprawnej pisowni – samodzielna praca starszych uczniów (Marta Bogdanowicz).

I. Przygotowanie

1. Załóż zeszyt do ćwiczeń ortograficznych.
2. Powtórz i utwórz zasady pisowni (spis literatury w załączeniu).
3. Na końcu zeszytu załóż Słowniczek Trudnych Wyrazów.

II. Pisanie z pamięci

1. Przeczytaj uważnie wybrany przez siebie, lub wskazany przez nauczyciela, fragment tekstu (ok. 5 zdań niezbyt długich, po ok. 5-6 wyrazów w zdaniu).

2. Przeczytaj pierwsze zdanie zapamiętując tekst i pisownię wyrazów; uzasadnij pisownię trudnych wyrazów.
3. Powiedz tekst z pamięci.
4. Przeczytaj powtórnie zdanie sprawdzając, czy dobrze zapamiętałeś.
5. Napisz tekst z pamięci.
6. Sprawdź zapis i nanieś poprawki.
7. Porównaj zapis ze zdaniem wzorcowym i nanieś poprawki.
8. Zakryj zdanie wzorcowe i napisane.
9. Napisz powtórnie to samo zdanie.
10. Sprawdź zapis.

III. Poprawa błędów

1. Wypisz wyrazy, w których popełniłeś błędy i uzasadnij poprawną pisownię.
2. Wyrazy te zastosuj w krzyżówce, ułóż z nimi zdania, utwórz rodzinę wyrazów pokrewnych,
3. Wpisz je do Słowniczka Trudnych Wyrazów (na końcu zeszytu).

IV. Sprawdzian

1. Pracuj codziennie, zapisując datę przy wykonanych ćwiczeniach.
2. Po tygodniu ćwiczeń poproś kogoś aby podyktował ci zdania, które codziennie pisałeś.
3. Sprawdź, o ile błędów mniej zrobiłeś niż poprzednio, i popraw je (wg wzoru).

***Po każdym tygodniu ćwiczeń pokaż zeszyt nauczycielowi
Powodzenia!***

KWESTIONARIUSZ OBJAWÓW DYSLEKSJI U DOROSŁYCH (KODD)

Przy każdym pytaniu zaznacz krzyżykiem odpowiedź: **TAK** lub **NIE**.

Nie opuszczaj żadnego z pytań. Jeżeli masz jakiegokolwiek wątpliwości zaznacz odpowiedź, która wydaje ci się bliższa prawdy.

TAK NIE

1.	Czy masz trudności z odróżnianiem strony prawej od lewej?		
2.	Czy masz kłopoty z czytaniem mapy lub orientowaniem się w nieznanym dla ciebie terenie?		
3.	Czy czujesz niechęć do głośnego czytania?		
4.	Czy przeczytanie jednej strony w książce zabiera ci więcej czasu niż innym osobom?		
5.	Czy masz kłopoty z zapamiętywaniem sensu tego, co przeczytałeś?		
6.	Czy niechętnie czytasz długie teksty i grube książki?		
7.	Czy robisz błędy ortograficzne?		
8.	Czy twoje odręczne pismo jest trudne do odczytania?		
9.	Czy masz duże trudności z formułowaniem wypowiedzi, szczególnie podczas wystąpień publicznych?		
10.	Czy sprawia ci trudność zapamiętanie i dokładne przekazanie informacji odebranych przez telefon?		
11.	Czy zdarza ci się przekręcać długie słowa?		
12.	Czy trudno ci dodawać w pamięci, bez pomocy palców czy kartki papieru?		
13.	Czy myli ci się kolejność cyfr przy wykrecaniu numeru telefonicznego?		
14.	Czy sprawia ci trudność płynne wymienienie wszystkich nazw miesięcy w prawidłowej kolejności?		
15.	Czy sprawiłoby ci trudność wymienienie kolejnych nazw miesięcy od końca do początku?		
16.	Czy mylą ci się daty, godziny, przez co zdarza ci się przegapić jakieś spotkanie?		
17.	Czy uważasz, że często robisz błędy wypełniając czek lub przekaz?		
18.	Czy formularze uważasz za niejasne i trudne do wypełnienia?		
19.	Czy zdarza ci się mylić numery np. autobusów takie jak 95 i 59?		
20.	Czy miałeś trudności z nauczeniem się tabliczki mnożenia w szkole?		

Informacje o kwestionariuszu:

- Kwestionariusz został wypełniony przez 679 osób, wśród których znaleźli się:
- studenci czteroletnich studiów, na poziomie
  - półwyższym (BA&Bsc) – 57%
  - studenci kursów pomaturalnych – 7%
  - studenci studiów magisterskich – 15%
  - dorośli, którzy nie są studentami – 21%

Rozpiętość wieku objętych badaniem wahała się od 18 do 68 roku życia, grupy były równoliczne pod względem płci. W grupie badanych znalazły się 32 osoby z rozpoznaną dysleksją. Wyniki badań za pomocą kwestionariusza oparowano za pomocą procedur statystycznych takich jak analiza mocy dyskryminacyjnej poszczególnych pytań, analiza czynnikowa oraz test t-Studenta. Celem badań była identyfikacja tych pytań, które najlepiej odróżniają dyslektyków od „nie dyslektyków”.

Poniżej zestawiono dwanaście pytań o najwyższej mocy dyskryminacyjnej.

Wypełniając kwestionariusz (20 pytań) z 679 dorosłych, 60% dało cztery lub mniej pozytywnych (TAK) odpowiedzi i 90% dało osiem mniej pozytywnych (TAK) odpowiedzi

Zaznacz te pytanie, na które odpowiedź w kwestionariuszu była pozytywna.

1. pytanie 17	7. pytanie 19
2. pytanie 13	8. pytanie 14
3. pytanie 7	9. pytanie 20
4. pytanie 16	10. pytanie 4
5. pytanie 18	11. pytanie 1
6. pytanie 10	12. pytanie 11

Ocena kwestionariusza:

Dziewięć lub więcej pozytywnych odpowiedzi (TAK) w pełnym kwestionariuszu stanowi potwierdzenie dysleksji. Jednakże odpowiedzi powinny być przeanalizowane ze względu na 12 wcześniej wymienionych szczególnie „czułych” pytań. Policz odpowiedzi TAK na pytania nr: 17, 13, 7, 16, 18, 10, 19, 14, 20, 4, 1, 11. Jeśli na większość z tych pytań odpowiedziałeś TAK – stanowi to silny wskaźnik dysleksji.

W celu uzyskania dalszych informacji odnośnie kwestionariusza prosimy o kontakt:

Dr Michael Viegrad, Psychology Department, Goldsmiths' College, London SE 14 6NW (0181-692-7171)

Reference:

Michael Viegrad: A. Revised Adult Dyslexia Check List. „Educare”, No. 48, March 1994.

13. Dziecko ma trudności z pamięciowym odtwarzaniem materiału uszeregowanego w sekwencji (np. nazwy pory dnia i posiłków, dni tygodnia, pory roku, szeregi 4-cyfrowe). 1 2 3 4
14. Dziecko ma trudności z koncentracją uwagi, łatwo się rozprasza. 1 2 3 4
15. Dziecko źle funkcjonuje na zajęciach fizycznych (np. podczas gry w piłkę, wykonywania układów gimnastycznych, ćwiczeń równoważnych, takich jak chodzenie po linii, stanie na jednej nodze). 1 2 3 4
16. Dziecko ma trudności z odróżnieniem i zapamiętywaniem liter o podobnych kształtach (np. m – n, l – t – ł). 1 2 3 4
17. Dziecko ma trudności z wyróżnieniem głosek w słowach (np. nos = n – o – s). 1 2 3 4
18. Dziecko ma problemy z odtwarzaniem szlaczków i figur geometrycznych (przerysowaniem rombu ze wzoru). 1 2 3 4
19. Dziecko ma trudności z łączeniem głosek w słowo (np. o – k – o = oko). 1 2 3 4
20. Dziecko ma problemy z zawiązywaniem sznurowadeł, zapinaniem guzików, wiązaniem kokardek oraz wykonywaniem innych czynności samoobsługowych. 1 2 3 4
21. Dziecko ma trudności z dokładnym zapamiętywaniem krótkich wierszyków i piosenek oraz z rozpoznawaniem i tworzeniem rymów. 1 2 3 4

ARKUSZ WYNIKÓW SRD – Marta Bogdanowicz

Data badania .....

imię i nazwisko dziecka .....

wiek ..... klasa .....

1. Motoryka mała

p2	+	p20	=	suma
	+		=	

2. Motoryka duża

p4	+	p10	+	p15	=	suma
	+				=	

3. Funkcje wzrokowe

p1	+	p5	+	p9	+	p11	+	p12	+	p16	+	p18	=	suma
	+		+		+		+		+		+		=	

4. Funkcje językowe – percepcja

p7	+	p13	+	p17	+	p19	+	p21	=	suma
	+		+		+		+		=	

5. Funkcje językowe – ekspresja

p3	+	p6	+	p8	=	suma
	+		+		=	

6. Uwaga

p14	=	suma
	=	

7. Wynik ogólny

suma 21 pozycji

Skala Ryzyka i Arkusz wyników SRD – zamieszczone są w książce Marty Bogdanowicz „Ryzyko dysleksji – problem i diagnozowanie”. Wydawnictwo Harmonia, Gdańsk 2002, tam też znajduje się szczegółowa analiza wyników.

Książka jest bardzo przydatna do wczesnego rozpoznania dysleksji i podjęcia ćwiczeń usprawniających.

Opracowano na podstawie:

1. Bogdanowicz M., Krasowicz G.: *Diagnoza i leczenie dysleksji rozwojowej – neuropsychologiczna koncepcja D.J. Bakker*. „Psychologia Wychowawcza”.
2. Bogdanowicz M.: *Leworęczność u dzieci*. Warszawa 1992.
3. Bogdanowicz M.: *Metoda dobrego startu w pracy z dzieckiem w wieku od 5 do 10 lat*. Warszawa, 1989.
4. Bogdanowicz M.: *O dysleksji czyli specyficznych trudnościach w czytaniu i pisaniu – odpowiedzi na pytania rodziców i nauczycieli*. Lublin. 1994.
5. Bogdanowicz M.: *Specyficzne trudności w czytaniu i pisaniu u dzieci – nowa definicja i miejsce w klasyfikacjach międzynarodowych*. „Psychologia Wychowawcza”, 1996, nr 1.
6. Bogdanowicz M.: *Trudności w pisaniu u dzieci*. Gdańsk, 1989.
7. *Dysleksja w szkołach ponadpodstawowych. Konferencja w Dartington, Anglia, 31.IX-2.XI.1994*. „Psychologia Wychowawcza”, 1994, nr 3.
8. Koppmeier M.R.: *Praktyczne metody osiągnięcia sukcesów*. Warszawa, 1990.
9. Kujawa E., Kurzyna M.: *Reedukacja dzieci z trudnościami w czytaniu i pisaniu metodą 18 struktur wyrazowych*. Warszawa, 1994.
10. Mroziak B.: (1994). *A. Antonowsky’ego koncepcja salutogenezy i poczucia koherencji*. „Nowiny Psychologiczne”, 1994, nr 1.
11. Nartowska M.: (1980). *Opóźnienia i dysbarmonie rozwoju dziecka*. Warszawa, 1989.

12. Włodek-Chronowska J.: *Stymulacja procesu czytania w młodszym wieku szkolnym*. Kraków, 1985.
13. Wszeborowska-Lipińska B.: *Młodzież ze specyficznymi trudnościami w czytaniu i pisaniu*. „Psychologia Wychowawcza”, 1995, nr 3.
14. Zakrzewski B.: *Koncepcja reedukacji uczniów z trudnościami w czytaniu i pisaniu (w młodszym wieku szkolnym)*. Siedlce, 1994.
15. Bogdanowicz M.: *Ryzyko dysleksji – problem i diagnozowanie*. Gdańsk, 2002.
16. Sazon-Brykajło J.: *Metody terapii niektórych trudności w pisaniu i czytaniu u dzieci dyslektycznych*, Kraków, 1999.
17. Brejnak W., Zabłocki J.K.: *Dysleksja w teorii i praktyce*, Warszawa, 1999.
18. Rentflejn-Kuczyk A.: *Jak pomóc dzieciom dyslektycznym ?* Warszawa, 1999.
19. Davis R.D, Braun E.M.: *Dar dysleksji: dlaczego niektórzy zdolni ludzie nie umieją czytać i jak mogą się nauczyć?*

Wanda Mach

MUZYKOTERAPIA

*„Muzyka uspokaja umysł,
ulatwia wzlot myśli,
a gdy trzeba - pobudza
do walki, pomaga znosić
trudy i cierpienia każdego
przedsięwzięcia, pociesza
przygnębionych i zrozpaczonych”*

(Agrippa z Nettesheim)

Muzykoterapia – leczenie dźwiękiem nie jest niczym nowym. Jak większość metod tzw. medycyny niekonwencjonalnej miała swoje wzloty i upadki. I jak większość jest przez nasze czasy na nowo odkrywana. Bo z powodzeniem może działać czy to uspokajająco, czy pobudzająco, ujawnia emocje werbalne, ruchowe, potrafi przenosić w inny, lepszy świat marzeń, harmonizuje osobowość.

To, co potocznie nazywamy muzykoterapią, jest w rzeczywistości profilaktyką muzyczną pomagającą ludziom zdrowym w utrzymaniu sprawności psychofizycznej.

Na co dzień otacza nas lawina dźwięków. Niektóre męczą, przeszkadzają w pracy i odpoczynku – odbieramy je jako hałas. Inne sprawiają nam przyjemność i te możemy wykorzystać dla zdrowia. Tę sztukę osvajania dźwięków nazwano muzykoterapią. Muzyka przede wszystkim ma walor profilaktyczny. Nie leczy chorób, ale im zapobiega. Muzyka może być niezwykle skutecznym czynnikiem regulującym nasz nastrój. Sprzyjać relaksowi, pobudzać do pracy, ułatwiać rozmowę. Problem tylko w tym, czy potrafimy z niej mądrze korzystać.

Muzyka jest źródłem przyjemności, łagodzi obyczaje. Każdy wie, jak dobrze po ciężkim i stresującym dniu pracy posłuchać jakiegoś kojącego utworu, a jeszcze lepiej kiedy można samemu zagrać na ulubionym instrumencie.

Rytm, melodia i poszczególne dźwięki za pośrednictwem narządu słuchu trafiają do mózgu i mózdzku oraz do układu limbicznego, który za pomocą licznych substancji chemicznych kontroluje nasze uczucia. W ten sposób muzyka wpływa na poziom hormonów stresowych, ciśnienie krwi, oddychanie, pracę serca. Dzięki niej mija przygnębienie, łagodnieje ból, uczucie lęku i zmniejsza się napięcie mięśniowe. Zostało to naukowo udowodnione.

Nie istnieje muzyczna apteka. Trudno o uniwersalne recepty. Wrażliwość na dźwięki jest sprawą bardzo indywidualną. Przykładem tego może być fakt, że młodzi ludzie dla relaksu aplikują sobie dużą dawkę agresywnej, głośnej muzyki rockowej, która starszych doprowadza do szału. A tymczasem ta muzyka jest czymś w rodzaju katharsis (oczyszczenia), sposobem na odreagowanie się od świata barierą dźwięku. Jeśli nie jest przedawkowana, może pomóc. W nadmiarze – rozdrażnić.

Wiadomo również, że osobom z autyzmem „służą” pieśni ludowe, które mają silne działanie integrujące. Osobom apatycznym – muzyka dynamiczna, nadpobudliwym – refleksyjna.

Współczesne badania pedagogów i psychologów szkolnych dowodzą, iż w środowiskach przedszkolnych, szkolnych, domach dziecka itp., obserwuje się wzrastającą liczbę dzieci z zaburzeniem rozwoju osobowości. Dzieci te mają trudności w nauce, dostosowaniu się do otoczenia, nierzadko sprawiają kłopoty wychowawcze rodzicom i nauczycielom.

U wielu uczniów stwierdza się znaczny stopień nadpobudliwości – mają obniżone procesy hamowania, słabo kontrolują swoje zachowania, z trudem odróżniają to, co dobre, słuszne od tego, co niepożądane. Są nadmiernie ruchliwi, impulsywni, przekorni, często używają obraźliwych zwrotów.

Wielu psychologów i pedagogów szkolnych zaleca, aby w trakcie zajęć lekcyjnych, przerw śródlekcyjnych, zajęć świetlicowych wprowadzać ćwiczenia, które pełnią funkcje dydaktyczne i terapeutyczne. Na przeciw temu wychodzi właśnie muzykoterapia. Zajęcia z elementami muzykoterapii można prowadzić w każdej placówce po spełnieniu odpowiednich warunków.

Bardzo pozytywną funkcję może spełniać muzykoterapia prowadzona w ramach zajęć świetlicowych w świetlicy szkolnej. Uczeń korzystający ze świetlicy odrabia tu lekcje, uczestniczy w różnych zajęciach, które mają na celu zapewnienie mu kulturalnej i zorganizowanej rozrywki. Zajęcia z muzykoterapii pozwolą uczestnikom uświadomić sobie własne możliwości i je ukierunkować.

Z pozoru zajęcia takie są podobne do audycji muzycznych z lekcji muzyki. W rzeczywistości jednak, gdy przestrzegamy zasad profilaktyki muzycznej i muzykoterapii, jest to zupełnie inne spotkanie z muzyką.

W świetlicy szkolnej o dowolnej porze dnia można prowadzić zajęcia o charakterze relaksacyjnym. Są one najodpowiedniejsze dla zregenerowania sił psychofizycznych, odreagowania wszelkiego rodzaju stresów i napięć nerwowych towarzyszących nauce.

Prowadzenie zajęć wymaga ściśle określonego zespołu uczniów poddających się terapii grupowo lub indywidualnie. W muzykoterapii grupowej powinno brać udział od 5 do 10 osób. Ważną sprawą jest tu tzw. dobór homogeny, tzn. osób podobnych pod względem wieku, płci, osobowości, postawy w zachowaniu, muzycznych upodobań itp.

METODY I FORMY MUZYKOTERAPII

Muzykoterapia jest jedną z form psychoterapii określanej jako zamierzone korygowanie zaburzeń czynności organizmu środkami psychologicznymi, jak słowo, mimika, milczenie, więzi emocjonalne, uczenie się, sztuka a w jej ramach muzyka.

Leczniczy wpływ na ucznia wywierany jest przez różne elementy i rodzaje muzyki, a także przez zróżnicowane formy jej odbierania i uprawiania. Do elemen-

tów strukturalnych muzyki należą: rytm, melodia, dynamika, harmonia, barwa, tempo. Oddziaływanie tych elementów muzycznych na człowieka może mieć znaczenie dla stymulowania funkcji psychomotorycznych, kształtowania przebiegu napięć i odprężeń psychofizycznych. W poszczególnych technikach muzykoterapii wykorzystuje się różne elementy w celu uzyskania efektów leczniczych (np. metrum i tempo w kinezoterapii, rytmikę w choreoterapii, melodię w śpiewoterapii).

Zajęcia muzykoterapeutyczne mają cel leczniczy zmierzający do korekcji zaburzonych funkcji, stymulacji psychomotorycznej, usunięcia napięć psychofizycznych i dostarczenia korzystnych doświadczeń społecznych. Materiałem, którym posługujemy się podczas zajęć muzykoterapeutycznych są gry, zabawy, ćwiczenia muzyczne i wybrane fragmenty utworów przeznaczonych do słuchania. Dobór tego materiału związany jest z aktualnym nastrojem, emocjami, potrzebami jednostki lub grupy. Oddziaływanie terapeutyczne obejmuje cały organizm psychofizyczny, ze szczególnym zwróceniem uwagi na sferę procesów kierunkowych jak emocje, dążenia, oczekiwania i marzenia. Efektem końcowym tych oddziaływań jest więc poprawa samopoczucia, nastroju, usunięcie lęku, odreagowanie napięć, pobudzenie wyobraźni, poprawa relacji z członkami grupy. W relacji muzykoterapeuta - uczeń dominuje stosunek terapeutyczny i wychowawczy, w trakcie którego obie strony są zaangażowane.

Metody muzykoterapii

Wyróżniamy sześć grup metod ze względu na funkcje, jakie pełni muzyka w terapii:

1. Odreagowująco-wyobrażeniowe oraz aktywizujące emocjonalnie. Muzyka wyzwała wyobrażenia wzrokowe o charakterze projekcyjnym, wywołuje dużo skojarzeń pozamuzycznych. Pobudzając emocje sprzyja wyzwalaniu zablokowanej energii emocjonalnej tzw. katharsis.
2. Treningowe mające na celu nauczenie ucznia usuwania napięcia psychofizycznego np. poprzez trening autogenny Shultza, gdzie uczeń ma uzyskać umiejętność dowolnego rozluźniania napięcia mięśni, regulowania funkcji wegetatywnych, neutralizowania świadomości i uwalniania jej od nieprzyjemnych stanów napięciowych.
3. Relaksacyjne polegają na stosowaniu zestawu nagrań muzycznych działających kojąco i odprężająco. Między innymi można wykorzystać wolne, melodyjne i spokojne utwory Bacha, Haydna, Mozarta, Beethovena i Chopina.
4. Komunikatywne związane z uczeniem komunikacji społecznej. W trakcie rozmaitych zadań muzycznych uczniowie uczą się nowych zachowań społecznych i emocjonalnych np. uczą się współdziałania, empatii, odpowiedzialności.
5. Kreatywne w postaci improwizacji instrumentalnej, wokalne i ruchowe. Do tej grupy należy elementarne muzykowanie wg metody Orffa, podczas której uczniowie realizują proste formy muzyczne na instrumentach muzycznych np. rondo rytmiczne czy kanon rytmiczny.

6. Psychodeliczne, ekstatyczne, estetyzujące, kontemplacyjne. Odpowiednio dobrany program muzyczny może wywołać u ucznia intensywne przeżycie piękna, uczucie wzniosłości, wizualizację wyobrażeń.

Muzykoterapię dzielimy na *receptywną i aktywną*. Muzykoterapia receptywna polega na słuchaniu muzyki i przekazywaniu odczuć muzycznych przez uczniów oraz obejmuje dyskusję psychoterapeutyczną związaną z tymi odczuciami i zaistniałymi w trakcie sytuacjami. Muzykoterapia aktywna obejmuje różnego rodzaju produkcje dźwiękowe uczniów, wykonywane najczęściej na instrumentarium Orffa. Skala różnorodności tych instrumentów jest na tyle duża, aby uczniowie zależnie od swoich preferencji, a także stanów psychicznych, mogli wybierać odpowiedni dla siebie instrument. Wybór instrumentu ze względu na jego dźwięk a także kształt może być informacją pomocniczą przy diagnozowaniu osobowości ucznia, choć znacznie więcej daje interpretacja samej produkcji dźwiękowej.

Ćwiczenia muzyczne pełnią rolę dydaktyczną i terapeutyczną. Zajęcia z elementami muzykoterapii można przeprowadzać wg Mobilnego Modelu Rekreacji Muzycznej Macieja Kieryła. Jest to układ zróżnicowanych pod względem formy ćwiczeń ruchowych, oddechowych i wyobrażeniowych przy muzyce. Każde z nich stymuluje do innego typu aktywności. Zajęcia przebiegają w pięciu wiążących się ze sobą etapach: odreagowania, zrytmizowania, uwrażliwienia, relaksacji, aktywizacji. Mają charakter mobilny, gdyż w zależności od potrzeb zmienia się ich kolejność, powtarza się je lub redukuje. Każda faza spełnia odrębną rolę terapeutyczną.

1. Faza „Odreagowania” zawiera krótkie, dość szybkie ćwiczenia ruchowe lub emisyjne w celu zmniejszenia napięcia psychofizycznego (zadania wykonywane na tle muzyki dynamicznej, o wyraźnie zaznaczonym rytmie lub swobodny, spontaniczny taniec).
2. Faza „Rytmizacji” zawiera krótkie ćwiczenia muzyczno-ruchowe lub zadania z udziałem instrumentów perkusyjnych, poddane dyscyplinie muzycznej, stosowane w celu uporządkowania i zintegrowania grupy.
3. Faza „Uwrażliwienia” to realizacja głównych treści tematu z włączeniem ćwiczeń terapeutycznych np. elementy pantomimy, psychodramy muzycznej i ekspozycja zadań związanych z:
  - a) percepcją muzyki i uwrażliwieniem na jej przebieg, nastrój, charakter;
  - b) ekspresją i ćwiczeniami muzyczno-ruchowymi, elementy pantomimy – wyrażanie stanów emocjonalnych za pomocą ruchów, gestów, mimiki, instrumentów perkusyjnych;
  - c) plastyką – wykonywanie prac plastycznych do wysłuchanych utworów; eksponowanie własnych odczuć, refleksji, skojarzeń.
4. Faza „Relaksacyjna” obejmuje ćwiczenia izometryczne oraz trening relaksacyjny z elementami wizualizacji. Przy spokojnej, cicho odtwarzanej muzyce terapeuta podaje sugestie odprężenia, odpoczynku, ciepła, spokoju, przebywania na łonie przyrody. Osoby powinny znajdować się w wygodnej pozycji.

5. Faza „Aktywizacji” to krótkie ćwiczenia ruchowe przy muzyce o żywym tempie, miłym nastroju mające na celu przywrócenie naturalnej aktywności życiowej i motywacji do działania.

Pomiędzy poszczególnymi fazami występują ćwiczenia oddechowe. Zajęcia kończą się omówieniem samopoczucia uczestników w poszczególnych fazach.

Podstawowe warunki organizacji zajęć z muzykoterapii

1. Dobór grupy

Prowadzenie zajęć wymaga ściśle określonego zespołu osób poddających się terapii *grupowo* lub *indywidualnie*. W muzykoterapii grupowej powinno brać udział od 6 do 15 osób.

Ważną sprawą jest tu tak zwany dobór homogenny, to znaczy podobny pod względem wieku, płci, diagnozy, osobowości, postawy w zachowaniu, muzycznych upodobań itp.

2. Czas trwania

Czas trwania zajęć zależy od przyjętego schematu zajęć, które mogą składać się z trzech, a najczęściej pięciu faz postępowania. Bez względu na liczbę osób w grupie czas zależy od świadomie przyjętego programu muzycznego, którego działanie ma nam dać zamierzony efekt końcowy. Doświadczenia wskazują, że w zakresie muzykoterapii *receptywnej* najlepiej odbierane są programy o czasie trwania od 10 do 20 minut. Programy krótsze przyjmowane są czasami niechętnie, jako nie pozwalające na wywołanie właściwych skojarzeń, na odebranie niesionego przez nie nastroju.

Utworki mogą być zestawione w następujący sposób:

- w całości każdy utwór,
- fragmenty (nie za krótkie),
- przedłużające się parokrotnie powtórzenia,
- powtarzające się „mocne” w swojej treści fragmenty.

W muzykoterapii *aktywnej* dobór utworów zależy również od rodzaju i stopnia trudności, jakie musi pokonywać dziecko biorące udział w wykonywaniu tej muzyki. Czas trwania wynosi od 45 do 60 min.

3. Pomieszczenie do zajęć muzykoterapii

Pomieszczenie przeznaczone do prowadzenia zajęć z muzykoterapii w dużej mierze decyduje o skuteczności działania. Sala do muzykoterapii receptywnej może być mniejsza od sali przeznaczonej do muzykoterapii aktywnej. W jednym i drugim wypadku należy zapewnić odpowiednią izolację akustyczną, aby hałas i odgłosy z zewnątrz nie zakłócały odbioru muzyki. Pomieszczenie powinno być odpowiednio wyłumione np. za pomocą dywanu, chodnika, wykładziny, ewentualnie kotar na oknach lub ścianach, aby unikać nadmiernego pogłosu. Ważne są

także warunki higieniczne polegające na zapewnieniu odpowiedniej temperatury i wentylacji. Stały dopływ świeżego powietrza ma istotny wpływ na uwagę i funkcjonowanie całego organizmu. Warunki estetyczne mają stwarzać miłą, intymny nastrój, sprzyjający obcowaniu z muzyką.

4. Wyposażenie w sprzęt i aparaturę

Aparatura odtwarzająca powinna być jak najlepszej jakości, ponieważ zniekształcenie muzyki przez zły sprzęt może całkowicie zniweczyć efekty. Trzeba sobie zdać sprawę, że muzyka, stosowana w jakiegokolwiek postaci, odwołuje się do wrażliwości człowieka na dźwięk. Wszelkie zniekształcenia przy występujących indywidualnych różnicach słyszenia potęgują zły odbiór i są szkodliwe.

Sugestie dla prowadzącego

- Nauczyciel, wychowawca świetlicy nie uczy, ale pracuje z grupą.
- Zajęcia powinny być tak pomyślane, by możliwości twórcze uczestników mogły wyzwolić się przez śpiew, ruch, gest, taniec, rytmikę, improwizację itp. W czasie improwizacji muzycznych uczniowie uświadamiają sobie własne możliwości twórcze i mogą je ukierunkowywać.
- Ważny jest staranny dobór muzyki, należy ją wcześniej wybrać i nagrać na taśmę magnetofonową. Niezbędne są również instrumenty perkusyjne.
- W każdym zajęciach powinny znaleźć się też ćwiczenia bez akompaniamentu muzycznego, które pozwolą ich uczestnikom odnaleźć własne źródło rytmu.
- Nie sugerujemy tu żadnych muzycznych koncepcji, każdy prowadzący musi wybrać je sam, dbając by była to muzyka, która podoba się dzieciom i przy jej dźwiękach będą się dobrze bawić.

Stosowanie w pracy z dziećmi przebywającymi w świetlicy szkolnej wszystkich form aktywności, tj.: śpiewu, ruchu przy muzyce, gry na instrumentach, aktywnego słuchania muzyki wpływa na urozmaicenie zajęć, pobudzenie zainteresowań i aktywności, pomaga w utrzymaniu uwagi małego dziecka. Dzięki różnorodności form dla każdego dziecka, nawet najmniej zdolnego, można odnaleźć taką dziedzinę, w której jest ono w stanie wykonać powierzone zadania i osiągnąć pewien sukces, co z kolei staje się podstawą pozytywnych motywacji.

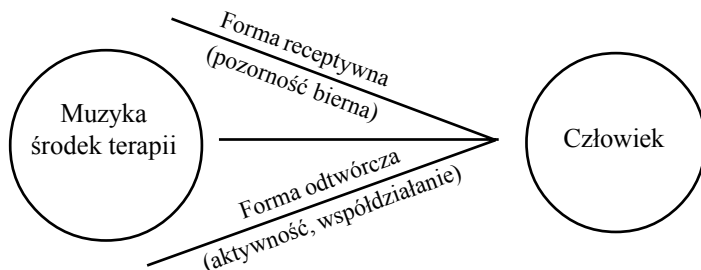
Proponując nauczycielom świetlic do wykorzystania w swej pracy elementów profilaktyki muzycznej i muzykoterapii, wyrażam nadzieję, iż zainteresuje ona ich i posłuży do uatrakcyjnienia zajęć świetlicowych.

Formy muzykoterapii

W kierunkach o orientacji psychoanalitycznej, muzyka pojmowana jest jako środek służący wzmocnieniu przeżyć, pobudzaniu myślenia obrazowego w stanie relaksacji ucznia. Wychodząc z założenia, że nieodreagowane napięcia wywołują lub warunkują trwanie objawów nerwowych, dąży się do odreagowania np. przez przeżycia wyobrazeniowe pod wpływem muzyki.

Na okres ćwiczeń staramy się wyizolować z realnych sytuacji naszego życia, by całkowicie odreagować to wszystko, co w sposób mniej lub bardziej świadomy stwarza w nas napięcia nerwowe, bardzo niekorzystne dla naszego zdrowia.

Muzyka jako środek terapii może być realizowana w dwóch płaszczyznach: w formie receptywnej i aktywnej.

Forma receptywna – polega na biernym (pozornie) odbiorze muzyki i nie wymaga od ucznia uzewnętrzniania swoich umiejętności muzycznych, ani innych objawów reagowania na muzykę. W tej formie wszystko odbywa się wewnątrznie, w intymności doświadczania wszelkich przeżyć muzycznych.

Forma aktywna (odtwórcza) – wymaga od ucznia współdziałania. Odbiorca jest też twórcą przez odtwarzanie choćby najprostszych elementów muzycznych: rytmu, melodii, ruchu tanecznego. Radość tworzenia muzyki musi mieć znamiona pełnego relaksu, zabawy, przyjemności i całkowitego odprężenia.

MOBILNY MODEL REKREACJI MUZYCZNEJ

Proponowany model może być stosowany w pracy z dziećmi i dorosłymi. Zajęcia przebiegają w pięciu wiążących się ze sobą etapach:

1) Odreagowanie	(O)
2) Zrytmizowanie	(Z)
3) Uwrażliwienie	(U)
4) Relaks	(R)
5) Aktywizacja	(A)
- łagodna/statyczna
- dynamiczna.

Na zakończenie zajęć prowadzi się rozmowę ukierunkowaną w celu uzyskania informacji zwrotnej od uczestników (wrażenia, opinie, życzenia).

Mobilny Model Rekreacji jako jeden ze sposobów kompleksowego oddziaływania jest formą akceptowaną przez dzieci i młodzież. Efekt działania staje się widoczny w miarę poznawania grupy, która wnosi do tej techniki wiele własnej inwencji. Celem wykorzystania doświadczeń muzykoterapeutycznych w pedagogice jest zastosowanie wyżej wymienionych etapów MRM – OZURA do lekcji,

przerywników śród- i międzylekcyjnych, a także zajęć pozalekcyjnych. Mobilność tego modelu polega na możliwości skracania, wydłużania i intensyfikowania ćwiczeń w zależności od rodzaju schorzenia i stanu ucznia.

1. Pedagog, widząc niepokój i dekoncentrację w grupie nie będzie „sztywno” trzymał się programu i „na siłę” forsował naukę trudnego utworu.
2. Zgarbiona postawa ucznia może być okazją do wykonania głębokiego wdechu połączonego z wyciągnięciem rąk ku górze i wyprostowania kręgosłupa. Wydech już swobodny połączony z opuszczeniem ramion. Muzycznym tłem serii trzech oddechów może być spokojny pasaż fortepianowy, fragment relaksacyjnego utworu muzycznego (poważnego, new age, pop), np. „Wieczorem” Roberta Schumana.
3. Między lekcją wychowania fizycznego a np. matematyki można wykonać kilka wyciszających ćwiczeń ułatwiających koncentrację:
  - a. „spieszący się pociąg, spóźniający się pociąg” – wyklaskujemy „puf” lub „tik-tak” z równoczesnym skandowaniem;
  - b. klaszczemy w rytm muzyki (fragmenty przebojów rockowych Billy Halley’a lub innych).
4. Relaks – wykonujemy jako 3-5 minutowy przerywnik w lekcji o dużym stopniu trudności (np. kiedy nauczyciel zaobserwuje zmęczenie uczniów). W tym celu wykorzystujemy muzykę zaakceptowaną wcześniej przez klasę, utwór rekreacyjny np. „Arktyczne Echo” Vangelisa. Siadamy w pozycji relaksowej, broda na mostku, łokcie na kolanach lub stole, kolana rozstawione, nauczyciel podaje sugestię odpoczynku (*ciepły słoneczny dzień, kwiecista łąka, cieniste miejsce wśród drzew, leżymy na kocu, otacza nas zapach ziół, świergot ptaków..., przymykamy powieki*), czas trwania relaksu wyznacza nam utwór muzyczny.
5. Ćwiczenia międzylekcyjne 15 min. (np. na dużej przerwie):
  - 3 dynamiczne ćwiczenia w bardzo szybkim tempie (podskoki, wymachy ramion, bieg z równoczesnym klaskaniem – heavy metal, disco);
  - 3 dynamiczne ćwiczenia w tempie marszowym. Zwracamy uwagę na synchronizację ruchów – disco, slow rock;
  - 3 spokojne ćwiczenia rozluźniające mięśnie pasa barkowego i karku na tle spokojnej ballady muzycznej np. Dire Straits.
6. Ćwiczenia pozalekcyjne to rozbudowana, przeznaczona dla młodego, sprawnego odbiorcy forma Mobilnej Rekreacji Muzycznej (90 min.).

SCENARIUSZE DO ZAJĘĆ Z MUZYKOTERAPII

Młodzież szkolna – grupa 10-14 latków

- Cele:
1. Odreagowanie napięć psychofizycznych.
  2. Likwidacja niepokoju, lęku, agresji.
  3. Budzenie aktywności do osiągnięcia zadowolenia z wykonywanych czynności i wspólnej zabawy.

Tok zajęć:

I Odreagowanie

1. Powitanie – przedstawienie się: zaklaszcz swoje imię.
2. W pozycji stojącej potrząśnij wszystkimi częściami ciała po kolei, potem całym ciałem. Rozruszaj swoje ciało. Wyobraź sobie kukielkę pociągana za sznurek – muzyka disco.
– Ćwiczenia oddechowe.
3. Ustawiamy się w 3 płaszczyznach i naśladujemy „Akcję strażacką”.
Grupa stojąca: okrzyk „Pali się”.
Grupa siedząca: okrzyk „Tempo, tempo” – ruchy rąk, pięści.
Grupa biegająca: odgłosy syreny strażackiej „uuuum”, ruchy rąk.
– Ćwiczenia oddechowe.

II Zrytmizowanie

Spróbujmy zrytmizować nasze ruchy. Przystępujemy do wspólnej zabawy.

1. W takt muzyki biegniemy, a następnie maszerujemy w miejscu z równoczesnym klaskaniem w dłonie.
Kończąc, klaszczemy w uda, ręce i pstrykamy – muzyka rytmiczna.
– Ćwiczenia oddechowe, spokojne, głębokie.
2. Zabawa (improvizacja grupowa) naśladowanie ruchów i kroków: motyl, lino-skoczek, kłown, baletnica, polityk – z muzyką. Siadamy, wykonujemy kilka ćwiczeń ramionami, głową. Oddech.

III Uwrażliwienie

1. Zagraj emocje: złość, smutek, uśmiech (wybieramy dowolny instrument perkusyjny):

a) Zabawa „Podaj dalej”.

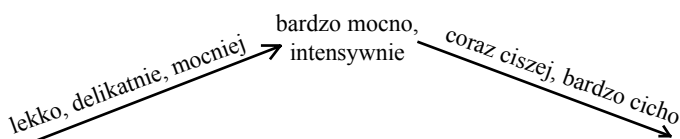
Siedząc na krzesłach obok siebie przekazywać sobie różne nastroje – wyrazem twarzy, gestem (mimiką, instrumentem).

Dzielimy uczniów na 2 grupy, ćwiczenia wykonujemy wg schematu:

– Uśmiech

– Złość

– Smutek.

b) Ćwiczenia oddechowe z unoszeniem rąk.

2. Zabawa z balonami.

Grupowa improwizacja z muzyką.

Balon jako: – lekka piłka (delikatny, miękki ruch),
                  – kryształowa kula (ostrożny ruch),
                  – ciężka piłka (ruch z wysiłkiem).

Ćwiczenia oddechowe.

IV Relaks

Siedzimy na krześle w pozycji relaksowej lub kładziemy się. Ciało ułożone luźno.

1. Ćwiczenia izometryczne: równocześnie zaciskamy pięści i prostujemy nogi kolanach, po sekundzie rozluźniamy napięcie – ćwiczenie powtarzamy kilka razy.
2. Ćwiczenie: wykonujemy kilka szybkich oddechów przez nos, usta zamknięte.
3. Ćwiczenie: oddychamy głęboko i spokojnie. Muzyka relaksacyjna.

A teraz wyobraźcie sobie, że jest ciepły, słoneczny dzień.

Sugestia słowna – tekst + muzyka bardzo spokojna:

„Niech ci się wydaje, że leżysz na różowej chmurze. Całe twoje ciało miękko na niej spoczywa. Wszystkie części ciała toną w chmurze i żadna nie musi nic robić, bo chmura przytrzymuje ją w powietrzu. Leżysz i łagodnie płyniesz z chmurą. Wije lekki, chłodzący twoje skronie wiatr.

Nad tobą, w górze słońce rozlewa swe ciepłe, jasne promienie na cały świat wokół nas. Dobrze ci tu.

Chmura unosi cię, kołysze. Niesie w przestworza. Wsluchujesz się w muzykę, która cię unosi. Płyniesz. Wsluchaj się w ciszę, wtop się w nią.”

Stopniowo wracamy do rzeczywistości. Delikatnie poruszamy palcami rąk i nóg. Jak poprzednio – symetrycznie napinamy i rozluźniamy mięśnie kończyn. Można się poturlać – rozciągnąć się. Powoli siadamy, głęboki oddech. Miękko, w rytm muzyki poruszamy ramionami – „gałęzie na wietrze”.

V Aktywizacja – muzyka c.d.

1. Łagodna.

Ćwiczenie 1

Przybieramy formę pąka kwiatowego. Zwiń się – jakbyś był pąkiem i stopniowo rozwijaj różne części ciała w rytm oddechów, np. Najpierw rozwiń zaciśniętą dłoń – weź głęboki wdech i wydychając powietrze uwolnij palce. Dalej rozwiń swoje ciało, by przybrało formę kwiatu w pełnym rozkwicie. Poczuj nawet jego kolor. Energię do rozkwitu dał ci oddech.

Ćwiczenie 2

Poruszamy się po sali. Na sygnał instrumentu perkusyjnego – zatrzymaj się i ulóż swoje ciało w kwiaty o różnych porach roku. Piosenka „Pierwiosnek”

- wiosna (pąk)
- lato (rozkwit)
- jesień (zwiędnięty).

Oddech.

2. Dynamiczna – ruch, skoki z muzyką.

Ćwiczenie 1

Zabawa z gumą.

Rozciągaj się (bo czujesz się zadowolony, bo cię ciągnę).

Weź związany w pętle kawałek gumy i rozciągaj ciało w ślad za nią. Zaczep o nogi i rozciągaj w różne strony.

Można powtarzać zdania:

- możesz tego dosięgnąć,
- jak się wyciągniesz, to dostaniesz,
- podskocz, to dostaniesz.

Oddech.

Jesteśmy zadowoleni z wykonanego zadania.

Maszerujemy z klaskaniem w dłonie (muzyka rytmiczna).

Zakończenie.

Rozmowa o odczuciach, wrażeniach w czasie zajęć. Ocena.

Uwagi końcowe.

Młodzież szkolna – grupa 8-12-latków

Cele: 1. Odreagowanie emocjonalne.

2. Niwelacja lęku i agresji.

3. Aktywizowanie uczniów poprzez zabawy ruchowe.

Tok zajęć:

I Odreagowanie

Orkiestra

- Każdy z uczniów po wysłuchaniu utworu wybiera sobie jeden instrument, na którym będzie „grał”.
- Najpierw dzieci naśladują strojenie orkiestry, później każdy naśladuje grę na wybranym przez siebie instrumencie.
- Ćwiczenia oddechowe.

Do słuchania:

- „*Taniec węgierski*” – F. Liszt
- „*Taniec z szablami*” – A. Chaczaturian
lub
- „*Rock and rolle*” – P. Kaja (akompaniament z podręcznika „*Muzyka 4-8*”).

II Zrytmizowanie

Ćwiczenie 1

2 ¹ ♪ ♪ ♪ ♪ ² | ♪ } ³ | ♪ ♪ ♪ ♪ ⁴ | ♪ } |
Pstra ko-kosz-ka pstra pstry o-go-nek ma

⁵ ♪ ♪ ♪ ♪ ⁶ | ♪ ♪ ♪ ♪ ⁷ | ♪ ♪ ♪ ♪ ⁸ | ♪ ♪ ♪ ♪ ||
po-le-cia-la do pa-pro-ci wy-grze-ba-la tro-je dzie-ci

⁹ ♪ ♪ ♪ ♪ ¹⁰ | ♪ } ||
i tro-je ich ma

*Pstra kokoszka, pstra, pstry ogonek ma,
poleciała do paproci, wygrzebała
troje dzieci i troje ich ma.*

– Zaczynamy od nauczenia tekstu.

Ustawienie w kole.

takt 1 – uczniowie trzymają się za ręce w kole, biegną w prawo

takt 2 – skok obunóż i półobrót w lewo

takt 3-4 – tak jak 1 i 2, tylko w przeciwną stronę

takt 5 i 6 – dzieci rozbiegają się po sali

takt 7 i 8 – tworzą małe kółka trójkami

takt 9 i 10 – na słowo „troje” – klaszczą, na „ich ma” robią wyskok i kucają.

– Ćwiczenia oddechowe, spokojne, głębokie.

Ćwiczenie 2

1. Wyklaskiwanie rytmu.

2. Wyklaskiwanie sylab.

3. Wytupywanie lewą nogą, prawą nogą, obunóż.

4. Połączenie klaskania z tupaniem.

– Ćwiczenia oddechowe.

Teksty do ćwiczeń:

– *Na tapczanie siedzi leń, nic nie robi cały dzień.*

– *Ślimak, ślimak pokaż rogi, dam ci sera na pierogi.*

– *Stary zegar bije, bim, bam, bim, bam.*

III Uwrażliwienie

– *na wysokość dźwięków:*

Zabawa „malarze”

Nauczyciel gra na pianinie (lub innym instrumencie melodycznym) dźwięki wysokie i niskie – później również w średnim rejestrze.

Dzieci w rozsypce „malują”:

sufit – dźwięki wysokie

podłogę – dźwięki niskie

ściany – dźwięki średnie.

– na zmiany dynamiczne:

Krasnale i wielkoludy

Przy akompaniamencie granym przez nauczyciela lub wybrane dziecko.

Krasnale – muzyka piano (cicho) – ruchy małe, ciche, luźne przy samej podłodze.

Wielkoludy – gdy wzrasta natężenie dźwięku, ruchy i kroki coraz większe, pewne siebie, każdy jest coraz większy – jak największy, ręce są napięte, wyciągnięte.

Zmiany w akompaniamencie należy wprowadzać stopniowo i wolno.

Nastroj w muzyce

Dobieranie ilustracji do muzyki. Obserwowanie nastroju i jego zmian.

– dzieci otrzymują ilustracje:

1. „rozsypanka” z zegara – tryby, wskazówki...

2. np. szary liść na ciemnym tle.

– słuchają:

„Rozmowa zegarów” B. Mazurek

„Smutna pieśń” P. Czajkowskiego

– dobierają ilustrację do utworu.

Rysowanie barwą nastroju muzyki

Plamy, kreski, kropki... w odpowiadającym nastrojowi kolorze i kształcie.

„Poranek” – E. Grieg (barwy jasne, ciepłe, łagodne kształty)

„W grocie króla gór” – E. Grieg (barwy ciemne, zimne, ostre, zdecydowane kształty).

IV Relaks

Siedzimy na krześle w pozycji relaksowej lub kładziemy się. Ciało ułożone luźno.

Sugestia słowna – tekst + „Poranek” z suity „Peer Gynt” E. Griega.

Wyobraź sobie, że jesteś Peerem, leżysz pod drzewem i obserwujesz poranek – budzącą się ze snu przyrodę.

„Widzisz wschodzące słońce. Białe chmurki leniwie poruszają się po błękitnym niebie. Czerwona tarcza rośnie i zbliża się z każdą chwilą coraz bliżej i bliżej.

Rozwijają się pąki kwiatów, śląc uśmiechy wschodzącemu słońcu.

Małe owady z przezroczystymi skrzydełkami wyruszają na skrzącą się od rosy łąkę. Ptaszki wystawiają główki ze swoich gniazd, wymieniają pozdrowienia, słysząc radosny trzel.”

Stopniowo wracamy do rzeczywistości. Delikatnie poruszamy palcami rąk i nóg.

Powoli siadamy, głęboko oddychamy.

V Aktywizacja

Kanon rysunkowy

 TUPANIE	CISZA	 KLASKANIE
KUKURYKU	 STUKANIE	 WIATR
CISZA	 GRZMOT	 DESZCZ

Dzieci same proponują zjawiska akustyczne.

Początkowo cała klasa jednocześnie realizuje kanon. Później z podziałem na dwie, trzy i cztery grupy. Najpierw wolno, później w szybkim tempie.

Wykonanie można poprzedzić ćwiczeniem. Jeden uczeń pokazuje na wyrywki „tekst” (kratkę) kanonu, pozostali re realizują odpowiednim dźwiękiem.

Kanon realizujemy:

2 grupy – z opóźnieniem 3 kratek 2 razy

3 grupy – z opóźnieniem 2 kratek 2 razy

4 grupy – z opóźnieniem 2 kratek 3, 4 razy.

– Akompaniament na instrumencie perkusyjnym w rytmie ćwierćnut (q).

Marsz po obwodzie koła, na sygnał „jeden” – krok do tyłu, powrót do pierwszego kierunku, na sygnał „dwa” – dwa kroki do tyłu, powrót itd.

– Akompaniament w rytmie ćwierćnut (q).

Dzieci maszerują po sali w rozsypce. W rytmie ósemek (e) – dobierają sobie pary i wykonują obroty w kole. Przerwa w muzyce – pauza – stają nieruchomo rozluźnione.

– Inscenizacja (improvizowana) utworów.

„*Taniec niedźwiadków*” – I. Garztecka

„*Taniec muszek*” – I. Garztecka

– Poruszanie w rytm ćwierćnut i ósemek na tle utworów:

„*Marsz*” Prokofiewa

„*Galop*” Kabalewskiego.

Zabawa „*Żołnierze i sportowcy*” – słuchanie utworów:

„*Marsz*” – wszyscy maszerują parami w tym samym kierunku.

„*Galop*” – każde dziecko jest sportowcem i w rytm muzyki naśladuje: skok wzwyż, bieg, grę w piłkę itp.

Dzieci upośledzone umysłowo w stopniu lekkim

I. Grupa dzieci 8-10 osób.

II. Wiek dzieci 9-13 lat.

III. Cele:

1. Odreagowanie napięć psychofizycznych.

2. Opanowanie niepokoju, lęku, agresji.
  3. Budzenie aktywności aż do osiągnięcia zadowolenia ze wspólnej zabawy.
  4. Integracja grupy.
  5. Uwrażliwienie na działanie muzyki.
  6. Swobodne zachowanie się, odprężenie.
- IV. Środki dydaktyczne: skakanki, waciki, instrumenty perkusyjne i klawiszowe, akompaniament na żywo.
- V. Tok zajęć.

I Odreagowanie

1. Zabawa w „furmana”

Dzieci dobierają się parami. Jedno jest koniem, drugie furmanem. Każda para otrzymuje skakankę, która zastąpi cugle. W rytm piosenki „*Furman*” wykonywanej przez nauczyciela dzieci poruszają się swobodnie po sali, naśladując głosy furmana. Przy drugiej zwrotce tempo muzyki jest wolniejsze (jazda pod górę).

2. Ćwiczenia oddechowe

Dzieci stają w kole. Otrzymują małe waciki. Na sygnał muzyczny podrzucają je do góry i dmuchaniem starają się utrzymać je w powietrzu.

3. Zabawa „Rakieta”

Dzieci ustawione w ciasnym kole, pochylone do przodu, ręce na kolanach, naśladują start rakiety. W rytm muzyki najpierw tupią nogami, później uderzają dłońmi o uda, by w końcu wystartować z rękami uniesionymi do góry, z podskokiem. Zabawę kończymy głośnym okrzykiem „Hura”.

4. Ćwiczenia oddechowe

Wspięcie na palcach z uniesieniem ramion – wdech i odwrotnie – wydech.

II Zrytmizowanie

1. Dzieci maszerują po okręgu w rytm muzyki. Kolejno głośno wymieniają swoje imię z jednoczesnym wyklaskiwaniem. Kończymy ćwiczeniami oddechowymi – gdy muzyka zatrzymuje się, dzieci wykonują skłon do przodu – wydech, przy powstawaniu – wdech.

2. Zabawa rytmiczna

Dzieci tworzą inscenizację do treści piosenki „*Marsz dzieci*”, wykonując ruchy zgodnie z treścią piosenki tup, tup, tup – daleko wędrują (dzieci przytupują). Hop, hop, hop (lekkie podskoki w miejscu).

3. Ćwiczenia oddechowe – „gumowe pajacyki”

Dzieci pochylone jak najniżej (bezwład) prostują się w takt muzyki, w wolnym tempie wykonują wdech, w następnym takcie robią szybki wydech (z pajacyka wyszło powietrze) zwisając bezwładnie wprzód.

III Uwrażliwienie

1. Swobodna rozmowa na temat znanych ptaków (wróbel, jaskółka, gołąb, wrona). Dzieci naśladują głosy ptaków z jednoczesnym wyklaskiwaniem.

- wróble – ćwir, ćwir, ćwir;
- jaskółki – pi, pi, pi;
- gołębie – grochu, grochu, grochu;
- wrony – kra, kra, kra.

2. Zabawa „Burza”

Dzieci ustawione w dużym kole z wybranym przez siebie instrumentem perkusyjnym. Każde dziecko określa jaki element burzy będzie naśladowało (wiatr, deszcz, grzmot, szum drzew). Pod kierunkiem próbują naśladować głosy.

3. Ćwiczenia oddechowe – „kwiatki i dmuchawce”

Dzieci swobodnie biegają po sali zrywając kwiatki i dmuchawce w rytm muzyki. Na przerwę w muzyce każde dziecko „wącha” kwiatek a następnie „dmucha” na dmuchawce.

IV Relaks

1. Dzieci zajmują wygodną pozycję (zachęcamy do leżenia). Całkowite rozluźnienie mięśni. Muzyka cicha, powolna. Leżąc zginają na przemian nogi w kolanach, unosząc ręce, starają się jak najbardziej przylgnąć do podłogi.

2. Sugestia słowna:

„Jest piękny, słoneczny dzień. Powoli, noga za nogą, idę zmęczony połą drogą. Po obu stronach drogi rosną olbrzymie łany zbóż. Na horyzoncie widnieje las. Zielen lasu łagodzi moje zmęczone oczy. Wchodzę do lasu. Pachnie żywicą i ziołami. Powoli zbliżam się do leśnej polanki. Oświetlona słońcem zachęca moje ciało do odpoczynku. Pochylam się nad kępą leśnych ziół. Ich zapach odurza mnie. Pragnę położyć się na dywanie z trawy. Powoli kładę się. Ciepło nagrzaną ziemią przenika moje ciało, rozleniwia mnie. Moje ręce stają się bezwolne. Ogarń mnie sen. Płynę do krainy elfów. Dźwięki fletów wskazują mi drogę wśród mięty i tataraków. U bram pałacu wita mnie królowa. Odziana w śnieżnobiałą szatę wiedzie mnie do swoich komnat”.

Po tym chwila ciszy, spokojne oddechy w pozycji leżącej.

V Aktywizacja

1. Łagodna. Sugestia słowna:

Wiosną przyroda budzi się do życia. Nasionka w ziemi czekają na deszczyk (dzieci przyjmują pozycję kuczną – nasionka). Zaczyna padać deszcz (muzyka naśladuje deszcz), z nasionek wyrastają roślinki (dzieci powoli, w rytm muzyki naśladują wzrost rośliny, przechodząc do pozycji stojącej z rozwartymi rękami i uniesioną głową).

2. Dynamiczna. Zabawa „Na łące”

Dzieci ustawione swobodnie na sali. Część naśladuje ruchy traw na wietrze (w rytm muzyki), pozostałe udają lot pszczołek wokół traw, naśladując ich głosy. Po chwili zmiana ról.

Zakończenie

Rozmowa, co się podobało, co nie, co chciałyby powtórzyć, propozycje.

Grupa wiekowa – 8-10 lat

Miejsce – świetlica.

Cele: 1. Likwidacja zmęczenia, lęku.

2. Odreagowanie przeżyć emocjonalnych – stresowych.

3. Budzenie aktywności do wspólnej zabawy, poznawania nowych przyjaciół.

Tok zajęć:

I Odreagowanie

1. Powitanie – wyklaszcz swoje imię sylabami.

2. W rytm muzyki disco rozruszaj swoje ciało naśladując pajacyka, poruszaj się w różnych kierunkach.

3. Ćwiczenia oddechowe – „słoneczko wschodzi – wdech
słoneczko zachodzi – wydech”

II Zrytmizowanie

1. Wspólna zabawa w rytm muzyki na 4/4 – bieg, klaskanie, tupanie.

2. Zabawa w parach – naśladowanie ruchów, kroków, gestów do słów Jerzego Kerna:

Ten mój cień

śmieszny cień,

chodzi za mną cały dzień.

Robi wszystko to co ja:

Ja gram w piłkę, on też gra.

Ja na schody, on na schody.

Ja jem lody, on je lody.

Ja przez płot, on przez płot.

Gotów jest do różnych psot.

3. Ćwiczenia oddechowe spokojne, głębokie.

III Uwrażliwienie

1. Wykorzystując instrumenty perkusyjne, zagraj emocje: radość, smutek, złość.

2. Siedząc w parach – zagraj na instrumencie perkusyjnym minę kolegi – jego nastrój (nastroje zmieniają się).

3. Grupowa improwizacja do piosenki Barbary Lewandowskiej „*Wesoły bąk*”

Bąk, bąk, bąk wesoły bąk,

sam się nam wyrывa z rąk!

Kręci się jak karuzela

i każdego rozwesela,

gdy wiruje w krąg

bąk, wesoły bąk.

*Bąk, bąk, bąk wesoły bąk,
sam się nam wyrzywa z rąk!
Pociąg budzi się na szynach
i też kręcić się zaczyna,
gdy wiruje w krąg
bąk, wesoły bąk.*

4. Ćwiczenia oddechowe z unoszeniem rąk.

IV Relaks

Kładziemy się na dywanie w wygodnej pozycji.

1. Ćwiczenia izometryczne powtarzane kilka razy: napinanie mięśni rąk i nóg (równocześnie) i rozluźnianie.
2. Ćwiczenia oddechowe, bardzo spokojnie przy muzyce relaksacyjnej. Proponujemy dzieciom, aby zamknęły oczy i pomarzyły sobie o wakacjach, podróżach, zabawach itp., o czymś co je cieszy, bawi. Dzieci mogą zmieniać pozycje ciała – na bok, na brzuch, przyjmować pozycje jak do snu.
3. Powoli siadamy, przeciągamy się, oddychamy, wstajemy.

V Aktywizacja

1. Łagodna

Poruszamy się po sali. Na sygnał instrumentu perkusyjnego – zatrzymaj się i ułóż ciało – posąg. Powoli „ożywiaj” posąg, oddychaj.

2. Dynamiczna

Zabawa ze śpiewem i muzyką „*Szła Kasiczka*” powtórzona 3 razy.

Ćwiczenia oddechowe, uspokajające. Na zakończenie marsz przy muzyce rytmicznej.

Stefan Kantor „*Zegar*”

*Tiki taki, tiki tak,
to zegara dźwięczny znak.
Czasem bije: bim, bam, bom,
aż się trzęsie cały dom.*

*Tik-tak, tiki tak!
Tiki taki, tiki tak,
zegarowi czasem brak.
Zima, lato, dzień czy mrok,
idzie równo krokiem w krok.
Tik-tak, tiki tak.*

Dzieci siadają, rozmawiamy o zajęciach – wrażeniach i odczuciach. Podsumowania dokonuje nauczyciel.

Wykorzystanie elementów techniki muzykoterapii (MRM) jako jednego ze sposobów kompleksowego oddziaływania jest formą akceptowaną przez młodzież. Efekt działania staje się widoczny w miarę poznawania grupy, która wnosi do tej techniki wiele własnej inwencji. Systematyczne powtarzanie tych zajęć prowokuje uczestników do aktywności twórczej (ruchowej, muzycznej, tanecznej), koryguje oddech i postawę ciała. To „inne”, uproszczone podejście do muzyki jest wstępem do edukacji, zachęca uczniów mniej zdolnych redukuje wzmożone napięcie, integruje grupę, uwrażliwia na profilaktykę zdrowia. Wprowadzenie tych „niepoważnych ćwiczeń” uatrakcyjnia życie szkolne. Ćwiczenia te wzbudzają zainteresowanie uczniów, są okazją do śmiechu i żartów.

W odniesieniu do specyficznej roli muzyki należy przypomnieć, że wyróżnia się ona szczególnie silnym i bezpośrednim oddziaływaniem na dziecko dzięki swej „bezznaczeniowości”. Pozwala to znacznie redukowac konieczność udziału czynnika racjonalnego w odbiorze dzieła muzycznego, koncentrując działania na sferze emocjonalnej. Te walory właśnie, dostrzegane przez twórców teorii wychowania estetycznego, mają istotne znaczenie dla koncepcji wykorzystania jej w terapii.

Bożena Piotrowska

TANIEC W WYCHOWANIU I TERAPII

*„Taniec jest jedną z rzadkich dziedzin
działalności ludzkiej
gdzie człowiek jest zaangażowany całkowicie:
ciało, dusza i umysł.”*

Maurice Bejart

1. Zaproszenie to tańca

Prezentowane materiały adresowane są do wychowawców, nauczycieli sztuki, kultury fizycznej oraz do wszystkich zainteresowanych rozwojem artystycznym i estetycznym młodzieży oraz tych, którzy w swojej pracy wykorzystują aktywne i kreatywne metody.

Zostały przygotowane pod kątem pomocy w realizacji celów wychowawczych i jednocześnie w pracy nad integracją zespołu .klasowego – wykazane są w niej walory ruchu i tańca. Materiały te korespondują z założeniami reformy edukacji

i „Nowej Szkoły”, z założeniami nauczania zintegrowanego oraz programem integracji europejskiej.

Taniec jest metodą holistycznego, całościowego rozwoju osobowości. Kształci i rozwija takie kompetencje - umiejętności jak: twórczość, działanie, współpraca, ekspresja, komunikacja.

Przedstawienie roli tańca nie jest czymś nowym, jest to przypomnienie, że człowiek może wyrażać swoje uczucia w różnorodny sposób, np. ruchem, gestem, tańcem, pantomimą, dotykiem itp. W ten sposób można wzbogacić słowo, które jest czasem bezradne w przekazywaniu uczuć, nastrojów, sympatii, lęku, radości...

Ten, kto nie zdaje sobie sprawy, ile przyjemności daje ruch improwizowany lub grupowy, taniec może będzie miał do niego dystans, aż któregoś dnia odkryje, że to nie tylko świetna zabawa, ale i coś więcej.

Publikacja ta powinna posłużyć wychowawcom i nauczycielom klas gimnazjalnych jako materiał do refleksji, przemyśleń, a także do własnych, nowych rozwiązań, w realizacji celów wychowawczych i pomocy młodzieży w najtrudniejszym okresie życia oraz w integracji zespołu klasowego.

Jednocześnie mam nadzieję, że stanie się inspiracją do wprowadzenia zmian w stylu pracy, do większego zainteresowania metodami integracyjnymi, pobudzającymi wyobraźnię, dającymi upust emocjom.

Chciałabym również zachęcić do samodzielnego rozwijania zespołowych form tańca i ekspresji ciała.

2. Cele terapii tańcem

„Taniec to synchronizacja ruchów i transmisja emocji”.

Daniel Gcleman

Podstawowym stanem życia jest ruch. Każde obserwowane zachowanie człowieka składa się z ruchów ciała. Ruch ma znaczenie intrapsychiczne, adaptacyjne i interpersonalne. Daje możliwość poznania świata i stworzenia komunikacyjnego połączenia z innymi ludźmi. Wszyscy terapeuci tańcem zrzeszeni od 1996r. w American Dance Association niezależnie od ich teoretycznej orientacji zgodni są co do znaczenia ruchu w procesie rozwoju. Nie ma jednego określonego, szczególnie zdrowego stylu poruszania się. Wiadomym jest, że człowiek preferuje określone ruchy, które odzwierciedlają jego indywidualną osobowość. W terapii tańcem przywiązuje się wagę do tego, by uczestnik był świadomy swego stylu poruszania się zaakceptował go, dąży się do powiększenia zdolności człowieka do samodoświadczenia. Taniec wspiera również samopoczucie cielesne.

Terapia tańcem ma na celu, poprzez ćwiczenia odprężające i wyrównawcze, redukcją napięć mięśni i kierowanie świadomości na zablokowane obszary, zmniejsza to uczucie fizycznej niedyspozycji i wzmacnia chęć życia. Rozwój kontroli nad ciałem zwiększa poczucie wartości. Taniec, rytm ułatwia też interakcje pomiędzy uczestnikami.¹

Szczególnie ważne w terapii tańcem wydaje się ukierunkowanie na kontakt z partnerem, czy grupą współtańczących. Taniec parami może być sposobem przeniesienia na wyższy poziom ukrywanych emocji lub uczuć. Różne figury taneczne w parach są okazją do nauczenia, bądź wypróbowania kompromisu. Celem zajęć terapeutycznych z: wykorzystaniem tańca jest pomoc w podejmowaniu różnego rodzaju ról życiowych. Umiejętność ta jest cennym elementem, w które wyposażony powinien być młody człowiek na starcie w dorosłe życie.²

Terapia tańcem nadaje się do wszystkich grup wiekowych i wszystkich zaburzeń. Szczególną wartością ma praca z dziećmi nadpobudliwymi, gdzie poprzez nich następuje odreagowanie emocji i napięć. Także u dzieci z trudnościami w uczeniu się, taniec dostarcza stymulacji motorycznej i kinestetycznej pozwalającej na umocnienie image ciała i zintegrowanie do innych doświadczeń sensorycznych. Aktywność ruchowa sprawia przyjemność i wciąga uczestnika kierując jego uwagę w określonym kierunku, kontrolując impulsywne zachowania. Wzrasta przez to samoakceptacja, która przez powtarzające się niepowodzenia została podważona. Sprzyja temu atmosfera wsparcia i zaufania. Terapia ta daje również bardzo dobre wyniki u osób z opóźnieniem umysłowym, z zaburzeniami jedzenia, niewidomych, w wieku podeszłym, a także w leczeniu chronicznego bólu.

Choreoterapia jest skuteczną metodą w leczeniu najróżniejszych schorzeń.³

Taniec chroni przed nadwagą, wpływa korzystnie na przewód pokarmowy tj. ułatwia pracę jelit. Wysiłek zmusza do głębszego oddychania, czego efektem jest dotlenienie organizmu. Poprzez taniec wzmacniają się mięśnie, układ kostny. Taniec przyczynia się również do poprawy układu krążenia. Pomaga przezwyciężyć nieśmiałość, zapewnia relaks, przeciwdziała depresji. Wpływa leczniczo na wszelkie schorzenia psychosomatyczne: usprawnia umysł, zapobiega bezsenności.

Taniec jako forma terapii budzi żywe zainteresowanie zwłaszcza w kręgu osób zajmującymi się naturalnymi metodami leczenia. Wynika to z faktu, że należy on do bardzo skutecznych i głębokich metod oddziaływania na człowieka.

Potencjał terapeutyczny zajęć muzyczno-tanecznych to przede wszystkim:

- społeczny charakter
- wartości motoryczne
- możliwość oddziaływania na psychikę i ciało
- rozwój umiejętności interpersonalnych
- wzmocnienie i rozwijanie poczucia własnej wartości
- wspieranie całościowego, zrównoważonego rozwoju psychicznego
- wspomaganie rozwijania umiejętności wyrażania uczuć, przeżywania radości i rozwiązywania problemów.

Taniec jako nośnik cennych wartości związanych z procesem wychowania: To dobra zabawa pozwalająca na twórcze wyrażanie uczuć, kształcąca i rozwijająca wyobraźnię, pamięć, uwagę, koncentrację, świeżą koordynację ruchowo-słuchowo-wzrokową.

Aktywizuje i angażuje cały organizm - „ciało i umysł”, forma akceptacji siebie i innych.

Niweluje bariery lęku, nieśmiałości, umożliwia odreagowanie emocjonalne, akceptację, podnosi poziom własnej wartości.

Integruje jednoczy grupę, inspiruje do zespołowego działania, uczy odpowiedzialności za partnera, przełamuje bariery językowe.

Elegancję ruchu i grację kształci, koordynuje bądź eliminuje wady postawy, pozwala na wyrobienie sylwetki.

Cieszy, uczy, bawi, odpręża, rozwesela, poprawia nastrój i kondycję fizyczną, wpływa na ogólne umuzykalnienie.

Atrakcyjność tańca wpływa na intensyfikację procesów grupowych, zacieśnianie więzi, budowanie atmosfery sprzyjającej współpracy. Jest ulubioną formą działalności uczniów i dorosłych. Zarówno „mali” i „duzi” uczestnicy rozumieją się i bawią przy nim znakomicie.

Znaczenie tańców grupowych

Autorzy pozycji „Grupa i ruch” podpowiadają, jak nawiązać kontakt z innymi, wprawić w dobry nastrój i ruch, jak świadomie przeżywać własne uczucia i doznania oraz jak pobudzające mogą być wspólna zabawy i tańce. Renę Reichel dzieli się swoimi doświadczeniami z zastosowania w animacji tańców grupowych wskazując na ich znaczenie.

Tańce grupowe dają:

Zwiększenie aktywności grupy i ożywienie pracy

- Uczestnicy, którzy czują się jeszcze niepewnie, zbliżają się bardziej do siebie rozkręcają”.
- Rozluźniają sztywną atmosferę w grupie.
- Ożywiają-senny nastrój (czasami po prostu zbyt długo siedzimy).
- Likwidują lęki, obawy (czasami uczestnicy wnoszą z sobą prawdziwe -zmęczenie; jeden, czy dwa tańce są znacznie zdrowsze niż mocna kawa i mają co najmniej takie samo działanie).

Przy imprezach okolicznościowych

- Znoszą różnice płci, przełamując często stereotyp podziału na role podczas różnych festynów.
- Pozwalają zapomnieć o dysproporcjach między płcią Tuż nikt nie .podpiera ściany, mężczyźni uczą się tańczyć także z sobą - często wyzwalające przeżycie.
- Pojedyncze osoby integrują się z grupą.
- Stałe pary odkrywają nowe kontakty z innymi.
- Nie ma, „nie tańczyć”, wszyscy biorą udział, A jeżeli jest .przy tym trochę zamieszania, tym lepiej i śmieszniej.
- Nawiązując kontakt z wieloma, wielu nawiązuje kontakt ze mną.

Dla ciebie jako animatora

Odkrywasz, że potrafisz zachęcić uczestników do tańczenia, mimo, że dotychczas wątpiłeś w to.

Tańce grupowe

- Różnią się od tańców ludowych:
- Tańce grupowe są proste, każdy może się ich natychmiast nauczyć - nie potrzebne jest dłuższe ćwiczenie.
- Tańce grupowe nie muszą odznaczać się perfekcją, wręcz przeciwnie. Pewna porcja chaosu podnosi „temperaturę”.
- Tańce grupowe nie mają specjalnych ról męskich czy damskich, jak to ma często miejsce w tańcach ludowych.⁴

Pośród tańców grupowych wymienić można bardzo wiele pochodzących z różnych krajów, m.in.: Polski, Niemiec, Francji, Anglii, Izraela, Grecji, Finlandii, Czech, Rosji, Irlandii, Serbii, itp. Chcąc zapoznać się z tańcami różnych narodów (12 tańców z różnych stron świata z kasetą magnetofonową) – odsyłam do pozycji: „Tańce i zabawy – dla grupy” wydanej przez PSPZiA KLANZA w Lublinie w 1997 r. Znajdziecie tam państwo propozycje grupowych tańców folklorystycznych o łatwych układach choreograficznych.

Metodyka nauki tańców

- 1) Podanie tytułu i źródła pochodzenia tańca.
- 2) Wysłuchanie muzyki.
- 3) Pokaz (demonstracja z osobą, która się zgłosi); w trakcie pokazu zwracamy uwagę na:
  - ustawienie,
  - trzymanie,
  - kierunek tańca,
  - kroki (zaczynamy od najtrudniejszej sekwencji, następnie pokazujemy poszczególne fragmenty).
- 4) Tańczymy całość bez muzyki (o ile to możliwe, nie liczymy), wykorzystujemy proste słowa lub sylaby.
- 5) Taniec z muzyką.
- 6) Powtórzenia w zależności od potrzeb.

Wskazówki dla prowadzących działania taneczne:

- jako prowadzący bierz udział we wszystkich działaniach,
- zajęcia powinny być przyjemne,
- staraj się o bliski, indywidualny kontakt z „każdym dzieckiem,
- zauważaj i stymuluj aktywność, daj szansę na samodzielność, spontaniczność i twórczość,
- miej poczucie humoru,

- nie krytykuj, nie oceniaj,
- chwal nie za efekty, ale za starania i wysiłek,
- unikaj sytuacji, w których pojawia się rywalizacja, czy choćby porównanie,
- stopnij trudności zarówno w tańcu, jak i w wielości kontaktów z innymi – zmiana partnerów,
- przeplataj tańce dynamiczne – relaksacyjnymi,
- miej zawsze na uwadze samopoczucie uczniów, pytaj o informacje zwrotne,
- ucz zarówno wiary w posiadaną przez dziecko siłę, jak i delikatność, opiekuńczość,
- pamiętaj o poczuciu bezpieczeństwa, oparcia i bliskiego kontaktu.

Wskazówek udzielił pedagog zabawy -prezes stowarzyszenia PSPZiA KLANZA w Lublinie Z. Hofrnan.

Przypisy

¹ Koziełło D.: *Terapia tańcem*. „Kultura fizyczna”, 1997, nr 1-7, s. 12-23.

² Nowiny Psychologiczne. Warszawa, 1999 nr 2.

³ por. *Art Choreoterapia*. Kobieta i Życie, 1995 nr 52.

⁴ Reichel G., Rabenstein R., Thanhoffer M.: *Grupa i ruch*. Warszawa 1997, s. 17.

Zalecana literatura:

1. Biagi B.: *Pracując razem*. „Dialog Społeczny”, Warszawa 1994.
2. Kędzior-Niczyporuk E.: *Wprowadzenie do pedagogiki zabawy*. Lublin 1998.
3. Klimkowicz G., Kościanek-Kukacka J., Kozłowski W.: *Dylematy ucznia*. Warszawa 1994.
4. Kopaliński Wł.: *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*. Warszawa 1999.
5. Koziełło D.: *Terapia tańcem*. „Kultura fizyczna”, 1997 nr 1-2.
6. Łobocki M.: *Wychowanie w klasie szkolnej*. Warszawa 1974.
7. Milewicz B.: *Rodzice, dzieci, wychowanie – poradnik dla rodziców*. Warszawa 1968.
- „Nowiny psychologiczne”. Warszawa 1999, nr 2.
8. Obuchowska I.: *Drogi dorastania*. Warszawa 1996.
9. *O reformie programowej gimnazjum*. Biblioteczka Reformy nr 9.
10. „Plastyka i wychowanie”. 1991 nr 1.
11. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1995 nr 3.
12. Reichel G., Rabenstein R., Thanhoffer M.: *Grupa i ruch*. Warszawa 1997.
13. Ternl H.: *Relaks w nauczaniu*. Warszawa 1997.
14. Tomaszewski Wł.: *Człowiek tańczący*. Warszawa 1991.
15. *Tańce i zabawy dla grupy* (wraz z kasetą „Tańce dla grupy”) Lublin 1995.

ZASTOSOWANIE BIBLIOTERAPII W PRACY OPIEKUŃCZO-WYCHOWAWCZEJ

Żyjemy w czasach przyspieszonych przemian, gdzie następuje szybka ewolucja różnego rodzaju norm, obyczajów, przepływu informacji oraz sposobów komunikacji. To stwarza dla człowieka szansę jak i może stać się zagrożeniem, wywołać stres. Dostosowanie do rzeczywistości wymaga elastyczności działania, dużej wiedzy, inteligencji emocjonalnej. Z tymi wymaganiami nie radzą sobie zwłaszcza dzieci. Pojawiają się problemy wychowawcze, występuje bezradność i oczekiwanie na skuteczną pomoc. W tym przypadku przydatnym wspomaganie pedagogicznym może okazać się biblioterapia. Wychowawcy doceniają coraz bardziej znaczenie terapeutyczne książek, które mogą być dla wychowanka impulsem do zmiany zachowań, źródłem oparcia a nawet przewodnikiem jak żyć.

Określenia biblioterapii użył jako pierwszy w 1916 roku MCChard Crothers. W 1966 roku Amerykańskie Stowarzyszenie Bibliotekarzy przyjęło definicję biblioterapii. E.J. Rubin uważa, iż biblioterapia „... to program aktywności party na interaktywnych procesach zastosowania drukowanych i niedrukowanych materiałów, zarówno wyobrażeniowych jak i informacyjnych, ułatwiających przy pomocy bibliotekarza lub innego profesjonalisty osiąganie wglądu w normalny rozwój lub dokonywanie zmian w emocjonalnie zaburzonym zachowaniu.¹

Rubin wprowadza typologię, dzieląc biblioterapię na:

- a) instytucjonalną,
- b) kliniczną,
- c) wychowawczą.

Biblioterapia bazuje na wykorzystaniu terapeutycznych wartości literatury.

Na proces postępowania biblioterapeutycznego według I. Boreckiej składają się następujące etapy:

- samodzielne czytanie, słuchanie lub oglądanie odpowiednio dobranych środków terapeutycznych (m.in. książki, filmy),
- identyfikacja z bohaterem literackim w celu uaktywnienia lub emocjonalnego wyciszenia uczestnika biblioterapii,
- odreagowanie psychiczne,
- przepracowanie samodzielnie lub przy pomocy biblioterapeuty, osobistych problemów czytającego,
- zmiana w zachowaniu, postawach jednostki.²

Ważnym ogniwem w procesie biblioterapeutycznym jest biblioterapeuta. Najczęściej jest nim bibliotekarz szkolny, nauczyciel nauczania wczesnoszkolnego oraz wychowawca. Chcąc prawidłowo funkcjonować biblioterapeuta powinien odznaczać się określonymi cechami, predyspozycjami i umiejętnościami. Niezwykle pomocnymi będą w pracy z dzieckiem i jego rodziną:

I. Kompetencje psychologiczne

- a) szacunek do siebie³, który wyznacza sposób życia: jak myślimy, działamy i czujemy się ze sobą i z innymi, ponadto określa poziom skuteczności w odnoszeniu sukcesów,
- b) umiejętność słuchania,
- c) umiejętność dobrej komunikacji,
- d) asertywność, która oznacza mówienie co się myśli, czuje i czego oczekuje od innych, mówienie bezpośrednie i stanowcze ale łagodne i ciepłe,
- e) posiadanie zdolności syntonii i empatii, tj. łatwość nawiązywania kontekstów, umiejętność wczuwania się w sytuację osoby potrzebującej pomocy,
- f) życzliwość, serdeczność,
- g) pogoda ducha

II. Kompetencje zawodowe

- a) umiejętność tworzenia dobrej diagnozy pedagogicznej,
- b) bardzo dobra znajomość literatury i możliwości jej oddziaływania na uczestnika biblioterapii w danej sytuacji terapeutycznej,
- c) właściwe posługiwanie się warsztatem terapeutycznym (techniki wizualizacyjne, techniki plastyczne, drama, muzyka, ruch),
- d) tworzenie programów terapeutycznych dla określonych przypadków,
- e) formułowanie prognoz pedagogicznych.

Praca biblioterapeuty wymaga od niego pełnego zaangażowania i autentyczności. Wszystkie etapy pracy terapeutycznej powinny być dokładnie przeanalizowane.

Najczęściej miejscem do realizowania biblioterapii będzie biblioteka szkolna. We współczesnej szkole ma ona do wypełnienia funkcje: dydaktyczno-wychowawczą, opiekuńczo-wychowawczą, kulturalną i rekreacyjną. Do wymienionych funkcji można przyporządkować aspekt terapeutyczny.

Terapeutyczna funkcja biblioteki szkolnej	
1	2
FUNKCJA KSZTAŁCĄCO-WYCHOWAWCZA	ASPEKT TERAPEUTYCZNY
1. Pomoc w zdobywaniu wiedzy	1. Wyrobiecie u ucznia przekonania, iż przy pomocy książek można znaleźć wzorce osobowe, odpowiedzi na nurtujące pytania.
2. Przygotowanie do korzystania ze źródeł informacji oraz sieci bibliotek.	2. Wykształcenie u ucznia umiejętności doboru literatury zgodnej z jego potrzebami.
3. Kształtowanie kultury czytelnicej oraz kultury osobistej.	3. Wykorzystanie książek do wzbogacania własnego rozwoju
4. Rozwijanie samodzielności, samoaktywności	4. Nabycie nawyków przeświadczenia o własnych możliwościach, poznanie technik samoaktywności.
5. Wspomaganie nauczycieli w pracy dydaktyczno-wychowawczej i pracy twórczej	5. Przekonanie o możliwości prowadzenia biblioterapii w szkole.

1	2
FUNKCJA OPIEKUŃCZO-WYCHOWAWCZA	
1. Diagnozowanie potrzeb ponadpodmiotowych wychowanków	1. Umożliwienie rozpoznania potrzeb uczniów, skuteczna pomoc dzieciom, rodzinie.
2. Opieka nad uczniem zdolnym.	2. Ukazanie możliwości promowania własnej twórczości (np. gazetka szkolna), rozwijanie osobowości (np. internet).
3. Opieka nad uczniem z problemowym zachowaniem, problemami szkolnymi.	3. Wyrobienie przekonania o możliwości pomocy w rozwiązywaniu trudnych problemów.
4. Realizowanie potrzeby bezpieczeństwa.	4. Wykorzystywanie sytuacji do nawiązywania rozmów o charakterze wspierającym.
FUNKCJA KULTURALNO-REKREACYJNA	
1. Wyrobienie u wychowanków potrzeby aktywnego spędzania czasu wolnego.	1. Nabycie przez uczniów doświadczeń związanych z organizacją czasu wolnego, stwarzanie możliwości odreagowania.
2. Zapewnienie uczniom pomocy w kreowaniu siebie	2. Wyrobienie u uczniów przekonania, iż w bibliotece mogą znaleźć informację o interesującej dziedzinie, jak i o możliwościach aktywnego uczestnictwa w życiu kulturalnym, społecznym, rekreacji itp.
3. Kształtowanie u uczniów odbioru sztuki, doszukiwania wartości uniwersalnych.	3. Nabycie przekonania przez wychowanków, iż biblioteka może przyczynić się do doznawania przeżyć estetycznych.

Zajęcia terapeutyczne mogą odbywać się na terenie szkoły: w bibliotece szkolnej, świetlicy. Bardzo ważne jest zadbanie o dobrą atmosferę. Podczas spotkania nikt nie powinien przeszkadzać, dlatego zajęcia powinny odbywać się po lekcjach lub w dniach wolnych od zajęć dydaktycznych. W celu uzyskania dobrej atmosfery, należy pamiętać m.in. o dobrowolności uczestnictwa, wzajemnym zaufaniu, cierpliwości i tolerancji, możliwości posiłkowania się muzykoterapią, arteterapią lub silvoterapią (leczenie lasem, odgłosy przyrody).

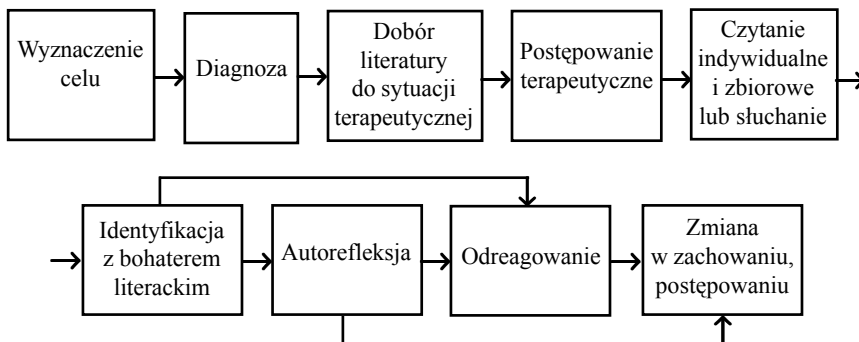
Uczestnikami biblioterapii w szkole mogą być uczniowie, nauczyciele i rodzice. Niezwykle ważnym jest pierwsze spotkanie i wstępna rozmowa umożliwiająca postawienie diagnozy. W zależności od grupy terapeutycznej opracowuje się adekwatny model postępowania. Przykładowo:

- uczniowie zdolni mogą przeżywać fobie szkolne, powinni oni uczestniczyć w modelu, który pozwoli im nabrać umiejętności asertywnych zachowań,
- uczniowie z poczuciem krzywdy, wyobcowani mogą brać udział w modelu podnoszącym ocenę własnego ja, umiejętności obcowania w zespole,

– rodzice nie akceptujący własnych dzieci mogą brać udział w modelu wspierającym poczucie wartości.

Modele postępowania biblioterapeutycznego powinny być zaopatrzone w listę lektur i powinny zawierać stałe elementy.

MODEL POSTĘPOWANIA BIBLIOTERAPEUTYCZNEGO

Opracowując program biblioterapeutyczny powinno opierać się na następujących zasadach:

- 1) swobodne uczestnictwo w spotkaniach,
- 2) uwzględnienie potrzeb, preferencji uczestników,
- 3) dostosowanie środków, poziomu zajęć, tempa do możliwości psychicznych i fizycznych uczestników,
- 4) włączenie do zajęć różnych rodzajów terapii,
- 5) współdziałanie z rodziną, specjalistami,
- 6) rozwijanie warsztatu biblioterapeutycznego poprzez uczestniczenie w formach kształcenia, samokształcenia.

Przykładowy model postępowania biblioterapeutycznego wspierającego proces włączenia dziecka do zespołu.

1. Cel: włączenie dziecka izolowanego do zespołu wychowawczego.
2. Diagnoza: Dziecko nie może zaadaptować się w klasie. Reaguje na ten fakt zmiennymi nastrojami (apatia, agresja), ma obniżoną motywację do nauki, nie podejmuje kontaktu z rówieśnikami.
3. Dobór literatury: uzależniony od wieku i wielkości grupy terapeutycznej. Proponowana literatura: Irena Jurgielewiczowa „Ten obcy”, „Inna”, Maria Józefacka „Chłopak na niepokodę”, „Kto sieje wiatr”, można wykorzystać w całości lub we fragmentach.
4. Postępowanie terapeutyczno-wychowawcze
  - a) próba zintegrowania grupy,
  - b) stworzenie możliwości zaistnienia w zespole dziecka izolowanego,
  - c) społecznienie zespołu.

- 5) Czytanie indywidualne lub zbiorowe – podstawowy element biblioterapeutyczny.
Ukazanie problemu samotności.
6. Identyfikacja z bohaterami – porównanie sytuacji ukazanych w literaturze ze znanymi z własnych doświadczeń. Dokonanie analizy własnych zachowań.
7. Odreagowanie – moment przeżywania emocji pod wpływem lektury.
8. Autorefleksja, zmiany.

Propozycja scenariusza zajęć biblioterapeutycznych

Temat: Samotność

Miejsce zajęć: świetlica szkolna

Cel: Uświadomienie wychowankom, rodzicom problemu samotności dziecka, dążenie do zmian

Uczestnicy: grupa wychowanków, rodzice

Tok zajęć: Przed zajęciami biblioterapeuta przygotowuje wystawkę plac plastycznych dzieci nt. Samotność – czy to możliwe?

1. Zajęcia integracyjne

Poznajemy się – dzieci i rodzice siedzą w kręgu, przedstawiają się, mówią o swoich zainteresowaniach, wykonują plakietkę – identyfikator.

Zabawa z piłeczką „powiedz jaki jesteś”. Uczestnicy rzucają do siebie piłeczkę i zadają pytanie.

2. Rozwiązywanie problemu samotności

- a) odpowiedz na pytanie „Z czym kojarzy ci się samotność” (praca ze Słownikiem języka polskiego i samodzielnego). Odpowiedzi: samotność – brak towarzystwa, brak pomocy itp.
- b) Z wykorzystaniem prac plastycznych eksponowanych na wystawce od autorskie komentarze dzieci nt. kiedy dziecko czuje się samotne.
- c) „Słoneczko” na wąskich kartkach dzieci wypisują dlaczego czują się samotne w domu, szkole; natomiast rodzice – jak można przezwyciężyć samotność,
- d) odczytywanie fragmentu „Małego księcia” z „Lisem” z książki A. de Sain Exupery’ego, swobodna dyskusja,
- e) giełda pomysłów na zabawy przezwyciężające samotność

3. Zakończenie zajęć tańcem integracyjnym (taniec krasnali)

W zajęciach biblioterapeutycznych można stosować ćwiczenia relaksacyjno-koncentrujące, które posiadają walor wychowawczy, poznawczy i terapeutyczny. Celem takich ćwiczeń jest m.in.:

- pokonywanie lęków, napięć, zahamowań,
- nabycie umiejętności wyciszenia się i koncentracji,
- odkrycie możliwości ekspresji własnego ciała,
- rozwijanie ekspresji twórczej,
- samoakceptacja.

Chcąc efektywnie realizować w pracy opiekuńczo-wychowawczej z dziećmi ćwiczenia relaksacyjne należy przyjąć następujące zasady:

- wzbudzenie zaufania uczestników do prowadzącego,
- atmosfera panująca na tego typu zajęciach wymaga koncentracji i ciszy,
- dobrowolność uczestnictwa,
- wykorzystanie ćwiczeń relaksacyjnych w różnych sytuacjach m.in. jako sposobu urozmaicenia lekcji, rozładowania stresu szkolnego.

Przygotowanie zajęć relaksacyjnych wymaga od prowadzącego wcześniejszego opanowania technik relaksacyjnych, opracowania scenariusza.

Propozycja zajęć biblioterapeutycznych z zastosowaniem ćwiczeń relaksacyjnych.

Temat: Bawimy się z Kubisiem Puchatkiem i jego przyjaciółmi

Miejsce zajęć: sala sportowa

Cel: kształtowanie twórczej ekspresji ruchowej wg Labana, poznawanie ćwiczeń relaksacyjno-oddechowych pomocnych w radzeniu sobie ze stresem

Metody: ekspresyjna – Laban, zabawowa

Uczestnicy: wychowankowie świetlicy

Czynności prowadzącego rodzaj zabawy	Przebieg zabawy	Organizacja grupy	Uwagi
Przywitanie się z dziećmi wprowadzenie w sytuację zabawową	Przywitanie się okrzykiem „Kubuś naszym przyjacielem” Wysłuchanie fragmentu książki	Dowolna w siadzie skrzyżnym o skorygowanej postawie	Przy czytaniu podkład muzyczny
Zabawa orientacyjno-porządkowa elementy opowieści ruchowej	Wybieramy się z Kubisiem do zaczarowanego lasu. Dzieci na sygnał maszerują po całej sali.	Każde dziecko wykonuje ruchy własnego pomysłu, każdy jest dobry	Podkład muzyczny
Zabawa orientacyjno-porządkowa	Chcąc dojść do lasu, musimy przejść przez jezdnię	Przechodzenie parami przez wyznaczone miejsce, reagując na sygnał wzrokowy	Nawiązać do wychow. komunikac.
Zabawa skoczna	W lesie spotykamy przyjaciół Puchatka. Pojawił się Tygrysek, który przeskakuje szybko nad leżącymi kamieniami. Dzieci w dowolny sposób przeskakują nad rozrzuconymi piłkami i woreczkami.	Dowolna. Na całej sali rozrzucone woreczki i piłki. Prowadzący wybija rytm na tamburynie.	

Czynności prowadzącego rodzaj zabawy	Przebieg zabawy	Organizacja grupy	Uwagi
Zabawa na wesoło	Kłapouch i Prosiaczek zapraszają na zawody – wyścig z woreczkami na głowie – wyścig z woreczkami między kolanami – rzucić woreczkami do kosza	Podział na dwa zespoły (drużyna Prosiaczka i Kłapouchego). Wyznaczyć tory. Zadbać o bezpieczeństwo.	Plakietki dla drużyn wyk. na zajęciach plastycznych w świetlicy.
Zabawa ogólna o charakterze twórczym	Przyleciała do nas Mądra Sowa. Pokażcie jej jak można bawić się, ćwiczyć woreczkiem	Dowolne	Przygotowanie do rekreacji z wykorzystaniem różnych przyborów
Forma relaksacyjna	Jesteśmy zmęczeni. Tygrysek zaproponował wykonać koci grzbiet – z kłęką podpartego wraz z wydechem wypchnijcie plecy do góry („koci grzbiet”) – głowa między ramionami liczymy do trzech i z wdechem wyjęcie do tyłu i odchylenie głowy	Dowolne	Umiejętności w radzeniu sobie ze stresem
Forma relaksacyjna	Krzyś zaprasza na zielony dywan – leżenie na plecach nogi ugięte, zamknięte oczy, skupienie uwagi na oddechu torem brzuszny. Podsumowanie zajęć	Dowolna. Przy muzyce tekst relaksacyjny Tęcza wg H. Hamer. Czytamy fragment książki	Poznanie techniki relaksacyjnej i ćwiczeń oddechowych

Przed zajęciami biblioterapeuta przygotowuje wystawkę prac plastycznych dzieci nt. Kubuś Puchatek i jego przyjaciele.

W scenariuszu zajęć wykorzystano propozycje zawarte w książce K. Dutkiewicz, T. Konieczny, Wychowanie fizyczne w edukacji klas najmłodszych. Warszawa 2001. W zajęciach biblioterapeutycznych można Wykorzystywać teksty relaksacyjne. Przedstawiam za II. Hamer tekst „Tęcza”⁷⁴

Instrukcja:

Proponuję wam wyobrażanie sobie kolorów tęczy. Zamknijcie oczy. Każdy kolejny kolor będzie Cię wprowadzał w stan coraz głębszego odprężenia. Jeśli

trudno Ci zobaczyć kolor, nie przejmuj się do niczego nie zmuszaj. Wystarczy, że nazwiesz go w myślach.

Zaczniemy od czerwieni. Jest to piękny, głęboki, purpurowy odcień czerwieni, jak kula zachodzącego słońca. Jest to czerwień dojrzałego czerwonego jabłka. Przypomina dojrzałą purpurową różę. Kolor czerwony... Przechodzi stopniowo w barwę pomarańczową. Dynamiczną, promienną, jak kosz pomarańczy. Kolor pomarańczowy... Powoli zamienia się w żółty. Świetlisty, żółty jak słońce. Gorący, żółty jak słońce. Poczuj to ciepło w swoim splocie słonecznym. Twoje ciało staje się ciepłe, odprężone. Kolor żółty jak fontanna ciepła. Pozwól, żeby to ciepło przeniknęło wszystkie części Twojego ciała. Pozwól, żeby to ciepło przeniknęło wszystkie części Twojego ciała. Zatrzaszcz się o swoje ciało. Potrzebuje Twojej uwagi, dbałości i troski.

Kolor żółty... Stopniowo zamienia się w zieleń. Zielony jak łąka, jak pogodny, letni dzień. Zielony jak liść. Zielony jak las. Jest Ci dobrze. Czujesz się spokojny... Powoli pojwaia się i wypełnia Cię kolor niebieski. Głęboki, piękny, spokojny niebieski, jak niebo w majowy dzień, jak woda w jeziorze. Jak ocean. Niebieski. I wreszcie pojwaia się fiolet. Osiągnąłeś stan głębokiego odprężenia. Jesteś spokojny, zrelaksowany.

Pomoce do biblioterapii

utwory dla dzieci i młodzieży (wybór)

1. Applegate Katherine, *Dzieląc się Samem*. Katowice 1996.
2. Austen Carrie, *Plan Rosie: jak zdobyć sympatię*. Warszawa 1992.
3. Blake Susan, *Ukraść Josha*. Katowice 1992.
4. Borowa Maria, *Ogrody*. Wrocław 1997.
5. Borzymowska Barbara, *Dziewczyzna dla Pawła*. Wrocław 1996.
6. Borzymowska Barbara, *Rafał i Anka*. Wrocław 1995.
7. Fox Marta, *Magda*. Wrocław 1996.
8. Kleberger Ilsc, *Wakacje z babcią*. Warszawa 1997.
9. Korczak Janusz, *Król Maciuś Pierwszy*. Warszawa 1997.
10. Kowalewski Stanisław, *A jeśli powiem nie*. Wrocław 1995.
11. Lewońska Natalia, *Sonata dla Natalii*. Wrocław 1996.
12. Lindo Elvira, *Mateuszek*. Warszawa 2002.
13. Lindo Elvira, *Mateuszek i kłopoty*. Warszawa 2002.
14. Lindo Elvira, *Jestem super – Matuszek*. Warszawa 2002.
15. Milne Alan, *Kubeś Puchatek*. Warszawa 1996.
16. Molicka Maria, *Bajki terapeutyczne*. Poznań 1999.
17. Musierowicz Małgorzata, *Dziecku piątka*. Poznań 1993.
18. *Najpiękniejsze wiersze dla mamy*. Warszawa 1996.
19. Nowacka Ewa, *Małe kochanie, wielka miłość*. Wrocław 1997.
20. Olech Joanna, *Dynastia Miziołków, cz. IV Wakacje*. Warszawa 1994.
21. Sain-Exupery Antoine, *Mały książę*. Warszawa 1995.

22. Siesicka Krystyna, *Nieprzemakalni*. Wrocław 1997.
23. Siesicka Krystyna, *Obok mnie*. Wrocław 1997.
24. Wiza Barbara, *Macoszka*. Warszawa 1995.
25. Wojciechowski Piotr, *Bajki żółtego psa*. Kraków 1993.

Muzyka w biblioterapii (płyta CD)

1. Muzyka relaksacyjna. Harmonia i odprężenie. ASC Design Group

Przypisy

- ¹ Borecka I.: *Biblioterapia w szkole*, Legnica 1998, s. 7.
- ² Ibidem, s. 14.
- ³ Hamer H.: *Klucz do efektywności nauczania*, Warszawa 1999, s. 126-128.

Literatura zalecana

1. Borecka I.: *Biblioterapia. Poradnik dla bibliotekarzy*. Wałbrzych 1998
2. Kulmatycki L.: *Lekcja relaksacji*, Wrocław 1999.
3. Nęcka E.: *Proces twórczy i jego ograniczenia*, Kraków 1995
4. Skorny Z.: *Emocje a korekcyjna funkcja biblioterapii*, Wrocław 1988
5. Tomasiak E.: *Czytelnictwo i biblioterapia w pedagogice specjalnej*. Warszawa 1994.

Jolanta Albańska

PROPEDEUTYCZNE ASPEKTY FORM AKTYWNOŚCI RUCHOWEJ

1. Wybrane zagadnienia z rozwoju biopsychospołecznego człowieka

Wiedza o rozwoju biopsychospołecznym stanowi jedno z najważniejszych narzędzi pracy dydaktyczno-wychowawczej nauczycieli i opiekunów wszystkich rodzajów szkół i placówek opiekuńczo-wychowawczych.

Najtrudniejszą rolę do spełnienia mają opiekunkowie – wychowawcy pracujący w ośrodkach resocjalizacyjnych, opiekuńczo-wychowawczych, domach dziecka, ośrodkach dla dzieci i młodzieży o różnorodnych dysfunkcjach rozwoju umysłowego, fizycznego i społecznego. Muszą uzupełniać braki w wychowaniu, powstałe na skutek załamań autorytetu rodziny, kryzysu oddziaływania wychowawczego rodziców, rodzeństwa i osób z otoczenia środowiskowego. Dzieci z rodzin patologicznych, wychowywane bez miłości matki lub ojca, dzieci niechciane i porzucone wymagają od swoich opiekunów i wychowawców wszechstronnej wiedzy merytorycznej, metodycznej oraz zastępczej miłości rodzicielskiej. Struktura zaniezań podopiecznych w zasadzie obejmuje szersze kręgi, też sprawności motorycznej, której wiele uwagi poświęca się w niniejszym rozdziale. Jak wiemy kultura fizyczna może oddziaływać na człowieka i jego rozwój wieloaspektowo, to jest w obszarze rozwoju biologicznego, psychicznego, społecznego i motorycznego.

Ruch towarzyszy człowiekowi od jego poczęcia do kresu życia. Natura wyposaża noworodka w nieodzowne odruchy bezwarunkowe, konieczne do pobierania pokarmu (ssania), oddychania (ziewania), płaczu (sygnalizacji o występującym bólu, głodzie), ruchy chwytne, obejmujące ramionami, pływania i cofania głowy w tym po zadziałaniu światła na źrenice (odrzuchy obronne), mrużenia oczu itp.

Około 6 miesiąca życia niemowlęta potrafią siedzieć, następnie raczkować, aby około 10-14 miesiąca życia przyjąć postawę stojącą i chodzić. W tych złożonych ruchach najczęściej zaangażowane są mięśnie ramion, kończyn dolnych i tułowia. Największą sprawność koordynacyjną kształtują podczas pełzania i raczkowania.

Równomiernie z rozwojem ruchów rozwijają się procesy psychiczne: wrażenia (dotyku, zimna, słuchu), spostrzegania, pamięci wzrokowej, myślenia itp.

Sądzę, że ten okres rozwoju dziecka właściwie ujęła M.D. Kaliszewska-Drozdowska (1987) twierdząc, że: *Rozwój osobnika jest funkcją czynników genetycznych, środowiskowych i czasu. Realizacja prowadzenia procesu dydaktyczno-wychowawczego przez opiekunów i nauczycieli uzależniona jest od wiedzy o rozwoju biologicznym (fizjologicznym) podopiecznych, gdyż wiek kalendarzowy, a zwłaszcza u zaniedbanych dzieci pod względem odżywiania i wychowania jest miernikiem bardzo subiektywnym.*

Poniżej podane są wskaźniki rozwoju podstawowych cech budowy ciała, które mogą być pomocne w ustaleniu wieku, wysokości i wieku masy podopiecznych w 1-6 roku życia.

Tabela 1. Wskaźniki rozwoju cech budowy ciała dzieci w wieku 1-6 lat życia
(wg. N. Wolańskiego (1979-80-81) w modyfikacji własnej)

L/K	Wiek (lata)	CECHY BUDOWY CIAŁA							
		Wysokość ciała (cm)		Masa ciała (kg)		Obwód klatki piers. (cm)		Obwód głowy (cm)	
		DZ.	CH.	DZ.	CH.	DZ.	CH.	DZ.	CH.
1	1	75,0	77,4	9,9	10,5	46,7	47,8	45,6	47,1
2	2	86,0	88,4	12,5	13,3	49,9	50,8	47,7	49,4
3	3	95,2	96,2	14,7	15,4	51,7	52,6	49,1	50,6
4	4	101,8	103,0	17,3	16,7	52,6	54,0	50,0	51,4
5	5	109,2	110,6	19,0	19,6	53,8	55,5	50,6	51,9
6	6	116,4	116,9	21,6	21,4	55,9	57,3	51,1	52,3

* Przeciętne odchylenia standardowe wysokości ciała:

- dziewcząt w wieku 3-6 lat – 4,6 cm, a masy ciała – 2,3 kg
- chłopców w wieku 3-6 lat – 4,8 cm, a masy ciała – 2,4 kg

Wskaźniki rozwoju nie są wartościami stałymi, jednak pozwalają ustalić poziom rozwoju cech morfologicznych, których badanie nie sprawia żadnych trudności. W tym okresie życia należy brać również pod uwagę nie tylko pełne lata, ale też miesiące.

W wieku przedszkolnym w organizmach dziecięcych dokonują się liczne zmiany w strukturze budowy ciała, funkcji poszczególnych narządów, gruczołów dokrewnych aparatu ruchu, myśleniu, kojarzenia i zachowaniach. Dzieci w wieku 5-6 lat potrafią wykonywać złożone kombinacje ruchowe, dobrze biegać, skakać, rzucać z rozbiegu, często są już objęci opieką ze strony trenerów i instruktorów sportowych z zakresu pływania, tańca, gimnastyki artystycznej a nawet narciarstwa alpejskiego (zjazdy na krótkich nartach) i jazdy na rolkach. Dzieci potrafią kilka godzin przebywać na otwartej przestrzeni, biegać łącznie kilka kilometrów, w naturalny sposób regulując własnym wysiłkiem i wypoczynkiem.

To nie oznacza, że opiekunowie powinni być biernymi obserwatorami. Bardzo często dzieci popełniają wiele błędów podczas biegania, chodzenia, rzucania piłeczką. Korygować nieodpowiednie ruchy można poprzez propozycje ciekawych zabaw bieżnych, skocznych, rzutnych, rytmicznych, zwinnościowych itp. Zabawy ruchowe są atrakcyjnym środkiem dydaktycznym, a zarazem stymulatorem rozwoju cech fizycznych, psychicznych i społecznych.

Wśród wielu funkcji wychowania fizycznego; stymulatywnej, adaptacyjnej, kompensacyjnej, i korektywnej, ważną rolę należy przypisać funkcji prosomatycznej i prospołecznej.

Prosomatyczna funkcja wiąże się z pobudzaniem prawidłowego rozwoju biologicznego podopiecznych. Bardzo ważną rolę przypisuje się właściwemu rozwojowi postawy ciała.

Według Krystyny Jankowiak (1987) z postawą ciała już od momentu chodzenia, łączy się: *wystający, wypukły brzuch, znaczna lordoza lędźwiowa i prosta górna część tułowia, czasem nieznaczna kifoza piersiowa oraz lekki przykurcz zgięciowy stawów biodrowych i kolanowych*. Zdaniem wielu autorów, taka postawa ciała często utrzymuje się do końca wieku przedszkolnego. Badania dowodzą, że wystawianie brzucha, wyraźna lordoza lędźwiowa, utrzymuje się jeszcze u dzieci w okresie nauczania początkowego.

Znaczną skłonność do pogorszenia postawy obserwuje się u dzieci i młodzieży w okresie dużego skoku pokwitaniowego, a zwłaszcza w 12-13,5 roku życia dziewcząt i 13-15 lat życia chłopców. Dobór ćwiczeń fizycznych, stan zdrowia, niewłaściwa higiena życia, a nawet psychicznego w tej mierze ma dominujące znaczenie. Postawa ciała stabilizuje się około 18 roku życia kobiet i 22 roku życia mężczyzn.

Wiek 7-9 lat

Około siódmego roku życia stabilizuje się krzywizna szyjna (N. Wolański, 1975). Pozostałe krzywizny kręgosłupa nie są jeszcze w pełni ukształtowane.

Według wskaźników tempa wzrastania analizowanej populacji dochodzimy do wniosku, że niewielką przewagę w tej mierze mają chłopcy. Różnice nie są istotne w sensie statystycznym. Średni przyrost roczny wysokości ciała wynosi około 5-6 cm, a masy ciała około 2,5-3,2 kg. Układ kostny ze znaczną tkanką chrzęstną bardzo podatny jest na działania mechaniczno-fizyczne. Nauczyciel – wychowawca musi też wiedzieć, że zbytne obciążenia fizyczne wpływają nie tylko na przyspieszone kostnienia komórek kostnych, ale też na niepożądany nadmierny rozwój mięśni dziecka. W obu przypadkach nieumiejętne dozowanie wysiłkiem fizycznym może wpłynąć na zahamowanie rozwoju cech długościowych dziecka w procesie jego wzrastania. Wraz z rozwojem somatycznym dokonuje się rozwój psychiczny i motoryczny. Często specjaliści z dziedziny nauk przyrodniczo-medycznych i kultury fizycznej, okres życia człowiek pomiędzy 7 a 9 lat nazywają małym skokiem pokwitania, a okres 10-12 lat okresem stabilizacji rozwojowej, mającej za zadanie m.in. przygotowania się do czekającego trudnego okresu pokwitania (dużego skoku pokwitaniowego).

Tabela 2. Średnie wielkości wybranych cech budowy ciała dzieci w wieku 7-9 lat życia

(wg R. Trześniowski, R. Przewęda, 1989)

Lp.	Wiek (lata)	CHŁOPCY			DZIEWCZĘTA		
		wys. ciała (cm)	masa ciała (kg)	obwód klatki piers. (cm)	wys. ciała (cm)	masa ciała (kg)	obwód klatki piers. (cm)
1	7	123,3	24,8	59,3	122,7	23,9	57,8
2	8	129,1	27,9	62,0	127,0	26,2	59,9
3	9	134,2	30,5	63,4	133,7	29,3	62,2

* Przeciętne odchylenia standardowe wysokości ciała:

- chłopców w wieku 7-9 lat – 5,5 cm, a masy ciała – 4,0 kg
- dziewcząt w wieku 7-9 lat – 5,3 cm, a masy ciała – 4,3 kg

Wiek 10-12 lat

Wiek zmniejszonej dynamiki wzrastania. Duża harmonia rozwoju fizycznego powoduje warunki do osiągnięcia dobrych wyników w nauce umiejętności ruchowych, często skomplikowanych koordynacyjnie ćwiczeń ruchowych. Właściwy okres naboru do większości dyscyplin sportowych. Szkoła i każda placówka oświatowo-wychowawcza i opiekuńcza winna zadbać o stworzenie warunków jak najlepszego dostępu dzieci do uczestnictwa we wszelkich formach ruchowych. Ze wszech miar należy stwarzać warunki uczestnictwa dzieci w zajęciach na otwartej

przestrzeni (gry terenowe, atletyka terenowa), pływanie, taniec, gimnastyka i inne sporty z dostosowywaniem do wieku, płci, zdrowia, wydolności i sprawności. Około 10,5 roku życia u dziewcząt rozpoczyna się okres pokwitania, dojrzewania płciowego. Wraz z wejściem w okres dojrzewania często dochodzi do zmian zachowań motorycznych i osobowościowych dziewcząt i chłopców.

Tabela 3. Średnie wskaźniki rozwoju wybranych cech budowy ciała
(N. Wolański, 1989, [6])

Lp.	Wiek (lata)	CHŁOPCY			DZIEWCZĘTA		
		wys. ciała (cm)	masa ciała (kg)	obwód klatki piers. (cm)	wys. ciała (cm)	masa ciała (kg)	obwód klatki piers. (cm)
1	10	139,3	33,3	65,6	139,2	32,7	62,9
2	11	145,4	39,5	70,6	145,7	37,0	66,3
3	12	150,4	42,1	71,1	152,0	41,5	67,9

* Przeciętne odchylenia standardowe wysokości ciała:

- chłopców w wieku 10-12 lat – 6,2 cm, a masy ciała – 5,7 kg
- dziewcząt w wieku 10-12 lat – 6,6 cm, a masy ciała – 6,4 kg

Wiek 13-15 lat

Okres burzliwego rozwoju fizycznego, psychicznego i motorycznego. Pojawiają się problemy z odpornością systemu nerwowego, a zatem i koncentracji oraz koordynacji ruchowej. Względna równowaga organizmu z poprzedniego wieku zostaje zachwiana przez zwiększoną działalność gruczołów dokrewnych (układu podwzgórzowo-przysadkowego, tarczycy, gruczołów płciowych i grasicy).

Duży skok pokwitaniowy cechuje się dynamicznym wzrastaniem każdego elementu kostnego i mięśniowego organizmów dziewcząt i chłopców. Występują przypadki wzmoczonego wzrastania w późniejszych latach, tj. do okresu 16 roku życia dziewcząt i około 18 roku życia chłopców.

Gradient dynamiki wzrastania przebiega w kolejności: kończyny dolne, szerokość bioder i klatki piersiowej, najpóźniej tułów i długość głowy z szyją. Około jednego roku po skoku pokwitaniowym (dużym) zwiększa się masa organizmu. U dziewcząt uprawiających sporty od (ok. 10 roku życia), przeciętnie o 1,5-2 lat później pojawia się pierwsza menarche. Powrót do równowagi motorycznej następuje u dziewcząt w wieku 13,5-14,5 lat a u chłopców 15-16,5 lat życia.

Osobnicy, którzy poddawani byli systematycznym treningom ruchowym lepiej znoszą niedogodności dużego skoku pokwitaniowego.

Tabela 4. Średnie wskaźniki wybranych cech budowy ciała (1989) [6]

Lp.	Wiek (lata)	CHŁOPCY			DZIEWCZĘTA		
		wys. ciała (cm)	masa ciała (kg)	obwód klatki piers. (cm)	wys. ciała (cm)	masa ciała (kg)	obwód klatki piers. (cm)
1	13	158,0	46,8	73,9	156,8	46,5	69,8
2	14	162,8	51,8	76,4	160,1	50,7	72,6
3	15	171,1	60,0	81,0	162,3	54,9	72,8

* Przeciętne odchylenia standardowe wysokości ciała:

– chłopców w wieku 13-15 lat – 9,4 cm, a masy ciała – 9,5 kg

– dziewcząt w wieku 13-15 lat – 6,3 cm, a masy ciała – 7,6 kg

U płci żeńskiej często po okresie pokwitania znaczna część zdolności motorycznych kończy swój naturalny rozwój. U chłopców część zdolności motorycznych (wytrzymałość, moc) rozwija się nadal po okresie pokwitania. (R. Przewęda 1995)

Pełna stabilizacja rozwoju fizycznego i psychicznego występuje u kobiet ok. 18-20 roku życia, a u mężczyzn 22-24 roku życia. Natomiast stabilizacja motoryczna u mężczyzn następuje w wieku 20-35 roku życia.

Przeciętny mężczyzna 50-letni posiada 80% wydolności fizycznej 25-latką, 60 letni – 60-65%, a 75 latek – 50%. (R. Przewęda 1995)

Tabela 5. Średnie wskaźniki wybranych cech budowy ciała mężczyzn i kobiet w wieku 16-19 lat (1989), [6]

Lp.	Wiek (lata)	MĘŻCZYŹNI			KOBIEТЫ		
		wys. ciała (cm)	masa ciała (kg)	obwód klatki piers. (cm)	wys. ciała (cm)	masa ciała (kg)	obwód klatki piers. (cm)
1	16	175,1	63,4	82,2	163,5	55,7	73,6
2	17	176,2	67,4	85,3	164,3	57,4	74,1
3	18	178,5	68,8	86,6	164,8	58,9	75,4
4	19	178,6	68,9	86,4	164,9	58,8	74,8

* Przeciętne odchylenia standardowe wysokości ciała:

– mężczyzn wieku 16-19 lat – 6,0 cm, a masy ciała – 7,5 kg

– kobiet w wieku 16-19 lat – 6,2 cm, a masy ciała – 6,6 kg

Wychowanie fizyczne przebiega od poczęcia do kresu życia. Jednak największa intensywność zamierzonego oddziaływania na rozwój człowieka, ma miejsce w systemie instytucjonalnego kształcenia, tj. w szkołach i uczelniach.

Polecam literaturę:

1. Chrzewski J., Łaska-Mierzejewska T., Piechaczyk H., Skibińska A.: *Zarys antropologii*. Warszawa 1993.
2. Malinowski A., Strzałko J.: *Antropologia*. Warszawa-Poznań 1985.
3. Przewęda R.: *Rozwój somatyczny i motoryczny*. Warszawa 1973.
4. Przewęda R.: *Sport dla wszystkich*. Warszawa 1995.
5. Wolański N.: *Rozwój biologiczny człowieka*. Warszawa 1983.
6. Wolański N., Koziół R.: *Ocena rozwoju dziecka w zdrowiu i chorobie*. Wrocław-Warszawa 1987.
7. *Korektywa młodzieży szkolnej*. Warszawa 1977.
8. Malinowska K.: *Kinezyterapia*. Warszawa 1985.

2. Wychowanie fizyczne na drodze do humanistycznej koncepcji i kształtowania osobowości w kontekście troski o ciało

Już w dziejach starożytnej Grecji ćwiczenia fizyczne stały się niezbędnym środkiem kształtowania piękna ciała ludzkiego, jego wychowania moralnego, estetycznego i obywatelskiego. Od ok. VI wieku p.n.e. w szkołach istniał zwyczaj upowszechniania imion uczniów, którzy wyróżniali się wynikami w matematyce, muzyce, deklamacji, poezji oraz zawodach sportowych.

Wszystko co dotyczyło aktywności ruchowej swój początek miało w uczestnictwie w zabawach i grach ruchowych. Młodzi Hellenowie już od 7 roku życia ćwiczyli pod kierunkiem nauczycieli (gimnastów) i instruktorów (paidotribów). Wielką rolę odgrywały palestry, w których przez pierwsze trzy lata chłopcy uczestniczyli w zabawach i różnych formach ćwiczeń fizycznych. Uczyli się również czytać i pisać.

Gimnazjony służyły nie tylko celom sportowym, ale zdrowotnym, rozrywkowym oraz nauce, gdzie uczeni mogli wygłaszać publiczne wykłady, dysputy i czytać swe dzieła.

Źródłowe dane informują nas, że w czasach starożytnej Grecji pojęcie miana miasta związane było również z tym, czy dana miejscowość posiadała gimnazjon i teatr. Natomiast mianem niezdarzy i nieuka określano tych młodzieńców, którzy nie umieli pływać i czytać. Jak się okazało starożytna Grecja była też kolebką igrzysk olimpijskich, a za ich początek przyjęto 776 r. p.n.e.

Zwycięzcy olimpijscy cieszyli się wielkim szacunkiem, często rodzima ludność, a nawet wrogowie, widzieli w nich ulubieńców bogów lub samego boga opiekującego się daną dyscypliną sportu. Bliższy współczesnym czasom był system ateński niż spartański.

Spartanka odsyłając syna do boju z wrogami mówiła „wróć z tarczą lub na tarczy”. Twardość charakteru przesycona nienawiścią do wroga i bezwzględność, przestrzeganie zasad wpajane były przez cały okres szkolenia. Współczesne po-

kolenia dzieli ponad trzydzieści stuleci od omawianego okresu. Jakość postępowania uległa diametralnym zmianom i często wychowawcy i rodzice narzekają na znaczący brak respektu młodych pokoleń dla ustalonych norm i zasad postępowania w rodzinie, szkole i środowisku społecznym.

Nieco odmiennie przebiegało wychowanie rzymskie nastawione wyłącznie na pielęgnację ciała, walki gladiatorów i osiągania maksymalnej wydolności organizmu, zdolnego do pokonywania przeciwnika w boju i walce sportowej.

Postępowa myśl w dziedzinie kultury fizycznej dała swój wyraz we Włoszech (XV w.). Zajęcia ruchowe zaczęły spełniać rolę środka wychowawczego. Wieloaspektowe wartości ćwiczeń fizycznych jak i kształcenie sprawności, wyrabianie wartości estetycznych, użytecznych, hedonistycznych (przeżywania piękna ruchu), wartości leczniczych i wychowawczych.

Trudno pominąć wpływu w polskiej myśli o wychowaniu fizycznym na rozwój kultury fizycznej w Europie. W tej mierze złotymi zgłoskami zapisał się wiek XVIII. Komisja Edukacji Narodowej (1773-1794) w opinii historyków była pierwszym ministerstwem oświaty, była pierwszą instytucją, która ustawowo wprowadziła obowiązkowe wychowanie fizyczne do szkół. Ustawa KEN z 1783 roku w swoim rozdziale pt. „Edukacja Fizyczna” w nowatorski sposób ujęła kwestie związane z fizycznym, motorycznym, zdrowotnym, higienicznym i moralno-obywatelskim wychowaniem dzieci i młodzieży. Zajęcia wychowania fizycznego stanowiły połowę tygodniowego wymiaru zajęć szkolnych.

Jakże bliskie obecnym poglądom jest brzmienie wstępu do wyżej wymienionej ustawy. *Nieprzerwana ośnowa starań około dziecięcia od pierwszych jego życia początków, około zdrowia, czerstwości i sił jego, starań stosowanych do pomnażającego się wieku, a zawsze za cel mających uczynić człowieka szczęśliwym i do wykonania powinności zdolnym – takowa ośnowa starań jest edukacją fizyczną.*

Już wówczas wychowanie fizyczne uważano za proces towarzyszący człowiekowi, od jego poczęcia do kresu życia.

Na uwagę zasługuje pionierska realizacja postanowień KEN w zakresie wychowania fizycznego przez Tadeusza Czackiego – założyciela liceum w Krzemieńcu (1805-1830). W owym Liceum po raz pierwszy w Polsce zatrudniono nauczyciela wychowania fizycznego i lekarza szkolnego. Można ubolewać, że tak mądre poczynania T. Czackiego nie mają przełożenia na obecną ochronę zdrowia dzieci, młodzieży i nauczycieli. Jak wiemy w Polsce w 1991 roku zlikwidowano instytucję lekarza na terenie szkoły, a w dużej mierze też średniego personelu medycznego.

Spodziewać się należy, że wzrastający odsetek dzieci i młodzieży z dysfunkcjami rozwojowymi, a zwłaszcza nabytymi, skłoni władze naszego państwa do przywrócenia szkołom i placówkom opiekuńczo-wychowawczym instytucji lekarza. Fakt zwiększającej się liczby zajęć wychowania fizycznego w tygodniowym wymiarze zajęć szkolnych również zmusza do wzmożonej kontroli lekarskiej.

Najnowocześniejsze spojrzenia na wychowanie fizyczne w systemie wychowania i kształcenia. Współcześnie, kulturę fizyczną wraz z jej wszystkimi składowymi zaliczono do integralnej części kultury społeczeństwa (Ustawa o kulturze fizycznej z 18 stycznia 1996 wraz z późniejszymi zmianami). Do jej fundamentalnej części zaliczono wychowanie fizyczne.

W odróżnieniu do dawniejszego pojmowania wychowania fizycznego (jeszcze do końca lat siedemdziesiątych XX w.) obecnie wiodącą rolę zajęć wychowania fizycznego jest kształtowanie postaw, nastawień i motywacji do uczestnictwa dzieci, młodzieży i dorosłych w różnych formach aktywności ruchowej. Ukształtowanie postawy wobec rozwoju, ciała i umysłu, zdrowia, piękna budowy ciała, sprawności fizycznej, samokształcenia i aspiracji są motorem napędowym wychowania fizycznego jako wychowania o dbałości o ciało (H. Grabowski, 1997). Zatem wychowawca fizyczny winien zadbać najpierw o dyspozycje kierunkowe (osobowościowe), a następnie o fizyczno-mechaniczne oddziaływanie w procesie wychowania fizycznego podopiecznych.

Należy jednak wychowanie fizyczne pojmować szeroko ze wszystkimi dobrodziejstwami wychowania zdrowotnego z uwzględnieniem bezpieczeństwa, aktywności i wypoczynku, higieny, pożywienia, przeżywania emocji, przyjaźni i umiejętności współuczestnictwa w działaniu. Musimy wreszcie umieć poprzez wychowanie fizyczne wychowywać w kulturze fizycznej, do kultury fizycznej i przez kulturę fizyczną. Hasła te będą miały lepszy wymiar wartości dla człowieka, jeśli każdy z nas będzie świadomy potrzeby uczestnictwa w różnych formach aktywności ruchowej po zakończeniu instytucjonalnego kształcenia, czyli będzie mógł się samorealizować. (M. Demel, Ł. Zuchora – za W. Osiński, 2002).

Zalecana literatura:

1. Bielski J.: *Życie jest ruchem*. Warszawa 1996.
2. Cendrowski Z.: *Będę żył 107 lat*. Warszawa 1996.
3. Demel M.: *Propedeutyka wychowania fizycznego*. Warszawa 1965.
4. Grabowski H.: *Teoria fizycznej edukacji*. Warszawa 1997.
5. Ferens W., Wroczyński R.: *Rozwój kultury fizycznej w okresie Odrodzenia i Oświecenia*. Wrocław – Warszawa 1964.
6. Osiński W.: *Zarys wychowania fizycznego*. Poznań 2002.
7. Osiński W.: *Antropomotoryka*. Poznań 2000.
8. Szopa J., Mleczko E., Żak St.: *Podstawy antropomotoryki*. Kraków 1999.
9. Szanin J.: *Mity i ludzie Olimpi*. Warszawa 1989.

Marian Michalski

WYBRANE METODY I FORMY STOSOWANE W ZAJĘCIACH WYCHOWANIA FIZYCZNEGO

Wychowanie fizyczne jest bardzo istotnym czynnikiem decydującym o wszechstronnym rozwoju fizycznym oraz osobowości wychowanków. Stawia ono za cel nie tylko utrzymanie zdrowia, doskonalenie rozwoju fizycznego, sprawności, też sprzyja rozwojowi psychiki. Wielorakość zadań stawianych przed tak ważnym działem kształcenia ogólnego zmusza nauczycieli, opiekunów-wychowawców dzieci i młodzieży do znalezienia odpowiednich dróg, środków i sposobów przy pomocy, których można dojść do opanowania umiejętności nawyków ruchowych, jak też zdobycia pewnego zakresu wiadomości.

Do uzyskania zamierzonych sukcesów dydaktyczno-wychowawczych pomocne są metody i formy stosowane w zajęciach wychowania fizycznego.

Spśród wielu sformułowań dotyczących metod dokonywanych przez teoretyków wychowania fizycznego najbardziej przekonujące jest określenie Stanisława Strzyżewskiego który mówi, iż metody to „sposoby stawiania uczniów w sytuacjach zadaniowych, w których uczniowie pod kierunkiem nauczyciela dokonują zmian w strukturze własnego ciała i jego funkcji, zdobywając wiadomości, umiejętności i nawyki w zakresie kultury fizycznej oraz kształtującą pozytywną postawę wobec niej.

Posiadana wiedza opiekuna-wychowawcy w zakresie metodologii prowadzenia zajęć wychowania fizycznego pozwala na osiągnięcie wymiernych wyników dydaktyczno-wychowawczych. Poza wiedzą, doświadczeniem wychowawcy bardzo istotnym zagadnieniem jest aktywny stosunek wychowanków do zajęć oraz odpowiednia baza, możliwość zastosowania środków takich jak przyrządy, przybory, sprzęt sportowy, instrumenty muzyczne itp. W zależności od celu zajęć należy dobierać odpowiednie środki, organizację oraz formy i metody. Możliwości doboru metod nauczania aktualnie są szerokie.

Ogólny dobór metod nauczania w zakresie zajęć jest zależny z kim są prowadzenie zajęcia, od tego jaki cel chcemy osiągnąć. Podział metod przedstawia się następująco:

Metody przekazywania wiedzy

Metody kształtowania postaw prosumatycznych

Metody realizacji zadań ruchowych

Metody kształtowania zdolności motorycznych

Metody kształtowania wydolności i odporności organizmu

Metody kształtowania postawy ciała

Opiekuna-wychowawcę pracującego w placówkach opiekuńczo-wychowawczych najczęściej nie będącego profesjonalnie wykształconego w kierunku wychowania fizycznego powinny dotyczyć w szczególności metody przekazywania wiedzy o kulturze fizycznej oraz metody pozwalające w prawidłowym prowadzeniu zajęć mających na celu rozwój somatyczny wychowanków oraz realizację zadań w różnych rodzajach aktywności ruchowej.

I Metody przekazywania i zdobywania wiedzy.

Warunkiem kształtowania się pozytywnej postawy wychowanków wobec kultury fizycznej jest zasób wiadomości o tym tak ważnym dziale kultury ogólnej. Wychowawca powinien orientować się, w jaki sposób należy młodzieży przekazywać wiadomości oraz stworzyć warunki do samodzielnego ich zdobywania.

Do najczęściej stosowanych metod w tym zakresie należą: pokaz, opowiadanie, wykład, pogadankę, dyskusję.

Pokaz stanowi ważną rolę z chwilą przyswajania przez ćwiczących nowych wiadomości, ćwiczeń praktycznych, daje szansę odpowiedniego zrozumienia ruchu, czynności, zjawiska. Najczęściej stosowany jest tzw. „żywy pokaz ruchu” w tempie w normalnym lub zwolnionym. Wiadomości mogą być przekazane przy pomocy modeli, obrazów, tablic, filmów video, schematów, programów komputerowych i innych pomocy audiowizualnych.

Opowiadanie. Ta metoda ma za zadanie zaznajomienie wychowanków z tematyką kultury fizycznej w formie słownego opisu. Opis ten winien być jasny, zrozumiały podany w precyzyjny sposób przemawiający do wyobraźni słuchaczy.

- Przykłady tematów opowiadania.
- Jakie były początki sportu?
- Powstanie olimpiad nowożytnych.
- Jak stać się mistrzem w sporcie.
- Znaczenie wf dla rozwoju fizycznego wychowanków.

Wykład. Jest to forma przekazywania wiedzy w sytuacjach niemożliwości prowadzenia zajęć z powodu braku bazy sportowej lub też niekorzystnej pogody. Przedmiotem wykładu jest opis zjawisk, czynności – procesów opartych na podbudowie naukowej. Prowadzenie wykładu wymaga od wychowawcy odpowiedniego merytorycznego przygotowania

Przykładowa tematyka wykładów:

- Zasady i normy prawidłowego odżywiania.
- Higiena i bezpieczeństwo na zajęciach w-f.
- Problemy nikotynizmu, alkoholu i narkomanii wśród młodzieży.
- Zasady fair play w sporcie i życiu codziennym.

Pogadanka jest formą, w której zarówno wychowawca jak też słuchacze są aktywni uczestnicząc w rozmowie zadając i odpowiadając na pytania.

Przykładowa tematyka pogadanki:

- Mój ideał sportowca.
- Jak można osiągnąć wyniki w sporcie.
- Sposoby wykorzystania czasu wolnego.
- Igrzyska olimpijskie – świętem sportu.

Dyskusja to jedna z aktywizujących metod nauczania-uczenia się, której istota polega na zorganizowanej wymianie myśli i poglądów wychowanków na dany temat. Dyskusja to sztuka wyrażania swojego zdania, argumentacji i powinna być w przemyślany sposób dobrana do celu jaki chcemy osiągnąć.

Przykładowa tematyka do dyskusji.

- Doping w sporcie.
- Miejsce w-fu w programie nauczania szkolnego.
- Jak utrzymać wszechstronną aktywność fizyczną?
- Zdrowy styl życia.

II Metody nauczania wychowania fizycznego

Pośród wielu metod proponowanych przez różnych autorów wymienić należy te, które zostały zweryfikowane przez praktykę szkolną, a są nimi metody wg. S. Strzewishskiego. Autor dokonał systematyki metod wychowania fizycznego jako sposobów realizacji zadań, które podzielił na trzy grupy:

- zadań ściśle określonych wymagających od wychowawcy pewnego nadzoru,
- zadań częściowo określonych, które ćwiczący mogą wykonać częściowo samodzielnie,
- zadania problemowe realizowane dzięki inwencji wychowanków.

Powyższe zadania mogą być realizowane poprzez zastosowanie różnych metod.

Zadania ściśle określone realizowane są przez metody reproduktywne (odtwórcze). Klasyczną metodą odtwórczą jest metoda naśladowcza ścisła, która charakteryzuje się wiernym odtwarzaniem oraz wiernym powtarzaniem ćwiczeń. Czynności wychowawcy polegają na prezentacji, omówieniu ćwiczeń, korygowaniu błędów oraz ubezpieczaniu i ocenianiu.

Metoda zadaniowa ścisła polega na stawianiu uczniów w sytuacjach zadaniowych, uświadomieniu wychowanków o stanie wiedzy i umiejętności oraz określeniu celu, do jakiego zdążamy. Metoda ta jest stosowana w realizacji zadań przy opanowaniu techniki ruchu, rozwoju sprawności motorycznej czy też korekcji postawy.

Metoda programowego uczenia się opiera się na dochodzeniu do opanowania umiejętności ruchowych na podstawie opracowanego programu, planu indywidualnego. Rola prowadzącego polega na demonstracji, ocenianiu oraz stosowaniu środków audiowizualnych podnoszących wartości poznawcze zajęć.

Zadania częściowo określone realizowane są przez **metody zabawowo naśladowcze** polegające na naśladowaniu określonych przedmiotów, zjawisk, ruchów zwierząt, czynności zawodowych człowieka (wiatr, skoki zająca, praca drwala, dyrygenta itp.).

Metoda zabawowo-klasyczna związana jest z organizacją zabaw i gier ruchowych. Podstawową zasadą tej metody jest podana fabuła i przepisy zwykle proste i dostosowane do poziomu rozwoju psychicznego ćwiczących dzieci.

Metoda bezpośredniej celowości ruchu polega na przyjęciu odpowiedniej pozycji wyjściowej, a następnie danie polecenia i wykonanie ruchu z góry przewidzianym celem bezpośrednim. Zadania wykonywane w ramach tej metody winny być z użyciem przyborów takich jak piłeczki, krążki, maczugi, szarfy, skakanki itp., które pomagają w koncentracji uwagi ćwiczącego.

Metoda programowego usprawniania się najczęściej realizowana jest poprzez „ścieżkę zdrowia”. Ścieżka zdrowia to specjalnie wytyczona trasa wg. programu i wyposażona w zestaw urządzeń do ćwiczeń oraz informacji o sposobie wykonywania ćwiczeń.

Zadania wymagające inwencji twórczej realizowane są za pomocą **metod ruchowej ekspresji twórczej** oraz gimnastyki twórczej Rudolfa Labana.

Obie te metody polegają na wykonaniu zadań przez ćwiczących wg. własnej koncepcji. W metodach tych uwzględnia się łączenie ruchu z muzyką, taniec, ćwiczenia muzyczno-ruchowe, opowieść ruchową i improwizację ruchową.

Metody te dają okazję do przeżywania, kształtują zmysł estetyczny, kulturę ruchu, a jednocześnie uatrakcyjniają i intensyfikują zajęcia wychowania fizycznego.

Ważną rzeczą w prowadzeniu zajęć tymi metodami jest wprowadzenie przyrządów, przyborów, które poszerzają możliwości ruchowe ćwiczących.

Formy prowadzenia zajęć wychowania fizycznego

W metodologii prowadzenia zajęć wychowania fizycznego rozróżnia się trzy rodzaje form:

- formy podziału ćwiczących na zajęciach wf.
- formy porządkowe
- formy prowadzenia zajęć

Wszystkie one dotyczą organizacji, porządku oraz realizacji zadań na zajęciach wf.

Formy podziału uczniów polegają na tworzeniu zastępów stałych w ilości 4-6 ćwiczących na dłuższy okres, zastępów sprawnościowych w których młodzież charakteryzuje się podobną sprawnością oraz zastępami sprawnościowymi zmiennymi w zależności od stopnia zaawansowania sprawnościowego wychowanków jak też od nauczanej dyscypliny sportu.

Formy porządkowe. Znajomość tych form pozwala prowadzącemu zajęcia na optymalne wykorzystanie przestrzeni na boiskach, salach gimnastycznych, czy też w terenie, na których prowadzone są zajęcia.

Podstawowe ustawienia: szereg, rząd, dwuszereg, szyk marszowy. Ustawienia ćwiczebne: gromadka, uliczka, koło, półkoło, czworobok, rozsyпка, kolumna ćwiczebna. Elementy musztry: zwroty w miejscu i w marszu, odliczanie, marsz.

Formy prowadzenia zajęć pomocne są w prawidłowym przebiegu ćwiczeń, dobrej organizacji i korelują z metodami realizacji zadań.

Wyróżniamy następujące formy:

- forma frontalna,
- forma w zespołach,
- forma stacyjna,
- forma obwodu stacyjnego,
- forma indywidualna.

Forma frontalna występuje wtedy, gdy wychowankowie wykonują zadania – ćwiczenia ogólnorozwojowe w tym samym czasie będąc ustawieni w kolumnie ćwiczebnej dostosowanej do ilości ćwiczących oraz do miejsca ćwiczeń – trójkowa, czwórkowa, tzw. „szachownica”.

Forma w zespołach ma zastosowanie w nauczaniu ćwiczeń w różnych dyscyplinach sportu, a szczególnie w gimnastyce, grach zespołowych i zabawach ruchowych. Ćwiczenia w tej formie polegają na wykonywaniu zadań o różnym charakterze w kilku zespołach, przy czym każdy z ćwiczących po wykonaniu zadania wraca do swego zespołu i czeka na swoją kolej do wykonania tego samego zadania.

Forma stacyjna jest atrakcyjnym sposobem zajęć mającym na celu intensyfikację zajęć i polega na wykonaniu ćwiczeń „strumieniem” na wielu stacjach, które tworzą obwód stacyjny.

Forma obwodu stacyjnego służy doskonaleniu takich cech motorycznych jak siła, wytrzymałość, koordynacja, oraz różnych technik nauczania dyscyplin sportowych. Organizacyjnie forma ta polega na pracy ćwiczących w grupach na stanowiskach wykonujących określoną liczbę powtórzeń w oznaczonym przez prowadzącego czasie, po którym następuje zmiana poszczególnych stacji.

Forma indywidualna występuje wtedy, gdy każdy członek zespołu ćwiczącego indywidualnie wykonuje wg właściwej koncepcji zadania ogólnorozwojowe problemowe, treningowe lub korekcyjne. Do wykonania powyższych zadań ćwiczący powinien posiadać sprzęt, przyrządy, przybory.

Organizacja imprez rekreacyjno-sportowych

Realizacja programu wychowania fizycznego w placówkach opiekuńczo-wychowawczych powinna przebiegać w różnych formach organizacyjnych.

Poza planowymi zajęciami wychowania fizycznego ważną rolę należy przypisać imprezom rekreacyjnym, sportowym i turystycznym. Dają one młodzieży wiele radości, wyzwalają energię, zapał i są wartościowym czynnikiem aktywizującym we współ-

działaniu i współzawodnictwie. Charakter imprez zależy od posiadanej bazy, lokalizacji placówki, tradycji, zainteresowań wychowanków, jak też od dykcji i kadry wychowawczej. Do najczęściej spotykanych imprez należy zaliczyć:

- W zakresie sportu – mistrzostw placówki w grach zespołowych, tenisie stołowym, wybranych konkurencjach lekkoatletycznych, biegach przełajowych;
- W zakresie rekreacji – festyny, z programem gier i zabaw, tańców, ćwiczeń muzyczno-ruchowych, prostych form aktywności ruchowej;
- W zakresie turystyki – wycieczki różnych rodzajów, rajdy.

Powyższe imprezy mogą być organizowane pod hasłami „Dnia sportu”, „Dnia dziecka”, „Dnia piłkarza”, pamięci patrona placówki itd. Mogą też mieć charakter imprez wewnątrz placówki, jak też współzawodnictwa z innymi placówkami opiekuńczo-wychowawczymi i oświatowymi. Wszystkie wymienione imprezy prezentują różne cele i formy, stąd też wymagają od opiekunów umiejętnego działania organizatorskiego.

W organizacji każdej imprezy wyróżnia się trzy etapy różniące się między sobą charakterem i rodzajem prac.

I etap. Przygotowanie imprezy

Od tego etapu zależy powodzenie całej imprezy i polega na zrealizowaniu zadań:

- podjęcie decyzji o organizacji imprezy,
- określenie koncepcji, charakteru, zasięgu i terminu zawodów,
- powołanie komitetu organizacyjnego,
- opracowanie regulaminu,
- skonstruowanie programu minutowego,
- opracowanie scenariusza otwarcia i zamknięcia imprezy,
- opracowanie preliminarza wydatków,
- promocję imprezy w placówce i środowisku (plakaty, ogłoszenia, informacje prasowe, zaproszenia itp.),
- zabezpieczenie sprzętu i urządzeń sportowych,
- pozyskanie wsparcia finansowego,
- organizacja służby sanitarnej.

II etap. Realizacja imprezy

W tej fazie organizatorzy powinni być konsekwentni w realizacji zadań wynikających ze scenariusza imprezy. Zakres czynności nadzorowanych przez organizatorów imprezy powinien zamykać się w działaniach:

- uroczyste otwarcie imprezy,
- koordynowanie postanowień regulaminowych,
- prowadzenie na bieżąco informacji,
- prowadzenie dokumentacji w postaci protokołów, tabel wyników,
- zabezpieczenie w sprzęt, urządzenia sportowe,
- uroczyste podsumowanie – zakończenie połączone z rozdaniem dyplomów pucharów, nagród rzeczowych.

III etap. Zakończenie zawodów

Etap ten zawiera czynności:

- uporządkowanie dokumentacji i komunikatów,
- sprzątnięcie i uporządkowanie miejsca zawodów,
- dokonanie analizy przebiegu zawodów oraz ocena strony organizacyjnej,
- sporządzenie końcowego komunikatu.

Regulamin imprezy - zasady opracowania

Jednym z najważniejszych dokumentów przygotowywanej imprezy jest regulamin. Ogólna koncepcja zawodów jest podstawą do ułożenia regulaminu. Regulamin jest dokumentem normującym działalność organizatorów i postępowania uczestników zawodów, określa współdziałanie tych że oraz podaje zasady współzawodnictwa.

Treść regulaminu

1. Nazwa imprezy.
2. Cel imprezy (popularyzacja sportu, wyłonienie mistrza integracja środowiska, upamiętnienie znanej postaci – memoriał, eliminacje do mistrzostw).
3. Termin i miejsce. W tym punkcie należy wymienić dokładnie datę, godzinę, czas trwania oraz pełne brzmienie miejsca lub adresu imprezy
4. Kierownictwo – punkt ten zawiera nazwę placówki lub nazwisko organizatora z podaniem dokładnych danych typu adres, telefon, fax.
5. Uczestnictwo. Jest to bardzo ważny punkt, który określa przedział wiekowy, płeć, przynależność do placówki, poziom sportowy upoważnionych do udziału w imprezie.
6. Zgłoszenia do zawodów. W tym przedziale regulaminu określa się termin zgłoszeń do zawodów na odpowiedniej dokumentacji.
7. Program imprezy zawiera pełen zestaw konkurencji, zabaw, konkursów jak też kolejność i czas odbywania. Rozróżnia się dwa rodzaje programów. Jeden, który zawiera informacje o uczestnikach i zestaw konkurencji, który podaje ogólne ramy czasowe zwany jest programem ramowym. Drugi, zwany programem szczegółowym opiera się na programie minutowym, który określa dokładnie przebieg imprezy.
8. Sposób przeprowadzenia imprezy daje obraz przebiegu zmagania uczestników, sposobu ustalania wyników, jak też określa punktację końcową współzawodnictwa zespołowego i indywidualnego.
9. Zasady finansowania określają rozmiary kosztów ponoszonych przez organizatorów oraz zaproszone zespoły młodzieży z innych placówek.
10. Nagrody – ten punkt regulaminu uszczegóławia ilość i rodzaj nagród, które będą przyznane z podziałem na poszczególne miejsca.
11. Sprawozdawczość. Każda impreza powinna mieć odbicie w końcowym komunikacie, materiałach propagandowych sprawozdaniu komitetu organizacyjnego, zapisach kronikarskich, gazetkach, materiale zdjęciowym.

W celu sprawnego przygotowania i przeprowadzenia imprezy powinien być powołany komitet, który wyłania ze swego składu trzy komisje.

- organizacyjno-propagandowa,
- sportowa,
- finansowo-gospodarcza.

Zakres czynności poszczególnych komisji zależy od charakteru imprezy, ilości uczestników rodzaju dyscyplin sportowo-rekreacyjnych.

Podstawowe **czynności komisji organizacyjno-propagandowej polegają na:**

- promocji imprezy,
- wykonanie elementów dekoracyjnych nawiązujących do charakteru imprezy,
- przygotowanie nagród, dyplomów,
- opracowanie scenariusza imprez ze szczególnym szkicem otwarcia i zakończenia imprezy – zawodów,
- zadbanie o stronę informacyjną w trakcie imprezy (spiker, tablice wyników, plansze),
- opracowanie programu pobytu gości,
- wykonanie sprawozdania końcowego z przeprowadzonej imprezy.

W ramach pracy **komisji sportowej** występują czynności:

- opracowanie regulaminu,
- opracowanie programu minutowego,
- przygotowanie obiektów, urządzeń i sprzętu,
- przygotowanie protokołów,
- zorganizowanie sekretariatu i obsługi technicznej,
- zapewnienie opieki lekarskiej,
- regulowanie spraw spornych i dbanie o prawidłowy przebieg imprezy zgodnie z regulaminem i programem minutowym.

Bardzo ważną rolę odgrywa **komisja finansowo-gospodarcza**, która ma kompetencje w zakresie:

- opracowania preliminarza finansowego,
- zabezpieczenie wyżywienia i noclegów,
- zorganizowanie transportu,
- zapewnienie odpowiednich warunków higieniczno-sanitarnych,
- zorganizowanie imprez towarzyszących.

Wychowawcy podejmujący się organizacji imprez sportowo-rekreacyjnych powinni przywiązywać wielką wagę do dobrej organizacji i wiedzieć, iż tylko fachowość, dobrze zaplanowane i przeprowadzone przedsięwzięcia są dobrą promocją wychowania fizycznego i sportu wśród wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych.

Literatura zalecana

1. Barankiewicz J.: *Poradnik nauczyciela w-f*. Kalisz 1992.
2. Barankiewicz J.: *Leksykon w-f i sportu szkolnego*. W-wa 1995.
3. Bielski J.: *Życie jest ruchem*. W-wa 1996.
4. Cendrowski Z.: *Poradnik młodzieżowego organizatora sportu*. W-wa 1985.
5. Cendrowski Z.: *Przewodnik innym*. W-wa 1997.
6. Grabowski H.: *Teoria fizycznej edukacji*. W-wa 1997.
7. Osiński W.: *Teoria wychowania fizycznego*. Poznań 1993.
8. Strzyżewski S.: *Proces wf w kulturze fizycznej*. W-wa 1993.

Andrzej Błachno

KRAJOZNAWSTWO I TURYSTYKA W PLACÓWKACH OPIEKUŃCZO WYCHOWAWCZYCH

Problemy związane z racjonalną organizacją czasu wolnego dzieci i młodzieży są przedmiotem badań pedagogów społecznych. Pytanie, w jaki sposób i przy spełnieniu jakich warunków należy zagospodarować czas wolny dzieci i młodzieży, aby przyniósł pożądane efekty z wychowawczego punktu widzenia – jest pytaniem stale otwartym.

Przed wychowawcami pojawił się problem wychowania do wolnego czasu, to znaczy kształtowania samodzielnego wychowanków umiejętności samodzielnego wykorzystania czasu wolnego w sposób wszechstronnie rozwijający osobowość, kształcający, rozwijający aktywność i trwale zainteresowania.

Czynność, jaką uczeń podejmuje w czasie wolnym, może zapewnić odpoczynek, rozrywkę, rozwój osobisty.

Wychowawca powinien starać się poznać wszechstronnie wychowanka, ująć każde zajęcia jako nieodłączną część całodziennych i wszechstronnych przeżyć ucznia, ponieważ aktywność wychowanków jest podstawowym czynnikiem rozwoju ich osobowości.

Placówka powinna dać smak nauki, a wówczas dziecko wyniesie ten smak poza bramę placówki i z przyjemnością włączy tę pożyteczną pasję do własnego czasu wolnego. Po wtóre powinna przysposobić dzieci do wysiłku, gdyż wtedy wychowamy ludzi zdolnych do aktywnego udziału w kulturze – nie tylko do konsumpcji.¹

Czynności wychowanka podejmowane przez niego w czasie wolnym mają znaczenie społeczne, gdyż w okresie wolnym od pracy człowiek kulturować może zdolności ciała i umysłu, uzupełniać i doskonalić wykształcenie i wiedzę, korzystać z wytworów kultury, uczestniczyć dobrowolnie i bezinteresownie w różnych formach działalności społecznej, co w konsekwencji kształtuje nie tylko postawę

człowieka wobec życia, ale wpływa też na formy zbiorowego współżycia. Człowiekowi przygotowanemu do kulturalnego i pożytecznego spędzania wolnego czasu obce są konflikty płynące z braku umiejętności współżycia z ludźmi, a energia i żywotność znajdują ujście w różnorodnej działalności, której wartość podkreśla jeszcze świadomy i osobisty wybór.²

Organizacja i sposób wypełniania czasu wolnego wpływa na wszechstronny rozwój osobowości wychowanka. Wycieczki, turystyka piesza, jazda na łyżwach i nartach nie tylko przyczyniają się do poprawy stanu zdrowia fizycznego, ale także ćwiczą orientację, hartują wolę, umacniają cechy charakteru.

Wychowawcze znaczenie czasu wolnego ucznia polega również na tym, że w czasie wolnym podejmuje on takie czynności rozwijające smak estetyczny, jak malowanie, rysowanie, gra na instrumencie i wiele innych.

W czasie wolnym od nauki wychowanek często korzysta z lektury, czyta książkę i prasę, wzbogaca zasób wiadomości o świecie. Umiejętna organizacja zajęć wychowanka w ciągu dnia, systematyczne i konsekwentne przestrzeganie rozkładu tych zajęć i należyte wykorzystanie czasu wolnego wyrabiają w nim świadomą dyscyplinę, poczucie obowiązku, nawyki pracy umysłowej i fizycznej.

Zajęcia w czasie wolnym, zapewniające wychowankowi odpoczynek, rozwój i rozwój osobowości, przygotowują do życia, ułatwiają poznanie przyrody.

Krajoznawstwo i turystyka jako zjawisko społeczne są nierozdzielnie związane z czasem wolnym, stały się jednym z podstawowych form jego realizacji i odpowiedniego wykorzystania.

Turystyka i krajoznawstwo stanowią w życiu człowieka nieodłączny element jego aktywności w czasie wolnym. Ponieważ człowiek jest istotą społeczną, uprawianie krajoznawstwa i turystyki przybliża go do ludzi, łączy z elementami życia społecznego. Aktywność człowieka w trakcie pobytu w górach, podczas wycieczki rowerowej, podczas obozu wędrownego czy spływu kajakowego jest czymś, co przynosi olbrzymie korzyści. Walory z uprawiania krajoznawstwa i turystyki były dostrzegane już w starożytności.

Wychowankowie przebywający w placówkach potrzebują zaspokajać swoje potrzeby. Chcą się sprawdzać, uczyć się nowych rzeczy, chcą być doceniani, chcą poznawać nowe miejsca i ludzi i tak jak inne dzieci będące we własnych rodzinach chcą jeździć na wczasy, na wakacje, chcą przeżywać przygody i chcą się nimi chwalić. Marzą o nieskrępowanym, partnerskim kontakcie z dorosłym wychowawcą – takie możliwości otwiera przed nimi uprawianie krajoznawstwa i turystyki.

Wdrażanie wychowanka do właściwego organizowania czasu wolnego w placówce może odbywać się poprzez krajoznawstwo i turystykę, która zapewni zaspokajanie potrzeb wychowanków. Aktywność turystyczna łączy się z ruchem, przemieszczaniem się. Jej podstawowym wyznacznikiem jest kontakt z drugim człowiekiem, kontakt z przyrodą i odwiedzanym środowiskiem. W trakcie uprawiania krajoznawstwa i turystyki wychowankowie uczestniczą w wielu wartościowo-

wych sytuacjach wychowawczych, które chyba nigdzie indziej nie są tak naturalne i spontaniczne. Nieskrępowany kontakt z przyrodą, z wychowawcą, działa wartościowo na rozwój wychowanków. Poznawanie nowych miejsc, osób nawiązywanie przyjaźni, uczenie się nowych rzeczy i umiejętności, przeżywanie przygód jest czymś niezapomnianym przez wychowanków.

Krajoznawstwo i turystyka pozwala na rozwój wychowanków. Poznają oni nowe rzeczy, miejsca, ludzi we właściwym rzeczywistym środowisku, którego nie zastąpi najlepiej opracowana książka. W ten sposób mogą kształtować właściwy tylko dla nich stosunek do poznanych osób, rzeczy, środowisk.

Kontakt z miejscami pamięci narodowej, miejscami ważnymi dla narodu kształtuje poczucie tożsamości narodowej. Wychowanek może się identyfikować nie tylko z miejscowością, w której mieszka, regionem geograficznym, ale może podejmować szersze kroki identyfikacyjne.

Ta aktywność człowieka, jaką jest uprawianie krajoznawstwa i turystyki, jest bardzo ważnym elementem wychowania. Wychowywanie dzieci i młodzieży przez turystykę przygotowuje pełnowartościowych członków społeczeństwa, zaopatruje wychowanków w takie umiejętności i kształci takie cechy osobowości, które idealnie przydadzą się wychowankom w przyszłym dorosłym życiu.

Krajoznawstwo i turystykę można wykorzystywać z powodzeniem jako narzędzie wychowawcze w placówkach opiekuńczo-wychowawczych. Wartości z tej formy aktywności doceniane są przez samych wychowanków, którzy zapoznawani z tą formą spędzania czasu wolnego chętnie z niej korzystają.³

1. Turystyka a krajoznawstwo

K. Przeclawski turystykę w znaczeniu szerokim przedstawia jako całokształt zjawisk ruchliwości przestrzennej związanej z dobrowolną czasową zmianą miejsca pobytu, rytmu i środowiska życia oraz z wejściem w styczność osobistą ze środowiskiem odwiedzanym (przyrodniczym, kulturowym bądź społecznym).⁴

Turystyka jest tu działaniem dobrowolnym, nieprzymuszonym, wiąże się ze zmianą miejsca pobytu. Z wychowawczego punktu widzenia działania wychowanków powinny mieć charakter dobrowolności. Wychowankom w procesie wychowania stwarza się możliwości swobodnego i nieskrępowanego wyboru najbardziej dla nich interesujących form aktywności. Taki charakter powinny mieć organizowane zajęcia turystyczne. Wychowawca, organizator krajoznawstwa i turystyki powinien tak przygotować zajęcia dla młodzieży, aby były one dla niej atrakcyjne, aby wybór określonej aktywności był świadomym i dobrowolnym wyborem wychowanka.

Turystyka wiąże się także ze zmianą rytmu życia i codziennego środowiska. Coś, co jest wykonywane codziennie tak samo, chociaż związane jest ze zmianą miejsca pobytu, podróżowaniem nie może być zaliczone do turystyki. Wejście w styczność osobistą z ludźmi poznanymi podczas wycieczek, nawiązywanie kontaktów, poznanie nowego środowiska przyrodniczego, kultury, społeczeństwa wpływa na rozwój osobowości wychowanków.

Turystyką w znaczeniu wąskim jest podróżowanie w celach poznawczych, dla przeżycia wynikającego z osobistego kontaktu z przyrodą, kulturą, życiem społecznym, dla wypoczynku i zdrowia. Podróżowanie to jest zupełnie dobrowolne.⁵

Są to więc rzeczy, które w pracy opiekuńczo-wychowawczej mają duże znaczenie. Każdemu pedagogowi chodzi o to, aby zajęcia, które prowadzi zaktywizowały wychowanka. Praca wychowawców w placówce realizowana przez turystykę ma przyczynić się do rozwoju wychowanka, ma on dobrze poznać rzeczywistość, przyrodę, wytwory działalności człowieka, jego życie.

Znaczenie turystyki jest bardzo duże. Rozpatrując jej wartość z pedagogicznego „wąskiego” punktu widzenia zauważa się jej szerokie możliwości wychowawcze. Z wychowawczego punktu widzenia ważne jest, aby w tym miejscu nauczyć wychowanka zasad racjonalnego gospodarowania swoim czasem, podejmowania aktywności i wysiłku oraz efektywnego wypoczynku. Wszystkie te rzeczy mają sprawić, że wychowanek będzie w przyszłości pełnowartościowym członkiem społeczeństwa

Wyróżnia się następujące formy turystyki

Turystyka pobytowa – polega na przemieszczaniu się turystów z miejsca stałego pobytu do jednej miejscowości, w której realizowane są podstawowe cele wyjazdu. Do najbardziej popularnych form turystyki pobytowej zaliczyć należy: wczasy pobytowe, kolonie, pobyty sanatoryjne, biwaki, itp.

Turystyka wędrowna – polega na ciągłym lub etapowym przemieszczaniu się turysty oraz odwiedzaniu różnych (co najmniej dwóch miejscowości). Najbardziej popularne formy turystyki wędrownej to: wycieczki, obozy wędrowne, autostop, pielgrzymki, trampingi, trekking itp.⁶

W pracy w placówkach realizując program krajoznawczo-turystyczny wykorzystuje się przede wszystkim turystykę wędrowną. Wychowankowie podczas wędrowania uczą się samodzielności, pełnej samoobsługi, ćwiczony jest hart ducha co w przeciwieństwie do formy turystyki pobytowej nie stwarza takich możliwości.

Turystykę można podzielić także ze względu na powszechność uczestnictwa. Wyróżnia się wtedy turystykę masową (popularną), dostępną dla każdego pod względem jej uprawiania i nie wymagającą specjalnego przygotowania, oraz turystykę kwalifikowaną.

Turystyka kwalifikowana – charakteryzuje się tym, że wymaga od uczestników określonej kondycji psycho-fizycznej i specjalnego ekwipunku, przygotowania oraz umiejętności posługiwania się odpowiednim sprzętem, często połączonej z formalnym wymogiem posiadania określonych uprawnień (np. turystyka piesza, górską, speleologiczną, narciarską, kolarską, kajakową, żeglarską, itp.). Turystyce kwalifikowanej często towarzyszy element współzawodnictwa – np. w zdobywaniu określonych odznak turystyki kwalifikowanej PTTK. W ramach turystyki kwalifikowanej wykształciło się kilka charakterystycznych rodzajów imprez oraz specjalistyczne nazewnictwo, takie jak: rajd – charakteryzujący się tym, że turyści lub grupy turystów mają wyznaczone do przebycia różne trasy prowadzące do

wspólnego miejsca spotkania (najczęściej dotyczy turystyki pieszej, choć może odnosić się też do innych form turystyki np. rajd rowerowy), spływ – odnoszący się do turystyki kajakowej, rejs – żeglarskiej, itd.

Ze względu na formę organizacji wyjazdu, zamawiania świadczeń oraz zaspokajania potrzeb, wyróżniamy **turystykę zorganizowaną**, gdzie turysta ma zapewnione podstawowe usługi za pośrednictwem organizatorów turystyki oraz **turystykę niezorganizowaną**, gdzie turysta sam organizuje sobie wyjazd, realizuje program oraz zabezpiecza swoje potrzeby, bezpośrednio u usługodawców turystycznych.

Ze względu na liczbę uczestników rozróżnia się **turystykę indywidualną** i **turystykę grupową**, przy czym ta ostatnia może mieć zarówno formę zorganizowaną, jak i niezorganizowaną.

Ważnym kryterium podziału jest środek transportu. Wyróżniamy wtedy **turystykę drogową** (motorową, samochodową, autokarową, rowerową), **turystykę wodną** (morską, śródlądową, kajakową, żeglarską, promową), **turystykę kolejową** itd.⁷

Preferencje osobiste mogą wpływać na wybór środka transportu. Częściej na wybór środka transportu wpływają możliwości finansowe i chęć posiadania określonego komfortu podczas podróży, bezpieczeństwa, pewności dotarcia i niezawodność przewoźników. Niejednokrotnie dylematem wychowawców organizujących wycieczki jest to czy pojechać w wybrane miejsce zarezerwowanym autokarem, bez przesiadania się, bez zmartwień o miejsce, pewnie i spokojnie, czy skorzystać z usług PKP, których połączenia są tańsze a zaoszczędzone pieniądze przeznaczyć np. na zwiedzenie jakiegoś muzeum.

Kolejne ważne kryterium to koszty oraz sposób finansowania. Na podstawie tego kryterium wyróżnia się **turystykę komercyjną** (realizowaną na zasadach rynkowych) oraz **turystykę socjalną**, w której występuje forma dofinansowania (pośredniego lub bezpośredniego). Placówki opiekuńczo-wychowawcze z racji otrzymywania państwowych dotacji i realizacji określonego budżetu mogą pozwolić sobie zaledwie na organizację turystyki socjalnej, ale wychowankowie mogą też zdobywać środki z zewnątrz przy pomocy wychowawców np. od różnych instytucji lub sponsorów.

We współczesnych placówkach oświatowo-wychowawczych turystyka jest coraz bardziej sterowanym czynnikiem terapeutycznym. W celach jej rozwoju wskazuje się na fakty, iż służy ona zaspokajaniu zdrowotnych i rekreacyjnych potrzeb uczniów ich upodobań, aspiracji i zainteresowań.⁸

Zestawienie różnych motywacji i odpowiadające im określone rodzaje turystyki przedstawia poniższa tabela.⁹

	Motywacje	Rodzaje turystyki
Fizyczne	Wypoczynek	Turystyka wypoczynkowa
	Leczenie	Turystyka lecznicza
	Sport	Turystyka sportowa (rozumiana również pasywnie)
Psychiczne	Ucieczka od codziennej izolacji, rozrywka, pęd do przeżyć,	Turystyka nastawiona na wrażenia np. turystyka oświatowa, wypoczynkowa, klubowa
Interpersonalne	Odwiedziny krewnych, przyjaciół i znajomych	Turystyka rodzinna
	Życie towarzyskie, kontakty społeczne	Turystyka klubowa lub turystyka nastawiona na przeżycia
	Eskapizm (ucieczka do natury, oderwanie się od rzeczywistości)	Turystyka np. kempingowa
Kulturalne	Poznanie innych krajów, regionów itp. Zainteresowanie sztuką, podróże motywowane religią	Turystyka oświatowa, kształcąca
Prestiżowe	Rozwój osobowości (kształcenie i doskonalenie się), chęć bycia uznanym i szanowanym	Turystyka kongresowa, biznesowa, turystyka nastawiona na przeżycia

Pojęcia krajoznawstwo i turystyka są błędnie jednakowo ze sobą utożsamiane. Terminy te różnią się od siebie, co nie znaczy, że nie są ze sobą ściśle związane. Współczesne krajoznawstwo i turystyka wykorzystywane w pracy opiekuńczo-wychowawczej muszą ze sobą korelować. Krajoznawstwo to całościowa wiedza o kraju, obejmująca jego historię i znajomość aktualnych problemów regionu.

Wiedzę tą można zdobyć w trakcie wycieczek krajoznawczo-turystycznych a także przez indywidualne bądź grupowe studiowanie lektur o tej tematyce. Wycieczka jako jedna z głównych form działalności krajoznawczej i turystycznej jest najważniejszą, najprzyjemniejszą i najmilej wspomnianą przez wychowanków formą przyswajania wiedzy dotyczącej najbliższej okolicy, regionu i kraju. Sam etap przygotowawczy organizowania wycieczki pokazuje jak ważna jest tutaj działalność grupowa. Proces przygotowania wycieczki nie może spaść tylko i wyłącznie na samego wychowawcę. W działalności tej powinni uczestniczyć i brać czynny udział wychowankowie, którzy podczas wycieczki będą spełniać określone role i zadania funkcyjne przydzielone im podczas jej organizowania.

Pojęcie turystyki wiąże się z pojęciem szkolnego ruchu krajoznawczo-turystycznego, który to termin oznacza społeczne zjawisko wprowadzenia w życie przez coraz liczniejsze rzesze młodzieży szkolnej indywidualnych chęci odpoczynku i poznawania kraju. Zasadniczym celem tego ruchu jest poznanie przez młodzież szkolną kraju ojczystego a turystyka stanowi środek do osiągnięcia tego celu.¹⁰

Krajoznawstwo jest ważne w pracy opiekuńczo-wychowawczej nie tylko dlatego, że w ineteresujący sposób dostarcza wychowankom określonej wiedzy o kraju, regionie, przyrodzie i człowieku, który ma największy wpływ na cały ekosystem ale również dlatego, że w zetknięciu z różnymi konkretnymi, rzeczowymi zjawiskami, przedmiotami, osobami czy sprawami kształtuje światopogląd wychowanków, ich postawy, przekonania i opinie. Przybliżenie tych rzeczy wychowankom możliwe jest przez realizację następujących zadań:

- Organizowanie wycieczek, imprez i innych zajęć krajoznawczych i turystycznych oraz uczestniczenie w wycieczkach organizowanych przez instytucje do tego powołane,
- Sprawowanie opieki nad zabytkami kultury, przyrody, pomnikami martyrologii, miejscami bitew, znajdującymi się na terenie działania oraz gromadzenie wiedzy z nimi związanej,
- Organizowanie wystaw, konkursów, turniejów krajoznawczych, opracowywanie opisów monograficznych miejscowości i zabytków,
- Zbieranie dowodów dawnej kultury materialnej i duchowej w postaci obrzędów, strojów, pieśni, legend,
- Poznawanie obiektów przyrodniczych i dóbr kultury o dużych walorach krajoznawczych,
- Zapoznawanie się z formami obsługi ruchu turystycznego, zwłaszcza z pracą przewodników,
- Redagowanie gazetek o tematyce krajoznawczej, tworzenie kącików i biblioteczek krajoznawczych, gromadzenie i upowszechnianie czasopism,
- Organizowanie obozów wędrownych.¹¹

Krajoznawstwo związane jest najściślej ze wszystkimi formami turystyki: turystyką pieszą, wysokogórską, wodną, motorową. Turystyka zasila krajoznawstwo w techniczne środki poznawania kraju, wiąże z nim człowieka poprzez przeżycia i wrażenia, jest źródłem radości i tężyzny fizycznej. Z drugiej zaś strony krajoznawstwo uszlachetnia turystykę, wzbogaca ją w nową treść, czyni bardziej wszechstronną i użyteczną. Bogate możliwości otwiera turystyka i praca krajoznawcza dla przygotowania młodzieży do zespołowego działania i pokonywania trudności wspólnym wysiłkiem.¹²

Efektom jego uprawiania przez młodzież będzie zdobycie przez nią, cennej wiedzy dotyczącej kraju lub regionu. Wychowanek uczestniczący w procesie wychowania krajoznawczo-turystycznego będzie potrafił samodzielnie podejmować działania na rzecz lepszego, wieloaspektowego poznawania kraju.

W programie działalności placówek opiekuńczo-wychowawczych krajoznawstwo i turystyka zajmują poważne miejsce. Działalność ta traktowana jest jako forma pracy wychowawczej, w której dominują treści ideowe, krajoznawcze i poznawcze.¹³

Nawyki aktywnego spędzania czasu wolnego poprzez krajoznawstwo i turystykę ukształtowane w okresie przebywania dzieci w placówce umożliwiają wszechstronny rozwój osobowości wychowanka. Pozwalają jednocześnie na poprawę oraz utrzymanie zdrowia fizycznego i psychicznego, regenerację sił po nauce. Zamiłowania do tego rodzaju aktywności, wyrobione w młodości, pozostają nie tylko przyzwyczajeniami, ale często stają się koniecznością życiową w późniejszym wieku.¹⁴

2. Efekty wychowawcze krajoznawstwa i turystyki w pracy opiekuńczo-wychowawczej¹⁵

Okresem szczególnie podatnym na wpływ wychowania do uprawiania krajoznawstwa, turystyki oraz rekreacji jest wiek dziecięcy i młodzieńczy. Doświadczenie uczy, że rozbudzone i spełniane potrzeby poznawcze oraz nawyki ruchowe nabyte w młodości stanowią cenną podstawę do upowszechniania krajoznawstwa i turystyki w dorosłym życiu.

Dobrze zorganizowana turystyka wsparta krajoznawczą pasją poznawania jest niezmiernie ważnym czynnikiem kształtowania postaw. Są one stałymi składnikami osobowości.¹⁶

Wychowanie poprzez krajoznawstwo i turystykę można wcielać w życie realizując zadania i cele postawione przed nimi. Naczelnym celem uprawiania turystyki i uczestnictwa w różnych formach rekreacji i wypoczynku jest oderwanie człowieka od jego warsztatu pracy, codziennych trosk i kłopotów oraz zapewnienie mu rozrywki, aktywnego wypoczynku, możliwości poznania kraju i świata a także odnowy sił psychofizycznych.¹⁷

Uczestnik wycieczek i imprez oczekuje od udziału w turystyce zdobycia i wymiany doświadczeń, doskonalenia wiedzy i umiejętności, przyjemności i odprężenia, zaspokajania potrzeb poznawczych i emocjonalnych, zabawy, rozrywki, uznania, pokazania się i zaimponowania.¹⁸

Cele krajoznawstwa i turystyki to:

- cele wychowawcze,
- cele poznawcze,
- cele profilaktyczno-zdrowotne,
- cele kulturalne,
- cele wychowania społeczno-moralnego,
- ochrona przyrody i środowiska.

W działalności krajoznawczo-turystycznej cele wychowawcze zajmują zwykle największą uwagę. Są one jakby wizją tego co ma być osiągnięte po zakończo-

nym procesie wychowania poprzez krajoznawstwo i turystykę. Cele pozwalają ustalać etapy wychowania, ułatwiają organizowanie pracy opiekuńczo-wychowawczej.

Zadania postawione przed wychowawcami placówek opiekuńczo-wychowawczych są bardzo ważne, ponieważ mają na uwadze dobre przygotowanie wychowanka do samodzielnego życia.

Nawyki aktywnego spędzania czasu wolnego poprzez krajoznawstwo i turystykę ukształtowane w okresie przebywania w placówce umożliwiają wszechstronny rozwój osobowości wychowanka, pozwalają jednocześnie na utrzymanie oraz poprawę zdrowia fizycznego i psychicznego – regenerację sił po nauce. Zamiłowania do tego typu aktywności, wyrobione w młodości, pozostają nie tylko trwałąmi przyzwyczajeniami, ale często stają się koniecznością życiową w późniejszym wieku.

W placówkach opiekuńczo-wychowawczych znaczna ilość czasu przeznaczanego na zajęcia w czasie wolnym jest uwarunkowana systemem wychowania i organizacją życia. Ma ono charakter zbiorowy: wszyscy wychowankowie z reguły przebywają razem w zorganizowanej grupie. Przyjęta i sprawdzona organizacja czasu wolnego wychowanków w grupie umożliwia realizację zadań krajoznawczo-turystycznych, których inicjatorem może być wychowawca, ale także i wychowankowie. Czas pozostały po wypełnieniu obowiązków stałych związanych z organizacją grupy, czas po odrobieniu lekcji, który pozostaje do indywidualnej dyspozycji wychowanka warto tak mu go zorganizować, aby przyniósł pożądane i jak najlepsze efekty wychowawcze.¹⁹

Doskonałym narzędziem do tego przedsięwzięcia okazuje się działalność krajoznawcza i turystyczna, ponieważ wykorzystuje ona naturalną aktywność wychowanków związaną z ruchem, zaspokajaniem potrzeb poznawczych, samokształceniowych, realizacją planów i marzeń oraz poczuciem spełnienia siebie.

Realizując cele wychowawcze w pracy opiekuńczo-wychowawczej placówki przez krajoznawstwo i turystykę powinno się założyć, że w końcowym, spodziewanym efekcie wyrobią się i ukształtują takie cechy osobowości u wychowanków jak: zaradność i samodzielność, przedsiębiorczość, zmysł orientacji, wytrwałość, umiejętność pokonywania trudności i przeciwności, solidarność grupową i sprawiedliwość, dyscyplinę, samodyscyplinę i samokontrolę, optymizm, osobistą odwagę, dzielność, gotowość do poświęceń, życzliwość, przyjazny stosunek do bliźnich, umiejętność wyrzeczeń, punktualność, silną wolę, uprzejmość, umiejętność współżycia w zespole, uznawanie woli większości.²⁰

Krajoznawstwo i turystyka stwarza szereg różnych wartościowych sytuacji wychowawczych. Już od etapu przygotowawczego wychowanek uczestniczy w zorganizowanej pracy w grupie. Każdy wychowanek jest inny, jest niepowtarzalną indywidualnością. Potrzeba porozumiewania się, uzgadniania i planowania całej wyprawy uczy współpracy w grupie, zespołowego podejmowania decyzji, uczy podporządkowania się poleceniom.

Wspólne wyjazdy stymulują aktywność wychowanków, budzą w nich inicjatywę, uczą samodzielności i odpowiedzialności za siebie i innych. Pozytywny nastrój związany z wycieczką tworzy się już podczas przygotowań, kompletowania ekwipunku. Samo oczekiwanie na przygodę jest ekscytujące, wszyscy czują się odpowiedzialni za dobre zorganizowanie wyprawy.²¹

Podczas wspólnych wędrowek, biwaków, wyjazdów u wychowanków mogą rozwijać się postawy opiekuńczości wobec młodszych, słabszych wychowanków. Są to naturalne sytuacje wychowawcze kiedy spontanicznie starszy wychowanek np. bierze do poniesienia plecak młodszego kolegi, pomaga mu w rozłożeniu namiotu, pilnuje na miejscu, aby młodszy kolega dbał o higienę osobistą, czuwa, aby zawsze był przygotowany do wyjścia w trasę. Opieka nad młodszymi, słabszymi uczy często pokory wychowanków – sami mogą się osobiście przekonać jak ciężki jest trud wychowania człowieka.

Lepsze poznanie pracy wychowawcy przez wychowanków podczas różnych wycieczek, wypoczynku wakacyjnego, pomoc wychowawcy w zorganizowaniu np. pogodnych wieczorków przy ognisku, organizowanie konkursów, spełnianie określonych zadań funkcyjnych sprawia, że wychowankowie poznają wartość pracy wychowawcy.

Krajoznawstwo i turystyka łączy się z wieloma aspektami życia wychowanka domu dziecka. Podczas realizacji zadań mających wychować dzieci i młodzież do krajoznawstwa i turystyki nie można pominąć aspektu krzewienia kultury turystycznej jako zadania stawianego przed wychowawcami. W trakcie wędrowek zdarzają się czasem bardzo różne nieprzyjemne sytuacje. Można byłoby ich uniknąć gdyby uczestnicy wycieczek byli do nich odpowiednio przygotowani, gdyby poznali podstawowe zasady kultury turystycznej i mieli je przyswojone. Kultura turystyczna zawiera w sobie zespół następujących umiejętności: organizowania wycieczek i obozów wędrownych, poruszania się i zachowania w terenie, posługiwania się ekwipunkiem turystycznym, korzystania z dóbr kulturalno-oświatowych i walorów krajoznawczych danego regionu, ochrony naturalnego środowiska człowieka, współżycia z towarzyszami wędrowki i mieszkańcami zwiedzanych regionów. Być kulturalnym na wycieczkach i obozach to znaczy – przestrzegać zasad kultury współżycia w warunkach turystycznych.²²

Krajoznawstwo i turystyka kształtują takie cechy osobowości jak: altruizm, życzliwość, przyjazny stosunek do innych osób, szczególnie do mieszkańców odwiedzanych terenów i towarzyszy wyjazdów.²³

Podczas wycieczek u młodzieży kształtują się wysoko cenione cechy i postawy dostrzegane przez przyszłych pracodawców. W trakcie realizacji programów wychowankowie uczą się punktualności i odpowiedzialności za powierzone im zadania. Wychowankowie wiedząc, że będą rozliczani z tych zadań nie tylko przez wychowawcę, ale także przez grupę, starają się je wykonać jak najlepiej. Postawione przed nimi zadania wymagają niejednokrotnie wielu wyrzeczeń i poświęceń.

Doprowadzenie trudnego zadania do końca uczy wytrwałości, cierpliwości, kształtuje silną wolę. Dla niektórych wychowanków przeszkodą w wykonaniu określonej rzeczy mogą być utrudnione kontakty z innymi osobami, introwertyzm, zahamowania i strach przed otwarciem się. Praca w zespole przynosi dużo korzyści, wychowankowie stają się bardziej otwarci, nabywają umiejętności współpracy w grupie.

Równie ważne z wychowawczego punktu widzenia jest rozwijanie u wychowanków podczas uprawiania krajoznawstwa i turystyki uczuć patriotyczno-narodowych, które niewątpliwie łączą się z ważnymi wartościami społecznymi i moralnymi.

W trakcie wycieczek, obozów, zlotów, zjazdów można doskonale zapoznać młodzież z tradycją narodową, z kulturą, można jej przybliżyć zawile losy państwa.

Zwiedzanie muzeów, kontemplacja eksponatów powoduje, że w wychowanku odzywają się uczucia zaciekawienia, zadziwienia, zainteresowania. Obcowanie z przedmiotami, które przyczyniły się do zmiany biegu historii nie tylko kraju, ale i świata pokazuje wielkość narodu polskiego.

Krajoznawstwo i turystyka jako ważne i niezbędne komponenty procesu kształcenia, zawierają m.in. w sobie: elementy pracy samokształceniowej, popularno-naukowej i naukowo-badawczej, działalność organizacji młodzieżowych, czynności pracy pozalekcyjnej i społeczno-użytecznej.²⁴

Krajoznawstwo i turystyka w procesie kształcenia wzbogaca wychowanka ucząc go nowych umiejętności, nawyków, poszerza jego wiedzę, doskonali takie procesy psychiczne jak: wrażenia, spostrzeżenia, uczucia, myślenie, pamięć, uwagę.

Zajęcia krajoznawczo-turystyczne dzięki spostrzeżeniowej i praktycznej konfrontacji z rzeczywistością pomagają ich uczestnikom w przyswojeniu i zrozumieniu określonych treści nauczania w ich przeżywaniu. Są też nowym źródłem wiedzy i czynnikiem jej pogłębiania.

Ważnym składnikiem w działalności opiekuńczo-wychowawczej jest funkcja poznawcza. W krajoznawstwie i turystyce wiąże się to z osobistym udziałem wychowanka w zdobywaniu wiedzy w rzeczywistym środowisku, o którym się wcześniej uczył. Swoista funkcja turystyki w sferze poznawczej polega na tym, że turysta wchodzi w bezpośredni kontakt z przyrodą, z wytworami człowieka, z człowiekiem. I chociaż poznanie to jest na ogół niepełne, ma tę przewagę nad poznaniem za pośrednictwem np. środków masowego przekazu, iż związane jest z osobistym uczestnictwem.²⁵

Poznanie w turystyce występuje w powiązaniu ze sferą emocji, jest przeżywaniem. Udział w turystyce stwarza wychowankom lepsze możliwości poznania samego siebie, wychowanek może poznać własny sposób reagowania w zmieniających się, często trudnych i ekstremalnych sytuacjach, pozwala na lepsze poznanie towarzyszy wyjazdu.²⁶

Mogłoby się wydawać, że poznanie to ma powierzchowny charakter, ma ono jednak głębszą treść. Wychowanek poprzez udział w działalności turystycznej może lepiej poznać nie tylko siebie, ale także kolegów, z grupy, klasy, z którymi nie zawsze ma dobry kontakt. Wspólne przebywanie razem tzw. „skazanie na drugą osobę”, nie narzucony kontakt z drugą osobą, której często się nie akceptuje, wspólne np. przygotowywanie posiłków i spanie w tym samym namiocie czy pokojku powoduje, że opory przed drugą osobą, uprzedzenia i nienawiści są pokonywane. Ma to dodatkowe wartościowe znaczenie z punktu widzenia wychowania i kształtowania postaw. W takich sytuacjach wychowankowie mogą się uczyć akceptacji dla osób, dla tego co jest inne, uczą się tolerancji i szacunku dla osób nieakceptowanych społecznie, poznają przyczyny dla czego tak się dzieje, wiedzą z jakiego powodu niektórzy ludzie są odrzucani. W kontekście tego wychowankowie domu dziecka uczą się odpowiedzialności za własne czyny, współodczuwania, współdziałania z innymi osobami, sprawiedliwego podziału pracy i obowiązków, uczą się niesienia pomocy innym osobom.

Trudności trasy, niewygody, czasami spartańskie warunki noclegów, odizolowanie od cywilizacji i brak kontaktu ze światem zewnętrznym przez środki masowego przekazu (radio, telewizja) są wykorzystywane na rozwój umiejętności radzenia sobie w niekorzystnych warunkach, na umiejętność adaptacji do każdej sytuacji, na pomysłowość w organizowaniu wielu potrzebnych do życia rzeczy.

Każdemu człowiekowi mogą się przydać w najmniej spodziewanych sytuacjach umiejętności przetrwania i przeżycia w ciężkich warunkach. Umiejętność przeżycia w trudnych, ciężkich a czasem nawet ekstremalnych sytuacjach jakie mogą każdego spotkać w życiu. Wielokrotnie słyszeliśmy o dramatach jakie wydarzyły się podczas uprawiania turystyki. Być może nie miałyby nigdy miejsca gdyby uczestnicy tych akcji posiadali podstawowe i elementarne umiejętności z zakresu uprawiania określonej funkcji turystyki.

Cele poznawcze realizuje się także wówczas, gdy uczestnicy obozów, wycieczek, zajęć terenowych poznają nowe środowiska, przyrodę, krajobrazy, miejscowości na trasie i ich mieszkańców, twórców działających na danym terenie, zabytki i przeszłość historyczną regionów, ich osiągnięcia i perspektywy rozwoju, najnowsze osiągnięcia człowieka na danym terenie.²⁷

Istotne w poznawaniu poprzez krajoznawstwo i turystykę jest to, że wychowankowie mogą zaspokoić swoje potrzeby poznawcze. Poznają oni te miejsca, o których wcześniej zdobywali wiadomości z przewodników, książek, lekcji.

Każdy z celów realizowanych przez krajoznawstwo i turystykę nie powinien być oderwany od pozostałych zadań wychowawczych placówki i realizowany samodzielnie, dlatego cele, które są postawione przed krajoznawstwem i turystyką powinny się łączyć, współpracować ze sobą i wynikać jeden z drugiego. Cele te mogą się uzupełniać, pokrywać, ale zawsze prowadzą do jednego – głównie do rozwoju osobowości wychowanków.

Cele zdrowotne w turystyce nie mogą być pominięte. Zdrowie jest tym czynnikiem, którym, gdy go zaczyna nam brakować – najbardziej wtedy doceniamy jego wartość. Znaczenie zdrowia jest ogromne. Brak zdrowia prowadzi do wielu przykrych sytuacji w życiu, komplikuje działania człowieka, prowadzi do długotrwałego stresu i frustracji.

Wychowanie zdrowotne wychowanków w kontekście krajoznawstwa i turystyki jest szczególnie ważne, ponieważ często stan zdrowia dzieci często pozostawia wiele do życzenia. Dzieci posiadają uszczerbki na zdrowiu, lekarze kwalifikują dzieci do różnych grup dyspanseryjnych i określają szczegółowe sposoby leczenia schorzeń. Przydatnym narzędziem, które może pomóc w poprawie stanu zdrowia wychowanków okazuje się uprawianie krajoznawstwa i turystyki. Ma ono także walory profilaktyczne.

Ruch zapobiega wielu chorobom. Cele zdrowotne turystyki są następstwem działalności turysty. Jej uprawianie zapobiega hipokinezji czyli niedoborowi ruchu na jaki cierpi współczesne społeczeństwo, prowadzące siedzący tryb życia.²⁸ Korzystne środowisko lasów, gór, zbiorników wodnych potęguje wpływ walorów zdrowotnych terenu nieurbanizowanego, zbliża do natury, hartuje organizm i jest „lekarstwem samym w sobie” na choroby cywilizacyjne nękające współczesnego człowieka.²⁹

Przebywanie w otoczeniu gór, lasów, zbiorników wodnych, pobyt na słońcu przynosi wychowankom domu dziecka wiele korzyści zdrowotnych. Wysokogórski klimat i zmiana ciśnienia powodują wzrost stężenia erytrocytów we krwi człowieka. Pobyt w górach widocznie poprawia samopoczucie. Wysiłek podczas pokonywania trudności i nierówności terenu wzmagają akcję serca, które potrzebuje regularnie takiego wysiłku dostarczanego w różnych dawkach. Przebywanie w zmiennych warunkach atmosferycznych: woda, deszcz, wiatr, śnieg hartuje organizm.

Lasy są nie tylko elementem piękna krajobrazu. Pozwalają na regenerację psychiczną organizmu. „Wewnątrz lasu obserwuje się złagodzenie warunków solarnych, specyficzny fotoklimat, zmniejszenie prędkości wiatru, korzystny wzrost zjonizowania i wilgotności powietrza, zmniejszenie zawartości pyłów i CO₂, wzrost ilości tlenu i ozonu.³⁰

W pracy opiekuńczo-wychowawczej realizując zajęcia turystyczne, organizując rekreację ważne jest prowadzenie wychowania zdrowotnego. Wychowanek często tylko powierzchownie wie, dlaczego bierze udział w danych zajęciach i jakie korzyści może z nich uzyskać. Realizując program wychowania zdrowotnego wychowawca powinien dostarczyć wychowankom wiadomości jaki wpływ ma ruch na ich organizm, jak powinni się zachować po długotrwałym wysiłku, jak się do takiego wysiłku przygotować. Jest to ważne szczególnie w kontekście higieny zdrowotnej. Nauczenie wychowanków dobierania odzieży odpowiednio do pory roku, do planowanego wysiłku pozwala na kształtowanie prawidłowych postaw zdrowotnych. Ważna jest tu higiena ciała, dbałość o jego czystość, zdrowie. Można także w trakcie tego procesu dostarczyć wychowankom wiadomości i na-

uczyć ich jak prawidłowo planować wyżywienie. Dieta z punktu widzenia ruchu, uprawiania sportu jest ważna. Nie można osiągnąć dobrych wyników stosując niekorzystne np. tłuste i ciężko strawne pokarmy.

Przyswojenie tych zasad przez wychowanków w końcowym rezultacie powinno wytworzyć u nich pożądane postawy i nawyki takie jak: umiejętność właściwego i racjonalnego planowania i dozowania swojego wypoczynku i ruchu, który niepodważalnie przedłuża sprawność fizyczną organizmu do późnej starości; wychowanek będzie znał efekty zdrowego sposobu odżywiania i będzie potrafił go stosować. Ogólnie można powiedzieć, że wychowanek przyjmie postawę zdrowego stylu życia, który będzie potrafił propagować w swoim środowisku.

Związek krajoznawstwa i turystyki z kulturą jest niepodważalny. Poprzez kontakt z instytucjami kulturalnymi zajmującymi się profesjonalnie kulturą w trakcie różnorodnych wycieczek, obozów, koloni i innych form spędzania czasu wolnego wychowanek ma umożliwiony kontakt z wszelakimi dobrami kultury. Zawsze lepiej wychowawczo na wychowanka działa osobiste obejrzenie miejsc związanych z pamięcią narodową, miejsc męczeństwa, dzieł sztuki, zwiedzenie instytucji kulturalnych niż najlepiej zorganizowana pogadanka na ten temat. Wychowanek lepiej zapamiętuje fakty dotyczące danego zjawiska, bo mógł je naocznie obejrzeć. Zorganizowany kontakt z instytucjami kultury, spotkania z osobami tworzącymi kulturę, obserwacja zjawisk życia kulturalnego w miejscowości, okolicy rozwija osobowość wychowanka. Zaszczepienie w wychowanku postawy poszukiwacza, osoby stale szukającej kontaktu z kulturą, pragnącej swojego rozwoju i wzbogacenia wiedzy na ten temat sprawia, że postawa ta w wychowanku się utrwala.

Na różny sposób można przekazywać wychowankom wartości kulturalne wykorzystując do tego celu krajoznawstwo i turystykę. Można organizować specyficzną działalność artystyczną na łonie natury jakimi mogą być plenery malarskie, twórczość poetycka i muzyczna (często przy ognisku), można organizować bądź uczestniczyć z wychowankami w różnego rodzaju festiwalach, które są organizowane w kontakcie z naturą.

Rozrywki potrzebuje wychowanek będąc na koloni czy obozie. Kontaktem z kulturą mogą być tutaj różnego rodzaju zorganizowane wieczorki poetyckie, konkursy śpiewu przy ognisku, kabarety i skecze przygotowane przez wychowanków. Wychowankowie w trakcie przygotowywania programów artystycznych mogą odkryć w sobie dotąd nie poznane zdolności, mogą się nimi bardziej zainteresować i rozwijać się w tym kierunku. Przygotowywanie zorganizowanych programów wymaga współpracy grupy, samodzielnie trudno jest wykonać niektóre zadania. Podczas prób, spotkań przygotowujących dany program u wychowanków mogą wykształcić się takie umiejętności jak: umiejętność współpracy w grupie, wspólne podejmowanie decyzji, liczenie się ze zdaniem innych osób, nie ocenianie innych. Rozwijają się także pomysłowość, kreatywność, przełamywane zostają bariery przed publicznym wystąpieniem i zabranieniem głosu.

Miejszem działalności krajoznawczo-turystycznej jest środowisko przyrodnicze, kulturowe i społeczne. Ważne jest, aby realizując cele postawione przed krajoznawstwem i turystyką uczyć wychowanków domu dziecka dbałości i poszanowania tego środowiska. Krajoznawstwo i turystyka wpaja też umiłowanie przyrody i środowiska.

W programach działalności krajoznawczo-turystycznej dzieci i młodzieży należy uwzględnić:

- poznanie stanu zagrożenia środowiska,
- udział w pracach rekultywacyjnych,
- poznanie podstaw prawnych ochrony przyrody,
- poznanie zasad współżycia z przyrodą,
- działania na rzecz rozwijania wrażliwości i umiłowania piękna natury.³¹

Również podczas różnych wycieczek, biwaków, czy obozów nie można zapomnieć o kształtowaniu u wychowanków pozytywnego stosunku do przyrody, zamiłowania do niej, dbałości o nią. Każde wyjście w teren zawsze jest poprzedzone omówieniem zasad, wg których powinni zachowywać się wychowankowie, może być to sprowadzone do formy regulaminu. Regulamin powinien zawierać szczegółowe zasady zachowania się podczas wycieczek. Wychowanek powinien wiedzieć, że przyroda jest dobrem narodowym, że każdy obywatel powinien o nią dbać.

Prawidłowe prowadzenie działalności krajoznawczo-turystycznej, realizacja wszystkich celów postawionych przed wychowawcami – organizatorami krajoznawstwa, turystyki i wypoczynku przyczynia się do odniesienia sukcesów wychowawczych, jakimi są: rozwój wychowanków, zdobycie przez nich wielu cennych wiadomości i umiejętności, ukształtowanie dobrych moralnie postaw, poznanie kraju, nauczenie wartościowego spędzania czasu wolnego, pozbycie się lęku przed nieznanym, przed podejmowaniem trudnych zadań, przed pracą, przygotowanie do samodzielnego życia w przyszłości.

3. Organizacja działalności krajoznawczo-turystycznej

Najprostszą i podstawową formą działalności turystycznej jest wycieczka. Wychowawca zajmujący się tą działalnością w placówce powinien umieć zaplanować, zaprogramować, przeprowadzić a potem umiejętnie wykorzystać efekty jakie dało mu wyjście z młodzieżą poza placówkę.

Ustalanie poszczególnych punktów programu powinno być dostosowane do celu wycieczki, wieku uczestników, ich przygotowania turystycznego i krajoznawczego, czasu trwania, charakteru odwiedzanego terenu, pory roku, posiadanego sprzętu turystycznego, możliwości finansowych, możliwości usługowych w zakresie zakwaterowania, przejazdu, żywienia, przewodnictwa itp. Program wycieczki powinien mieć minutowy rozkład zajęć, który wyznacza poszczególne

etapy wycieczki tj. zwiedzanie, posiłki, odpoczynek przejazdu itp. Rozkład minutowy pozwoli dokonać bilansu czasu, który pozostanie na działalność krajoznawczo-turystyczną po odjęciu czasu na przejazd, posiłki i spanie.

Wycieczki należy programować wraz z wychowankami, którzy będą mieli do wykonania przydzielone zadania. Przykładowe funkcje do rozdziału pomiędzy uczestnikami wycieczki mogą być następujące:

- Młodzieżowy kierownik grupy;
- Sprzętowy;
- Kronikarz grupy;
- Gospodarz grupy;
- Żywnościowi;
- Sanitariusz;
- Meteorolog;
- Fotograf;
- Rysownik;
- Topograf;
- Kulturalno-oświatowy;
- Organizator sportu;
- Dyżurni.

Zespołowe i staranne przygotowanie wycieczki wymaga jednocześnie załatwienia wielu spraw.

Plan przygotowania wycieczki w rozbiciu tematycznym i czasowym przedstawia poniższa tabela:³²

Lp	Przygotowanie treści poznawczych	Przygotowanie organizacyjne	Zabezpieczenie finansowe	Przygotowanie kondycyjne
1	2	3	4	5
1.	Ułożenie planu pracy	Ustalenie trasy wycieczki	—	Przygotowanie planu zajęć sportowych i rekreacyjnych
2.	Przygotowanie norm odznaczeń krajoznawczych i turystycznych	Zapis zainteresowanych. Ustalenie liczby uczestników	Sporządzenie kosztorysu	—

1	2	3	4	5
3.	Współpraca z organizacjami młodzieżowymi	Ustalenie miejsc zakwaterowania i spożywania posiłków. Korespondencja w sprawie noclegów	Współpraca z komitetem rodzicielskim, opiekuńczym, ze sponsorami	Ćwiczenia i trening przygotowujący do zdobywania odznak krajoznawczo-turystycznych
4.	Utworzenie grup zainteresowań	Zabezpieczenie środków transportu	—	
5.	Przydział czynności grupom zainteresowań	Przygotowanie planu krótkich przechadzek i wycieczek próbnych	Ubezpieczenie uczestników	
6.	Poszukiwanie źródeł informacji dotyczących odwiedzanego terenu	Zabezpieczenie wstępów do muzeum, teatru, obiektów krajoznawczych	—	
7.	Gromadzenie informacji	Zabezpieczenie wstępów do zakładów pracy	Informacja o kosztach wycieczki	
8.	Gromadzenie wydawnictw historycznych, ekonomicznych, krajoznawczo-turystycznych o trasie wycieczki	Przygotowanie wyposażenia indywidualnego uczestników	Obliczenie i poinformowanie o kosztach wyposażenia w sprzęt osobisty	Próbne wycieczki i zawody sportowe
9.	Szczegółowy podział tematyki wśród uczestników	Gromadzenie wspólnego sprzętu wycieczkowego i jego konserwacja	Ustalenie wysokości niezbędnego kieszonkowego	
10.	Wyznaczenie funkcji	Wyznaczenie funkcyjnych	Obliczenie rezerwy finansowej	
11.	Praca z grupami zainteresowań	Potwierdzenie rezerwacji noclegów	—	Poprawienie ogólnej sprawności fizycznej
12.	Omówienie form zachowania się na wycieczce	Sprawdzenie ogólnego przygotowania i wyposażenia	—	

1	2	3	4	5
13.	Przygotowanie programu kulturalnego	Ustalenie dnia wyjazdu i czasu przybycia do miejsc etapowych	—	Ćwiczenie technik turystycznych
14.	Przygotowanie ogniska, wieczornicy	Sprawdzenie terminów, ustalenie czasu powrotu	—	
15.	Sprawozdanie grup zainteresowań o gotowości do wycieczki	Konstrukcja precyzyjnego planu podróży	—	Ogólna ocena sprawności specjalistycznej i ogólnej
16.	Sprawozdanie funkcyjnych o gotowości do wycieczki	Zebrań informacyjne, zakup pozostałych usług, wyznaczenie miejsca zbiórki	Przekazanie środków finansowych funkcyjnym	—
17.	Zbiórka uczestników, ostateczne sprawdzenie gotowości	Zbiórka, sprawdzenie obecności i wyekwipowania, dokumentów. Pożegnanie	—	—
18.	Realizacja programu	Realizacja programu	Kontrola wydatków	—

Na prawidłową realizację programu wycieczki ma duży wpływ jej liczba uczestników. Grupa nie powinna być zbyt liczna. Małej grupie łatwiej zapewnić bezpieczeństwo, łatwiej zapewnić nocleg i wyżywienie oraz łatwiej nią kierować.

Wychowankowie na wycieczce z reguły chętnie podejmują wysiłek fizyczny np. noszenie plecaka. Przestrzegać jednak należy zasad prawidłowego dawkowania obciążeń. Wysiłek fizyczny wychowanków uzależniony jest od:

- długości poszczególnych etapów,
- ciężaru sprzętu,
- wieku i płci uczestników,
- ich sprawności fizycznej i stanu zdrowia,
- rodzaju turystyki,
- posiadanego sprzętu, ekwipunku i wyposażenia,
- stopnia trudności trasy,
- warunków atmosferycznych.

Przybliżone normy uwzględniające wiek i stan przygotowania turystycznego przedstawiają poniższe tabele.³³

PRZYBLIŻONE NORMY TEMPA I ODLEGŁOŚCI MARSZU W KM

WYCIECZKA	WIEK	GRUPA TURYSTÓW			
		Początkujących	Średnio zaawansowanych	Zaawansowanych	Tempo w km/h
Jednodniowa	6–7	7	8	9	2,5
	8–9	8	10	12	3
	10–11	10	12	14	3
	12–13	12	15	18	3,5
	14–15	15	18	21	4
	16–18	20	25	30	4,5
Dwudniowa	10–11	16	20	24	3
	12–13	20	25	30	3,5
	14–15	25	30	35	4
	16–18	36	45	54	4,5
Trzydniowa	14–15	33	40	46	4
	15–18	46	57	60	4,5

PRZYBLIŻONE NORMY JAZDY ROWEREM (km) I TEMPA (km/h)

WYCIECZKA	WIEK	GRUPA TURYSTÓW			
		Początkujących	Średnio zaawansowanych	Zaawansowanych	Tempo w km/h
Jednodniowa	10–11	20	25	30	7
	12–13	28	35	42	8
	14–15	40	50	60	9
	16–18	56	70	84	10
Dwudniowa	10–11	32	40	48	7
	12–13	44	55	66	8
	14–15	56	70	84	9
	16–18	88	110	132	10
Trzydniowa	12–13	60	75	90	8
	14–15	74	90	106	9
	16–18	140	140	168	10

**NORMA HIGIENICZNA OBCIĄŻENIA DZIEWCZĄT
I CHŁOPCÓW BAGAŻEM TURYSTYCZNYM
(absolutnie maksymalnym)**

WIEK	CIEŹAR CIAŁA	CHŁOPCY	DZIEWCZĘTA
12–13	40,6	13,5	10,1
14	48,7	16,2	12,1
15	57,2	19,0	14,3
16	60,1	20,0	15,0
17	62,0	20,7	15,5
18	64,0	21,3	16,0

**NORMY MAKSYMALNEGO CZASU LUB ZASIĘGU
JAZDY AUTOBUSEM**

RODZAJ WYCIECZKI	GRUPA WIEKU	MAKSYMALNA LICZBA KM LUB GODZ. JAZDY
Jednodniowa	Dzieci do lat 14	30-50 km lub 1,5 godz. jazdy w jedną stronę
Jednodniowa	Młodzież i dorośli	50-80 km lub 2 godz. jazdy w jedną stronę
Półtoradniowa	Dzieci do lat 14	80-100 km lub 3 godz. do celu podróży
Półtoradniowa	Młodzież i dorośli	100-150 km lub 3,5 godz. do celu podróży
Dwudniowa	Dzieci do lat 14	100-120 km lub 3,5 godz.
Dwudniowa	Młodzież i dorośli	120-150 km lub 3,5 godz.
Wielodniowa	Młodzież i dorośli	Nie dalej niż 250-300 km lub 5-6 godz. jazdy dziennie
Jednodniowy objazd krajoznawczy	Młodzież i dorośli	200-300 km lub 6-8 godzin trwania objazdu

Niezaprzeczalny wpływ na żywotność człowieka i na jego zdrowie ma klimat. Cykliczność oddziaływania klimatu na nasze zdrowie i energię życiową należy przeciwstawić regenerujący system zajęć turystycznych. Wskazania rekreacyjne przedstawia tabela.³⁴

**WSKAZANIA POSTĘPOWANIA REKREACYJNEGO
W ZALEŻNOŚCI OD PORY ROKU**

MIESIĄC	CHARAKTERYSTYKA REKREACYJNE	WSKAZANIA
listopad- luty	Stopniowy zanik odporności organizmu na choroby zakaźne typu przeziębieniowego, sezonowe braki witaminowe, organizmu, narastające zmęczenie. Nasilenie kontuzji w lutym.	Dużo ruchu na świeżym powietrzu. Niedzielne wyjazdy w teren naturalny. Sporty, zabawy i gry na śniegu i lodzie. Wyjazdy na ferie zimowe dzieci i młodzieży. Krótkie przerwy urlopowe przeznaczone na wczasy zimowe dorosłych.
marzec- kwiecień	Późnozimowe odwilże i wczesnowiosenne szarugi, opady i roztopy ograniczają pobyt na zewnątrz budynków.	Prowadzić zajęcia w krytych obiektach sportowych, stosować zabiegi hartujące w ramach toalety porannej i wieczornej, korzystać z krótkich spacerów w okresie lepszej pogody.
maj- czerwiec	Wyraźne ocieplenie wpływające na wzrost znużenia organizmów wydelikacanych zimowym przebywaniem w ciepłych pomieszczeniach i chodzeniu w zbyt ciepłej odzieży.	Okres ten nadaje się do rozpoczęcia krótkich, stopniowo przedłużających się w czasie wycieczek turystyczno-krajoznawczych: pieszych, rowerowych i kajakowych.
lipiec- sierpień	Okres maksymalnej sprawności organizmu, którą osiągnąć można jedynie w wyniku prawidłowego odżywiania, higienicznego trybu życia i ćwiczeń fizycznych, których maksymalne natężenie wystąpić powinno podczas wakacji i urlopów.	W okresie tym należy organizować dłuższe wycieczki kilkudniowe, brać udział w obozach wędrownych, uprawiać sporty wodne.
wrzesień- październik	Znaczna sprawność organizmu, którą utrzymać należy higienicznym trybem życia i ćwiczeniami rekreacyjnymi.	Należy brać udział w akcjach wypoczynku sobotnio-niedzielnego, dużo uwagi poświęcać zabiegom hartującym dla uodpornienia organizmu na zmiany pogody pierwszego okresu zimy. Rozpocząć ćwiczenia rekreacyjne w krytych obiektach sportowych.

Wykrycie niebezpieczeństwa zagrożenia zdrowia i życia w turystyce ma istotne znaczenie w planowaniu działalności profilaktycznej. Bezpośrednie i pośrednie przyczyny i zagrożenia są w turystyce różnorodne. Zestawiono je w poniższej tabeli³⁵

PRZYCZYNY WYSTĘPOWANIA NIESZCZĘŚLIWYCH WYPADKÓW W TURYSTYCE

Stan organizacji	<ul style="list-style-type: none"> – Niewłaściwe organizowanie i prowadzenie imprez – Brak znajomości przepisów i zasad – Zbyt wielka liczebność grup – Brak zabezpieczeń – właściwych urządzeń technicznych – Niedostateczna opieka nad dziećmi i młodzieżą – Brak dyscypliny uczestników
Stan obiektów, urządzeń i sprzętu	<ul style="list-style-type: none"> – Wady w budowie obiektów turystycznych i niewłaściwe ich użytkowanie – Niewłaściwy dobór oraz uszkodzenie sprzętu turystycznego, odzieży i obuwia – Zły stan tras turystycznych
Stan zdrowia i samopoczucie turysty	<ul style="list-style-type: none"> – Niedostateczne przygotowanie psychiczne i fizyczne – Nadmierne zmęczenie i przemęczenie, stosowanie niewystarczających przerw między poszczególnymi etapami lub przerw wypoczynkowych na etapie – Nagłe wystąpienie niedyspozycji zdrowia – Uczestniczenie w imprezach turystycznych podczas choroby lub bezpośrednio po niej – Niewłaściwe żywienie oraz nadużywanie napojów alkoholowych – Nieprzestrzeganie higieny osobistej
Stan warunków pogodowych	<ul style="list-style-type: none"> – Niesprzyjający przebieg zjawisk meteorologicznych – Wystąpienie gwałtownych kataklizmów hydrologicznych – Niespodziewane osuwanie śniegu, piargu, kruszenie się i odpadanie skał
Stan poziomu wyszkolenia	<ul style="list-style-type: none"> – Niewłaściwe i źle wyszkolone kierownictwo imprez turystycznych – Brak umiejętności lub niedostateczne opanowanie technik turystycznych – Zanik sprawności fizycznej spowodowany dłuższymi przerwami w uprawianiu turystyki – Lekceważenie niebezpieczeństw, nieuwaga, podejmowanie zbyt ambitnych celów i zbędnego ryzyka, przecenianie własnych umiejętności
Stany przypadkowe	<ul style="list-style-type: none"> – Ukąszenia, wybuchy, zatrucia, poparzenia, plaga owadów, strach przed ciemnością, zabłądzenia

Często na imprezach turystycznych wychowawca może dostrzec objawy zmęczenia swoich wychowanków. Długotrwały wysiłek, przerastający ich wydolność fizyczną może również prowadzić do wypadków. Nie należy dopuszczać do wystąpienia objawów nadmiernego zmęczenia. Przeciwdziałać można temu dobierając wielkość obciążeń dostosowanych do poziomu wydolności fizycznej uczestników, planując właściwe przerwy, organizując prawidłowe żywienie oraz prawidłowe dożywanie w trakcie długotrwałego wysiłku. Objawy zmęczenia ujęto w tabeli.³⁶

WYKAZ OBJAWÓW ZMĘCZENIA

ZMIANY	ZMĘCZENIE NIEWIELKIE	ZMĘCZENIE ŚREDNIE	ZMĘCZENIE
Barwa	Niewielkie zaczerwienienie	Twarz wyraźnie zaczerwieniona	Silne zaczerwienienie, zblednięcie lub sinica
Oddychanie	Nieco szybsze-równe	Wyraźnie przyspieszone okresowe oddychanie przez usta,	Znaczne przyspieszenie oddychania oddech staje się płytki, oddychanie przez usta, pojedyncze głębokie oddechy, duszność
Pocenie skóry	Niewielkie	Duże	Silne pocenie się, pot spływa strumieniem
Sprawność ruchowa	Dobra	Gorsza sprawność ruchowa popełnianie błędów	Występowanie ruchów nieskoordynowanych, dalszy spadek sprawności ruchowej
Uwaga	Dobra, właściwe wypełnianie poleceń	Nieprecyzyjne wypełnianie poleceń, błędy w wykonywaniu	Zwolnione wykonywanie poleceń, reakcja tylko na głośnie komendy
Samopoczucie	Dobre	Skargi na zmęczenie, bóle przy ruchach,	Ponadto bóle głowy, bicie serca, duszność rżenie w piersiach, nudności

Organizacja turystyki w Polsce byłaby niemożliwa gdyby nie było specjalnie opracowanych w tym celu aktów prawnych, które określają szczegółowo ten rodzaj działalności. Akty prawne pomagają organizatorom krajoznawstwa i turystyki w Polsce, są też dobrym przewodnikiem dla osób chcących skorzystać z tego typu usług.

Szczegółowe akty prawne określające organizację krajoznawstwa, turystyki i wypoczynku dzieci i młodzieży w Polsce:

1. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 maja 1997 r. w sprawie określenia warunków bezpieczeństwa osób przebywających w górach, kąpiących się i uprawiających sporty wodne, (Dz. U. Nr 57, poz. 358).
2. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o usługach turystycznych. Ustawa opisuje szczegółowo rynek usług turystycznych, określa przepisy dotyczące organizatorów turystyki, pośredników i agentów turystycznych, mówi o ochronie klienta, opisuje działalność przewodników turystycznych i pilotów wycieczek, przedstawia wymagania stawiane obiektom i usługom hotelarskim.
3. Rozporządzenie Ministra Gospodarki z dnia 28 czerwca 2001 r. w sprawie przewodników turystycznych i pilotów wycieczek, (Dz. U. Nr 72, poz. 752). Rozporządzenie określa zasady wykonywania zawodu przewodnika turystycznego i pilotów wycieczek, zasady szkolenia w zawodzie, uprawnienia przewodników turystycznych i pilotów wycieczek, tryb składania egzaminu zawodowego, opłaty egzaminacyjne i wynagrodzenia egzaminatorów.
4. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 września 2001 r. w sprawie szczegółowych zasad i warunków prowadzenia działalności w dziedzinie rekreacji ruchowej. Rozporządzenie jest stosowane do organizatorów zorganizowanego wypoczynku w formie rekreacji ruchowej oraz aktywnego wypoczynku rekreacyjno-sportowego w formie: biwaków, obozów, rajdów, zło-tów, spływów, turniejów, festynów i zawodów amatorskich.
5. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 8 listopada 2001 r. w sprawie warunków i sposobów organizowania przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki krajoznawstwa i turystyki, (Dz. U. Nr 135, poz. 1516 z 26 listopada 2001 r.). Rozporządzenie określa cele organizowania przez placówki krajoznawstwa i turystyki, formy uprawiania krajoznawstwa i turystyki, zasady udziału dzieci i młodzieży w organizowanych formach, wymagania programowe i szczegółowe wymagania przy organizacji wycieczek, zadania organizatorów, kierowników i opiekunów wycieczek, zasady przyjmowania uczestników na wycieczki.

Jak mówi stare łacińskie przysłowie: „*ignorantia iuris nocet, ignorantia iuris docet*” – „nieznajomość prawa szkodzi, nieznajomość prawa uczy”. Warto dużo wcześniej zapoznać się przed organizowanym wypoczynkiem, wycieczką z aktami prawnymi, które regulują ten rodzaj działalności. Jest to niezbędne. W przypadku jakichkolwiek niepożądanych, niechcianych sytuacji podczas wycieczek, obozów, kolonii będziemy wiedzieć kto odpowiada za daną rzecz, do kogo zwrócić się o pomoc, od kogo wyegzekwować pewne rzeczy. Wszyscy organizatorzy i inne osoby korzystające z różnego rodzaju usług firm turystycznych, powinny poznać te akty prawne nie tylko dlatego, aby wiedzieć czego wymagać od innych współpracowników i kooperantów, ale aby wiedzieć co sami musimy zrobić, aby powierzone nam dzieci cało, zdrowo i bezpiecznie powróciły do domu z wypoczynku, który będą bardzo długo i miło wspominać.³⁷

Turystyka i krajoznawstwo w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, jako wzór spędzania czasu wolnego, nie może być traktowana jako twór oderwany od całego systemu wychowawczego placówek. Przeciwnie, zajęcia krajoznawczo-turystyczne powinny być podporządkowane ogólnym celom wychowania młodego pokolenia – przygotowaniu go do życia. Dzieci przebywające w placówkach czasami mają niezaspokojone potrzeby emocjonalne, zachwiane poczucie bezpieczeństwa, ich potrzeby często są prymitywne i na ogół nie mają wartościowych zainteresowań. Stąd też wymagania stawiane wychowawcy muszą być inne. Wychowawca to raczej animator, bardziej doświadczony i odpowiedzialny partner niż autorytatywny kierownik. Musi rozumieć potrzeby wychowanków, godzić poważne ich traktowanie z wysokimi wymaganiami, mieć do nich przyjacielski stosunek oraz musi umieć dostosować formy i metody pracy wychowawczej do specyficznych warunków, jakie się wytwarzają podczas aktywnie uprawianej działalności krajoznawczo-turystycznej

Wbrew potocznym obserwacjom o braku głębszych zainteresowań wychowanków – wychowawca może znaleźć formy pozytywnego oddziaływania, a wkład pracy i czas, jakie są niezbędne do przygotowania i przeprowadzenia zajęć krajoznawczo-turystycznych są społecznie opłacalne i przynoszą zadowolenie ich uczestnikom i organizatorom.

4. PRZYKŁADOWE SCENARIUSZE WYCIECZEK

(oprac. G. Giniowiec. Dom Dziecka im. Dr H. Jordana w Kaczorowie)

SCENARIUSZ 1

Temat: Powrót do źródeł i korzeni.

Cele:

- Poznanie terenów i miejscowości sąsiadujących z Kaczorowem.
- Poznanie pasm i szczytów górskich oraz obiektów skalnych sąsiadujących z Kaczorowem.
- Poznanie tradycji i legend związanych z odwiedzanymi miejscowościami.
- Kształtowanie szacunku do przyrody oraz zabytków architektury – poznanie efektów beznymśnej działalności człowieka.
- Kształcenie samodzielności wychowanków.
- Integracja grupy.
- Uwrażliwienie na piękno krajobrazu.
- Propagowanie zdrowego stylu życia.
- Kształtowanie zasad bezinteresownej pomocy koleżeńskiej.

Spodziewane efekty po realizacji:

- Wychowankowie poznają tereny i miejscowości sąsiadujące z Kaczorowem.
- Wychowankowie poznają tradycje i legendy związane z odwiedzanymi miejscowościami.
- Nabycie szacunku do przyrody i zabytków architektury – poznanie efektów beznymśnej działalności człowieka, która niszczy dobra przyrody i kultury.

- Zwiększenie samodzielności wychowanków.
- Zintegrowanie grupy.
- Zwracanie przez wychowanków uwagi na piękno krajobrazu.
- Prowadzenie zdrowego stylu życia.
- Umiejętność udzielania bezinteresownej pomocy koleżeńskiej.

Formy realizacji:

- Aktywne uczestnictwo, dialog, współkreowanie treści przez wychowanków.

Metody:

- Słowne, bezpośrednie, pośrednie, instruktażowo-pokazowe.

Środki realizacji:

- Mapy, legendy Karkonoszy i okolic, prowiant, sprzęt obserwacyjny, aparat fotograficzny.

Organizacja i przebieg wycieczki:

Czas	Czynności organizacyjne i przebieg wycieczki
8:00-8:15	<ul style="list-style-type: none"> – Zapoznanie dzieci z tematem wycieczki i celem zajęć. – Omówienie regulaminu i zasad poruszania się na trasie. – Ustalenie z dziećmi osobistych opiekunów. Dzieci będą podczas wycieczki opiekować się i pomagać młodszymi i słabszymi kolegom. – Sprawdzenie ekwipunku dzieci.
8:15	<ul style="list-style-type: none"> – Wyjście w teren, obranie kierunku na Czerwone Skałki.
9:45-10:00	<ul style="list-style-type: none"> – Dojście na Czerwone Skałki. – Powtórzenie zasad bezpiecznego korzystania z punktów widokowych. – Obserwacja panoramy Kaczorowa, rozpoznawanie miejscowości, szczytów i pasm górskich sąsiadujących z Kaczorowem. – Uwrażliwianie dzieci na piękno krajobrazu.
10:00-10:10	<ul style="list-style-type: none"> – Leśny paśnik dla zwierząt. Poznanie zwyczajów dokarmiania zwierząt i okresów udzielania pomocy. Sprawdzenie wiedzy wychowanków na temat zwierząt żyjących w tych lasach. Omówienie sposobu zachowania się w przypadku spotkania na szlaku dzikich zwierząt.
10:10	<ul style="list-style-type: none"> – Wyjście w dalszą drogę.
10:15-10:20	<ul style="list-style-type: none"> – Obiekt skalny o nieokreślonej nazwie. Poznanie charakterystycznych form skalnych dla terenu Gór Kaczawskich i Gór Ołwianych.
10:20-10:40	<ul style="list-style-type: none"> – Droga do ruin kościoła w Płoninie. Zwracanie uwagi wychowankom na monokulturowy charakter lasów. – Pokazywanie efektów pracy człowieka – kształtowanie szacunku do pracy innych osób.

10:40-10:55	<ul style="list-style-type: none"> – Ruiny kościoła w Płoninie. Pokazanie wychowankom efektów bezmyślnej działalności człowieka, która doprowadza do niszczenia zabytków architektury i otaczającej człowieka przyrody. Zwrócenie uwagi na aspekt zanieczyszczenia obiektu przez tutejszych mieszkańców, którzy chcą aby szanować ich pracę, ale sami nie szanują dorobku pracy pokoleń. – Poznanie legendy o zarazie, która nawiedziła tutejsze okolice w XIV wieku.
10:55-11:05	– Dojście do ruin Zamku Niesytno w Płoninie
11:05-11:45	<ul style="list-style-type: none"> – Zamek Niesytno w Płoninie. Zameldowanie się właścicielowi nieruchomości. – Posiłek u podnóża zamku wspólnie przygotowany przez uczestników wycieczki. – Zwrócenie dzieciom uwagi na niszczące zabytki i rabunkową gospodarkę zasobami leśnymi zabytkowego parku. – Opowiedzenie legendy o powstaniu nazwy zamku Niesytno. – Rozmowa z dziećmi dotycząca wybranej lokalizacji zamku. – Poznanie charakterystycznych budynków kompleksu zamkowego.
11:45-12:15	<ul style="list-style-type: none"> – Wyjście w drogę w kierunku Wzgórza Czaszek. – Rozmowa z dziećmi dotycząca możliwości wykorzystania walorów naturalnych odwiedzanych terenów.
12:15-12:30	– Dojścia na Wzgórze Czaszki. Historyczne opowiadki nt. wielkiej bitwy, która rozegrała się na tych terenach w 1240 r. Opowiedzenie o wykopaliskach archeologicznych prowadzonych na Wzgórzu.
12:30	– Droga w kierunku źródeł Kaczawy. Podziwianie panoramy Kaczorowa od innej strony.
12:45-13:15	<ul style="list-style-type: none"> – Źródła Kaczawy. Ukazanie wychowankom kolejnego bezmyślnego przykładu zanieczyszczania środowiska przez człowieka. Rozdanie dzieciom rękawic ochronnych i worków na odpady, zebranie śmieci do worków i zniesienie ich do placówki. – Rozmowa z dziećmi dotycząca zwyczajów, tradycji. Zapoznanie dzieci ze zwyczajami panującymi dawniej w okolicy.
13:15-13:30	– Droga powrotna do placówki. Omówienie po drodze z dziećmi odwiedzonych miejsc oraz powtórzenie zebranych informacji.
13:30	– Powrót do placówki. Zakończenie wycieczki. Podziękowanie dzieciom za aktywny udział i dobre zachowanie podczas wycieczki.

SCENARIUSZ 2

Temat: Szlakiem zamków piastowskich.

Cele:

- Poznanie dziedzictwa kultury królewskiego rodu Piastów.
- Poznanie terenów i miejscowości sąsiadujących z Kaczorowem.
- Poznanie tradycji i legend związanych z odwiedzanymi miejscowościami.
- Kształtowanie szacunku do przyrody oraz zabytków architektury.
- Kształcenie samodzielności wychowanków.
- Integracja grupy.
- Uwrażliwienie na piękno krajobrazu.
- Propagowanie zdrowego stylu życia.
- Kształtowanie zasad bezinteresownej pomocy koleżeńskiej.

Spodziewane efekty po realizacji:

- Wychowankowie poznają dziedzictwo kultury królewskiego rodu Piastów.
- Wychowankowie poznają tereny i miejscowości sąsiadujące z Kaczorowem.
- Wychowankowie poznają tradycje i legendy z związane z odwiedzanymi miejscowościami.
- Nabycie szacunku do przyrody i zabytków architektury.
- Zwiększenie samodzielności wychowanków.
- Zintegrowanie grupy.
- Zwracanie przez wychowanków uwagi na piękno krajobrazu.
- Prowadzenie zdrowego stylu życia.
- Umiejętność udzielania bezinteresownej pomocy koleżeńskiej.

Formy realizacji:

- Aktywne uczestnictwo, dialog, współkreowanie treści przez wychowanków.

Metody:

- Słowne, bezpośrednie, pośrednie, instruktażowo-pokazowe.

Środki realizacji:

- Mapy, legendy Karkonoszy i okolic, prowiant, sprzęt obserwacyjny, aparat fotograficzny.

Organizacja i przebieg wycieczki:

Czas	Czynności organizacyjne i przebieg wycieczki
8:00-8:15	<ul style="list-style-type: none"> – Zapoznanie dzieci z tematem wycieczki i celem zajęć. – Omówienie regulaminu i zasad poruszania się na trasie. – Sprawdzenie ekwipunku dzieci.
8:15	<ul style="list-style-type: none"> – Wyjście w teren. Podążanie w kierunku ruin zamku Niesytno w Płoninie.
8:15-9:15	<ul style="list-style-type: none"> – Droga do zamku w Płoninie. Rozmowa z dziećmi dotycząca bogactwa terenów, na których mieszkamy. Przejście w pobliżu Wzgórza Czaszek – rozmowa z dziećmi dotycząca zamierzchłych, dawnych czasów.
9:15	<ul style="list-style-type: none"> – Dojście do zamku w Płoninie.
9:15-10:15	<ul style="list-style-type: none"> – Zameldowanie się właścicielowi nieruchomości. – Poznanie legendy o powstaniu nazwy zamku Niesytno. – Zwiedzenie kompleksu zamkowego, baszty obronnej, ogrodu, części pałacowej. Klasyfikacja z wychowankami poszczególnych części zamku do różnych okresów historycznych, określenie stylów architektonicznych. – Wspomnienia o zamku dawniej a dziś. Przypomnienie dawnych czasów świetności zamku. – Przypomnienie legendy o powstaniu nazwy zamku Niesytno.
10:15-10:45	<ul style="list-style-type: none"> – Wspólnie przygotowany posiłek u podnóża zamku.
10:45	<ul style="list-style-type: none"> – Wyjście zielonym szlakiem Zamków Piastowskich w kierunku Bolkowa.
11:30	<ul style="list-style-type: none"> – Góra Poręba. Podziwianie widoków pięknej panoramy Karkonoszy. Przejście w pobliżu masztu meteorologicznego – rozmowa z dziećmi na temat wpływu człowieka na środowisko.
11:40-12:00	<ul style="list-style-type: none"> – Tereny dawnej jednostki wojskowej. Obejrzenie strzelnicy, rozmowa z dziećmi na temat wojska: jakie było dawniej, jakie jest, jaka jest jego rola. – Krótki odpoczynek.
12:00	<ul style="list-style-type: none"> – Wyjście w kierunku Bolkowa.
14:00	<ul style="list-style-type: none"> – Dojście do Bolkowa.
14:00-14:45	<ul style="list-style-type: none"> – Odpoczynek na Rynku. Obiad.
14:45	<ul style="list-style-type: none"> – Wyjście w kierunku zamku Świny.
15:15	<ul style="list-style-type: none"> – Dojście do zamku Świny.

15:15-16:15	– Zwiedzanie zamku Świny, poznanie historii zamku.
16:15	– Wyjście w kierunku Bolkowa
16:45-17:30	– Dojście do Rynku w Bolkowie. Zwiedzanie Rynku, poznanie zabudowy miejskiej.
17:30-18:30	– Zamek w Bolkowie. Złożenie plecaków na przechowanie na portierni. – Zwiedzenie zamku, poznanie jego historii.
18:30-20:30	– Uczestnictwo w średniowiecznym turnieju rycerskim. Obejrzenie pokazu walk, strojów, spektaklu o średniowieczu granego przez jeleniogórski teatr Bom-Baż, wysłuchanie koncertu muzyki średniowiecznej.
20:30-21:30	– Staropolskie biesiadowanie przy ognisku. Pieczenie kiełbasek. Rozmowa z członkami bractwa rycerskiego oraz aktorami teatru Bom-Baż.
21:30-22:15	– Poszukiwanie ducha zamku.
22:15	– Zakończenie wizyty na zamku w Bolkowie. Podziękowanie organizatorom turnieju rycerskiego za wspaniałą zabawę. Odebranie plecaków. Wyjście na przystanek PKS.
22:25	– Przystanek PKS w Bolkowie.
22:35	– Wyjazd autobusem PKS do Kaczorowa.
23:00	– Dojazd do Kaczorowa.
23:05	– Dojście do placówki. Zakończenie wycieczki.

(Pieczęć szkoły)

KARTA WYCIECZKI

Cel i założenia programowe wycieczki .....

.....
.....
.....
.....

Trasa wycieczki .....

.....

Termin..... Liczba dni .....klasa .....

Liczba uczestników .....

Kierownik wycieczki .....

(imię i nazwisko)

Nr leg. Kier. Wycieczki ..... wydano dnia .....

Liczba opiekunów ..... środek lokomocji .....

OŚWIADCZENIE

W poczuciu odpowiedzialności za bezpieczeństwo życia i zdrowia powierzonej mej opiece młodzieży na czas trwania ww. wycieczki oświadczam, że znane mi są przepisy dotyczące zasad bezpieczeństwa na wycieczkach i obozach dla dzieci i młodzieży.

Opiekunowie grup wycieczkowych
(imiona i nazwiska i podpisy)

.....
.....
.....

Kierownik wycieczki
(podpis)

.....

HARMONOGRAM WYCIECZKI

Data i godzina wyjazdu	Ilość km	Miejscowość	Program	Adres punktu noclegowego i żywieniowego

Adnotacje organu prowadzącego
lub sprawującego nadzór pedagogiczny

Zatwierdzam

.....
(pieczęć i podpis
dyrektora szkoły)

Przypisy

1. Dubois R.: *Szkola i organizacje młodzieżowe a wychowanie do czasu wolnego*, „Harcerstwo” 1981 nr 12.
2. Chmielewski B.: *Problemy organizacji czasu wolnego dzieci i młodzieży w pedagogice współczesnej*. „Biuletyn Pedagogiczny Pałacu Młodzieży w Katowicach”, 1962, nr 1/2.
3. Giniowiec G.: *Wychowawcze znaczenie krajoznawstwa i turystyki w domach dziecka*; (praca dyplomowa). Kolegium Karkonoskie PWSZ Jelenia Góra 2003.
4. Przeclawski K.: *Turystyka a wychowanie*. Warszawa 1973, s. 12.
5. Tamże, s. 13.
6. Tamże, s.11.
7. Tamże, s.11-12.
8. *Krajoznawstwo i turystyka w szkole*. Red. T. Łobożewicz. Warszawa 1983, s. 9.
9. Gaworecki W.: *Turystyka*, Warszawa 2000, s. 21-22.
10. Denek K.: *Stan i potrzeby krajoznawstwa i turystyki w szkole*. „Ruch pedagogiczny”, 19731 nr 3.
11. Świtalski E.: *Szkolne koła geograficzne i turystyczno-krajoznawcze*. Warszawa 1985, s. 90.
12. Burszta J.: *Kultura wsi wczesnośredniowiecznej*, w: *Historia chłopów polskich*, T. 1. Warszawa 1970, s. 231-246, *Kultura wsi od końca XVIII do początków XX w.* T. 2. Warszawa 1972, s. 628-671. *Krajoznawstwo i turystyka w szkole*, red. Łobożewicz T., Warszawa 1978, s. 10.
13. Woźnička Z., Kren-Guća K.: *Praca wychowawcza w domach dziecka*. Warszawa 1972, s. 87-88.
14. Gola St.: *Wychowawcze znaczenie krajoznawstwa i turystyki w domach dziecka*. W: *Prace Karkonoskiego Towarzystwa Naukowego* nr 43. Jelenia Góra 1986, s. 115-123.
15. Giniowiec G. *Wychowawcze znaczenie krajoznawstwa i turystyki...*, op. cit., s. 22-39.
16. Denek K.: *Poznawczo-wychowawcze aspekty działalności krajoznawczo-turystycznej we współczesnej szkole*. Koszalin 1981, s. 37.
17. Łobożewicz T.: *Turystyka mieszkańców wsi*. Warszawa 1989, s. 9.
18. Tamże, s. 9.
19. Gola St.: *Wychowawcze znaczenie...*, op. cit., s. 116.
20. Łobożewicz T.: *Turystyka...*, op. cit., s. 12.
21. Siekierska E.: *Czas wolny wychowanków domu dziecka*, „Problemy Opiekunczo-Wychowawcze”, 2001, nr 6, s. 49.
22. Denek K.: *Wakacyjne wędrówki młodzieży szkolnej*. Warszawa 1985, s. 15.
23. Denek K.: *Poznawczo-wychowawcze ...*, op.cit., s. 46.
24. Tamże, s. 39.
25. Gontrowicz A.: *Funkcje wychowawcze turystyki*, w: *Turystyka a człowiek i społeczeństwo* red. Przeclawski K., Warszawa 1984, s. 19.

26. Tamże, s. 19-20.
27. Denek K.: *Wakacyjne wędrówki...*, op. cit., s. 15.
28. Łobożewicz T. *Turystyka...*, op. cit., s. 13.
29. Czerwiński P. *Funkcje zdrowotne turystyki*, „Lider”, 1997, nr 9, s. 33.
30. Tamże, s. 34.
31. *Krajoznawstwo i turystyka...*, op. cit., s. 29.
32. Tamże, s. 136-137.
33. Tamże, s. 116-123.
34. Tamże, s. 149
35. Łobożewicz T.: *Bezpieczeństwo i higiena w turystyce*, Warszawa 1982, s. 27-28.
36. Tamże, s. 44-46.
37. Ginowiec G.: *Wychowawcze znaczenie...*, op. cit. s. 49-51.

Zalecana literatura:

1. Denek K.: *Poradnik dla organizatorów wycieczek szkolnych*. Warszawa 1985.
2. Denek K.: *Poznawczo-wychowawcze aspekty działalności krajoznawczo-turystycznej we współczesnej szkole*. Koszalin 1981.
3. Denek K.: *Wakacyjne wędrówki młodzieży szkolnej*. Warszawa 1985.
4. Dziak A., Gdźński B.: *Medycyna w plecaku*. Warszawa 1985.
5. Gaj J.: *Zarys historii i turystyki w Polsce w XIX i XX wieku*. Poznań 2001.
6. Gaworecki W.: *Turystyka*. Warszawa 2000.
7. Gruszka J.: *Wycieczki, biwaki, obozy, kolonie*. Jelenia Góra 2002.
8. Juszkiewicz A.: *Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży na wycieczkach*. WOM Jelenia Góra 1992.
9. *Krajoznawstwo i turystyka w szkole*, red. T. Łobożewicz. Warszawa 1985.
10. Łobożewicz T., Rączek J.: *Poradnik młodzieżowego organizatora turystyki*. Warszawa 1987.
11. Łobożewicz T.: *Bezpieczeństwo i higiena w turystyce*. Warszawa 1982.
12. Łobożewicz T.: *Turystyka kwalifikowana*. Warszawa 1983.
13. Łobożewicz T.: *Turystyka mieszkańców wsi*. Warszawa 1989.
14. Patryn A.: *Zdrowie na szlaku*. Warszawa 1973.
15. Przeclawski K.: *Turystyka a wychowanie*. Warszawa 1973.
16. Szymański S.: *Wycieczki szkolne do zabytków kultury*. Warszawa 1990.
17. Świtalski E.: *Szkolne koła geograficzne i turystyczno-krajoznawcze*. Warszawa 1985.
18. *Terminologia turystyczna. Zalecenia WTO, ONZ-WTO, UKFiT*. Warszawa 1995.
19. *Turystyka a człowiek i społeczeństwo*. Warszawa 1984.

Stanisław Gola

FUNKCJE I ZADANIA BURSY SZKOLNEJ

Bursa szkolna jest placówką dla uczniów szkół ponadpodstawowych i słuchaczy zakładów kształcenia nauczycieli, skupiające młodzież do 24 roku życia. Jest placówką koedukacyjną, która realizuje swoje zadania przez cały rok, z przerwą na ferie i wakacje. Praca prowadzona jest w grupach liczących od 30 do 35 osób. Czas pracy na grupę w stosunku tygodniowym wynosi 55 godzin. Mieszkańcy bursy to młodzież znajdująca się w bardzo intensywnym okresie rozwoju fizycznego i psychicznego. Wynika stąd konieczność stwarzania optymalnych warunków prawidłowego i bezpiecznego rozwoju.

Do zadań bursy należy:

- troska o zdrowie i bezpieczeństwo wychowanków,
- wspieranie rozwoju intelektualnego,
- kształtowanie umiejętności w zakresie uczenia się i dobrej organizacji pracy,
- rozwijanie zainteresowań naukowych i pogłębianie wiedzy zdobytej w szkole,
- zadania w zakresie przygotowania młodzieży do uczestnictwa w życiu społecznym.

Organami bursy są:

- dyrektor bursy,
- rada pedagogiczna (rada bursy – jeżeli został utworzony samorząd wychowanków).

W bursie, w której liczba wychowanków jest większa niż 200, może być utrzymane stanowisko wicedyrektora. O przyjęciu do bursy rozstrzyga dyrektor na podstawie opinii komisji kwalifikacyjnej.

Prawa i obowiązki wychowanków określa statut bursy, z uwzględnieniem następujących zasad (Dz. Ust. Nr 41 z 1994 r. załącznik nr 5):

1. Wychowanek ma prawo do:

- opieki wychowawczej i odpowiednich warunków zapewniających higienę, bezpieczeństwo i poszanowanie jego godności;
- życzliwego i podmiotowego traktowania, korzystanie w przygotowaniu zadań domowych,
- swobody wyrażania myśli i przekonań,
- rozwijania zainteresowań, zdolności i talentu,
- korzystania z pomieszczeń i urządzeń bursy.

2. Wychowanek ma obowiązek do przestrzegania postanowień zawartych w statucie bursy, a w szczególności:
  - systematycznego uczęszczania do szkoły,
  - przestrzegania zasady współżycia w zespole,
  - odpowiedzialności za własne życie, zdrowie, higienę oraz rozwój,
  - dbałość o wspólne dobro, ład i porządek w bursie.

Bursa prowadzi dokumentację dotyczącą pobytu wychowanków. Zalicza się do nich:

- księga ewidencji wychowanków,
- dzienniki zajęć,
- protokoły posiedzeń rady pedagogicznej.

Obserwując na przestrzeni lat działalność burs i internatów należałoby wprowadzić do praktyki następujące zmiany:

1. Zwiększyć swobodę wyborów przez wychowanków np. możliwość wyboru wychowawcy, przynależność do grupy wychowawczej, możliwość zamieszkania w pokoju z wybranymi kolegami, uczestniczenie w wyborze form prac inicjowanych przez wychowawców,
2. Tworzyć właściwe, autentyczne życie społeczne z udziałem wychowanków, a nie sztucznie przez nich odgrywane role,
3. Inspirować w placówce sytuacje, gdzie wychowankowie byłiby podmiotami,
4. Stwarzać sytuacje wyzwalające aktywność wychowanków w kreowaniu siebie i działaniu na rzecz innych,
5. Stopniowo likwidować przymus i zwiększyć swobodę samodzielnego działania przez wychowanków wykorzystując mechanizmy „decyzji i czynu” oraz „radości tworzenia”,
6. Tworzyć warunki personalnej odpowiedzialności wychowanków za ład, porządek, prace gospodarcze i majątek bursy,
7. Rozwijać demokrację i tolerancję, jako niezbędne wartości w życiu i współpracy z innymi ludźmi oraz kulturalnego „rozumienia się”,
8. Przewycięzać monotonię i jednostajność współżycia w placówkach.

Zasygnalizowane problemy i zmiany form pracy z młodzieżą wymagają korekty roli wychowawcy, który:

1. Z „dozorcy” powinien się stać badaczem, doradcą, konsultantem zachęcającym do naśladowania go w wysiłku organizacji pracy, pomysłowości, czy stylu życia.
2. Wychowawca powinien nieść pomoc w potrzebie, ale przede wszystkim ukazywać jak wychowanek może sobie sam poradzić.
3. Powinna to być osoba posiadająca umiejętności zrozumienia, budzenia zaufania, lojalna, a jednocześnie dyskretnie pomagająca w rozwiązywaniu trudnych problemów wychowanków. Taki styl pracy wychowawcy z podopiecznym doprowadzi do dobrze pojętego partnerstwa.

Przykładowy plan pracy grupy wychowawczej Bursy nr 2 w Jeleniej Górze (wych. B. Fijałkowska)

CEL GŁÓWNY	CELE SZCZEGÓŁOWE	SPOSÓB REALIZACJI	SPODZIEWANE EFEKTY
1	2	3	5
ROZWÓJ MORALNY	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rozwijanie możliwości analizowania wartości życiowych. 2. Ukazanie możliwości odkrywania sensu i celu życia. 3. Zrozumienie znaczenia hierarchii wartości. 	Przeprowadzenie zajęć warsztatowych pt. „ <i>Wartość i sens życia</i> ”: <ul style="list-style-type: none"> – pogadanka z np. sensu życia, – test dla oceny własnych możliwości, – budowanie hierarchii wartości. 	– Wychowankowie potrafią dostrzegać najważniejsze wartości, które są sensem życia człowieka.
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ukazanie wskaźników przyjaźni. 2. Rozwijanie przyjaźni w ramach grupy. 3. Uświadomienie sobie relacji z różnymi osobami ze swego otoczenia. 	Zajęcia warsztatowe np. „ <i>Przyjaźń</i> ” – <ul style="list-style-type: none"> – pogadanka z elementami dyskusji np. roli przyjaźni w życiu człowieka, – wypełnianie arkuszy z imionami i cechami swoich przyjaciół, – analiza swoich relacji z przyjaciółmi. 	– Wychowankowie dostrzegają ważność przyjaźni w życiu człowieka; – Potrafią dostrzec cechy pozytywne i negatywne u innych ludzi.
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Pobudzenie refleksji odnoszących się do świata wartości ogólnoludzkich (wolności, godności, miłości, sumienia, wyznania). 	<ul style="list-style-type: none"> – Stworzenie okazji do wymiany poglądów dotyczących rozumienia pojęć, – Inicjowanie dyskusji poprzedzających obserwacje życia codziennego aktualnymi problemami młodzieży obejmowanymi programami i innymi wydaniami. 	– Większa świadomość istotnych wymienionych pojęć; – Dostrzeganie potrzeby respektowania wartości.

1	2	3	4
ROZWÓJ EMOCJONALNY	1. Zapoznanie z terminami <i>wieź, uczucie, emocje, postawa</i> . 2. Kształtowanie umiejętności nazywania uczuć i wyrażania ich. 3. Nabywanie wiedzy o tym z czego składa się postawa. 4. Kształtowanie umiejętności rozróżniania <i>uczuć</i> od <i>emocji</i> . 5. Pogłębienie więzi między wychowankami.	Cykl zajęć warsztatowych: – pogadanka z elementami dyskusji, – burza mózgów (tworzenie tabeli uczuć pozytywnych i negatywnych), – odgrywanie scenek sytuacyjnych, – drama (ćwiczenia dramowe i ich analizowanie).	– Wychowankowie znają znaczenie terminów <i>wieź, uczucie, emocje, postawa</i> ; – Potrafią rozpoznać i nazwać własne uczucia; – Dostrzegają w swoich postawach emocje i zachowania; – Potrafią rozróżnić uczucia; – Rozumieją znaczenie więzi między ludźmi (wychowankami) od emocji.

1	2	3	4
ROZWÓJ INTELKTUALNY	1. Doskonalenie umiejętności uczenia się. 2. Poznanie swoich uzdolnień.	Cykl zajęć poświęconych technikom uczenia się: – sprawdzenie predyspozycji szkolnych – test „Czy umiem się uczyć”, – wykorzystanie <i>kwestionariusza wielorakiej inteligencji</i> , – stosowanie ćwiczeń na lepszą koncentrację i pamięć – metoda Dennisona i inne metody.	– Wychowankowie mają większą świadomość własnych możliwości i preferencji; – Znajomość i stosowanie najbardziej efektywnych dla wychowanka technik uczenia się.
	1. Przygotowanie do pracy samokształceniowej i wykorzystania książki, czasopisma lub innego źródła informacji jako narzędzi pracy intelektualnej.	– Pomoc lub doradztwo (forma zróżnicowana w zależności od indywidualnych potrzeb wychowanka) w wyszukiwaniu, gromadzeniu, segregowaniu i weryfikowaniu informacji; – Zgromadzenie niezbędnych pozycji księgozbioru podręcznego.	– Wychowankowie umiejętnie korzystają i dokonują wyboru źródeł informacji oraz oceniają wartość; – Poglębianie samodzielności w poszerzaniu wiedzy; – Łatwiejszy dostęp do podstawowych źródeł informacji.
	1. Troska o kulturę i poprawność wypowiedzi wychowanków.	– Redagowanie wywieszanych ogłoszeń; – Przygotowywanie gazetek ściennych związanych z problematyką.	– Umiejętność poprawnego wyrażania swoich myśli, sformułowań, ocen, krytycznego odbioru treści przekazywanych przez media.

1	2	3	4
ROZWÓJ DUCHOWY	1. Rozbudzenie zainteresowania kulturą regionu.	<ul style="list-style-type: none"> – Uwrażliwienie wychowankom aktywnego udziału w wybranych formach życia kulturalnego np.: <ul style="list-style-type: none"> - w imprezach września jeleniogórskiego, - w wystawach w galerii; – Zwiedzanie miasta lub okolic połączone z obserwacją zabytków, ich specyfiki i sposobów użytkowania. 	<ul style="list-style-type: none"> – Wzmocnienie potrzeby udziału w życiu kulturalnym; – Większa wrażliwość estetyczna; – Umiejętność dostrzegania walorów kultury własnego regionu.
	2. Zachęcanie wychowanków do podejmowania działań umożliwiających rozwijanie wyobraźni, myślenia twórczego.	<ul style="list-style-type: none"> – Indywidualne lub zespołowe formy działań artystycznych o twórczym lub odtwórczym charakterze np. próby organizowania wieczorów poezji czy przedstawień teatralnych; – zajęcia (ćwiczenia) – trening twórczości. 	<ul style="list-style-type: none"> – Rozwinięcie wybranych form aktywności.
	3. Wpływ tradycji na różne aspekty życia mieszkańców bursy.	<ul style="list-style-type: none"> – Rozwijanie i przekazywanie tradycji bursy; – Ustalenie kalendarza ważnych uroczystości i jego realizacja. 	<ul style="list-style-type: none"> – Poczucie wspólnoty wychowanków.

Program Wychowawczy Bursy Szkolnej Nr 2 (Wych. Z. Smyka)

Verba volant, exempla trahant

– słowa ulatują, przykłady pociągają.

Ważniejsze od treści wychowawczych

przekazywanych przez nauczyciela jest wyzwanie, które rzuca on uczniom własną osobą.

Tp, **kim jest nauczyciel wychowawca**, decyduje o przyjęciu lub odrzuceniu słów, które wypowiada.

I. Cel wychowania:

Celem wychowania jest prowadzenie do pełnego rozwoju osobistego, do bycia człowiekiem uczciwym, umiejącym żyć z innymi i dla innych.

II. Klimat bursy

Bursa zapewnia uczniom poczucie bezpieczeństwa fizycznego i psychicznego.

1. Baza i wyposażenie bursy są bezpieczne dla uczniów i nauczycieli.
2. W pracy placówki uwzględnia się higienę pracy ucznia.
3. Bursa realizuje programy profilaktyczne przy współpracy ze środowiskiem.
4. Bursa zapewnia uczniom opiekę i pomoc w rozwiązywaniu problemów ucznia.
5. W pracy placówki uwzględnia się międzynarodowe zapisy Konwencji Praw Dziecka.

Stosunki interpersonalne w bursie budowane są na zasadach poszanowania godności i praw wszystkich podmiotów społeczności placówki.

1. W realizacji zadań bursy uczestniczą nie tylko wychowawcy ale również pozostali pracownicy: sprzątaczką, kucharkę, konserwator, intendent.
2. W burskie są respektowane prawa uczniów, rodziców i wszystkich pracowników bursy.
3. W bursie szanuje się godność osobistą wszystkich podmiotów społeczności uczniowskiej.
4. W bursie działa samorząd uczniowski.
5. Praca nauczycieli wychowawców jest pozytywnie postrzegana przez uczniów i rodziców.

III. Zadania nauczycieli wychowujących:

Wzajemna życzliwość i zaufanie stanowią właściwą platformę, a więc punkt wyjścia pracy wychowawczej i warunek jej powodzenia.

1. Decyzje dotyczące organizacji bursy:
  - przestrzeganie ustalonego porządku dnia, wszelkie odstępstwa (dla uczniów klas maturalnych, bądź chodzących do szkół na II zmianę winny być przedmiotem kontraktu zawartego między wychowawcą (dyrektorem bursy) a wychowankami.
2. Zawieranie kontraktów
  - kontrakty dotyczące np. późniejszego wstawania porannego, winny zawierać zobowiązania wychowanków do uporządkowania pokoju przed wyjściem do szkoły oraz niezakłócania pracy kuchni (pobranie śniadania, zwrot naczyń).

3. Tematyka zajęć wychowawczych

- winna być opracowana w uzgodnieniu z wychowankami, jednak to wychowawca jest przewodnikiem i opiekunem każdego ucznia, organizatorem życia i działania zbiorowego młodzieży. Plan zajęć wychowawczych winien być opracowany w oparciu o zdiagnozowane potrzeby wychowanków

4. Wzajemne relacje

Wychowawca młodzieży, jeśli pragnie mieć autentyczny autorytet u wychowanków zobowiązany jest do przestrzegania następujących norm:

- uszanowanie godności wychowanków,
- duży stopień tolerancji dla błędów, poglądów i przekonań młodzieży,
- prawdomówność i dotrzymanie słowa,
- obiektywizm w ocenianiu pracy i postępowania wychowanków,
- moralna odwaga broniąca słusznej idei i ludzi jako jej wyznawców oraz poddawanie surowej ocenie fałszu, kłamstwa, dwulicowości i konformizmu bez względu na sytuację, czas i miejsce ich istnienia,
- traktowanie człowieka jako podmiotu moralności,
- ukazywanie wychowankom wartości pracy i kultury.

5. Współpraca z domem rodzinnym

- wychowawca w sposób celowy i zaplanowany zbiera od rodziców informacje o dzieciach; przekazuje rodzicom informacje o postępach, trudnościach dzieci;
- zgłaszane przez rodziców wnioski i uwagi dotyczące różnych aspektów działania placówki, są uwzględniane w pracy bursy.

6. Współpraca ze szkołami

- wychowawca ściśle współpracuje z pedagogiem szkolnym oraz wychowawcą klasy do której uczęszczają wychowankowie.

7. Monitorowanie osiągnięć wychowanków

- wychowawca zobowiązany jest do wpisów w dzienniku zajęć wychowawczych (oceny szkolne) i zeszytu obserwacji wychowanka.

Wychowawca musi posiadać umiejętności rozwiązywania konfliktów interpersonalnych a w szczególności strategię mediacji i negocjacji.

IV. Zadania do realizacji w planach wychowawczych:

1. Zajęcia integracyjno-adaptacyjne:

- a) gry i zabawy interakcyjne w świetlicy i na ogrodzie bursy organizowane dla nowoprzyjętych wychowanków,
- b) rozpoznawanie potrzeb uczniów ze szczególnym zwróceniem uwagi na zapewnienie potrzeby bezpieczeństwa i akceptacji,
- c) kształtowanie u młodzieży wrażliwości na siebie i innych (empatia), pogłębianie odpowiedzialności za siebie i innych.

2. Budowanie poczucia własnej wartości

3. Sztuka podejmowania właściwych decyzji.
4. Jestem odpowiedzialny za własną postawę.
5. Jak radzić sobie ze stresem?
Rola pozytywnego myślenia.
Techniki uczenia się.
6. Wpływ grupy rówieśniczej – samowychowanie.
7. Higiena i estetyka w życiu codziennym
8. Savoir-vivre (zasady dobrego zachowania).
9. Wychowanie przez pracę; system dyżurów na stołówce, dbałość o posesję bursy.
10. Kulturowanie narodowych tradycji;
Boże Narodzenie, Wielkanoc
Imieniny i urodziny, pieczenie ciast z tej okazji.
11. Profilaktyka zagrożeń wśród młodzieży (po diagnozie – w miarę potrzeb).
12. Pomoc i organizowanie samopomocy w odrabianiu zajęć lekcyjnych.

V. Efekty działań wychowawczych:

wychowanek, który:

- potrafi kształtować relacje między ludźmi,
- potrafi przesłać informację,
- potrafi właściwie odebrać informację,
- uważnie słucha (stosuje zasady aktywnego słuchania),
- zna poziomy komunikacji,
- stara się precyzyjnie, zwięźle i poprawnie wypowiadać,
- potrafi nawiązywać kontakty z otoczeniem,
- zna niektóre zasady prawidłowego komunikowania się,
- umie zaprezentować się,
- potrafi dyskutować (przestrzega zasad komunikacji w dyskusji),
- potrafi nieagresywnie wyrażać uczucia negatywne,
- zna formy wyrażania komunikacji niewerbalnej,
- wie, że komunikowanie to umiejętność której trzeba się uczyć,
- jest asertywny,
- umie (potrafi) rozróżnić zachowania asertywne, uległe i agresywne.

VI. Metody pracy:

- gry i zabawy,
- dyskusja,
- drama,
- burza mózgów,
- odgrywanie ról,
- mapa mentalna,
- trening umiejętności i zachowań prospołecznych,

- trening kontroli złości,
- trening zasad etycznych i wnioskowania moralnego.

W trakcie treningu wykorzystuje się następujące procedury:

- modelowanie reakcji,
- odgrywanie ról,
- udzielanie informacji zwrotnej,
- transfer i utrzymywanie się zachowań.

Czas trwania treningu dla każdego uczestnika jest inny, stosownie do potrzeb i oceny czynionych postępów. Grupa treningowa jest grupą otwartą.

VII. Formy pracy:

- indywidualna,
- grupowa,
- zespoły zadaniowe.

Literatura zalecana

1. Kowalik K. *Wychowanie w internacie*. W-wa 1975.
2. Jundził J. *Trudności wychowawcze w rodzinie*. 1982.
3. pod red. Grądzki W. *Poradnik wychowawcy internatu*. Białystok 1987.
4. pod red. Ludwiczak D. *Praca wychowawcza w internacie szkoły zawodowej*. W-wa 1972.
5. Węgiński Z. *Internat szkolny. Geneza, rozwój problemy pedagogiczne*. Bydgoszcz 1984.
6. Węgiński Z. *Funkcje internatów szkolnych*. W-wa, Poznań, 1980.
7. Węgiński Z. *Internat jako środowisko wychowawcze*. W-wa 1979.
8. Węgiński Z. *Jak pracować w internacie i bursie szkolnej*. Materiały pomocnicze dla wychowawców. Bydgoszcz 1988.

Zenon Zieja

**Kolegium Karkonoskie
w Jeleniej Górze**

53539

001-053539-00-0

KOLEGIUM KARKONOSKIE

(Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa)

ul. Lwówecka 1

58-503 Jelenia Góra

ISBN 83-912031-5-8